

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Публічне управління та адміністрування

Том 33 (72) № 6 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Головний редактор:

Горник Володимир Гнатович – доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.

Члени редакційної колегії:

Белякова О.В. – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Менеджмент та підприємництво на морському транспорті» Азовського морського інституту Національного університету «Одеська морська академія»;

Дегтяр О.А. – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри управління та бізнес-адміністрування, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Марова С.Ф. – доктор наук з державного управління, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії безпеки громад, Донецький державний університет внутрішніх справ;

Музика Ю.Д. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Корнєєв В.В. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів та обліку, Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Кравченко С.О. – доктор наук з державного управління, професор, головний консультант відділу правової та антикорупційної політики Національного інституту стратегічних досліджень;

Кучабський О.Г. – доктор наук габіліт., професор кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (м. Гданськ, Республіка Польща);

Міхальські Томаш – доктор наук габіліт., професор кафедри океанографії Гданського університету (м. Гданськ, Республіка Польща);

Шведун В.О. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та підприємництва, Харківський національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 6 від 29.12.2022 року).**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського».

Серія: Публічне управління та адміністрування» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 24804-14744ПР від 08.04.2021 року).

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

До 8 квітня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 3).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Сторінка журналу: www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2663-6468 (print)

ISSN 2663-6476 (online)

© Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2022

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Габінет М.В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ П. НАТА ТА Р. БЕКОФА.....1

Долганова М.В.

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ В КРАЇНАХ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ.....7

Костецька Л.М.

ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЖИТТЯ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ КОЗИМО ДЕ МЕДІЧІ В ЕПОХУ РЕНЕСАНСУ.....16

Мирославський С.В., Лещенко А.В.

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО
ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ:
ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ.....25

Найда І.В.

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В КОНТЕКСТІ
АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ31

Серьогіна Н.О.

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ПРОДУКТИВНУ ЗАЙНЯТІСТЬ
В УКРАЇНІ.....36

Цигилик Н.В.

ВЗАЄМОДІЯ ЕЛЕМЕНТІВ В СИСТЕМІ HR-МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ
ПРИНЦИПІВ СИНЕРГЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....41

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Васиньова Н.С.

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ТРЕНД ЧИ ВИМОГА ЧАСУ?.....48

Вилгін Є.А., Цимбал Є.П.

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ТА ПРИНЦИПІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ ЯК УМОВА СТІЙКИХ СОЦІАЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ У ДЕРЖАВІ.....53

Гаращук С.М.

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ІТ-КОМПАНІЙ
В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ УКРАЇНИ.....63

Горник В.Г., Євмешкіна О.Л., Клименко О.В.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....68

Гоцул І.Є.

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ТА СПОРТУ В УКРАЇНІ.....75

Грень Т.Я.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІЙ
В УМОВАХ ВІЙНИ.....80

Дзвінчук Д.І., Петренко В.П., Хамчук Г.П.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ УМОВ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ
ЛЮДСЬКИХ СПІЛЬНОТ
У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....85

Дуброва О.М., Єфіменко Л.М.

БЕНЧМАРКІНГ У ДЕРЖАВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ РОЗВИТКУ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....96

Ковтун Т.Ю. ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ДЛЯ СТІЙКОСТІ ТА ВІДНОВЛЕННЯ БІЗНЕСУ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	102
Колодка А.В. МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ КРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ.....	112
Матвєєва О.Ю. ГЕНДЕРНИЙ МЕЙНСТРИМІНГ ПРОЦЕСІВ РОЗБУДОВИ ЦИФРОВОЇ ДЕМОКРАТІЇ НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....	117
Михайленко М.М. ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОГО НАГЛЯДУ У СФЕРІ САНІТАРНОГО ТА ЕПІДЕМІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ НАСЕЛЕННЯ.....	126
Ніколіна І.І., Мережко В.М. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗБУДОВИ НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ	133
Павлів О.В. РОЗВИТОК ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	138
Пронь Л.М. ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	143
Сиченко В.В., Шевченко О.О., Рибкіна С.О. ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	149
Шкурат І.В., Маркіна Д.А. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	156
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ	
Мунько А.Ю. ПОСТУП УКРАЇНСЬКИХ МІСТ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ SMART-CITY В УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСАХ.....	161
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	
Єманов В.В. РОЛЬ ТА МІСЦЕ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПРИ РЕАГУВАННІ НА КРИЗОВІ СИТУАЦІЇ.....	167
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	
Чуб С.В., Ніколаєв К.Д. ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	173
Шевчук Р.В. АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ.....	178
Харченко Ю.П. ОСВІТНІЙ МЕХАНІЗМ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ.....	184
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	188

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Habinet M.V. THEORETICAL CONTEXT OF THE FORMATION OF THE SCIENTIFIC VIEWS OF P. NUTT AND R. BACKOFF.....	1
Dolganova M.V. FEATURES OF THE ACTIVITIES OF THE INSTITUTE OF MILITARY CHAPLAINS IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE.....	7
Kostetska L.M. THE STATE-BUILDING PROCESS THROUGH THE PRISM OF LIFE AND ACTIVITY COSIMO DE' MEDICI IN THE RENAISSANCE.....	16
Myroslavskiy S.V., Leshchenko A.V. PREVENTION OF CORRUPTION IN THE SYSTEM OF STATE AND PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE: HISTORY – RETROSPECTIVE ANALYSIS.....	25
Naida I.V. CIVIL IDENTITY AS A COMPONENT OF STATE CREATION IN THE CONTEXT OF ANALYSIS OF THE STATE STRATEGY OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION.....	31
Serohina N.O. IMPACT OF MILITARY ACTIONS ON PRODUCTIVE EMPLOYMENT IN UKRAINE.....	36
Tsygylyk N.V. INTERACTION OF ELEMENTS IN THE HR-MANAGEMENT SYSTEM USING THE PRINCIPLES OF SYNERGETIC APPROACHES TO ENSURE THE EFFICIENCY OF ITS FUNCTIONING IN PUBLIC ORGANIZATION.....	41
MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION	
Vasynova N.S. DIGITALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE: TREND OR REQUIREMENT OF TIME?.....	48
Vylgin Ye.A., Tsymbal Ye.P. THE FORMATION OF THE MAIN APPROACHES AND PRINCIPLES OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS AS A CONDITION FOR SUSTAINABLE SOCIAL TRANSFORMATIONS IN THE STATE.....	53
Harashchuk S.M. INTERACTION OF PUBLIC GOVERNMENT BODIES AND IT COMPANIES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF UKRAINE.....	63
Hornyk V.H., Yevmieshkina O.L., Klymenko O.V. THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON THE IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY OF UKRAINE.....	68
Hotsul I.Ye. IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP FOR THE DEVELOPMENT OF THE SPHERE OF MASS SPORTS.....	75
Hren T.Ya. FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE POLICY OF SOCIAL PROTECTION OF THE TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF WAR.....	80
Dzvinchuk D.I., Petrenko V.P., Khamchuk H.P. IDENTIFICATION OF THE CONDITIONS OF EFFECTIVE INTERACTION OF INTELLECTUAL RESOURCES OF HUMAN COMMUNITIES IN THE PROCESS OF ENSURING RATIONAL NATURE USE.....	85

Dubrova O.M., Yefimenko L.M. BENCHMARKING IN STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION SERVICES.....	96
Kovtun T.Yu. STATE FINANCIAL SUPPORT FOR BUSINESS SUSTAINABILITY AND RECOVERY DURING WARTIME.....	102
Kolodka A.V. MODEL OF TRAINING OF CRISIS MANAGEMENT SPECIALISTS OF SECURITY AND DEFENSE SECTOR DURING A FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....	112
Matveieva O.Yu. GENDER-MAINSTREAMING IN DIGITAL DEMOCRACY DEVELOPMENT ON THE ROAD TO EUROPEAN INTEGRATION: THE CASE OF UKRAINE.....	117
Mihaylenko M.M. INSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE STATE SANITARY AND EPIDEMIOLOGICAL SUPERVISION IN THE FIELD OF SANITARY AND EPIDEMIC WELFARE OF THE POPULATION.....	126
Nikolina I.I., Merezhko V.M. THEORETICAL ASPECTS OF PROPER GOVERNMENT DEVELOPMENT AT THE LOCAL LEVEL.....	133
Pavliv O.V. THE DEVELOPMENT OF LAND EXPERIENCES IN THE CONTEXT OF THE REFORMATION OF MISCE SELF-ORDERING.....	138
Pron L.M. INVESTMENT POLICY AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF THE REGION: ESSENCE AND CHARACTERISTICS.....	143
Sychenko V.V., Shevchenko O.O., Rybkina S.O. PROBLEMS OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE AND WAYS TO SOLVE THEM IN THE POST-WAR PERIOD.....	149
Shkurat I.V., Markina D.A. ACTUAL PROBLEMS OF GOVERNMENT STIMULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE CREATIVE ECONOMY IN UKRAINE	156
LOCAL GOVERNMENT	
Munko A.Yu. PROGRESS OF UKRAINIAN CITIES IN IMPLEMENTATION OF THE SMART-CITY CONCEPT IN ADMINISTRATIVE PROCESSES.....	161
PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF STATE SECURITY AND THE PROTECTION OF PUBLIC ORDER	
Yemanov V.V. THE ROLE AND PLACE OF THE SECURITY FORCES OF UKRAINE IN RESPONDING TO CRISIS SITUATIONS.....	167
CURRENT PROBLEMS IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION	
Chub S.V., Nikolaiev K.D. PREVENTION OF DISINFORMATION INFLUENCES AND MAIN DIRECTIONS OF ENSURING THE PUBLIC INTELLECTUAL SECURITY.....	173
Shevchuk R.V. ANALYSIS OF REFORM PROBLEMS HEALTH CARE SYSTEMS IN UKRAINE.....	178
Kharchenko Yu.P. EDUCATIONAL MECHANISM OF DIGITAL DEVELOPMENT OF TERRITORIAL AND ECONOMIC SYSTEMS.....	184
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	188

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351/354

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/01>**Габінет М.В.**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ П. НАТА ТА Р. БЕКОФА

У статті подаються результати дослідження, проведеного з метою виявлення та аналізу наукового контексту, в межах якого розвивалися провідні ідеї П. Ната та Р. Бекофа, які згодом оформилися у чітку концепцію стратегічного менеджменту у публічному управлінні. Обстоюється думка про те, що фундаторами напряму стратегічного менеджменту у межах наукової галузі публічного управління та адміністрування можна вважати Дж. Брайсона, Р. Фрімана і В. Рерінга, які звернулися до питання стратегічного планування та управління у публічному секторі ще у 1986 році. Ця група науковців розробила провідні вектори тематики, які згодом були поглиблені багатьма іншими дослідниками. Серед виділених векторів, насамперед, доцільно орієнтуватися на виявлення стратегічних проблем, граничних умов моделей, декларування місій державних установ, урахування політичного контексту, залучення громадськості до розробки публічних стратегій тощо. Доводиться факт протистояння процесної моделі «напруги» П. Ната та Р. Бекофа процесним моделям інших учених, зокрема П. Найвена та П. Шварца. Також у статті аналізуються теоретичні позиції інших представників даного загального наукового напряму, які дозволяють розкрити такі проблемні питання, як визначення цілей державної організації, насамперед за конфліктних умов, типології стратегій державного сектора, колаборації між суб'єктами системи публічного управління та з зовнішніми суб'єктами і т. д. На думку автора, П. Нат та Р. Бекоф розробили унікальний підхід «напруги», який стверджує, що потенційні проблеми слід перевіряти на виклики традицій, інновацій, справедливості та продуктивності, щоб отримати повніше розуміння того, що саме є проблемою, яка розглядається, саме завдяки виваженому та ґрунтовному аналізу робіт своїх, попередників, колег та конкурентів від науки.

Ключові слова: публічне управління, стратегічний менеджмент, процесна модель, напруга, стратегічне планування.

Постановка проблеми. П. Нат та Р. Бекоф були у числі піонерів у науковій галузі публічного управління та адміністрування, які підняли питання доцільності застосування стратегічного менеджменту в публічному секторі. Однак, вони не були найпершими і, беззаперечно, єдиними. Концепція наукового тандему зародилася у жвавому дискусійному середовищі. Спираючись на ідеї одних колег та конкуруючи з іншими, П. Нат та Р. Бекоф розробили унікальний підхід «напруги», який стверджує, що потенційні проблеми слід перевіряти на виклики традицій, інновацій, справедливості та продуктивності, щоб отримати повніше розуміння того, що саме є проблемою, яка розглядається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських дослідників не бракує тих, хто вивчає стратегічний менеджмент як окрему

модель публічного управління (Р. Бортейчук, Ю. Корольок, І. Назаренко, Т. Попович А. Рачинський тощо). Проте, концепція П. Ната та Р. Бекофа є мало відомою у вітчизняному науковому полі, а її теоретичні передумови – й поготів. Цей факт і спричинив дане наукове дослідження. Вивчаючи теоретичний контекст формування наукової творчості П. Ната та Р. Бекофа, ми спиралися на класичні роботи представників стратегічно-управлінського напряму у публічному управлінні, а саме – Дж. Брайсона, В. Рерінга, Р. Фрімана, П. Шварца і т. д.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у виявленні та осмисленні теоретичного каркасу концепції П. Ната та Р. Бекофа, а також – у ідентифікації ідейної спільності наукових позицій учених з іншими представниками теорії стратегічного менеджменту у публічному управлінні.

Виклад основного матеріалу. Ще 1986 року Дж. Брайсон, Р. Фріман і В. Рерінг написали розділ книги під назвою «Стратегічне планування в державному секторі: підходи та напрямки». Учені завершили цей розділ десятима майбутніми напрямками «для досліджень і практики стратегічного планування, якщо стратегічне мислення має стати центральним у державному управлінні» [9, с. 79]. Наведемо нижче ці напрямки тому, що вони лягли в основу подальших наукових розробок більшості представників стратегічного менеджменту у публічному управлінні, враховуючи П. Ната та Р. Бекофа.

1. Урядам потрібно більше досвіду та знань у стратегічному плануванні.

2. Більшість моделей стратегії є неконтингентними, оскільки вони чітко не визначають граничні умови моделі або те, як кожна з них слід застосовувати в конкретних обставинах.

3. Більшість моделей процесів стратегічного планування не дають багато вказівок щодо того, як визначити стратегічні проблеми.

4. Залишаються питання про те, як сформулювати конкретні стратегії для вирішення стратегічних проблем після їх визначення.

5. Більшість моделей стратегічного планування не є формально чи явно політичними, і все ж державний сектор, як правило, явно та законно є політичним середовищем.

6. Залишаються питання про те, як мати справу з множинними, неоднозначними та часто суперечливими цілями та завданнями в державному секторі. Пов'язане питання полягає в тому, чи слід у всіх випадках готувати заяви про місію для державних установ.

7. У більшості моделей стратегічного планування неясно, як пов'язати інструменти та процеси. Багато інструментів насправді є антитетичними для обробки.

8. Відповідна одиниця аналізу або застосування незрозуміла для багатьох моделей.

9. Література не є особливо корисною щодо того, як залучати різні громадські організації до спільної роботи з розробки стратегії.

10. Яка відповідна роль для стратегічного планувальника? [9, с. 79–81].

Дж. Брайсон із співавторами згадуваної вище роботи стверджував, що урядам потрібно більше досвіду та знань у стратегічному плануванні. І це сталося. Наприклад, І. Берман і Дж. Вест виявили, що 52% міст США з населенням понад 50 000 жителів використовували стратегічне планування на основі громади [6]. Дослідження на

державному рівні виявило, що приблизно 60% державних установ розпочали стратегічне планування до 1993 року, а 9% планували зробити це найближчим часом [7]. Більшість досліджень представили досить оптимістичний погляд на стратегічне планування та його вплив на публічну організацію, хоча вимірювання контексту, змісту, структури, процесу, впливу та результатів залишалося складним і, зазвичай, базувалося на перцептивних показниках. Кілька тематичних досліджень стратегічного планування як діяльності реальних акторів у реальній ситуації довели, що стратегічне планування дає бажані результати [5; 16].

Більшість моделей стратегічного планування були незалежними, оскільки вони чітко не вказували граничні умови моделі або те, як кожна з них слід застосовувати в конкретних обставинах. Широко використовувані моделі, розроблені Б. Барі [4] та Дж. Брайсоном [12], по суті, є загальними підходами, які наївний користувач міг би визнати універсальними, незважаючи на застереження авторів пристосовувати будь-яку програму до конкретної ситуації. Інакше кажучи, ці моделі формують стратегічне планування та пов'язану з ним діяльність із впровадження як видимої сутність. Тим часом, ті ж автори та більшість теоретиків планування визнають, що контингентний підхід до планування необхідний, відповідний спосіб організації та здійснення процесу планування – його виконання – залежить від ситуації [13; 19]. Щоб моделі стратегічного планування стали більш корисними для організацій державного сектору, вони повинні бути сформульовані таким чином, щоб ключові випадки та відповідні заходи можна було розумно застосовувати на практиці.

Більшість процесних моделей стратегічного планування не надають багато вказівок щодо того, як визначити стратегічні проблеми. Це було і залишається проблемою, оскільки стратегічні питання вказують на те, де найбільше потрібні діалог і розбірливість щодо найважливіших викликів організації. Керівництво на початку, зазвичай, обмежувалося твердженням про те, що проблеми будуть виникати в результаті аналізу зацікавлених сторін, SWOT (сильних і слабких сторін, можливостей і загроз), прогалин, сценарію або іншого аналізу [10]. Кілька вчених і практиків розробили моделі процесів, які дійсно допомагають у визначенні стратегічних проблем. Найбільш відомими можна визнати методи сценарного планування П. Шварца [28], «подорож» К. Ідена та Ф. Акер-

мана [1], а також питання збалансованої системи показників щодо зв'язку та узгодження П. Найвена [24].

Усі ці підходи мають значну силу, але з дослідницької точки зору не зовсім зрозуміло, коли і як краще застосовувати їх на практиці. Підхід П. Шварца заохочує планувальників досліджувати, як взаємодіють різні сили та тенденції та які сили та тенденції піддаються організаційному впливу, а які ні. К. Іден і Ф. Акерман виступають за причинно-наслідкове відображення, щоб висвітлити стратегічні питання, визначені як набори можливих дій. Модель П. Найвена намагається пов'язувати очікування зацікавлених сторін, показники фінансових та інших ресурсів, компоненти бізнес-процесів, а також елементи навчання та розвитку співробітників. Стратегічні питання стосуються того, якими мають бути конкретні пункти в кожній основній категорії, якими мають бути показники, якою може бути теорія причинно-наслідкових зв'язків між змінами в одному показнику та змінами в іншому, і як мають бути узгоджені елементи у всій системі показників.

Додаткові внески до аналізу процесу включають методи «стратегічного вибору» Дж. Френда та А. Хіклінга [14], процес «дилеми співпраці» Дж. Браянта [8] і підходи групових процесів до моделі динаміки будівельних систем Д. Андерсена та Г. Річардсона [2].

Було розроблено кілька типологій стратегій державного сектора, наприклад, збалансована система показників П. Найвена [24], адаптації для державного сектора Р. Майлза та К. Сноу [22], орієнтована на приватний сектор типологія М. Портера [25], набір «інструментів» державного сектора або інструментів політики Л. Саламона [27] тощо. Проте кожна з цих типологій ґрунтується на стратегії як на сутності, а не як на практиці, і жодна не визначає чітко соціальні механізми, які могли б надати причинно-наслідкові пояснення ефективності різних стратегій.

Більшість моделей стратегічного планування не були формально чи явно політичними, і все ж державний сектор, як правило, явно та законно є політизованим середовищем. Окрім визнання та включення формальних мандатів у процес планування, дослідники стратегічного планування досягли кількох успіхів у цьому відношенні. Це, зокрема, розробка широкого спектру методів аналізу зацікавлених сторін, призначених для точного визначення того, хто є зацікавленими сторонами, особливо «ключовими» зацікавленими сторонами [12; 11].

Інші корисні методи включають різноманітні методи ситуаційного аналізу і методи розробки сценаріїв. Також розроблено широкий спектр методів залучення зацікавлених сторін, які чітко визнають політичну та політизовану природу більшої частини стратегічного планування [8]. Незрозуміло, якою мірою ці методи аналізу та залучення фактично використовуються на практиці, як і те, якою мірою вони використовуються для вирішення основних питань політики на відміну від більш вузьких питань, таких як ті, що пов'язані з наданням послуг. З іншого боку, майже всі ці методи були розроблені через глибоке залучення до практики.

Повне включення політики в стратегічне планування та управління узгоджується з практикою, оскільки підхід стратегії як практики наголошує на контекстуалізації мікродій практиками стратегії. Хоча вчені з державного управління давно визнали, що прийняття стратегічних рішень в уряді є політичним та поступовим [21], накопичено мало систематичних знань про те, як саме державні менеджери діють або повинні діяти з політичним тиском у стратегічному управлінні. Різноманітні та часто конкуруючі очікування, партійна політика, політичні коаліції, політичні призначенці, обмеження термінів і т. д., все це може впливати на те, як здійснюється стратегічне управління та які моделі стратегічного управління є стійкими. У той час як деякі автори [23] стверджують, що стратегічне планування не може бути виконано добре через політику та часові обмеження урядового планування, небагато досліджень систематично вивчали вплив часових міркувань (включаючи терміни) на практику стратегічного управління.

Дослідження Х. Рейні та його колег показують, що розпливчасті цілі часто не є характерними для державних установ [26], тим не менш, державні установи часто стикаються з труднощами у роботі з множиною або конкуруючими цілями. Більшість моделей стратегічного планування не наголошують на таких ситуаціях, натомість вони схильні виступати за формулювання чітких цілей, завдань і показників ефективності. Чи є це гарною ідеєю за будь-яких обставин, залишається важливим предметом для дослідження. Наприклад, ми знаємо, що за конфліктних обставин планувальникам краще почати з чіткого розуміння зацікавлених сторін та їхніх інтересів, перш ніж переходити до встановлення цілей. Така сама порада міститься в науково-дослідній літературі про досягнення

консенсусу [18], співпрацю [17] і дорадчу демократію [15]. З точки зору практики, стратегії та їх реалізація, включаючи часто неявні стратегічні цілі та завдання, виробляються та відтворюються через дії та взаємодію практиків, які не завжди мають чітко сформульовані цілі.

Пов'язане питання полягало в тому, чи слід у всіх випадках створювати заяви про місію для державних агентств. Питання досі лишається актуальним. На практиці відповідь часто – «так», оскільки наявність заяви про місію часто вимагається урядами вищого рівня або зовнішніми спонсорами. Крім того, є певні докази того, що чітко сформульована місія, яка включає вимірювані цілі, може бути джерелом натхнення та керівництва для працівників, що призводить до помітно кращої ефективності організації [30]. З іншого боку, заяви про місію, якщо вони не включені в узгоджену практику або набір практик – разом із стратегічною діяльністю, розумовою діяльністю, неявними знаннями та емоціями – є «речами» або «артефактами», які не обов'язково дають позитивні результати. П. Лайт зазначає: «Одна з найбільших таємниць організаційного життя полягає в тому, як агентства виживають рік за роком, не знаючи своєї місії» [20].

Виникає також питання про те, чи завжди можлива домовленість щодо місії, особливо у дуже конфліктних ситуаціях. Найкраще, чого можна очікувати, це згода щодо засобів або дій, які може вжити агентство [17]. У якості альтернативи може бути розробка різних місій для різних зацікавлених сторін.

Дж. Брайант і Дж. Брайсон показують, як різноманітні інструменти та методи можуть бути пов'язані зі стратегічним плануванням і процесами управління [8; 12]. З іншого боку, незрозуміло, наскільки ці інструменти використовуються на практиці. Крім того, окремі методи, такі як аналіз портфолію та конкурентний аналіз [25], важко вписуються в процеси в тому сенсі, що вони зазвичай ігнорують політику (яку на практиці важко ігнорувати), що потім призводить до неправильного або марного застосування інструментів або спотворення його результатів.

Колаборації у публічному управлінні стали основною практикою та центром досліджень І. Бардака [3]. Спільне стратегічне управління, як інтегрований підхід, вивчався такими дослідниками, як К. Хаксем та С. Ванген [17]. Орієнтоване на практиків керівництво щодо того, як брати участь у спільному стратегічному плануванні та управлінні, розроблялося Д. Страусом [29].

Х. Мінцберг стверджує, що планувальники повинні полегшити процес, провести корисний аналіз і допомогти лінійним керівникам визначити проблеми, стратегії та прийняти рішення щодо змісту плану. Він підкреслює, що стратегічне мислення, дії та навчання зазвичай не впливають із стандартного формалізованого процесу стратегічного планування, і навіть стверджує, що жорсткий стратегічний план може перешкоджати стратегічному мисленню та необхідним змінам у стратегії та операціях [23]. К. Іден і Ф. Акерман, Дж. Брайсон відзначають різноманітність функцій або ролей, які ймовірно, потрібно ефективно виконувати, якщо стратегічне планування та стратегічне управління мають бути успішними [1; 12]. До них належать ролі спонсорів процесу, лідерів і фасилітаторів; групи координації стратегічного планування або управління; групи стратегічного планування; лінійні керівники; та різні консультативні групи. Практична перспектива також вимагає розгляду «стратегів» далеко за межами організаційних вищих ешелонів, щоб усі суб'єкти, які роблять внесок у соціальне досягнення стратегії, враховувалися, включно з тим, як їхня особиста ідентичність і досвід, а також соціальна динаміка, в якій вони беруть участь, формують стратегію.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене у статті дослідження доводить наявність широкої теоретичної бази, в межах якої відбувалося формування наукової позиції П. Ната та Р. Бекофа. Насамперед, ідейне наслідування наукового тандему спостерігається відносно теоретичних поглядів Дж. Брайсона, Р. Фрімана і В. Рерінга, а конкуренція ідей та дискурс – стосовно процесних моделей К. Ідена, П. Найвена, П. Шварца. Подальший вектор наукової студії проблематики може бути спрямований у бік більш глибокого компаративного аналізу процесних моделей, а також виявлення їх прикладної значущості.

Список літератури:

1. Ackermann F., Eden C., Brown, I. The practice of making strategy: A step-by-step guide. London, England: SAGE. 2005.
2. Andersen D., Richardson G. Scripts for group model building. System Dynamics Review. 1997. №13. P. 107–129.
3. Bardach E. Presidential address-The extrapolation problem: How can we learn from the experience of others? Journal of Policy Analysis and Management. 2004. № 23. P. 505–520.

4. Barry B. Strategic planning workbook for nonprofit organizations. St. Paul, MN: Amherst H. Wilder Foundation. 1997.
5. Barzelay M., Campbell C. Preparing for the future: Strategic planning in the U.S. air force. Washington, DC: Brookings Institution Press. 2003.
6. Berman E., West J. Productivity enhancement efforts in public and nonprofit organizations. Public Productivity and Management Review. 1997. № 22. P. 207–219.
7. Berry F., Wechsler B. State agencies' experience with strategic planning: Findings from a national survey. Public Administration Review. 1995. № 55. P. 159–167.
8. Bryant J. The six dilemmas of collaboration: Inter-organizational relationships as drama. New York, NY: Wiley. 2003.
9. Bryson J., Freeman R., Roering, W. Strategic planning in the public sector: Approaches and directions. In B. Checkoway (Ed.), Strategic perspectives on planning practice. Lexington, MA: Lexington Books. 1986. P. 65–85.
10. Bryson J. Strategic planning for public and nonprofit organizations (1st ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass. 1988.
11. Bryson J., Cunningham G., Lokkesmoe K. What to do when stakeholders matter: The case of problem formulation for the African American men project of Hennepin County, Minnesota. Public Administration Review. 2002. № 62. P. 568–584.
12. Bryson J. Strategic planning for public and nonprofit organizations (3rd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass. 2004.
13. Forester J. The deliberative practitioner. Cambridge: MIT Press. 1999.
14. Friend J., Hickling A. Planning under pressure: The strategic choice approach (3rd ed.). Oxford, England: Heinemann. 2005.
15. Gastil J., Levine P. (Eds.). The deliberative democracy handbook: Strategies for effective citizen engagement in the 21st century. San Francisco, CA: Jossey-Bass. 2005.
16. Hendrick R. Strategic planning environment, process, and performance in public agencies: A comparative study of departments in Milwaukee. Journal of Public Administration Research and Theory. 2003. № 13. P. 491–519.
17. Huxham C., Vangen S. Managing to collaborate: The theory and practice of collaborative advantage. New York, NY: Routledge. 2005.
18. Innes J. Planning through consensus building: A new view of the comprehensive planning ideal. Journal of the American Planning Association. 1996. № 62. P. 460–472.
19. Johnson G., Langley A., Melin L., Whittington R. Strategy as practice: Research directions and resources. New York, NY: Cambridge University Press. 2007.
20. Light P. Sustaining innovation: Creating nonprofit and government organizations that innovate naturally. San Francisco, CA: Jossey-Bass. 1998.
21. Lindblom C. The science of muddling through. Public Administration Review. 1959. № 19. P. 79–88.
22. Miles R., Snow C. Organizational strategy, structure and process. New York, NY: McGraw-Hill. 1978.
23. Mintzberg H. The rise and fall of strategic planning. New York, NY: Free Press. 1994.
24. Niven P. Balanced scorecard step-by-step for government and nonprofit agencies (2nd ed.). New York, NY: Wiley. 2008.
25. Porter M. Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance. New York, NY: Free Press. 1985.
26. Rainey H., Pandey S., Bozeman B. Public and private managers' perceptions of red tape. Public Administration Review. 1995. № 55. P. 567–574.
27. Salamon L. The tools of government: A guide to the new governance. New York, NY: Oxford University Press. 2002.
28. Schwartz P. The art of the long view: Planning for the future in an uncertain world. New York, NY: Doubleday Currency. 1996.
29. Straus D. How to Make Collaborations Work. San Francisco, CA: Berret-Koehler. 2002.
30. Weiss J., Poderit S. The value of mission statements in public agencies. Journal of Public Administration Research and Theory. 1999. № 9. P. 193–223.

Habinet M.V. THEORETICAL CONTEXT OF THE FORMATION OF THE SCIENTIFIC VIEWS OF P. NUTT AND R. BACKOFF

The article presents the results of a study conducted with the aim of identifying and analyzing the scientific context within which the leading ideas of P. Nutt and R. Backoff developed, which later took shape in a clear

concept of strategic management in public administration. The opinion is argued that J. Bryson, R. Freeman and V. Roering, who addressed the issue of strategic planning and management in the public sector as early as 1986, can be considered the founders of the direction of strategic management within the scientific field of public administration. This group of scientists developed the leading vectors of the subject, which were later deepened by many other researchers. Among the selected vectors, first of all, it is advisable to focus on identifying strategic problems, boundary conditions of models, declaring the missions of public institutions, taking into account the political context, involving the public in the development of public strategies, etc. The fact that the process model of «tensions» by P. Nutt and R. Backoff is opposed to the process models by other scientists, in particular P. Niven and P. Schwartz, is proved. The article also analyzes the theoretical positions of other representatives of this general scientific direction, which allow us to reveal such problematic issues as determining the goals of a public organization, primarily under conflict conditions, typologies of public sector strategies, collaboration between subjects of the public administration system and with external subjects, etc. According to the author, P. Nutt and R. Backoff have developed a unique «tensions» approach, which states that potential problems should be tested against challenges to tradition, innovation, fairness and productivity in order to gain a more complete understanding of what exactly is the problem under consideration thanks to a balanced and thorough analysis of the works of their predecessors, colleagues and competitors from science.

Key words: *public administration, strategic management, process model, tension, strategic planning.*

Долганова М.В.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ключовим поштовхом для створення капеланства у країнах Центрально-Східної Європи була передумова розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР). У Збройних Силах України капеланство почало активно розвиватися під час збройної агресії Росії проти України, у 2014 році. У країнах Центрально-Східної Європи розвиток душпастирства розпочався набагато раніше. Теоретична та практична цікавість складає саме функціонування душпастирства тих країн, у яких є спільне минуле з Україною та котрі мають досвід капеланства. Такими країнами є країни-члени НАТО: Польща, Угорщина, Румунія, Чехія та Словаччина, Україна ж тримає туди вектор вступу. Саме тому цілком доцільно є дослідження досвіду вищезгаданих країн з метою вдосконалення вітчизняної системи капеланства у ЗС України. У статті коротко розкрито історію створення та функціонування капеланства у країнах Центрально-Східної Європи та після розпаду СРСР. Показано особливості діяльності душпастирства таких країн: Польщі, Румунії, Словаччини, Чехії, Угорщини. Наголошено на важливості використання та впровадження досвіду душпастирської діяльності країн Центрально-Східної Європи для кращого функціонування, вдосконалення та розвитку структури капеланства у Збройних Силах України. Адже душпастирство ЗС України пройшло довгий, випробуваний часом шлях, аби натівський підхід до законодавчого регулювання душпастирської опіки у війську набрав свого чину. Сьогодні політичний напрямок України спрямований до НАТО. Капеланство ж країн Центрально-Східної Європи працює за стандартами НАТО, що є вагомим чинником у перейманні досвіду цих країн. Також звертаємо увагу, що капелани Північноатлантичного альянсу мають досвід діяльності у миротворчих місіях, на що варто опиратися й українським військовим настоятелям.

Ключові слова: капелан, душпастирська опіка, країни Центрально-Східної Європи, НАТО, СРСР.

Постановка проблеми. В кінці 20-го століття відбулися значні зміни в країнах Центрально-Східної Європи. Ці зміни призвели до фундаментальних перетворень їх соціально-економічних систем. З припиненням існування СРСР утворилось декілька незалежних держав. Це пов'язано не лише географічною ознакою, а передусім спільним комуністичним минулим, спадщину якого вони подолали неоднаковою мірою в політичній, економічній, світоглядній та зокрема релігійній царині. Саме в цей час капеланство цих країн почало своє трансформування до стандартів НАТО.

Вітчизняні дослідники вже звертали увагу на проблематику військового капеланства, розглядали їхню нормативно-правову базу, систему підготовки, особливості діяльності душпастирів у провідних країнах світу. Варто відзначити статті Ю. Кривенка [3], Л. Владиченко [2, с. 180–185], Ю. Буракова та О. Томчука [1, с. 31–35], Т. Ковтуновича та Т. Привалка [4, с. 424], С. Филипчука [5], а також низку інших робіт. Проте діяльність системи військового капеланства у країнах

Центрально-Східної Європи у вітчизняній історіографії не досліджується. Закордонна ж історіографія питання душпастирства Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини, Чехії практично не висвітлює. Саме тому у статті ми вводимо до обігу джерела, які стосуються нормативно-правової бази вищезазначених країн, що вперше використовуються в українській історіографії.

Метою статті є аналіз діяльності військових капеланів у країнах Центрально-Східної Європи та особливості їх роботи для забезпечення належного морально-психологічного та духовного стану військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Служба військових капеланів у збройних силах країн Центрально-Східної Європи має свою історію досвіду служіння. У кожній країні військовий ординарій та священики в армії мають різні права та статуси. Інколи вони подібні, а часом цілком відмінні. Варто підкреслити, що країни Польща, Румунія, Угорщина, Чехія та Словаччина сьогодні є членами НАТО, куди тримає курс й Україна.

Відродження інституту капеланства у Республіці Польща розпочалося у січні 1991 року, коли папа Іоанн Павел II призначив єпископа для польської армії.

Від 15 січня 2022 року настоятелем польського капеланства є єпископ Веслав Лехович. Кафедральним собором є церква Пресвятої Діви Марії Королеви Польщі у м. Варшава. Станом на 2019 рік військовими капеланами служать 167 священиків та 13 цивільних працівників душпастирської служби, а військова єпархія налічує 80 парафій [6].

Сьогодні у збройних силах Республіки Польщі служать капелани Римо-Католицької, Православної і Євангелістської Церков. Оскільки переважна більшість населення у країні – католики, серед священиків в армії теж переважають католики. Православні – друга за чисельністю група поляків-військовослужбовців. Питаннями духовного опікування православних військовослужбовців займається Православний ординаріат Війська Польського, що має статус єпархії у складі Польської Православної Церкви [8, с. 16].

Правові підстави діяльності католицького військового капеланства, були затверджені в угоді між Святим Престолом і Республікою Польща від 28 липня 1993 року, у статті 16, яка цілком присвячена питанню душпастирства вояків-католиків [7].

Основним документом, який визначає призначення та проходження професійної військової служби є Закон «Про військову службу професійних військовослужбовців» від 30 червня 1970 року та положення Міністра національної оборони «Про військову службу професійних військовослужбовців» від 19 грудня 1996 року [11].

Військові капелани Польщі проходять професійну військову службу на посадах офіцерського складу, передбачених у штаті військової частини. Перед тим як встати на посаду, душпастир повинен пройти військову-лікарську комісію, аби запевнити свою розумову та фізичну придатність до військової служби. Основною вимогою для зайняття посади військового капелана є наявність вищої богословської освіти. Хочемо підкреслити, що в Україні така вимога теж є важливою. Перше військове звання у польських капеланів це – молодший лейтенант [12].

Посади військових капеланів у Республіці Польща класифікуються за різними штатними званнями (в залежності від рівня військової частини, наприклад: у батальйоні – капітан, у полку – майор, у бригаді – підполковник). Прохо-

дячи службу на посаді, військовий капелан знаходиться на грошовому забезпеченні, як і інші професійні військові. Відповідно до Закону «Про розміщення збройних сил Республіки Польща» від 22 червня 1995 року перше призначення капелана на військову посаду здійснюється за контрактом [13].

Основною організаційною структурою в Польовому ординаріаті, створеному для безпосереднього виконання душпастирської місії серед воїнів, є військова парафія, доручена пароху¹ як власному пастору².

На території окремих військових парафій можуть створюватися й інші осередки військового капеланства, особливо при військових вищих навчальних закладах, військових шпиталях чи окремих частинах Війська Польського, які мають певну душпастирську самостійність, але не є військовими парафіями.

Пресвітерія³ Польового ординаріату складається з трьох груп військових капеланів, які називаються відповідно: старші капелани, капелани та допоміжні капелани.

Старші військові капелани – це священнослужителі, призначені в польовий ординаріат або делеговані до польового єпископа власним єпископом або релігійним настоятелем і допущені на постійно або на певний період часу для роботи у військовому капелані, які також є професійними офіцерами Війська Польського.

Військовими капеланами є священнослужителі, що делеговані в розпорядження польового єпископа їхнім власним єпископом або релігійним настоятелем і допущені до роботи у військовому капеланстві на випробувальний термін або постійно як цивільні службовці Війська Польського.

Допоміжні ж капелани виконують постійне завдання у своїй єпархії чи релігійному інституті, а за згодою власного єпископа чи релігійного настоятеля додатково виконують душпастирське служіння у Війську Польському на підставі номінації польового єпископа [14].

Важливо підкреслити, що в професійному плані військовий капелан, як і будь-який професійний військовий, має бути добре підготовлений до виконання службових обов'язків. В системі підвищення кваліфікації, у тому числі і мовної підготовки. Це зумовлено обсягом внутрішніх і

¹ Парох – у традиційних церквах це парафіяльний священик, головний священик церкви, духовний батько парафії

² Пастор (лат. pastor «пастих», «пастир») служитель церкви

³ Пресвітерія (від грец. збори священиків) корпорація або рада священиків при єпископі. Ще прийнято називати будинок католицького священика при церкві.

зовнішніх завдань у рамках військових операцій, місій і гуманітарних акцій, які здійснюють збройні сили Республіки Польща за кордоном [15].

З точки зору церкви, законодавчі положення для військових капеланів мають свої позитивні і негативні сторони. Позитивами є те, що капелани, як і кадрові військові отримують зарплату, винагороду, мають право на отримання житла від держави, страхування та набувають право на пенсію за вислугу років чи пенсію по інвалідності. Усе це звільняє польового єпископа від турботи про турботи про утримання духовенства [16].

Частина річних коштів, що виділяються польовому ординаріату з бюджету Міністерства національної оборони Польщі призначені для особистих (заробітна плата, одяг, службові відрядження) та матеріальних (літургійні параметри, витратні матеріали та обладнання тощо) витрат капелана.

Прирівнювання правового статусу капелана до професійного офіцера з точки зору церкви носить негативний характер, оскільки обмежує свободу польового єпископа у зміні посади. Капелани починають своє служіння в ординаріаті та підписують 5-річний контракт. Це зумовлено тим, що військові настоятелі не мають закінченої відповідної військової освіти. Протягом контракту вони не можуть змінити посаду чи місце роботи. Але відповідно до чинного військового законодавства, без згоди офіцера його не можна перевести на нижчу посаду, наприклад, з посади підполковника на посаду майора. Те саме стосується і заробітної плати, що певним чином дає соціальні гарантії військовому настоятелю. Верхня вікова межа для призначення на посаду військового капелана становить 35 років [19].

Правове становище допоміжних капеланів відрізняється від професійних тим, що їх наймають як цивільних робітників, зазвичай на половину робочого дня, у тих частинах, де невелика кількість військовослужбовців. Вони не мають таких же прав, як професійні капелани [14].

Основним завданням інституту капеланства у Польщі є підтримка належного морально-психологічного стану військовослужбовців як на території власної держави так і у миротворчих місіях.

Робота військових душпастирів у збройних силах Румунії регламентується відповідно до положень Закону «Про встановлення, організацію та функціонування діяльності військового духовенства» №195 від 6 листопада 2000 року [20]. Військовий священник є служителем церкви або визнаного законом культу та наділений правом

здійснювати богослужіння, передавати успадковане вчення віруючим, якими він опікується.

Набір військових священників здійснюється Міністерством національної оборони через Відділ сприяння релігії та Управління персоналу та мобілізації Генерального штабу. Мінімальний вік кандидатів – 25 років, а максимальний – 30 років [20].

Працевлаштування військових священників здійснюється за конкурсом або іспитом відповідно до чинного законодавства Румунії. Для православних священників іспит проводиться в Румунській Патріархії, комісією, що складається з представників Відділу сприяння релігії, Управління персоналу та мобілізації Генерального штабу, професорів Богословського факультету, що призначені Патріархом Румунської Православної Церкви. Головою комісії є ієрарх Священного Синоду, який керує релігійною допомогою у військовому середовищі, тема конкурсу затверджується Священним Синодом Румунської Православної Церкви. Для кандидатів, які належать до інших церков чи культів, іспит відбувається в головному офісі відповідної церкви чи культу з представниками церкви чи культу, до якого належать кандидати. Спеціалізовану тему встановлюють представники церкви чи культу [21].

Кандидати, які пройшли за конкурсом або склали іспит, проходять спеціальні навчальні курси, організовані установами, які передбачені статтею 1 Закону «Про встановлення, організацію та функціонування діяльності військового духовенства» [20].

Присутність і діяльність військового священника у структурах збройних силах Румунії є гарантією сповідання релігійної віри кожним військовим для забезпечення права на нормальне релігійне життя, не залежно від релігії чи конфесії до якої він належить. Все відбувається у дусі толерантності та поваги один до одного.

Духовна та релігійна діяльність здійснюється відповідно до церковних обрядів, відповідно до програми, встановленої капеланом, за погодженням з командиром частини. Участь військових у цих заходах ґрунтується на їх вільно вираженому виборі.

Відповідно до доктрини та практики відповідного культу, військові священники у підрозділах та гарнізонах здійснюють душпастирську та морально-релігійну освітню діяльність. Релігійні служби здійснюються у спеціально облаштованих приміщеннях або на полігонах.

На релігійних службах військові священники носять одяг культу, до якого вони належать, а в

інших випадках – відповідну духовну військову форму.

Норми щодо опису духовної військової форми, відмінних та ієрархічних знаків розрізнення визначається положеннями про капеланську військову службу.

Військові священики у військово-адміністративному відношенні підпорядковуються керівникам військових підрозділів, до складу яких вони входять, і духовно-канонічно церковній ієрархії, яка їх рекомендувала.

Категорії військових священиків прирівнюються до офіцерського складу таким чином:

- до звання майора прирівнюються гарнізонні священики I категорії та помічники священиків;
- званню підполковник відповідають гарнізонні священики II категорії;
- до звання полковника прирівнюються священики гарнізону III категорії, священики Бухарестського гарнізону, священики Секції релігійної допомоги;
- званню бригадного генерала відповідають генеральний інспектор та начальник відділу релігійної допомоги [22].

На військового капелана у Румунії покладені такі обов'язки:

- відправляти Святу Месу, інші релігійні служби, здійснювати Святі Таїнства, сповідь військових, здійснювати діяльність окремих та групових душпастирських справ у підрозділах;
- передавати військовим тієї ж релігії або конфесії, що разом з ним, вчення віри релігійного культу, якого він представляє;
- здійснювати морально-релігійну, етичну та виховну діяльність військовослужбовців;
- співпрацювати з військовими підрозділами для організації релігійних служб з нагоди важливих подій в історії та духовності румунського народу;
- надавати, на прохання, релігійну допомогу військовослужбовцям, які знаходяться в госпіталях;

Цікавим є те, що у Румунії для капеланів є і певні обмеження. До прикладу, шлюб з особою без громадянства або особою, яка не має виключно румунського громадянства, обумовлений отриманням попереднього дозволу начальника підрозділів, у яких вони проходять службу. Також капеланам забороняється участь у мітингах, демонстраціях чи зборах політичного чи профспілкового характеру. Військові священики можуть виїжджати за кордон лише на умовах, встановлених внутрішніми розпорядженнями та

положеннями. Політичні думки капеланам дозволено висловлювати лише поза службою, але не перед військовими. Постійні військові священики можуть виконувати функції парафіяльних священиків лише після припинення діяльності військового духовенства [20].

Румунські капелани як і військові настоятелі інших країн беруть активну участь у миротворчих місіях. За героїчні дії, мужність та відданість у виконанні місії, а також за особливі заслуги у виконанні своїх обов'язків військові священики можуть бути нагороджені орденами та почесними званнями.

У разі невиконання своїх обов'язків, порушення правил соціального співіснування до військових священиків можуть застосовуватися стягнення. Норми щодо встановлених стягнень та компетенції щодо їх застосування розробляються міністерством та установою разом з тими релігійними культурами, до яких належать священики, на основі військових правил та церковних обрядів.

Діяльність капеланів припиняється, якщо священнослужитель досяг віку та вислуги років, необхідних для призначення пенсії за вислугу років чи за наявності військово-лікарської експертизи за першим, другим чи третім ступенем інвалідності відповідно до закону. Також у випадку реорганізації та скорочення підрозділу, у якому працював капелан та у разі відсутності схожих посад у іншому структурному підрозділі. Капелан має право припинити свою діяльність за наявності поважних причин, шляхом відставки та у випадку засудження за рішенням суду, що набрало законної сили до позбавлення волі з його виконанням [20]. Засуджені військові священики, які раніше були відсторонені від посади, припиняють бути військовим священиком, починаючи з дати відсторонення. У разі, якщо було видано розпорядження про усунення від кримінального розслідування або виправдання, вони будуть відновлені у всіх правах, які вони мали на момент відсторонення від посади, відповідно до надання їх у розпорядження [20].

Попри особливості діяльності капеланів Румунії роль настоятеля у війську зростає та полягає у роз'ясненні військовослужбовцям постійного впливу на їхню свідомість, як позитивних морально-етичних(релігійних) норм і принципів так і негативних чинників. Основна функція капелана вбачається в допомозі проходження військової служби та попередженні конфліктів у військових підрозділів.

В Угорщині капелан або священник, що належить до військової організації, називається табірним капеланом або військовим капеланом. З одного боку, він виконує свою роботу в рамках служби капеланів табору, яка є належить до структури Міністерства національної оборони, а з іншого боку, він належить до табору єпископства, який є незалежною єпархією чи церквою. Військовий капелан несе одночасно церковні та військові обов'язки. Військовими капеланами, здебільшого, називають священнослужителів, які на волонтерських засадах здійснюють служіння та духовну підтримку військовослужбовців у військових підрозділах, за якими закріплюються, у межах держави. Натомість табірними капеланами є священнослужителі, діяльність яких спрямована на підтримку бійців у миротворчих місіях за межами держави та під час паломництв. Саме така діяльність пояснює назву «табірний капелан».

Основні завдання військових капеланів спрямовані на духовну (зокрема моральну) підтримку силу війська, здійснювати богослужіння, вшанувати померлих, здійснювати таїнства (хрещення, вінчання тощо), давати промови, молитви, благословення на військових заходах.

Вперше капелан з'явився в Угорщині в 1773 році під час існування імперії Габсбургів, яку заснувала Марія Терезія. У той час серед солдатів служили лише католицькі польові капелани, подібні до парафіяльних священників. Вони також служили у військових установах (Militär-Caplaten) і дальніх корпусках (Militär-Chaplane). Під час Другої світової війни потреба у капеланах, а відповідно і кількість їх зросла, але після війни з кожним роком їх ставало менше.

У 1951 році не було офіційно зареєстровано жодного військового капелана, а в 1955 році пішов на пенсію останній табірний капелан, який вже не займався цією діяльністю в армії. Насправді, офіційно капеланство не припинялося, але на практиці в армії його не існувало [23].

Переломним моментом стала зміна політичного режиму у 1990 році. На підставі закону «Про свободу совісті та віросповідання» та урядового розпорядження була заснована табірний капеланська служба. Тоді з кожною історичною церквою укладали окремі угоди. Тоді ж було створено католицьке, протестантське (очолюване реформатським і євангельським єпископом) і єврейське табірне капеланство.

З листопада 2004 року військову повинність скасовано. У зв'язку з цим діяльність табірних капеланів мала бути докорінно переглянута, а

приєднання до НАТО дало поштовх до реформування військового капеланства. Збройні сили Угорщини почали активно брати участь у закордонних місіях, де була необхідною діяльністю душпастира під час миротворчих операцій задля підтримки морального стану військовослужбовців.

Сьогодні сенс існування польового капеланства в Угорщині не ставиться під сумнів, оскільки всі країни-члени НАТО повинні однаково забезпечити вільне сповідання релігії в армії. У практичному сенсі робота польових капеланів також необхідна для того, щоб забезпечити духовне та релігійне служіння солдатам, які знаходяться далеко від дому, часто працюючи в іншому культурному та релігійному середовищі. Поряд з роботою психологів вони відіграють велику роль для забезпечення належного морально-психологічного стану у збройних конфліктах. Військова служба за контрактом ставить перед табірними капеланами нове й унікальне завдання духовної опіки [23].

У Чехії є свої особливості діяльності військових капеланів. Після 45 років відсутності військового духовенства в Чехословацькій народній армії, падіння комуністичного режиму, виник рух щодо вільної діяльності церкви в армії.

У 1998 році, з моменту відновлення капеланства у армії Чеської Республіки, понад 40 військових капеланів з 9 християнських церков пройшли через духовне служіння. Перший військовий капелан в армії Чеської Республіки почав працювати в чеському підрозділі IFOR/SFOR в Боснії та Герцеговині в 1996 році. Базуючись на цьому позитивному досвіді армії з військовими капеланами, у 1998 році було укладено угоду між департаментом Міністерства оборони з одного боку та церквами, об'єднаними в Конференцію Чеського Єпископату та Вселенську Раду Церков з іншого боку, про духовне служіння у відділі Міністерства оборони [24].

Основними завданнями військового настоятеля у Чеській Республіці є:

- підтримувати командирів на всіх рівнях у виконанні їхньої відповідальності за реалізацію та захист людського виміру життя кожного військовослужбовця та цивільного службовця, який несе службу;

- пропонувати допомогу у вирішенні особистих криз та труднощів, що виникають у трудовому, особистому та сімейному житті воїна та цивільного працівника;

- сприяти розвитку та поглибленню демократичних традицій європейської культури у відомстві Міністерства оборони Чехії;

– створити умови для реалізації гарантованих Конституцією прав людини, пов'язаних зі свободою віросповідання, працівниками Міноборони в усіх ситуаціях, пов'язаних з виконанням ними службових і трудових обов'язків.

Військовий капелан працює як з військовими так і з цивільними працівниками військового підрозділу. Душпастир частково виконує і роль психолога в колективі. З точки зору душпастирської практики, це так зване служіння присутності, або духовна порада. По відношенню до солдатів, які є практикуючими християнами, служба військового капелана розуміється не як заміна чи альтернатива стандартному пастирському служінню церкви, а як доповнення до нього.

Стандартний термін служіння капелана у війську зазвичай становить 6 років. Після цього капелан йде в резерв і повертається до служби у свою церкву. Довший термін перебування на службі військового капелана визначається виключно відповідно до потреб духовної служби Чеської Армії.

Претендент на посаду військового капелана повинен відповідати умовам кандидата на цю службу, він повинен відповідати всім критеріям, яких вимагають від професійного військового. Також умовою для вступу на службу військового капелана є складання обіту [25].

Варто відміти, що капелани Румунії, Польщі, Угорщини, Словаччини беруть активну участь у паломництвах. Зовсім нещодавно, Чехія взяла участь в одному з найбільш відвідуваних паломницьких місць у світі Люрді. Ці паломництва відбуваються з 1958 року, відколи капелани з Франції та Німеччини організували першу зустріч для своїх солдатів. Це був символічний акт примирення після Другої світової війни, де солдати разом молилися за мир і примирення між народами. Ця ідея все ще приводить тисячі військовослужбовців з усього світу до Люрду. Чехія є активним учасником цього заходу [25].

Капеланство Словаччини дещо відрізняється від капеланства Чехії. З лютого 1995 року інституційна духовна служба Словаччини діяла як спільне для всіх церков Управління військових капеланів. Проте у 2003 році було створено Ординаріат збройних сил і збройних корпусів Словацької Республіки, тоді ж починає фігурувати Католицька церква. У Словацькій Республіці всі інші конфесії прийнято називати «не католицькими», або «зареєстрованими церквами» чи «релігійними організаціями».

До 1995 року посади капеланів були скасовані командувачем збройних сил Словацької Респу-

бліки. А впродовж 1995–2003 років Католицька Церква діяла у Міністерстві оборони Словацької Республіки. Спочатку кількість військових капеланів встановлювалася з розрахунку один священник на тисячу вояків. За інформацією Міноборони Словаччини, фактична чисельність збройних сил станом на 6 липня 2017 року становила 12 180 військовослужбовців при штатній структурі чисельністю 16 077 військовослужбовців. На підставі контракту від 21 серпня 2002 року військові капелани призначаються вже не за кількістю військовослужбовців, а безпосередньо на систематизовані посади у військових частинах [24].

Служба католицького капелана в збройних силах налічує загалом 73 систематизовані посади, з яких 67 заповнені. «Не католицькі церкви» 28 квітня 2005 року уклали договір про душпастирство зі Словацькою Республікою, на основі якої створили Екуменічну душпастирську службу [23].

Цей договір має 22 систематизовані посади у трьох міністерствах – 10 у Міністерстві оборони, 5 у Міністерстві юстиції та 7 у Міністерстві внутрішніх справ. З 22 штатних місць зайнято 19. Загалом у силових структурах Словацької Республіки усі душпастирські служби систематизували 95 посад капеланів, з яких у 2018 році було заповнено 86 [24].

Військові капелани Словацької Республіки зобов'язані дотримуватись правових норм, відповідних церковних статутів та внутрішніх нормативних актів. Вони є професійними військовослужбовцями, які підпорядковані командирі частини, до якої вони належать.

Військові капелани у Словацькій Республіці можуть мати звання лейтенанта, старшого лейтенанта, капітана, майора, підполковника та полковника. Однак практика показує, що професійні, військовослужбовці призначені на посаду військового капелана не носять офіцерських зірочок на військовій формі, а лише відмітні знаки, що символізують духовне служіння і особливо статус священника. Це пов'язано насамперед із фінансуванням капеланської служби Міністерством оборони Словацької Республіки.

Звертання до капелана раніше звучало «пан капітан», проте сьогодні у Словацькій Республіці до капеланів звертаються «Пан капелан, декан чи вікарій». Під час військової служби священнослужителі зобов'язані носити уніформу та обмундирування. Цікавим фактом є те, що у капеланів словацької республіки не має зброї, хоча документально вона у них приписана.

Основними завданнями капелана у Словаччині є: проведення пастирської, катехизової та євангельської діяльності серед своїх віруючих та їх сімей, проведення релігійних служб для професійних солдатів та членів їх сімей, здійснення обрядів для професійних солдатів та членів їх сімей, здійснення індивідуальної, колективної та духовно-консультаційної діяльності, сприяння розвитку та поглибленню духовного життя та віри військовослужбовців, здійснення духовно-пастирської опіки з сім'ями колишніх військовослужбовців, надання допомоги у виявленні та запобіганні джерел конфліктів та напруженості у підрозділі, організація участі у внутрішніх та закордонних паломницьких поїздках, здійснення громадсько-благодійної діяльності з підтримки хворих та соціально слабких, надання релігійної літератури, сприяння поглибленню патріотизму, взяття участі в етичному вихованні, співпраця з лікарями, управлінням персоналом, співпраця у здійсненні профілактики боротьби з алкоголізмом та наркоманією. Всі ці критерії показують, якою багатогранною та важливою є робота капелана у збройних силах Словаччини [23].

Висновки. Проаналізувавши історичний досвід душпастирства у країнах Центрально-Східної Європи, варто зауважити, що діяльність військових капеланів є невід'ємною складовою, яка забезпечує належний морально-психологічний стан та бойовий дух воїна. У кожного капелана країни-члена НАТО одна місія - становлення особистості воїна, його віри у себе, міць збройних сил та у майбутнє своєї держави.

Після повалення комуністичного режиму розпочався етап реорганізації душпастирського служіння у країнах Польщі, Угорщини, Румунії та інших вже незалежних держав. У кожній з цих країн є свої особливості душпастирського служіння. Значний досвід релігійної опіки військовослужбовців з допомогою інституту військових капеланів мають збройні сили Польщі, у яких перевагу має католицька церква. Однією з найважливіших вимог для капелана у збройних силах Республіки Польщі є наявність богословської освіти. Варто відмітити, що у ЗС України це також є важливим критерієм. Цікавим фактом польському капеланстві є те, що посади капеланів класифікуються за різними штатними званнями. Важливе значення має і мовна підготовка, це зумовлено насамперед із військовими операціями та місіями за кордоном, які виконують збройні сили Польщі.

Працевлаштування капеланів у збройних силах Румунії, відбувається за конкурсом або іспитом. Кандидати які пройшли конкурс, або склали іспит проходять спеціальні навчальні курси військової підготовки. У Румунії священники діляться на певні категорії, що відображається і у військовому званні. Варто підкреслити, що румунські військові настоятелі мають і певні обмеження про які ми вказуємо у статті. Як і капелани Польщі, капелани беруть активну участь у миротворчих місіях.

Специфікою служіння капеланів Угорщини є те що вони несуть за собою одночасно церковні та військові обов'язки. Варто зауважити, що у військових підрозділах капелани працюють на волонтерських засадах. Основним завданням у капеланів Угорщини є участь у миротворчих місіях, де їхня діяльність зосереджена на збереженні бойового духу та моральному стану угорських воїнів, звідки і походить назва «табірний» капелан. Разом із співпрацею психологів, капелани Угорщини відіграють важливу роль у збереженні духовного стану збройних сил Угорщини.

Капеланство Чехії теж має свої особливості служіння. Свою духовну опіку душпастирі цієї країни направляють на всіх працівників військового підрозділу, до якого належать. Це стосується як професійних військових, так і цивільного персоналу. Аби стати капеланом Чеської Республіки потрібно відповідати усім вимогам, які ставляться перед професійним військовим. Також важливою умовою для вступу на духовну-військову службу є складання обіту.

У Словаччині військові капелани є професійними військовослужбовцями, які підпорядковуються командирі військового підрозділу, до якого вони належать. Військові настоятелі можуть мати звання лейтенанта, старшого лейтенанта, капітана, майора, підполковника та полковника. Проте як показує практика, професійні солдати, призначені на посаду військового капелана не носять офіцерських зірочок на військовій формі, а лише відмітні знаки, що символізують духовне служіння та статус священика. Також капелани Словацької республіки не носять із собою зброю, хоча документально вона у них приписана.

Попри всі особливості капеланства кожної держави, мета капелана одна – це зберегти у воїні людину, не втратити віру у себе та довіру до інших. Зберегти морально-психологічний стан та бойовий дух воїна при виконанні поставленого завдання.

Список літератури:

1. Бураков Ю.В, Томчук О.А. Відродження капеланства в сучасному українському війську. Військово-науковий вісник. Вип. 36. Львів, 2021. 31–35 с. URL: <http://vvn.asv.gov.ua/article/view/243901> (дата звернення: 11.11.2022).
2. Владиченко Л.Д. Досвід упровадження військового священства (капеланства) у Збройних Силах України. Київ, 2014. 180–185 с.
3. Кривенко Ю.В. Діяльність військових капеланів за Законодавством України. Прикарпатський юридичний вісник. Вип. 3. 2014. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2014/09.pdf (дата звернення: 11.11.2022).
4. Ковтунович Т.О., Привалко Т.В. Капелани на службі Богу і Україні. Український інститут національної пам'яті. Київ, 2019. 424 с.
5. Филипчук С.В. Досвід капеланства в зоні АТО. «Історичне релігієзнавство». 2015. Вип.12.
6. Military Ordinariate of Poland, Military. Historical Details. Statistics. URL: <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dmlpl.html> (дата звернення: 15.11.2022).
7. Законодавчий вісник – 1998, № 51, П.П 318 с. URL: https://static1.money.pl/d/akty_prawne/pdf/du/1998/51/du19980510318.pdf (дата звернення: 15.11.2022).
8. Борковський М. Православ'я у Війську Польському, «Wojsko i Wychowanie». 1994. 16 с.
9. Karpusa Z., Rezmera W. Zbiór studiów pod redakcją Wojsk. Nr 17. 2001. 303–304 s.
10. Teksty w: Ordynariat Polowy Wojska Polskiego. Warszawa. 1998. 282–284 s.
11. Dz. Ustawa. 1998. 318 s. URL: <https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.1998.051.0000318,konkordat-miedzy-stolica-apostolska-i-rzeczpospolita-polska.html> (дата звернення: 15.11.2022).
12. Закон «Про відносини між державою та Католицькою Церквою у Республіці Польща» 17 травня 1989 р. (зі змінами). URL: <https://lex.lege.pl/ustawa-o-stosunku-panstwa-do-kosciola-katolickiego-w-rzeczpospolitej-polskiej/rozdzial-3-duszpasterstwo-wojskowe-i-sluzba-wojskowa-osob-duchownych/2937/> (дата звернення: 15.11.2022).
13. Dz. Ustawa. 1995 433 s. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19950860433/O/D19950433.pdf> (дата звернення: 15.11.2022).
14. Instrukcja biskupa polowego o strukturze duszpasterskiej ordynariatu polowego wojska polskiego. 07 grudnia 1992 r. URL: <https://ordynariat.wp.mil.pl/pl/articlesdokumenty-p/1991-01-217-instrukcja-biskupa-polowego-o-strukturze-duszpasterskiej-ordynariatu-polowego-wojska-polskiego/pdf/> (дата звернення: 15.11.2022).
15. Ustawa «O zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa». 17 grudnia 1998 r. URL: http://orka.sejm.gov.pl/proc3.nsf/ustawy/679_u.htm (дата звернення: 15.11.2022).
16. Ustawa «O służbie wojskowej żołnierzy zawodowych». 11 września 2003 r. 24 s. URL: <http://www.polskieustawy.com/print.php?actid=1945&lang=&adate=20130509> (дата звернення: 15.11.2022).
17. Tradycje służby duszpasterskiej w Wojsku Polskim. URL: https://archiwum-ordynariat.wp.mil.pl/pl/263_7015.html/ (дата звернення: 15.11.2022).
18. Zeszyty naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy scientific papers of The Witelon State University of Applied Sciences in Legnica 27 (2)/2018. Sztuka. 1014.
19. «Рішення № 13/ПОН Міністра Національної оборони про детальний обсяг діяльності Військового ординаріату. 27 січня 2014 р. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/szczegolowy-zakres-dzialania-ordynariatu-polowego-34839726> (дата звернення: 15.11.2022).
20. LEGE nr.195 din 6 noiembrie 2000 privind constituirea și organizarea clerului militar. URL: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=24895 (дата звернення: 15.11.2022).
21. Recrutarea, selecția, încadrarea și promovarea preoților militari Regulament. URL: <https://lege5.ro/Gratuit/gm4dqmrygq/recrutarea-selectia-incadrarea-si-promovarea-preoților-militari-regulament?dp=gy3domrrge4de> (дата звернення: 15.11.2022).
22. Prevederile art. 9-12, 14, 17-28 și, respectiv, 112 din Legea nr. 80/1995 privind statutul cadrelor militare, respectiv, se aplică preoților militari și familiilor acestora, în funcție de împrejurări. URL: <https://www.sie.ro/pdf/legislatie/80.pdf> (дата звернення: 15.11.2022).
23. Католицький табірний єпископат – військовий ординаріат. URL: <https://ktp.hu/rolunk/alapveto-dokumentumok/a-magyarorszagi-katonai-ordinariatus> (дата звернення: 15.11.2022).
24. Oficiální stránky Duchovní služby Armády České republiky. URL: <https://kaplani.army.cz/informace-pro-vas> (дата звернення: 15.11.2022).
25. Pro zájemce o službu kaplana. URL: <https://kaplani.army.cz/pro-zajemce-o-sluzbu-kaplana> (дата звернення: 15.11.2022).
26. Poutníci v uniformách zaplnili Lurdy// URL: <https://kaplani.army.cz/aktuality/poutnici-v-uniformach-zaplnilo-lurdy> (дата звернення: 15.11.2022).

27. Договір між Словацькою Республікою та Святим Престолом про духовне служіння віруючих католиків в Збройних Силах Республіка Словаччини. № 648/2002. URL: <https://prometheus.sk/mytus-4-armada-bez-ideologie/> (дата звернення: 15.11.2022).

Dolganova M.V. FEATURES OF THE ACTIVITIES OF THE INSTITUTE OF MILITARY CHAPLAINS IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

The key impetus for the creation of chaplaincy in the countries of Central and Eastern Europe was the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (hereafter the USSR). In the Armed Forces of Ukraine, chaplaincy began to actively develop during Russia's armed aggression against Ukraine in 2014. In the countries of Central and Eastern Europe, the development of pastoral care began much earlier. The functioning of the pastoral care of those countries that have a common past with Ukraine and that have chaplaincy experience is of theoretical and practical interest. Such countries are NATO member countries: Poland, Hungary, Romania, the Czech Republic and Slovakia, Ukraine holds the vector of entry there. That is why it is quite appropriate to study the experience of the above-mentioned countries in order to improve the domestic system of chaplaincy in the Armed Forces of Ukraine. The article briefly reveals the history of the creation and functioning of the chaplaincy in the countries of Central and Eastern Europe and after the collapse of the USSR. The features of the pastoral activity of the following countries are shown: Poland, Romania, Slovakia, the Czech Republic, and Hungary. The importance of using and implementing the experience of pastoral activity of Central and Eastern European countries for better functioning, improvement and development of the chaplaincy structure in the Armed Forces of Ukraine was emphasized. After all, the pastoral care of the Armed Forces of Ukraine has gone a long, time-tested path, so that the NATO approach to the legislative regulation of pastoral care in the military gained its rank. Today, the political direction of Ukraine is directed towards NATO. The chaplaincy of the countries of Central and Eastern Europe works according to NATO standards, which is an important factor in imitating the experience of these countries. We also draw attention to the fact that chaplains of the North Atlantic Alliance have experience in peacekeeping missions, which Ukrainian military superiors should rely on.

Key words: *chaplain, pastoral care, countries of Central and Eastern Europe, NATO, USSR.*

Костецька Л.М.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ КОЗИМО ДЕ МЕДІЧІ В ЕПОХУ РЕНЕСАНСУ

Стаття присвячена важливому історичному прикладу державотворчого процесу флорентійської республіки в Італії, політичній діяльності Козімо де Медічі, його мистецтву отримання й утримання влади, створення ним могутньої партії за допомогою мереж, сприяння визнанню Флоренції (у давні часи вона мала назву Флорентія (Florentia) головною культурною столицею епохи Ренесансу.

З'ясовано, що політична діяльність Козімо де Медічі стала можливою завдяки вмілому управлінню фінансами, вдалим комерційним операціям, що сприяло згуртуванню навколо нього підтримувачів його ідей – еліт, друзів, соціальних клієнтських мереж.

Виявлено, що під час свого правління Козімо робив ставку на зміцнення влади, на міжнародні комунікативні взаємовідносини з Міланом, Венецією та Неаполем, економічний та культурний розвиток Флоренції.

Здійснено аналіз причинно-наслідкових зв'язків між особливостями культури, меценатства, благодійності та державного будівництва й управління.

Встановлено й окреслено шляхи формування партії Медічі, її ролі та значення у створенні флорентійської держави.

Доведено, що Козімо майже непомітно, без потрясінь перетворив Флорентійську республіку на монархію, незмінно зберігаючи народну любов. Цим підтвердив визнання найкращого державника свого часу. Рід Медічі дав світові багато видатних політиків (королів Франції, Пап римських), меценатів, видатних діячів, провідників високого Відродження.

Зроблено висновок, що життя і діяльність Козімо де Медічі в епоху Ренесансу відіграло надзвичайну роль в історії італійського державотворчого процесу та набуває нових форм і продовження у політико-адміністративному житті сьогоденної Італії, слугує прикладом для перейняття досвіду публічними владними управліннями різних країн.

Ключові слова: Козімо де Медічі, меценатство, влада, партія, державотворчий процес.

Постановка проблеми. Значущим в історичному вимірі прикладом державотворчого процесу є досвід Флорентійської республіки (міста-держави в Італії, що існувало в 1115–1532 рр. на території сучасної провінції Тоскана), зокрема, формування системи управління, аналіз причин соціальної диференціації її громадян, що спричинили занепад республіканських інститутів та призвели до встановлення у 1434 р. фактичної диктатури – одноосібної Сеньйорії банкірського родинного клану Медічі.

Цей історичний факт є показовим з позиції вмілого використання влади у державотворенні; формування структури і послідовності виникнення шлюбних, економічних і патронатних мереж, котрі сприяли створенню політичної партії Медічі, яку Козімо використав для реформатування під себе ренесансної Флорентійської держави; виявлення наслідків патрон-клієнтських стосунків, які впливали на державне управління й розвиток Флоренції загалом; вза-

ємостосунків з олігархічною партією, елітами та громадянами тощо.

Усе це актуалізує питання щодо визначення і узагальнення ролі Козімо де Медічі у розбудові держави, мистецтва влади і меценатства у становленні його як державника, створення партії за принципом електорального клієнтелізму як дієвого механізму отримання абсолютних владних повноважень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історії виникнення держав мають місце приклади сфокусовані на шлюбних, економічних, патронатних зв'язках, що слугували основою для створення партій, визначення їх складу.

Ще у рабовласницькому суспільстві утворювалися спільноти людей, їх об'єднання, метою яких була підтримка окремого її члена, які називали себе партіями. Зокрема, древньогрецький філософ Аристотель у своїх працях згадував про партії мешканців гір, рівнин та прибережної частини Афінів.

Формування станових спільнот, угруповань, які пропагували інтереси конкуруючих панівних класів, і теж вважали себе партіями, супроводжувалося впливом на державну владу або боротьбою за нею.

Існує цілий ряд наукових праць, дослідження яких спрямовані на виявлення чинників, які впливали на створення й еволюцію держав, зокрема, це влада, форма правління, закони, культура, традиції, мережеві об'єднання, партії тощо.

Аналізуючи погляди науковців, дослідників, політиків, аналітиків, істориків у межах зазначеної теми, простежується інтерес до вивчення епохи Відродження – італійського Ренесансу.

Епоха Відродження відома не тільки новими підходами до проблематики людини і природи, а й соціально-політичними теоріями. Соціальні проблеми досліджували такі мислителі, як Ніколо Макіавеллі (1469–1527), Жан Боден (1530–1596), Гуго Гроцій (1582–1645), Томас Мор (1478–1535), Томмазо Кампанелла (1568–1639) та інші.

Щодо державотворення вагомим є спрямування поглядів французького письменника і філософа Етьєна де Ла Боезі (1530–1563), який виступав проти абсолютизму, вважав, що королі узурпували права, які належать народу, і виступав проти не лише монархії, а й будь-якого державного устрою, що експлуатує. У трактаті «Міркування про добровільне рабство» Етьєн де Ла Боезі описує ганебне і важке становище народу і країни під ярмом тиранії, що суперечить природі, свободі та рівності людей [3]. На його думку, тиранія виникає різними способами (угодою, силою, спадком) і підтримується звичкою народу до рабства. Це рабство добровільне, тому що люди, впавши в ілюзії, підкоряються тирану, терплять його примхи та його зло. Ідеальною державою він вважав таку державу, яка поєднує традиції збереження власних свобод (прав) з ідеями національного суверенітету.

Не можна оминути представника того часу італійського мислителя, філософа і політика Ніколо Макіавеллі (1469–1527), який у творі «Державець» обґрунтовував необхідність сильної монархічної влади та абсолютизму. Ідеальним устроєм Макіавеллі вважав республіку – як вираження народного суверенітету. Проте він розумів, що за цих умов лише сильна влада світського правителя, який не спирається ні на яку моральну традицію чи церковну заповідь, здатна привести до національного об'єднання і створення нової держави [7].

Феномену меценатства загалом присвячено мало наукових досліджень, серед яких виокремимо

праці: «Медічі. Хрещені батьки Ренесансу» Пола Стратерна [10], «Людовик XIV. Слава і випробування» Жана-Крістіана Птіфіса [9], «100 великих меценатів і філантропів» В. М. Ломова [5] та «Сто великих аристократів» Ю. Н. Лубченкова [6]. Крайні належать до жанру енциклопедії і наводять біографії найзнаменитіших діячів та покровителів культури – від давнини до сучасності.

Умберто Еко у своїй праці «Історія європейської цивілізації. Епоха Відродження. Історія. Філософія. Наука і техніка», керуючись мультидисциплінарним принципом, охоплює період так званого Чинквеченто, тобто висвітлює події, що відбувалися в різних царинах європейської цивілізації протягом XVI століття. В цей період продовжується становлення модерної Держави і європейської ідентичності в сучасному розумінні цього слова. Таким чином, акцентує на тому етапі європейської історії, «коли серед зародків оновлення й нетерпимості до застарілих священних чи мирських наук утворюється нове уявлення про людину і природу, що суттєво вплинуло й на сучасну епоху» [2].

Останнім часом у працях з історії Відродження – епохи Ренесансу проявляється інтерес до вивчення культури того часу. Зокрема, у підручнику «Історія культури країн Західної Європи в епоху Відродження» під загальною редакцією Л. М. Брагіної розглядаються особливості культури того часу не лише в Італії, а й у Франції, Німеччині, Іспанії, Англії, Швейцарії, Хорватії та Словенії [4].

Про те, що культура Ренесансу ще жива в європейській історичній пам'яті, свідчить праця В. В. Бібіхіна «Новий Ренесанс». Аналізуючи культурні антиномії Відродження, демонструючи плюралізм цієї епохи, йому вдається встановити аналогії між періодом Ренесансу і сучасністю, продемонструвати актуальність досліджень культури того часу [1].

Зарубіжна історіографія епохи італійського Ренесансу глибоко розширює уявлення про час і безпосередньо про фінансову діяльність родини Медічі. Зокрема, це праці Джона Гейла «Європейська цивілізація в епоху Відродження» (1993) та «Флоренція і Медічі» (2001); книга Річарда Голдтуейта «Банк Медічі та глобальний флорентійський капіталізм» (1987).

Вітчизняні наукові розвідки про епоху Відродження, історію клану Медічі їх банківську і меценатську діяльність, патрон-клієнтські стосунки, створення партії Медічі та її роль у державотворчому процесі Флоренції мало досліджена,

що свідчить про актуальність порушеної нами проблематики.

Постановка завдань. Метою статті є теоретико-історичний аналіз мистецтва влади Козімо де Медічі, діяльності створеної ним партії за участі соціальних клієнтських мереж та їх впливу на державотворчий процес у Флорентійській республіці в епоху Ренесансу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі будь-якого державного будівництва, незалежно від часу і місця в історичному вимірі, лежить політична централізація. Хоча сам процес централізації не однозначний і часто суперечливий. На суб'єктів (учасників) цього процесу одночасно покладається вирішення двох завдань, які можна глобально окреслити як створення і контроль. Централізація зазвичай відбувається тоді, коли у ході вирішення суперечок чи конфліктів між конкуруючими сторонами, з'являється лідер, який встановлює нові правила обов'язкові для виконання іншими, і який є, у результаті, засновником новоствореної спільноти, партії чи держави. Створення можливе у разі, коли правила породжують ролі, ролі – інтереси, інтереси – стратегічні обміни, які змушують до колективної дії у межах правил. Хоча не завжди всі дотримуються визначених правил. Мають місце ситуації, коли певні правила структурують і упорядковують процес порушення цих же правил, провокуючи співіснування порушень і правил. Це часто спостерігається у судовій сфері. А контроль має місце коли вимушені взаємостосунки інших людей формують колективну поведінку і слугують чиймсь інтересам.

Стабільне саморегульоване дотримання правил, тобто, їх легітимність, залежить від впевненості і переконання всіх акторів конкуруючих сторін (учасників взаємостосунків), що жодна із них не матиме власної вигоди при дотриманні цих правил. Водночас, для засновника небезпекою є те, що у будь-який момент створена ним держава може стати самостійною і не потребуватиме лідера із його правилами. Німецький соціолог, філософ, історик М. Вебер наголошував, що пряме втручання або відкрите панування і привілеї над вимушеними взаємодіями учасників зіткнення під час кризової ситуації (а криза тут неминуха) – це пряма ознака відсутності контролю, а не його наявність. Тактичні хитрощі з ціллю утримати крихкий контроль, втягують засновника до певних рольових ігор, що призводить до приписування йому особистої зацікавленості та підриває його становище неупередже-

ного судді, що стоїть над сутичками у вирішенні конфлікту.

З погляду державної централізації період епохи Ренесансу (початок XV ст.) відзначений різким переходом від пізньосередньовічної моделі рухомої міської фракційності до народження консолідованої на регіональній основі ренесансної держави. Цей період також відзначився перетворенням Флорентійської республіки у спадкову Сеньйорію, створенням сильної партії Медічі, яка здобула перемогу над аристократичною партією Альбіцці, що стояв тоді на чолі Флоренції.

Важливо, що олігархічний режим Мазо дельї Альбіцці та Нікколо да Уццано (1382–1433) створив формально демократичні інститути, які конституювали так звану «державу згоди» [24]. За допомогою мереж, існуючий режим Медічі навчився використовувати ці інститути з метою контролю [27].

Протягом двох століть перед приходом до влади Козімо де Медічі, політику пізньосередньовічної Флоренції можна було охарактеризувати як циклічне чергування цехового корпоратизму та ворогуючих феодальних фракцій міста.

В основі державної централізації Флоренції лежала наступна динаміка: першопричинами були невдалі класові повстання (1378–1382) і викликана війнами фіскальна катастрофа (1424–1433). Але їх шоківі ефекти опосередковувалися механізмом трансформації елітних мереж, що поступово впроваджувалися.

Міська олігархія, згуртована завдяки шлюбам, спочатку виникла з квазіфеодальної федерації сусідських патриціанських ієрархій. Проте сам процес консолідації олігархії породив її власного могильника – партію Медічі. Партія Медічі наповнювалася представниками з суперечливим інтересами, різними соціальними мережами, класовою приналежністю. Водночас, демонструвала велику згуртованість та здатність до тривалої колективної дії. Хоча, не зрозуміло й до теперішнього часу, які цілі вони переслідували.

Козімо де Медічі (1389–1464) заснував династію, яка правила Флоренцією три століття. Він стежив за макрополітичними та макроекономічними силами, масштаб яких перевершував його здатність контролювати їх. Також зміцнив банківську мережу європейського рівня, яка сприяла розвитку міжнародної торгівлі та становленню інших держав [15]. Максимально підтримував найталановитіших художників епохи: Донателло, Брунеллескі, Фра Анжеліко і Фра Філіппо Ліппі. Козімо прагнув створити собі репутацію не про-

сто піклувальника чи добродія, але фахового поціновувача і знавця літератури, мистецтва, культури, музики, скульптури, живопису, архітектури тощо. У добродієвості, освіченості, меценатстві Козімо не було рівних. Всі його наміри, знання і бездоганний смак були спрямовані на користь міста. Він приклав великі зусилля розквіту інтелектуального та художнього життя у Флоренції, яке ми сьогодні називаємо Ренесансом.

Важливо, що до початку XV ст. у фінансуванні архітектури, живопису і скульптури вкладали кошти не лише імператори, королі і папи римські, а й місцеві дворяни, комуни, гільдії, купці, нотаріуси і, навіть, скромні торговці. Всі намагалися цим виокремити своє становище і підкреслити багатство. Сприяння мистецтву у Флоренції досягло небувалих висот не лише завдяки тим, хто хотів продемонструвати своє місце і значимість, але й у результаті того, що освіті та мистецтву стали надавати велику цінність. Суттєвим фактом є те, що флорентійські меценати добре знали, що мистецтво як форма зв'язку з громадськістю, якою можна маніпулювати і формувати під свої потреби, має надвелику силу. Пам'ятаючи все це, у сьогоденні, меценатів епохи Ренесансу, вважають висококультурними людьми.

Можна ствердити, що Козімо де Медічі увійшов у історію як найвеличніший меценат свого часу. Через мистецтво він узаконив своє домінування у флорентійській політиці.

На перший погляд та й офіційно Козімо був звичайною людиною, не займав офіційну посаду. Але всі розуміли, що він є головною силою у політичному житті Флоренції, контролюючи і маніпулюючи великою мережею клієнтів, знайомих і друзів, які в Синьйорії підтримували його інтереси. Це допомагало зробити його слово законом. Як примічав папа Пій II: «Козімо ніколи не відмовлявся. У питаннях війни і миру його рішення були остаточними, його слово було законом – слово не громадянина, а господаря свого міста. Уряд збирався у його будинку. На державну службу обиралися його кандидати. Він мав безмежну (королівську) владу – не мав лише титулу і двору» [26]. Хоча Флоренція у 1459 р. все ще пишалася тим, що залишається республікою, але це було зовсім не так. Флоренція належала Козімо. Він був королем у всьому, лише за відсутності титулу.

Крім того, клан Медічі не лише створив навколо себе образ функціональної політичної мережі, а й збудував модель мереж, які у майбутньому хотів би реалізувати [23, 228 с.]. Динаміка візуальної рольової гри відверто підтверджувала політич-

ний статус Медічі, а також безмежну впевненість і честолюбство Козімо і наміри родини Медічі залишитися властителями потужного і динамічного міста, який вважався центром культурного і політичного всесвіту.

Козімо мав надзвичайно велику владу. Сходження на владну вершину не обмежувалося лише його багатством. Цьому частково сприяли корупція, твердість характеру, відверта й відкрита скупка голосів. Він використовував своє становище максимально. Тримав владу мертвою хваткою. Хоча сама природа влади Козімо де Медічі залишається загадкою до нині.

На ролі особи Козімо як політичного діяча в функціонуванні держави, а саме його рішучості та цілеспрямованості, наголошував у своїй праці «Державець» Ніколо Макиавеллі [7]. В історичних джерелах зустрічаються свідчення очевидців, що є повним протиріччям цьому образу, які малюють Козімо як таємничого сфінкса [13]. «Козімо всіляко намагався триматися в тіні, ховаючи свій величезний вплив, і за необхідності діяв через помічників. Тому мало відомо про рішення, за які він несе пряму відповідальність.» [18]. Незважаючи майже на повний контроль у державі і над державою, Козімо ніколи не займав офіційну посаду протягом тривалого терміну, навряд чи колись вимовляв промову на публіці. При конфіденційних зустрічах він проявляв дивну пасивність, зокрема, милостиво вислухавши відвідувача, зазвичай байдуже відповідав: «Так, я подумаю над цим» [28, С. 223–226].

Складовою загадкового характеру влади Козімо, а через це і у сприйнятті протиріччя між суддею та босом є неоднозначність. Під неоднозначністю, на нашу думку, розглядається той факт, коли одні й самі дії можуть бути несуперечливо інтерпретовані одночасно з різних позицій, можуть бути ходами в кількох іграх одночасно, а публічні та приватні мотивації неможливо виокремити одна від одної. При цьому, вирішальне значення для збереження свободи дій у різних ситуаціях має відсутність будь-яких певних цілей. Вимушена відданість певній лінії поведінки, тобто, цілям – це результат не особистого вибору, а як наслідок контролю, який одні здійснюють над іншими [25].

Для визначення характерного для Козімо стилю контролю вартим є поняття «стійка дія» (robust action). Сійка дія дозволяє суперечність між суддею і босом, тому що в центрі відсутня якась явна особиста зацікавленість. У результаті, Козімо благодушно відгукувався на потік прохань,

адресованих йому, а прохачі передбачувано ставали служителами його бажань. Тобто, контроль здійснювався не за допомогою наказів, а за рахунок того, що інші підлаштовували свою поведінку під ці інтереси.

Так, принцип стійкої дії не спрацює для будь-кого, хто захоче його застосувати. Тільки деякі мережеві структури здатні направити потік прохань в потрібну сторону чи русло. І для того, щоб вирішення протиріччя суддя/бос виглядало переконливим, спорідненість інтересів повинні залишатися закритими для інших учасників гри.

Звичайно, Козімо мав цілі, пов'язані з конкретними ролями і його владним місцем, а саме: накопичувати кошти як банкір, підвищувати престиж родини через шлюби, утримувати владу як правитель Флоренції. Разом з тим, у цьому контексті слід зазначити три моменти: 1) цілі – це показники ролей, а не людей; 2) у випадку Козімо не існувало жодного універсального засобу користі, який міг би розмістити відповідно до пріоритету його потенційно конфліктуючі рольові цілі; 3) якщо він займав чітку позицію, то успіх у досягненні цих цілей гарантувався без тактичних втручань або навіть будь-яких зусиль з його боку. У дійсності, неможливо було точно визначити, які цілі та в який момент часу перебували у грі. Тому, сьогодні важко встановити чи був Козімо де Медічі особистістю, як вона розуміється сучасним лібералізмом [17, С. 293–300; 16, С. 603–614] тобто, настільки він був вільним і незалежним.

Козімо ніколи не мав бажання захоплювати державну владу. Спочатку політична партія Медічі формувалася навколо нього стихійно. І лише під час війни з Міланом він раптово усвідомив політичні можливості і силу тієї машини соціальних мереж, яка опинилася в його підпорядкуванні.

Вищевикладені емпіричні дані підводять наше дослідження до аналізу атрибутивного складу та соціально-мережевої структури партії Медічі в 1427–1434 рр. у порівнянні з їхніми супротивниками «олігархами», до окреслення довгострокової історичної динаміки: виникнення першої шлюбної та другої економічно-патронатної половин партії Медічі, пов'язаних з безперервними трансформаціями всередині флорентійської еліти. А також, до виокремлення особливостей, яким чином суперечливі мережі породили як стійку дію Козімо, так і політичну легітимність держави Медічі.

Важливою працею, яка представляє глибоке дослідження мережевих основ як партії (або фракції) Медічі, так і більш розмитой системи альянсів

їх противників, на якій слід акцентувати увагу, є книга Дейла Кента «Підйом Медічі» [20].

Беззаперечно, хтось може сумніватися в існуванні й застосуванні поняття «партія» у такому ранньому історичному періоді.

Вчені й дослідники цієї проблематики стверджують, що партії створюються з метою боротьби за владу або участі в реалізації владних повноважень. Враховуючи різні наукові підходи, у сучасному розумінні партія – це група осіб чи зібрання людей, об'єднаних єдиними ідеологічними цінностями, спільністю яких-небудь політичних чи економічних інтересів, за які вони борються, створюються для проведення виборчих кампаній; це специфічний вид політичної організації.

Разом з тим, стаття 2 Закону України «Про політичні партії в Україні» трактує поняття політичної партії як зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах [8].

Тому, з огляду на те, що організація Медічі формувалася, зокрема, для того, щоб впливати на результати народних виборів в органи влади, хоча і з обмеженим електоратом, вбачається схожість сучасних партій із партією Медічі. І вже цим підтверджується визначення «партія».

Щоб з'ясувати структуру партії варто проаналізувати основні мережеві бази, які Дейл Кент виокремлює у дев'ять типів відносин між сім'ями флорентійської еліти на початку XV ст.:

– *один тип родинних відносин – шлюбні стосунки між сім'ями.* Як зазначав у одній із своїх праць Рональд Брігер [12] у період 1394–1434 рр. відбувалося кодування шлюбів, тобто, вирізнення сімей, які мали сина (нареченого), а які доньку (наречену). Шлюбні стосунки між сім'ями були асиметричними. У більшості випадків елітні шлюби влаштовувалися патріархами і, зазвичай, у межах політичних альянсів. Тому, не існує сумніву в тому, що для того часу і місця шлюбні відносини були міжсімейними стосунками, а не міжособистісними.

– *чотири типи економічних відносин – торгівельні чи ділові зв'язки, співволодіння чи партнерство, відносини з приводу нерухомості та робота в банках.* Для характеристики цих типів економічних відносин, крім роботи в банках, Дейлом Кентом використовувалися податкові звіти за 1427–1433 рр. Дані про торговельні і партнер-

ські стосунки можна вважати симетричними, оскільки відсутня інформація про спрямованість торгівлі та величини інвестицій у спільний бізнес. Відносини щодо нерухомості визначалися як симетричні, якщо вони належали до спільного володіння, і як асиметричні – у разі відносин оренди. Завдяки вивченню відповідних документів, включаючи набір *libri segreti* (конфіденційних бухгалтерських книг), виявлених у 1950 році, професор де Рувер реконструював деталі організації та методів роботи банку; його кредитну політику, яка відображала доктрину Церкви про лихварство; його торгові та промислові інвестиції; його роль у флорентійській системі золота та податкової структури; та його діяльність як фінансового агента Церкви [15].

– *два типи – «політичні» відносини – патронат та особисті стосунки.* У цьому контексті під «політичними» відносинами слід розуміти складну мотивацію, яка об'єднує політичну допомогу, економічний обмін, особисту дружбу, невідзначене «збільшення впливу». Таке переплетення мотивів характерне для багатогранних патрон-клієнтських відносин.

– *два типи відносин особистої дружби – дружні зв'язки та відносини *malleadori* або гарантій.* Друзі консервативно вважалися такими лише тоді, якщо відносини не мали політичного змісту. Сенс цього правила в тому, щоб не допустити змішування дружби з приналежністю до політичних об'єднань (партій). *Malleadori* – поручитель із друзів, який вносить заставу, як гарантія доброї поведінки того, за кого поручався. Слушною є думка американського історика, професора Джина Адам Брукера, на якій він наголосив у праці «Громадянський світ Флоренції епохи Відродження: «Громадянами, які допомагали родичам чи друзям, звинуваченим у політичних злочинах, рухало сильне почуття обов'язку, адже вони ризикували не лише грошима, а й своєю репутацією та статусом» [14].

Соціально-мережеві зв'язки конституювали політичні партії у Флоренції, а також були основою, на якій відбувалося їхнє формування.

Важливо також наголосити, що інформація настільки далекого історичного періоду флорентійських хронік так і сучасних дослідників Флоренції концентрувалася навколо понять «сім'я» та «еліта», які об'єднували навколо себе спільноти у партії чи фракції.

Історично склалося, що сім'я – це люди об'єднані спільним прізвищем. Тому вона ближча до клану, ніж домогосподарство. В епоху Рене-

сансу відносини між далекими одна від одної гілками елітного клану були менш солідарні, ніж у середньовіччя консортерії (*Найважливіші міські родини зводили в межах Флоренції особливі бапти-фортеці, навколо яких і формувалися так звані «баштові союзи» двох-трьох споріднених родин – консортерії*). Домогосподарства всередині клану, зазвичай, були тісно перев'язані відносинами [14]. Крім того, такі об'єднуючі стосунки сприяли обороноздатній згуртованості [21]. Закони про громадянство комуни та зайняття державних посад на початку XV ст. також робили більший акцент на унітарному характері кланів, ніж раніше [29].

Важче трактувати поняття «еліта». Адже флорентійська політична еліта (*reggimento*) відрізнялася від економічної еліти своєю волатильністю міжнародних ринків. Тобто, зміною фінансових статистичних показників, які характеризують мінливість цін на будь-що. Тому, зосередимося на політичній практиці, на яких акцентували у своїх працях Кент [19] та Брукер [14].

Флорентійську сім'ю, вважали приналежною до політичної еліти, якщо вона відповідала хоча б одному із критеріїв:

– два або більше членів цієї сім'ї мали відношення до Консультативного Зібрання (1429–1434 рр.), яке скликалося і формувалося Синьйорією із чиновників та впливових громадян і неодноразово (понад три рази) у ньому виступали [19];

– понад три члени сім'ї в 1433 р. займали державні посади у Флоренції, особливо, якщо входили у Велику Трійку: Синьйорію (або Пріорат) та додаткові колеги Синьйорії – Дванадцять добрих мужів і Шістнадцять добрих мужів [19];

– сім'я була кланом магнатів. До магнатів, за визначенням Беккера та Ленсінга, відносилися давні, колись могутні войовничі знатні сім'ї, які у минулому здійснили політичні провини. Вони та їх нащадки були покарані заборонаю на заняття посад у державних органах. Хоча таке політичне усунення було формальним [11, 22].

У Флоренції політична участь була порівняно широко охоплюючою. Тому до правлячої еліти входило більше нових парвеню (*парвеню – люди незнатного походження, які досягли успіху у суспільстві, здобули високий соціальний статус та значні владні повноваження*) та представників верхніх середніх класів, ніж очікувалося. Лише 215 флорентійських сімей (кланів) підпадали під одну чи кілька із перерахованих критеріїв.

То ким же були члени партії Медічі і їх супротивники олігархи? Які соціальні інтереси вони представляли? Яким був їх електорат?

Існують різні гіпотези, засновані на загальному припущенні, що сутність політики полягає у боротьбі груп, які переслідують егоїстичні інтереси.

Найдавніша гіпотеза, акцентуючи на економічній складовій, ґрунтувалася на тому, що олігархи були багачами, а прихильники Медічі відносилися до середнього класу.

Іншим варіантом економічної класової гіпотези є розрахунок не величини статків, а їх зміна у часі. Медічі формувалися економічними парвеню, на відміну від олігархів, які представляли «накопичені фінанси» через що потерпали від занепаду. Тобто, члени партії Медічі вважалися банкірами, а олігархи – рантьє (*рантьє* – особи, які живуть на відсотки від відданого в позику капіталу або на доходи від цінних паперів). Хоча ця точка зору є дискусійною з причини того, що флорентійські економічні еліти були відомі широтою, об'ємністю та різноманітністю своєї активності щодо отримання доходу.

Існують думки, що обидві економічні класові гіпотези помилкові. Адже, як прихильники Медічі так і олігархи були набагато багатшими від нейтральних сімей. Розподіл достатку і багатства у самих партіях практично ідентичний. Крім того, еліта не була поділена на партійних багачів і нейтральних бідняків. Обидві партії були вкрай різноманітними за своїм майновим станом. Разом з тим, при розподілі багатств у пропорції партійних сімей акцентувалося на сукупному сімейному стані, яким є сума доходу всіх домогосподарств, об'єднаних прізвищем.

До економічного класового аналізу додається гіпотеза про соціальний клас (престиж): члени олігархічної партії набирали (вербували) електорат зі старих патрицій (*патриції* – представники шляхетного походження, люди знатного роду, багатих сімей) тоді як прихильники Медічі були «новими людьми» не в сенсі багатства, а з позиції політичного віку їх сімей.

Патрицій було більше серед олігархів, ніж в партії Медічі. Але це пояснюється скоріш відсутністю «нових людей» в олігархічній партії, ніж відсутністю патрицій на стороні Медічі. Не можна сказати, що партія Медічі була парією «нових людей», вона була більш соціально різноманітною, ніж партія олігархів.

Загалом, партії Медічі і олігархів дзеркально відображали один одного, за виключенням «нових

людей» у олігархів. При цьому вся еліта ділилася на дві фракції без будь-яких соціально-групових підстав.

Цікавим є наступний історичний факт. Всупереч гетерогенній статистиці (*гетерогенність* – різноманітність, наявність неоднакових частин у структурі чи в складі чого-небудь) про соціальний склад ворогуючих партій (Медічі та олігархів), чітко проглядалася причина партійної боротьби.

Незалежно від різноманітності щодо соціального складу ворогуючих партій, їх боротьбу пояснювали у межах економічних та/або соціальних класів. Олігархи вважалися консервативною партією старих, багатих і таких, яким загрожує знищення патрицій, а у членах партії Медічі вбачали героїв «нових людей», які перебували на етапі економічного підйому [14, 20]. Хоча таке пояснення теж дуже сумнівне. Навіть, якщо як критерій брати не склад партії Медічі, а політику, що вона проводить, то Медічі, насправді, не представляли інтереси «нових людей» після приходу до влади. Між чіткими когнітивними типізаціями соціальних груп на рівні культури, з одного боку, і крайньою гетерогенністю та перетинами соціальних мереж на рівні поведінкової дії, з іншого, існувала ускладнена й заплутана структурна невідповідність.

Це питання – невідповідності між знаннями і поведінкою – потребує наукового обґрунтування і буде тематикою багатьох досліджень. Натомість, вже зараз ми можемо зазначити, що партії представляють коаліційні групи.

У нашому сучасному сприйнятті та розумінні політичні групи – це об'єднання громадян зі схожими соціальними атрибутами, які вирішують проблеми колективної дії для координації своєї поведінки заради загальних (латентних) інтересів. У Флоренції в епоху Ренесансу таких політичних груп не існувало взагалі. Крім того, чим більш однорідні атрибути, тим менш згуртованим є колективна дія. Хоча, це не свідчить про те, що соціальні атрибути і політичні групи не впливають на формування партій. Соціальні атрибути та групові інтереси – це лише когнітивні категорії, які перетинаються партійними зібраннями, мережами і відповідною діяльністю.

Висновки. Знання історії будівництва держав, зокрема, розвитку суспільств, особливостей формування об'єднань громадян, створення партій має надважливе значення у державотворчому процесі різних країн світу як сьогодні так і майбутніх поколінь. Україна не є виключенням.

Коли мова йде про епоху Відродження, відразу у уяві постає Італія, генії світової культури та

науки, зокрема, скульптор Мікеланджело Буонарроті, художник Леонардо да Вінчі, філософ Ніколо Макіавеллі – їх перелік невичерпний. А чи була б можливість створити безсмертні твори, шедеври мистецтва, архітектури, скульптури тощо, якби не підтримка родини Медічі, флорентійських правителів, які того часу зіграли ключову роль у цьому процесі? Питання риторичне.

Історія пам'ятає видатних людей Флоренції, які правили кілька століть, дали світові чотирьох Пап римських (Лев X, Климент VII, Пій IV, Павло III), двох королів Франції (Катерину та Марію). Але, попри всю велич, владу, статки, багатство, можливості, перевагу надавали освіченості і розуму. Недаремно ж створили при дворі Платонову академію, яка відіграла надзвичайно важливу роль у розвитку тогочасної Флоренції.

Отже, підсумовуючи наш короткий екскурс у історичні глибини італійського державотворення в контексті життя і діяльності Козімо де Медічі, його вкладу у розвиток Флоренції, формування основ культури, мистецтва і науки, яке має продовження у теперішній час, наголошуємо на кількох ключових тезах.

Першопричинами виникнення Флорентійської держави в епоху Ренесансу були бурхливі історичні події, пов'язані з трансформацією еліт, отриманням і утриманням влади Козімо де Медічі, впливом мереж на створення партії Медічі та її протиріччями з олігархами тощо.

Важливо відзначити, що Козімо де Медічі вмів використати на свою користь правила, за якими створювалися й існували мережі. Завдяки мережам сформувалася партія Медічі, зміцнилася влада самого Козімо. Вмів застосування ним «замаскованої» влади не через накази і зверхнє відношення до підлеглих, а завдяки лояльності та множинній ідентичності, сприяло укріпленню його влади, стійкій свободі дій.

Тому, враховуючи досвід створення Флорентійської держави, для розуміння основ державотворчого процесу потрібно зануритися у глибини формальних інститутів і конкретних цілей, до суті стосунків у реальному житті людей. При цьому, вивчення соціальної складової мереж повинно передбачати не заперечення самостійності окремого індивіда чи існування певних груп, а розуміння локалізованого, невизначеного та суперечливого характеру цього життя.

Список літератури:

1. Бібіхіна В.В. Новий Ренесанс. М.: «Наука», 1998. 496 с.
2. Епоха Відродження. Історія. Філософія. Наука і техніка. За редак. Умберто Еко. Харків : «Фоліо». 2020, 530 с.
3. Етьєн де Ла Боесі. Міркування про добровільне рабство. М. : Вид-во академії наук СРСР 1952. 200 с.
4. Історія культури країн Західної Європи / Л.М. Брагіна, О.І. Вар'яш, В.М. Вагодарський та ін; Під ред. Л.М. Брагіної. М.: Вища школа, 2001. 479 с.
5. Ломов В. М. 100 великих меценатів і філантропів. Сер.: 100 великих. М. : Віче, 2013. 416 с.
6. Лубченков Ю. Н. Сто великих аристократів. Сер. : 100 великих. М. : Віче, 2013. 432 с.
7. Макіавеллі Н. Державець. Харків. Фоліо. 2019. 121 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/10/2_4_1.htm (дата звернення 15.11.2022)
8. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. Дата оновлення: 12.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення 12.01.2022)
9. Птіфіс Ж.-К. Людовик XIV. Слава і випробування. Сер.: Істор. б-ка / пер. І. Єгипет. СПб. М. : ЄВРАЗИЯ, 2008. 384 с.
10. Стратерн Пол. Медічі. Хрещені батьки Ренесансу. М. : АСТ, Астрель, 2010. 512 с.
11. Becker Marvin. 1965. A Study in Political Failure the Florentine Magnates: 1280–1343. *Mediaeval Studies* 27: P. 246–308.
12. Breiger Ronald L. and Philippa E. Pattison. 1986. Cumulated Social Roles: The Duality of Persons and Their Algebras. *Social Networks* P. 215–256.
13. Brown Allison. 1961. The Humanist Portrait of Cosimo de Medici Pater Patriane. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 26 p. 186–221
14. Brucker Gene A. 1977 *The Civic World of Early Renaissance Florence*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
15. De Roover Raymond. 1966. *The Rise and Decline of the Medici Bank*. New York: Norton
16. Foucault Michel. 1975 *What Is an Author?* *Partisan Review* 42.
17. Goffman Erving. 1974. *Frame Analysis*. Boston: Northeastern University Press. P. 293–300.
18. Gutkind Curt S. 1938. *Cosimo de' Medici: Paterpatriae, 1389-1464*. Oxford: Oxford University Press, p. 124

19. Kent Dale. 1975. The Florentine Reggimento in the Fifteenth Century. *Renaissance Quarterly*. P. 575–638.
20. Kent D. 1978. *The Rise of the Medici: Faction In Florence, 1426–1434*. Oxford: Oxford University Press.
21. Kent D.V. and Kent F.W. 1981. A Self-disciplining Pact Made bu the Peruzzi Family of Florence (Junt 1433). *Quarterly* 34. P. 337–55.
22. Lansing Carol. 1991. *The Florentine Magnates: Lineage and Faction in a Medieval Commune*. Princeton N.J.: Princeton University Press
23. Muir, «Representations of Power», 228.
24. Najtmy John M. 1982. *Corporation and Consensus in Florentine Electoral Politics*. Chapel Hill: University of North Carolina Press
25. Padgett John F.1981. Hierarchy and Ecological Control in Federal Budgetary Decision Making. *American Journal of Sociology* 87. p. 75–129.
26. Pius II, *Commentaries*. II. 28; 1:317.
27. Rubinstein Nicolai. 1966. *The Government of Florence under the Medici (1434–1494)*. Oxford: Clarendon
28. Vespasiano da Bisticci (Ca. 1495) 1963. *Renaissance Princes, Popes and Prelates: The Vespasiano Memoirs* edited by Myron P. New York: Harper Row.
29. Witt Ronald G. 1976. Florentine Politics and the Ruling Class 1382-1407. *Journal of Medieval and Renaissance Studies*. 262 p.

Kostetska L.M. The state-building process through the prism of life and activity Cosimo de' Medici in the Renaissance

The article is devoted to an important historical example of the state-building process of the Florentine Republic in Italy, the political activity of Cosimo de' Medici, his art of obtaining and maintaining power, his creation of a powerful party with the help of networks, promotion of the recognition of Florence (in ancient times it was called Florentia) as the main cultural capital of the era Renaissance.

It has been found that the political activity of Cosimo de' Medici became possible thanks to the skillful management of finances, successful commercial operations, which contributed to the rallying around him of supporters of his ideas - elites, friends, social client networks.

It is revealed that during his reign, Cosimo bet on the strengthening of power, on international communicative relations with Milan, Venice and Naples, and the economic and cultural development of Florence.

An analysis of cause-and-effect relationships between the features of culture, patronage, charity, and state construction and management was carried out.

The ways of the formation of the Medici party, its role and significance in the creation of the Florentine state are established and outlined.

It is proved that Cosimo almost imperceptibly, without upheavals, turned the Florentine Republic into a monarchy, while maintaining the love of the people. This confirmed the recognition of the best statesman of his time. The Medici family gave the world many outstanding politicians (kings of France, Popes), philanthropists, prominent figures, leaders of the High Renaissance.

It is concluded that the life and activities of Cosimo de' Medici in the Renaissance era played an extraordinary role in the history of the Italian state-building process, takes on new forms and continues in the political and administrative life of today's Italy and serves as an example for the adoption of experience by public authorities of various countries.

Key words: *Cosimo de' Medici, patronage, power, party, state-making process.*

УДК 351/354:328.185](477)(091)

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/04>**Мирославський С.В.**

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Лещенко А.В.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена історичним витокам корупції як глобального ганебного явища, яке притаманне різним сферам суспільного життя майже у всіх країнах світу. Протидія корупції є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн є надзвичайно важливою і складною справою. Це повною мірою стосується й України, для якої корупція стала чинником, що реально загрожує національній безпеці і конституційному ладу держави. В сучасних умовах військового стану та майбутнього післявоєнного відновлення країни питання реалізації антикорупційних заходів в системі державного та публічного управління в Україні набуває ще більшої ваги та стає надзвичайно актуальним у зв'язку з безпрецедентними обсягами військової, фінансової та гуманітарної допомоги, яку наша держава уже отримує та потенційно ще буде отримувати від наших західних партнерів та різноманітних міжнародних організацій. У статті досліджено історичну ретроспективу запобігання корупції в сфері публічного управління в Україні, розглянуто історичний шлях виникнення та поширення феномену корупції в багатьох країнах світу на різних етапах їх еволюційного розвитку та проаналізовано історичний досвід запобігання цьому явищу в різні часи. Розкрито поняття корупції з історичної точки зору та в рамках ретроспективного аналізу визначено корупцію як певну соціальну закономірність, обумовлену державно-владним устроєм суспільства, яка характеризується корисливою спрямованістю, аналогічністю суб'єктів корупційних зловживань, а також однорідною повторюваністю як у часі, так і у просторі. З'ясовано, що сьогоденний стан корупційних дій як антисоціального явища у державі та публічному управлінні є такий, що сфера корупції і організованої злочинності стає конкурентом держави у здійсненні управління суспільством, а сучасні організаційні норми і соціальний ефект корупції створюють загрозу національній безпеці країни.

Ключові слова: корупція, хабарництво, держава, запобігання корупційним діям, публічне управління.

Постановка проблеми. Корупція – це складне, негативне явище, котре перетворилось у глобальну проблему не тільки для України, але й для світового співтовариства в цілому. Це зумовлено її поширеністю у світі, динамікою зростання темпів та помітним відставанням адекватних засобів протидії. Сьогодні можна констатувати, що гучні політичні скандали, пов'язані з корупцією у вищих ешелонах влади Німеччини, Японії, США, Франції, країнах колишнього СРСР свідчать про те, що це негативне явище спостерігається в публічному управлінні майже у всіх країнах світу. Цілком очевидно, що корупція стала однією з головних загроз для розвитку багатьох країн, оскільки вона заважає нормальному функціонуванню інститутів держави, охо-

плюючи як загально-соціальне, так і правове поле життєдіяльності суспільства.

Успішне розв'язання цього надзвичайно складного питання вимагає поглибленого вивчення на засадах системної методології, з позиції соціально-філософських, економічних, політичних, юридичних, соціологічних та інших галузей науки, самого змісту та поняття корупції. Ефективна протидія їй у значній мірі буде залежати від того, наскільки глибоко буде зрозуміла сама сутність цього явища.

Корупція негативно впливає на різнобічність суспільного життя: економіку, політику, публічне управління, соціальну і правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини. Вона є однією з основних перешкод побудови в Україні

демократичної, соціальної, правової держави, утвердження принципу верховенства права.

За останні роки в Україні у сфері протидії корупції зроблено досить багато:

– прийнято новий антикорупційний закон та ряд інших законодавчих актів антикорупційного спрямування;

– схвалено та запроваджено систематичне проведення на найвищому рівні заходів за участю керівників правоохоронних та інших державних органів з питань протидії корупції, тощо.

Однією з найголовніших подій за останній час у сфері протидії корупції було прийняття у червні 2022 року Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки», який включає «Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки» [1], а також створення низки антикорупційних органів, таких як Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Антикорупційна прокуратура та Національна агенція з питань запобігання корупції (НАЗК), які покликані зробити вагомий внесок в процес боротьби з корупцією. Усі ці органи співпрацюють між собою, але мають різні функції та завдання.

Однак, здійснювані заходи ще не привели до відчутних позитивних результатів у справі протидії корупції. Це зумовлено низкою політичних, економічних, організаційно-управлінських, правових, ідеологічних, морально-психологічних факторів. До основних з них належать, зокрема, недотримання стратегії протидії корупції, неналежна організація виконання програмних антикорупційних заходів, відсутність політичної волі системно протидіяти корупції та слабкість контролю за антикорупційною діяльністю, у тому числі реалізацією відповідних програм і планів. Ефективна протидія корупції неможлива також без глибокого та послідовного наукового забезпечення, передусім без об'єктивного аналізу факторів корупції та реальної оцінки здійснюваних заходів. Рівень такого забезпечення в нашій державі також не можна визнати належним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом існування України як незалежної держави лише окремі аспекти проблеми протидії корупції були предметом системних досліджень, які проводили Л.І. Аркуша, О.О. Дудоров, В.С. Лукомський, Є.В. Невмержицький, О.В. Терещук, С.А. Шалгунова. Одним із перших, хто дослідив проблеми корупції та протидії цьому явищу був М.І. Мельник.

Серед вітчизняних науковців помітний внесок у вирішення зазначених питань, крім зга-

даних вище вчених, зробили Л.В. Багрій-Шахматов, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.М. Гарашук, П.Т. Гега, В.О. Глушков, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.Г. Кальман, М.І. Камлик, В.А. Клименко, В.П. Корж, М.Й. Коржанський, П.С. Матишевський, Г.А. Матусовський, В.О. Навроцький, С.Г. Омельченко, А.І. Редька, О.Я. Светлов, І.В. Сервецький, В.В. Сташис, І.К. Туркевич, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун та інші.

Але в цілому ця проблема у публічному управлінні, вітчизняній кримінології, кримінальному праві, інших галузях права як в радянський період розвитку України, так і з часу набуття нею незалежності в науці комплексно досліджена не була. Доводиться констатувати, що сьогодні теоретично не розроблено взагалі або малодослідженою в науковому плані є низка ключових проблем протидії корупції. Це стосується, насамперед, розуміння соціальної та правової природи корупції, сфери прояву корупційної злочинності, механізму та факторів корупції, тенденцій її розвитку, змісту антикорупційної діяльності.

Метою даної статті є з'ясування історичних витоків корупції в сфері публічного управління в Україні та аналіз історичного досвіду боротьби з корупцією в різні часи.

Виклад основного матеріалу. Термін “корупція” почали широко вживати в українському суспільстві, починаючи з середини 90-х років минулого століття. За останні двадцять років практично жоден документ, що характеризує соціально-економічну і політичну ситуацію в Україні, а також стан злочинності не обходиться без згадування корупції. Майже не щодня у центральній і регіональній пресі публікуються матеріали, де корупція засуджується як явище, або приводяться конкретні факти корупційної поведінки державних службовців та інших посадових осіб. Ці дії дезорієнтують суспільство, породжують синдром відчуження громадян від держави і держави від громадян, утрати людських надій на мудру, чітку і відповідальну владу в сучасній Україні.

Аналіз вживання терміна «корупція» в юридичній літературі засвідчує, що вченими висловлюється надзвичайно широке розмаїття думок щодо розуміння суті цього явища. При цьому інколи висловлюються не тільки надзвичайно загальні, нечіткі формулювання, а й такі, що виключають одне одного.

Найчастіше під корупцією пропонують розуміти підкуп і продажність посадових осіб, що відображається кримінально-правовим поняттям

«хабарництво». Але й при цьому існують різні підходи. Одні автори вважають, що корупцією охоплюється будь-яке одержання хабара, інші, розглядають корупцію як систему систематично скоюваного організованого хабарництва[2].

Корупція – це дуже давнє явище, яке протягом століть живе і процвітає. Так само давно людство намагається знайти дієві засоби запобігання цьому ганебному явищу.

Фактично першу антикорупційну заповідь дав Господь через Мойсея, який записав те, що почув з неба: «Дарів не приймай, бо дари сліпими роблять зрячих і перекручують справу правих» [3, с. 55].

У Корані також є спеціальна заборона давати хабарі. Пророк Мухаммед застерігав, що Аллах прокляне всіх, хто дає та бере хабарі. Будда, у свою чергу, застерігав, що коли правитель шукає вигоди, то це призведе до того, що буде перевернута сутність суспільних відносин, стануть ігноруватися принципи справедливості [3].

Першим правителем, про якого збереглася згадка як про борця з корупцією, був Урукагін – шумерський цар міста-держави Лагаш у другій половині XXIV ст. до н. е. Проте, незважаючи на показові і часто жорстокі покарання за корупцію, боротьба з нею не приводила до бажаних результатів. У кращому випадку вдавалося запобігти найбільш небезпечним злочинам, однак на рівні дрібної розтрати і хабарів корупція мала масовий характер [4, с. 36].

Від античної доби й до сьогодення значною проблемою політики в Європі є проблема контролю за особами та групами осіб, які ставлять власні інтереси вище за інтереси держави і суспільства в цілому. З появою такої соціальної групи, як чиновництво, корупція, тобто підкупність та продажність їх, набула масштабного розмаху. Її міра та відвертість визначалися повнотою надання чиновництву влади над населенням та рівнем загального культурно-цивілізаційного розвитку самого суспільства.

Ще понад два тисячоліття тому корупція сприймалась як головний чинник політичних змін, як явище, що неминуче спричиняє падіння некомпетентних режимів та зміну їх більш міцною владою.

Деякі вчені вважають, що перші згадування про корупцію містяться у пам'ятках писемності Стародавнього Вавилону [5, с. 93].

У Стародавній Греції у IV–V ст. до н.е. до проявів корупції відносили шкідливі діяння побутового характеру, наприклад псування їжі та питної води. Пізніше корупцією стали називати деякі

карани в судовому порядку дії, такі, як: зіпсованість моралі, розпусність молоді, розлад порядку в полісі [5, с. 93]. Платон і Аристотель розглядали корупцію як політичну категорію [6, с. 35].

У стародавньому Римі та Афінах боротьба з корупцією була насамперед справою гуртової моралі та суспільного контролю. В цих державах-полісах справді було вжито певних заходів, що мали обмежити ризик таємних послуг та операцій. Так, наприклад, часто членів рад чи зборів обирали жеребкуванням, вважаючи, що випадок – найкраща запорака об'єктивності.

В інших державах давнини корупція була просто необхідна для правлячого режиму. Безпрецедентна стабільність патримоніальної бюрократії Давнього Китаю корінилась в ефективних механізмах протидії чиновництву, запобігання скупчення урядовців у стійку корпорацію, котра могла б опонувати імператору і в остаточному підсумку перехопити у нього владу. Одним з таких механізмів була фінансова залежність урядовця не від імператорського жалування, а від його вміння витиснути з імператорських підданих максимум доходів, у тому числі й на власну користь.

В період Середньовіччя, розвитку монархічної форми правління, головним корупціонером виступає монарх, що надає пільги та привілеї, спускаючи їх згори донизу ієрархічними щаблями. Завдяки вмілому розподілу титулів, пільг та посад (а також постійної загрози позбавитися цієї ласки) монарх маніпулює своїм оточенням.

В італійських містах доби Відродження боротьба з корупцією була, насамперед, справою суспільного контролю. Так, представників керівних органів – рад, або зборів, часто обирали жеребкуванням. Для виборних посад встановлювалися короткі терміни без права переобрання, а сам виборчий процес був навмисно довгим та складним, як, наприклад, вибори дожа у Венеції [7, с. 8].

Макіавелі стверджував, що корупція є свідченням загального захворювання держави, що руйнує громадську чесноту, а Монтеस्क'є характеризував це явище, як дисфункціональний процес, у результаті якого гарний політичний порядок або система перетворюються в негідні, а монархія вироджується в деспотизм [8, с. 8].

Вважають, що перші згадування про корупцію на Русі з'явилися у літописах XIII століття. Зокрема, з цього приводу згадують Двінську уставну грамоту 1397-1398 років, де міститься визначення незаконної винагороди за здійснення офіційних владних повноважень – «мздоїмство»,

або «посула». Згідно іншої версії, «посула» в якості хабара визначається вперше у Псковській судній грамоті (1462–1471 рр.). За часів Івана Грозного було запроваджено смертну кару за вчинення дій аналогічних сучасному хабарництву [9, с. 27].

У Російській імперії підґрунтям корупції стала система так званого місництва. Характерною рисою зазначеної системи організації влади на місцях було, зокрема, те що більшість державних чиновників того часу не отримували грошових виплат від держави, а жили виключно за рахунок коштів відвідувачів. Крім того, призначення на посаду відбувалося відповідно до ієрархії боярських прізвищ, без врахування особистих ділових якостей майбутнього чиновника. Таким чином, утворювався корпоративно замкнутий прошарок населення, зацікавлений у використанні владних повноважень для досягнення корисливих власних або групових цілей, що в свою чергу, сприяло поширенню корупції.

При Петрові Великому розцвітали і корупція, і жорстка боротьба царя з нею. Петром I були введені в дію закони «Про заборону хабарів і обіцянок», «Про покарання за хабарі і хабарництво», «Про покарання хижаків за хабарі позбавленням мастки і живота». Дуже показова динаміка: спочатку заборона – не допомагає; згодом уведення покарання – не допомагає; тоді жорсткість покарання – і знову не допомагає [10, 117].

Цей історичний приклад характерний тим, що він засвідчує безперспективність боротьби з корупцією лише каральними методами. Звичайно, злочинців треба переслідувати, віддавати до суду і карати. Але це практично не впливає на саме явище. Це дає нам нагоду сверджувати, що кримінальне переслідування корупціонерів – лише частина боротьби з корупцією.

Вітчизняні історики знайшли багато цікавих документів, які свідчать про намагання наших предків протидіяти корупції у стародавні часи. У Запорізькій Січі, Велика екстрадинаційна Рада у своєму присуді від 23 грудня 1764 року зазначила, що згідно з військовим уставом отаманам та старшинам забороняється на особисті потреби використовувати військову казну під страхом «смертного штрафу». А у випадку, якщо отаман куреня веде себе «не справно», або потакає злочинцям, він підлягає покаранню і наступного разу не може бути обраний отаманом [11, с. 12].

Заслужують на увагу й інші історичні документи. Так, наприклад, у дореволюційній Росії діяли затверджені Олександром III (від 3 грудня 1884 р.) правила щодо порядку суміщення дер-

жавної служби з участю в торговельних та промислових товариствах, а також у громадських і приватних кредитних установах, які містили детальний перелік посад на державній службі, які визначалися несумісними з участю у різноманітних компаніях. В російському кримінальному законодавстві кінця XIX початку XX століття за ряд корупційних дій встановлювалася кримінальна відповідальність [12, с. 221].

Спираючись на документальні дані, можна стверджувати, що зміна державного ладу і форми правління в Російській Імперії в жовтні 1917 року не ліквідувала корупцію як явище, проте сформувала лицемірне відношення до неї, що чимало сприяло укоріненню останньої.

Декрет РНК «Про хабарництво» від 8 травня 1918 р. став першим у Радянській Росії правовим актом, що передбачав кримінальну відповідальність за хабарництво (позбавлення волі на термін не менше п'яти років, сполучений із примусовими роботами на той же термін) [9, с. 50].

Слід відзначити, що Кримінальний кодекс УРСР 1927 року за отримання хабара при обтяжуючих обставинах передбачав застосування виключної міри соціального захисту – розстріл [2]. Тобто, радянська влада зробила спробу боротися з корупцією найбільш радикальними методами.

Але при цьому загалом радянська влада не визнавала слово «корупція», дозволивши ввести його у вжиток лише наприкінці 80-х років. Замість нього використовувалися терміни «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «попуск» і т.п. Заперечуючи термін, заперечили поняття, а отже і явище. Тим самим заздалегідь прирікали на невдачу й аналіз цього явища, і будь-яку боротьбу з його кримінально-караними наслідками.

Історія боротьби радянської влади з корупцією закінчилася разом із самою владою, не увінчавшись успіхом.

Останній шанс вплинути на стан справ у державі випав колишній владі у липні 1991 р., коли була прийнята постанова Секретаріату ЦК КПРС «Про необхідність посилення боротьби зі злочинністю у сфері економіки». Але, як не дивно, ні про хабарництво, ні про корупцію в ньому не було жодного слова. Передбачалося, що влада до економічних злочинів непричетна. Увесь повенний період, у часи перебудови і після неї, ріст корупції відбувався на фоні ослаблення державної машини. Він супроводжувався такими процесами, як послаблення централізованого контролю, далі – розпадом ідеологічних поглядів, економічною стагнацією, а потім і падінням рівня розви-

тку економіки, нарешті – крахом СРСР і появою нових незалежних країн.

Сучасний стан корупції в Україні багато в чому обумовлений тенденціями, що давно намічалися, і перехідним етапом від тоталітарної форми управління до демократичної. Сьогоднішній стан цього антисоціального явища у державі та публічному управлінні є такий, що сфера корупції і організованої злочинності стає конкурентом держави у здійсненні управління суспільством, а сучасні організаційні норми і соціальний ефект корупції створюють загрозу національній безпеці країни.

Висновки. Аналізуючи вищевикладений матеріал, можна стверджувати, що сьогодні жодна держава не може проголосити про повну, остаточну й безперечну перемогу над цим руйнівним явищем.

Наведені приклади не вичерпують всього арсеналу правових заходів боротьби з корупцією, який

використовувався в минулому, але навіть вони дозволяють нам зробити деякі висновки.

Отже, виходячи з ретроспективного аналізу, корупція – це певна соціальна закономірність, обумовлена державно-владним устроєм суспільства, властива будь-якій державі. Аналіз історичного досвіду протидії корупції засвідчує, що зазвичай суб'єктами протиправних зловживань були фізичні особи, наділені певними владними повноваженнями. З цього випливає, що суб'єктам корупційних посягань властива певна аналогічність – вони здебільшого є представниками влади. Крім того, корупційним діям властива також однорідна повторюваність як у часі, так і у просторі. Таким чином, корупція характеризується корисливою спрямованістю, аналогічністю

суб'єктів корупційних зловживань, усталеною однорідною повторюваністю корупційних дій.

Список літератури:

1. Верховна Рада України. Законодавство України // GOV.UA: [Веб сайт]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2322-20#Text> (дата звернення: 21.01.2023).
2. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. К.: Атіка, 2001. 304 с.
3. Омельченко С.О. Корупція з точки зору різних культур світу // Підприємництво, хазяйство і право. 2000. № 3. С. 54–57.
4. Михненко А. М., Руснак О.В., Мудров А.М. Запобігання та протидія корупції : навчальний посібник. К.: ДНУ “Акад. фін. управ – ління”, 2013. 666 с.
5. Бортошек М. Римское право. Определения. Понятия. Термины. М, 1989. 448 с.
6. Куракин А.В. Административно-правовые средства предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы (история и современность) // Государство и право. 2002. № 9. С. 35–48.
7. Б'янкомарія Фонтана. Витоки давньої традиції // Кур'єр ЮНЕСКО (корупція). 1996, С. 8–9.
8. Сафронов А.Д. Организационно-правовые аспекты предупреждения коррупции среди сотрудников органов внутренних дел. М, 1993. 47 с.
9. Кирпичников А.И. Взятка и коррупция в России . Санкт Петербург: Альфа, 1997. 350 с.
10. Ключевский В.О. Русская история: полный курс лекций. Минск М, 2000. 177 с.
11. Молдован В.В., Мелашенко В.Ф. Конституційне право: навчальний посібник. К, 1996. 617 с.
12. Костенко Н.И. Коррупция как проблема национальной безопасности // Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы. Сборник материалов международной научно-практической конференции. М.: Юристъ, 2001. – С. 218–223.

Myroslavskyi S.V., Leshchenko A.V. PREVENTION OF CORRUPTION IN THE SYSTEM OF STATE AND PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE: HISTORY – RETROSPECTIVE ANALYSIS

The article is devoted to the historical origins of corruption as a global shameful phenomenon. Counteraction to corruption is one of the most actual social problems nowadays and its solving is extremely important and difficult matter for many countries, especially for Ukraine. In the current conditions of martial law and the future post-war reconstruction of the country, the issue of implementing anti-corruption measures in the system of state and public administration in Ukraine is gaining even more importance and is becoming extremely urgent in connection with the unprecedented amounts of military, financial and humanitarian aid that our state already receives and will potentially still receive from our Western partners and various international organizations. The article investigates the historical retrospective of the prevention of corruption in the sphere of public administration in Ukraine, examines the historical path of the emergence and spread of the phenomenon of corruption, and analyzes the historical experience of preventing this phenomenon at different times. The concept of corruption is revealed from a historical point of view, and within the framework of a retrospective analysis, corruption is defined as a certain social regularity, determined by the state-authority system of society, which is characterized by a self-interested

orientation, the similarity of the subjects of corruption abuses, as well as uniform repetition both in time and in space . It was found that the current state of corruption as an anti-social phenomenon in the state and public administration is such that the sphere of corruption and organized crime becomes a competitor of the state in managing society, and modern organizational norms and the social effect of corruption pose a threat to the country's national security.

Key words: *corruption, bribery, state, prevention of corruption activities, public administration.*

Найда І.В.

Київський кооперативний інститут бізнесу і права

ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Статтю присвячено дослідженню сутності громадянської ідентичності як складової державотворення в контексті аналізу стратегії національно-патріотичного виховання. Кожен громадянин має відчувати свою ідентичність, належності до певної спільноти, мати визнання своєї унікальності, усвідомлювати й дотримуватися норм і очікувань соціального середовища, у якому він перебуває.

З'ясовано, що громадянська ідентичність являє собою процес формування громадянської ідентичності українців як складової патріотичного виховання є складним і неоднозначним явищем. Формування громадянської ідентичності пов'язано як із загальносвітовими тенденціями розвитку, так і з умовами в яких наразі функціонує українська державність.

Громадянська ідентичність найбільш чутливо реагує на політичні зміни в країні та світі в цілому, вона належить до найважливіших функціональних елементів сучасних політичних систем.

У статті розкрито основні складові громадянської ідентичності які впливають на формування державотворення. Описано ролі української мови як національної цінності, та її вплив на формування української громадянської ідентичності.

Визначено необхідні заходи щодо збереження культурної спадщини та культурних цінностей України які сприяють популяризації та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України як складової громадянської ідентичності.

Розглянуто питання сприяння утвердженню сімейних цінностей та активного залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання.

Показано як підвищення рівня знань про видатних осіб українського державотворення, борців за незалежність України впливає на формування української громадянської ідентичності як складової національно-патріотичного виховання.

У статті виявлено, що сприяння інформуванню про обов'язки і права громадянина мають позитивний вплив на підвищення правової культури українського суспільства.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, ідентичність, громадянська ідентичність, мова, національні цінності, культурна спадщина, сімейні цінності, форми суспільної свідомості, державотворення, правова культура, державна стратегія національно-патріотичного виховання.

Постановка проблеми. Україна сьогодні переживає надзвичайно складний період. Надто гостро постало питання єдності держави, збереження територіальної цілісності. І у зв'язку з цим досить гостро постає питання громадянської ідентичності як складової національно-патріотичного виховання. Досить розповсюдженою темою для наукових робіт є дослідження питання національно-патріотичного виховання. Проте, питанню громадянської ідентичності як складової національно-патріотичного виховання не приділяється значної уваги. Хоча співвідношення та взаємозв'язок даних категорій є досить важливим і суттєвим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що проблему патріотичного виховання досліджували видатні класики вітчизняної педагогіки, а саме: І. Огієнко, М. Стельмахович, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші, а також сучасні вчені, зокрема: Т. Бевз, І. Васильків, В. Кравчук, О. Сливка, І. Танчин, Ю. Тимошенко, Л. Хлипавка та ін. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з окресленої проблематики, зауважимо, що проблему громадянської ідентичності як складової національно-патріотичного виховання висвітлено недостатньо.

Метою роботи є з'ясування сутності громадянської ідентичності як складової державотворення в аспекті аналізу державної стратегії національно-патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національно-патріотичне виховання – це багатогранний механізм, який включає в себе діяльність як державних органів влади, громадських організацій, закладів освіти, так і соціальних інститутів – сім'ї, церкви, тощо.

Пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення громадян до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Таке цілісне становлення громадян залежить від формування особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, регульованих і нерегульованих чинників, факторів прямого і непрямого впливу серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване навчання та виховання.

Становлення ідентичності розпочинається від народження людини і триває впродовж усього життя. Ідентичність – це невід'ємна характеристика людини, що виявляється у визнанні своєї унікальності, з одного боку, й відчутті приналежності до певної спільноти, з іншого. Ідентичність є невід'ємною характеристикою, без якої людина не може існувати як особистість. Її формування сприяє збереженню і підтримці цілісності та неповторності кожної людини, що проявляється в особистісних якостях, рисах характеру, ціннісних орієнтирах [1, с. 13].

Кожен громадянин має відчувати свою ідентичність, належності до певної спільноти, мати визнання своєї унікальності, усвідомлювати й дотримуватися норм і очікувань соціального середовища, у якому він перебуває.

Громадянська ідентичність – ототожнення себе зі спільнотою громадян національно-державного утворення; феномен свідомого та активного громадянства, усвідомлення себе членом громадянського суспільства. Ці два визначення громадянської ідентичності акцентують увагу на різних аспектах взаємовідносин індивіда з державою та суспільством [2].

Процес формування громадянської ідентичності українців як складової державотворення є складним і неоднозначним явищем. Формування громадянської ідентичності пов'язано як із загальносвітовими тенденціями розвитку, так і з умовами в яких наразі функціонує українська державність.

Громадянська ідентичність найбільш чутливо реагує на політичні зміни в країні та світі в

цілому, вона належить до найважливіших функціональних елементів сучасних політичних систем. Оскільки, громадянська ідентичність, проявляється у взаємовідносинах між громадянином і державою в тій мірі в якій політична система держави є прийнятною для громадянина.

Формування української громадянської ідентичності як складової державотворення включає в себе низку елементів.

Постанова Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 року № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки» надає перелік, завдяки якому громадянська ідентичність може впливати на національно-патріотичне виховання [3]. Розглянемо основні з них.

1. *Підвищення ролі української мови як національної цінності.*

Мова – є важливою сферою впливу на національну свідомість, духовним стержнем нації. Оволодіння державною мовою дозволяє стати повноцінним громадянином, патріотом своєї держави, кваліфікованим спеціалістом в будь-якій галузі. Мова – є основним показником національності, тому кожна національно-свідома людина має володіти державною мовою, це його обов'язок, як свідомого члена нації.

Українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить переважну більшість населення країни і дала офіційну назву державі, а також є базовим системотвірним складником української громадянської нації [4].

Мова застосовується у всіх сферах людського життя, вносить в нього різні корективи. Вона є найважливішою ознакою національної самоідентифікації не тільки людини та її духовної культури, а й держави в цілому, і саме тому в системі державних пріоритетів мовна політика повинна займати провідне місце. Безперечно, важливо враховувати абсолютно всі особливості конкретної мовної ситуації, особливо при виробленні конкретних механізмів такої політики. Адже одночасно з гарантуванням мовних прав особи, першочерговими для української держави виступають такі завдання як встановлення політичної стабільності, утвердження суспільної злагоди, зміцнення єдності держави. Таким чином, значна частина країн світу досягла прогресу завдяки тому, що вони культурно та мовно однорідні, що й полегшувало управління державою [5, с. 134].

Необхідними заходами в цій сфері на нашу думку є підтримка та розвиток української мови в усіх сферах суспільного життя як на території України, так і поза її межами.

2. Популяризації та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України.

Культурна спадщина України є невід'ємною частиною світового культурного надбання.

Прийняття Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 р. на міжнародному рівні був чітко зафіксований і узгоджений порядок збереження та популяризації об'єктів культури і природи, які становлять частину надбання універсальної культури людства, мають виняткове значення не лише для народу держави, на території якої він перебуває, але й для людства в цілому. Одна з ключових ідей цієї Конвенції полягала у створенні організаційних, інституціональних та нормативних засад взаємодії міжнародної системи колективної охорони культурної спадщини і різноманітних внутрішньополітичних заходів з метою підвищення їх ефективності та досягнення цілей Конвенції. Таким чином Україна як учасниця Конвенції ЮНЕСКО з 1988 р. взяла на себе зобов'язання забезпечити охорону об'єктів всесвітньої спадщини, розташованих на її території. Утім, цілком очевидно, що зазначені охоронні заходи базуються насамперед на нормах внутрішнього права (зокрема, це Закон України «Про охорону культурної спадщини» 2000 р., який регулює правові, організаційні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини, Закон України «Про природно-заповідний фонд» 1992 р., що поширюється на об'єкти природної спадщини, які потенційно можуть бути включені до Списку ЮНЕСКО тощо). У цьому сенсі особливої актуальності набуває проблема розроблення комплексної системи заходів, які б органічно поєднали внутрішній та зовнішній (міжнародний) аспекти діяльності Української держави в частині збереження й охорони культурної спадщини. Адже не можна не погодитись з думкою тих фахівців, які доводять, що саме поєднання адекватної сучасним вимогам внутрішньої політики (включаючи й внутрішню правову політику України) та міжнародної взаємодії, здатне забезпечити надійну основу для ефективного збереження та захисту культурної спадщини [6].

На національному рівні збереження культурної спадщини та культурних цінностей України регулюється низкою нормативно-правових актів серед яких можна виділити Конституцію України [7], Закон України «Про охорону культурної спад-

щини» [8] Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [9], Закон України «Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» [10], тощо.

Необхідними заходами щодо збереження культурної спадщини та культурних цінностей України в першу чергу має стати внесення змін до нормативно-правової бази України які будуть стосуватися питання щодо посилення міжнародних зв'язків, забезпеченню рівних прав та можливостей щодо особистісного розвитку та самореалізації для всіх громадян України, сприятимуть дотриманню культурних прав. Такі зміни в нормативно-правовому полі створять не лише позитивний імідж України але й допоможуть вплинути на національно-патріотичне виховання .

3. Сприяння утвердженню сімейних цінностей та активного залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання.

Сім'я завжди була і є носієм найкращих національних традицій та ідеалів.

В основі національно-патріотичного виховання в сім'ї має бути формування основних компонентів духовного світу дитини, як майбутньої особистості, серед яких слід вирізняти національну психологію, національний характер і народну мораль.

Спілкування в сім'ї є для дитини першою школою громадянства, яка формує її особистість, розвиває в неї почуття власної гідності.

Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері національно-патріотичного виховання мають забезпечити активну участь сім'ї та родини в розвитку фізично і морально здорової, патріотично налаштованої зростаючої особистості, це можна реалізувати шляхом. вивчення потреб дітей, молоді, сім'ї, зокрема шляхом проведення соціологічних досліджень.

Активне залучення сім'ї до процесу національно-патріотичного виховання, долучення батьківської громадськості до популяризації кращого досвіду національно-патріотичного виховання має стати основою для співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадянським суспільством.

4. Підвищення рівня знань про видатних осіб українського державотворення, борців за незалежність України.

Упродовж віків відбувалося чимало перешкод на шляху до утвердження українців як нації, формування в них історичної пам'яті, національної

свідомості, любові до Богом даної землі, Батьківщини [11, с. 153].

Суворі виклики сучасності зумовлюють невідкладні завдання щодо докорінних змін у процесі реформування освіти. Підвищення рівня знань про видатних осіб українського державотворення та борців за незалежність України надихають наш народ на досягнення волі, на захист своїх національних інтересів, зміцнює самобутність та єдність духовного світу.

Завдяки таким знанням та багатовіковому досвіду нашого народу, зростаючі покоління мають стати гідними спадкоємцями славних і героїчних предків, творцями нової української державності з притаманними європейськими ознаками.

Це сприяє усвідомленню громадянами України спільності свого минулого та майбутнього, інтерналізації тих політичних та культурних цінностей, які мають бути ідентитетами національної належності й дозволять населенню України сприймати себе як єдину соціальну спільноту [12, с. 238].

Діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування має бути спрямована на створення умов для популяризації кращих здобутків національної культурної і духовної спадщини, героїчного минулого і сучасного українського народу.

5. Сприяння інформуванню про обов'язки і права громадянина для підвищення правової культури українського суспільства.

У теорії держави та права особлива увага приділяється формуванню правової культури громадян як основи для побудови демократичної, правової держави та розбудови громадянського суспільства. Адже саме правова культура населення є соціально-правовою гарантією верховенства права та закону в державі, одним із найважливіших передумов правопорядку [13, с. 56].

Інформування населення повинно сприяти громадській активності в політично-правовому житті суспільства, що передбачає залучення громадян до добровільних суспільних об'єднань, громадських рухів, незалежних правозахисних недержавних організацій, вміння використовувати правозахисну і судову систему, та, як наслідок, формування правової культури населення й підвищення громадської ініціативи.

Слушною з цього приводу є думка С. Назаренка, що «без постійного інформаційного кон-

такту взагалі неможливі повноцінний розвиток людини й нормальне функціонування соціальних груп і всього суспільства в цілому» [14, с. 47]. Таким чином, правова соціалізація особистості має за мету формування у населення праворозуміння, як форми пізнання сутності і ролі права у регулюванні суспільних відносин, заснованого на належній правовій культурі як системі духовних цінностей у сфері функціонування права і правосвідомості громадян які, у свою чергу, можливі завдяки систематичному правовому вихованню.

Інформуванню про обов'язки і права громадянина для підвищення правової культури українського суспільства мають займатися як органи державної влади так і місцевого самоврядування шляхом організації у теле-радіопрограмах, Інтернет-ресурсах та в друкованій пресі постійно діючих рубрик, що сприяють інформуванню про обов'язки і права громадян. Необхідність також є в розробленні нових та внесення змін в чинні нормативно-правові акти з урахуванням викликів сьогодення.

Проводити заходи з правової освіти, спрямованих на розвиток у дітей та молоді почуття власної гідності, усвідомлення своїх прав і місця у суспільстві, можливості реалізації своїх прав у поєднанні з виконанням обов'язків.

Висновки. Здійснений аналіз громадянської ідентичності як складової державотворення в контексті аналізу державної стратегії національно-патріотичного виховання дає підстави сформулювати узагальнення про те, що такий державотворчий процес відіграє важливу роль у національно-патріотичному вихованню та становленню самодостатнього громадянина України.

Розв'язання проблем які виникають при реалізації пославленої мети у цій сфері потребують узгоджених зусиль як держави так і суспільства загалом.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на питаннях поглиблення співпраці з представниками закордонних українців у сфері національно-патріотичного виховання, зокрема щодо збереження і популяризації української мови, культури, а також формування національної ідентичності; підвищення активної участі громадян в освітянській, науковій, управлінській діяльності через призму державотворення та піднесення престижу України на світовому рівні.

Список літератури:

1. Громадянська освіта. Інтегрований курс, рівень стандарту: підручник // І.Д. Васильків, В.М. Кравчук, О.А. Сливка, І.З. Танчин, Ю.В. Тимошенко, Л.М. Хлипавка. – Тернопіль: Астон, 2018. – 256 с. : іл.

2. О. . Резнік Громадянська ідентичність // Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія [електронна версія] / ред.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 6. URL: <https://esu.com.ua/article-31975>

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 року № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки». Урядовий кур'єр від 14.10.2020 – № 200.

4. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року. Офіційний вісник України від 31.05.2019 – 2019 р., № 41, стор. 9, стаття 1422, код акта 94526/2019.

5. Гаврилишин В. Нерівнобедрений трикутник, або ідея слов'янського союзу. Віче. 1977. № 5. С. 132–138.

6. Матеріали Міністерства закордонних справ України про підсумки роботи Третього круглого столу міністрів культури країн – членів ЮНЕСКО від 27 вересня 2002 р. – № 203/13–2254 або <http://www.unesco.org>

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciyaукраїни-rozdil-ii>

8. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08 червня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>

9. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>

10. Закон України «Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» від 23 вересня 2008 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-17>

11. Руденко Ю.Д. Козацько-лицарський гарт української молоді / Ю.Д. Руденко. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – 400 с.

12. Бевз Т. «Особливості формування громадянської ідентичності в сучасній Україні». URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/bevz_osoblyvosti.pdf

13. Погоріла Л. П. Вплив діяльності недержавних засобів масової інформації на формування індивідуальної правової позиції громадянина / Л. П. Погоріла // Порівняльно-аналітичне право – № 3-1. – 2013 – С. 53–57.

14. Назаренко С. Інформаційно-психологічна безпека в політиці / С. Назаренко// Віче. – 2003. – № 2. – С. 47–50.

Naida I.V. CIVIL IDENTITY AS A COMPONENT OF STATE CREATION IN THE CONTEXT OF ANALYSIS OF THE STATE STRATEGY OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION

The article is devoted to the study of the essence of civic identity as a component of state formation in the context of the analysis of the strategy of national-patriotic education. Every citizen must feel his identity, belonging to a certain community, have recognition of his uniqueness, be aware of and adhere to the norms and expectations of the social environment in which he lives.

It was found that the civic identity is a process of formation of the civic identity of Ukrainians as a component of patriotic education is a complex and ambiguous phenomenon. The formation of civic identity is connected both with global development trends and with the conditions in which Ukrainian statehood currently functions.

Civic identity reacts most sensitively to political changes in the country and the world as a whole, it belongs to the most important functional elements of modern political systems.

The article reveals the main components of civic identity that influence the formation of statehood. The role of the Ukrainian language as a national value and its influence on the formation of Ukrainian civic identity are described.

Necessary measures for the preservation of the cultural heritage and cultural values of Ukraine have been determined, which contribute to the promotion and preservation of the cultural heritage and cultural values of Ukraine as a component of civic identity.

The issue of promoting the establishment of family values and the active involvement of the family in the process of national-patriotic education is considered.

It is shown that increasing the level of knowledge about prominent figures of Ukrainian state-building, fighters for the independence of Ukraine affects the formation of Ukrainian civic identity as a component of national-patriotic education.

The article revealed that promoting information about the duties and rights of a citizen has a positive effect on improving the legal culture of Ukrainian society.

Key words: national-patriotic education, identity, civic identity, language, national values, cultural heritage, family values, forms of social consciousness, state formation, legal culture, state strategy of national-patriotic education.

Серьогіна Н.О.

Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА ПРОДУКТИВНУ ЗАЙНЯТІСТЬ В УКРАЇНІ

У статті визначено вплив військових дій на продуктивну зайнятість в Україні. Визначено, що з початком військових дій ринок праці та сфера продуктивної зайнятості зазнали суттєвих змін. Так, на даний час ринок праці перебуває у кризовому становищі, оскільки з кожним днем все більше зростає проблем в даній сфері. Виокремлено проблеми, які мали місце ще з 2014 року саме з початку російської агресії на Сході України, зокрема інфраструктурне руйнування регіонів промислового значення, погіршення співпраці з ключовими торговельними партнерами, погіршення інвестиційної привабливості країни, зменшення попиту на внутрішньому ринку в результаті погіршення виробничих процесів і платоспроможності суспільства. Встановлено, що усі проблеми у сфері продуктивної зайнятості, які виникли в результаті військових дій в Україні, призвели до погіршення якості робочої сили, добробуту та мотивації населення, і посилення економічного тиску на працездатне населення, зменшення обсягів бюджетних надходжень тощо. Наведено головні фактори, які негативно впливають на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості в Україні в період військових дій, зокрема збільшення тиску на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості, знищення виробничої логістики та соціальної інфраструктури, зростання кількості безробітного населення, низька трудова мобільність та її ефективність. Визначено рекомендації, які допоможуть більш ефективно розвивати ринок праці, що, в свою чергу, сприятливо позначиться на економічному розвитку нашої держави. Подібні рекомендації слід вже зараз розробляти і відразу ж реалізувати, що дасть змогу провести більш ґрунтовний аналіз слабких місць, дослідити ступінь впливу зовнішніх факторів на саму систему, а також визначити перспективи подальшого розвитку ринку праці, що в свою чергу, забезпечить високу продуктивну зайнятість в країні.

Ключові слова: ринок праці, військові дії, продуктивна зайнятість, безробіття, проблеми у сфері продуктивної зайнятості, фактори, рекомендації.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні спостерігається масштабні міграційно-трудова процеси, що спричинені довготривалими дестабілізаційними явищами в соціально-економічній сфері країни, поширенням коронавірусної хвороби, а тепер ще й військовими діями. Варто зазначити, що глобальний та національний ринки праці не повернуться до попереднього розвитку, оскільки саме через війну відбуваються трансформаційні процеси у попередній моделі та принципальних положень, на які опиралася робота не лише ринок праці, але й економіка країни в цілому. В процесі військових дій суттєво зросла кількість безробітного населення. Певна частина підприємств певною мірою пристосовуються до сучасних умов, чим стимулюють зайнятість працівників. Загальновідомо, що за рахунок продуктивної зайнятості населення відбувається забезпечення збільшення обсягу ВВП, покращення суспільного добробуту, а також закладається фунда-

мент для ефективного фінансово-економічного розвитку держави.

На думку чималої кількості вітчизняних науковців, на даний час ринок праці перебуває у кризовому становищі, оскільки все більше зростає кількість безробітного населення, кількість населення за межею бідності через неможливість працювати, негативної динаміки набуває економічна активність населення працездатного віку, що, своєю чергою, погіршується якість кадрового потенціалу і стимулювання до ефективної діяльності. Беручи до уваги вище наведене, можна дійти висновку, що на сьогодні виняткової актуальності набуває проблематика продуктивної зайнятості в Україні із врахуванням негативного впливу військових дій та визначення напрямів її стабілізації для подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив військових дій на ринок праці та продуктивну зайнятість в Україні досліджували такі науковці як В.В. Близнюк, В.І. Гойчук, Н.А. Іщенко,

Н.П. Любомудрова, М.О. Родіонова, М.В. Семикіна, Л.Д. Яценко та інші.

Постановка завдання. Метою статті є визначення впливу військових дій на продуктивну зайнятість в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок праці, зокрема сфера зайнятості, виступає найважливішим елементом всієї економічної системи, на розвиток якої найбільше впливають такі фактори як рівень продуктивності праці, темпи економічного зростання, наявність конкурентних переваг, стан матеріального забезпечення працюючого населення, а також суспільно-соціальний прогрес в цілому. Крім цього, під час його роботи можна спостерігати за інтересами його суб'єктів та за усіма процесами, які відбуваються у економічно-політичній та соціально-демографічній сферах.

Основні питання, пов'язані із зайнятістю населення, відбиті у ст. 43 Конституції України: кожен громадянин України має право на працю. Це означає наявність можливості для кожного заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, можливості вільно обирати вид діяльності, професію, місце роботи відповідно до своїх здібностей і бажань [4]. У відповідності до чинного законодавства України зайнятість – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі [6].

Негативні явища на ринку праці, які мали місце впродовж останнього періоду (зокрема непропорційність структурного розвитку, незначна вартість робочої сили, значна частка неформального типу зайнятості, брак відповідного соціального захисту працюючого населення, зменшення кількості робочих місць тощо) зумовлюють порушення його стабільного розвитку та посилюють суспільну напругу. У 2014 році саме з початком російської агресії на Сході України все частіше стали виникати доводі гострі проблеми, які все більше погіршувати розвиток ринку праці загалом та сферу продуктивної зайнятості зокрема. Серед подібних проблем варто виокремити такі:

- інфраструктурне руйнування регіонів промислового значення, де проходять військові дії, та погіршення організації налагодженої протягом тривалого часу логістики важливих ресурсів;

- погіршення співпраці з ключовими торговельними партнерами, що зумовило частковий вихід України із зовнішніх ринків;

- погіршення інвестиційної привабливості країни, що зумовило негативні тенденції у сфері інвестиційних потоків;

- зменшення попиту на внутрішньому ринку в результаті погіршення виробничих процесів і платоспроможності суспільства.

На той момент найбільшого негативу зазнало саме суспільство, що виражалось обсягами втрат людського потенціалу країни. Відтак, поширення військових дій на території України зумовило появу нових і посилили вже наявні проблемні питання на ринку праці, зокрема в сфері продуктивної зайнятості.

Початок повномасштабної війни вніс суттєві зміни в функціонування вітчизняної економіки та ринку праці. Руйнація економічних об'єктів, бойові дії на значній частині території держави, пошкодження інфраструктури призвели до повного чи часткового припинення діяльності підприємств, виникнення проблем в організації роботи бізнесу та проблем логістики, падіння споживчого попиту. За результатами дослідження групи Gradus Research з початку військової агресії до 22 березня 2022 року в країні зупинили, уповільнили чи звузили свою діяльність 86% компаній, з них: 48% працює частково чи майже не працює та працювали як і раніше лише 13% [8].

Характерною рисою сучасності є активізація трудової міграції в умовах глобальних викликів, оскільки особи, зайняті трудовою діяльністю, потребують економічного стимулювання й відповідного соціального захисту. Для досягнення достатнього рівня життя громадян державні регулятори розробляють політику, спрямовану на підвищення якості трудових ресурсів, розвиток і реалізацію трудового потенціалу кожної окремої людини. В умовах глобальних військових викликів системне фінансування в людський капітал дає змогу краще підготувати населення до вирішення технологічних і техногенних економічних проблем. Директор Європейського департаменту Міжнародного валютного фонду Альфред Камер (Alfred Kammer) визнає, що біля 5 млн біженців уже покинули зону бойових дій у ході самого масового переселення на континенті із часів Другої світової війни, і ще мільйони стали внутрішньо переміщеними особами [9].

Внаслідок економічних потрясінь, супроводжуваних масштабними внутрішніми переміщеннями населення та потоками біженців, відбуваються величезні втрати робочих місць і доходів населення. За оцінками МОП, у поточній ситуації активної фази конфлікту порівняно з ситуацією до

конфлікту втрачено 4,8 мільйона робочих місць, що становить 30% робочих місць, які існували в Україні до початку конфлікту. У разі негайного припинення бойових дій могло б настати швидке покращення ситуації та відновлення 3,4 мільйона робочих місць, завдяки чому втрати у сфері зайнятості скоротилися б до 8,9%. У випадку подальшої військової ескалації втрати у сфері зайнятості можуть зрости ще більше, до 7 мільйонів робочих місць, або 43,5%. Крім того, криза справила значний вплив на українську систему соціального захисту, що виразилося у збільшенні видатків і зменшенні надходжень. У відповідь на ці втрати Уряд України на даний момент доклав значних зусиль для підтримання працездатності національної системи соціального захисту, забезпечуючи виплату допомог, зокрема внутрішньо переміщеним особам, шляхом використання в цих цілях цифрових технологій [1].

Значних змін на ринку праці зазнала і пріоритетність вакансій. Найбільше пропозицій щодо роботи пропонується серед торгівлі. Це зумовлено тим, що відкривається значна кількість магазинів із продуктами харчування та товарами першої необхідності. Також змінилась і «географія» вакансій. З початком війни багато людей втратили свої домівки та робочі місця, що змусило їх переїздити в інші міста, більш віддалені від бойових дій. За офіційними даними стати вимушеними внутрішніми переселенцями довелося 7,1 млн. осіб. Тому найбільше навантаження на собі відчули переважно Західні області держави. В цей регіон також релокуються і підприємства, для ведення бізнесу в безпечних умовах [5].

Через складну ситуацію, що склалась у сфері зайнятості України, та значний вплив працездатного населення з ринку праці, в тому числі – до лав Збройних сил України, сил територіальної оборони, волонтерських організацій, зростає потреба у максимально раціональному використанні робочої сили та забезпеченні сприятливого рівня адаптивності працездатного населення до змін на ринку праці [3].

Загалом можна дійти висновку, що усі проблеми у сфері продуктивної зайнятості, які виникли в результаті військових дій в Україні, призвели до погіршення якості робочої сили, добробуту та мотивації населення, і посилення економічного тиску на працездатне населення, зменшення обсягів бюджетних надходжень тощо. Беручи до уваги становище у воєнний період на вітчизняному ринку праці загалом і потребу у визначенні заходів, спрямованих на його відновлення, а також забез-

печення продуктивної зайнятості, на сьогоднішній день досить важливо визначити головні загрози, які впливають на усі процеси, пов'язані із робочою силою. Водночас варто враховувати довосенні проблеми і ті, які виникли в процесі військових дій.

М.В. Семикіна, Н.А. Іщенко, М.О. Родіонова стверджують, що загрозою на вітчизняному ринку праці залишається низька дієвість мотиваційних та стимулюючих чинників. Погоджуючись з існуючими в науковій літературі поглядами, поняття «мотивація у сфері праці» та стимул, що широко використовується в теорії і практиці мотивації трудової діяльності, трактуємо, як формування активної позиції населення щодо пошуку гідної роботи, забезпечення можливостей професійно-кваліфікаційної, мотивів певної трудової поведінки людини, які стають спонукальною причиною, поштовхом до ефективної зайнятості в легальному секторі економіки. Низька ж дієвість цих чинників виступає причиною низької економічної активності населення та сприяє поширенню тіньового сегменту зайнятості [7].

Сучасні проблеми на ринку праці стали справжнім випробуванням для усіх державних інституцій стосовно здатності якомога краще забезпечити його теперішню роботу і боротися із впливом негативних факторів, які впливають на сфері зайнятості зокрема. Так, на нашу думку, серед головних факторів, які негативно впливають на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості в Україні в період військових дій варто виокремити:

1. Збільшення тиску на ринок праці та сферу продуктивної зайнятості, що зумовлено зменшенням людського потенціалу в результаті вимушеного масового переселення із зони бойових дій.

2. Знищення виробничої логістики та соціальної інфраструктури, погіршення бізнес-умов, втрата потенціалу найважливіших промислових сільськогосподарських галузей, що зумовило погіршення економічного розвитку країни та галузевого і освітньо-професійного балансу на ринку праці, а також скорочення кількості робочих місць.

3. Зростання кількості безробітного населення, що веде за собою зменшення зацікавлення населення працездатного віку до пошуку нових робочих місць, зниження фахових навичок, конкурентоздатності та життєвого рівня людей, а також послідовної занепаду індивідів і посилення небезпеки стосовно неможливості самореалізуватися в сучасних умовах.

4. Низька трудова мобільність та її ефективність, що погіршує баланс між попитом та про-

позицією робочої сили, її якісні показники, зниження продуктивності праці, що, своєю чергою, негативно впливає на економічне зростання загалом. Варто зазначити, що на дану загрозу слід звернути якомога більшу увагу, оскільки саме мобільність здатна врівноважити життєвий рівень населення, зменшити дестабілізаційні макроекономічні процеси, а також послабити суспільну напругу в країні.

Варто погодитися із В.В. Близнюк та Л.Д. Яценко, що загрозою на вітчизняному ринку праці досі залишається низький рівень інфорсменту трудового законодавства. Для української моделі соціально-трудова відносин характерні розрив між нормативними і фактичними параметрами, сполучення жорстких правових рамок регулювання з домінуванням неформальних інститутів і недостатньою ефективністю інфорсменту законів на практиці. Слабкість інфорсменту не спроможна забезпечити безпечні та гідні умови праці; подолання проблеми щодо поширення неформальної та тіньової зайнятості; ефективну дію мотиваційних інструментів до продуктивної зайнятості [2].

Тому, враховуючи все вище наведене, на нашу думку, варто на сьогоднішній день працювати над розробкою цілого комплексу заходів, спрямованих на відновлення економічного розвитку України. Відтак, на нашу думку, з метою забезпечення стабільного розвитку ринку праці та продуктивної зайнятості необхідно:

1. Забезпечити можливість самозайнятості осіб працездатного віку, що дасть змогу розвантажити соціально-економічну галузь.

2. Пропагувати робітничі спеціальності і посилити їх престижність;

3. Розвивати та покращувати державну допомогу в сфері виробництва високотехнологічної та аграрної продукції.

4. Розробити програми перепрофілювання і підвищення кваліфікаційного рівня, самозайнятості молоді, а також зосередитися на можливостях дуальної освіти.

5. Звернути увагу на сільську місцевість, де забезпечити належні передумови для здійснення соціально-економічної діяльності, збільшити кількість робочих місць, а також розробити програми, спрямованих на пропагування праці саме в таких місцевостях.

6. Розробити заходи, спрямованих на покращення інвестиційної привабливості та боротьбу з тіньовими процесами в економічній системі України загалом та на ринку праці зокрема.

7. Забезпечити державну допомогу малому та середньому підприємству, удосконалити законодавчу базу, яка регулює його роботу, послабити податково-кредитне навантаження та ліцензійно-дозвільні процедури.

Запровадження пілотних програм зайнятості для окремих сегментів робочої сили на тих територіях, де встановлено мир або діють мирні домовленості, мають базуватися на керівних принципах:

– послідовності дій, що базуватимуться на отриманих попередніх оцінках стану ринку праці та результативності програмних заходів у довоєнний час. Критерії оцінок ефективності політики зайнятості мають бути запроваджені до національних рамок пост конфліктності та відновлення економіки;

– інклюзивності та сталості, тобто запропоновані заходи мають базуватися на засадах включеності до ефективної та продуктивної зайнятості та концепції гідної праці;

– чутливості до посилення військової агресії та конфліктності, тобто запропоновані заходи мають забезпечувати мінімізацію наслідків мілітаризації суспільства та можливої криміналізації;

– сприяння гендерної рівності, оскільки зміна гендерних ролей під час війни, матимуть негативний вплив на жінок [2].

Вище зазначені рекомендації, на нашу думку, допоможуть більш ефективно розвивати ринок праці, що, в свою чергу, сприятливо позначиться на економічному розвитку нашої держави. Наведені рекомендації є довгостроковими, а їх реалізація та подальше удосконалення передбачає співпрацю із глобальним ринком та може залежати від економічного розвитку держави. На нашу думку, над розробкою подібних рекомендацій варто вже задуматися владі не чекаючи закінчення військових дій, оскільки їх вже можна реалізувати у безпечних регіонах нашої держави. Це дасть змогу провести більш ґрунтовний аналіз слабких місць, дослідити ступінь впливу зовнішніх факторів на саму систему, а також визначити перспективи подальшого розвитку ринку праці, що в свою чергу, забезпечить високу продуктивну зайнятість в країні.

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження дає змогу дійти висновку, що військові дії здійснили потужний негативний вплив на всі економічні сектори вітчизняної економіки, зокрема і на ринок праці та продуктивну зайнятість. Нами виокремлено ряд негативних факторів або проблем в даній сфері, які

вимагають якнайшвидшого вирішення. Тому нами виділено найважливіші напрями стабілізації становища на ринку праці та продуктивної зайнятості, які покликані активізувати

економічний розвиток країни і покращення соціально-побутових умов суспільства. Подібні рекомендації слід вже зараз розробляти і відразу ж реалізувати.

Список літератури:

1. Аналітична записка. Вплив кризи в Україні на сферу праці: попередні оцінки. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-05/UKR_Brief%20note_11May-2022.pdf
2. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. Ринок праці України в умовах війни. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/237/6356/13392-1>
3. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. Трудова мобільності як фактор забезпечення продуктивної зайнятості. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/37643/22-5722_5.pdf?sequence=1
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Любомудрова Н.П., Гойчук В.І. Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. Економіка та суспільство. 2022. Випуск 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31>
6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>
7. Семикіна М.В., Іщенко Н.А., Родіонова М.О. Мотивація ефективної зайнятості: проблеми, тенденції, вибір стратегії: монографія. Кіровоград: КОД, 2009. 200 с.
8. Gradus research company. Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною. URL: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_300_32022_ua.pdf
9. Kammer A. La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe. URL: <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eurreo-war-in-ukraine-is-serious-setback-to-europe-economic-recovery>

Serohina N.O. IMPACT OF MILITARY ACTIONS ON PRODUCTIVE EMPLOYMENT IN UKRAINE

The article defines the impact of military operations on productive employment in Ukraine. It was determined that with the beginning of hostilities, the labor market and the sphere of productive employment underwent significant changes. Yes, at present the labor market is in a crisis situation, because every day more and more problems in this field are increasing. Problems that have taken place since 2014, precisely from the beginning of Russian aggression in the East of Ukraine, are singled out, in particular, the infrastructural destruction of regions of industrial importance, the deterioration of cooperation with key trading partners, the deterioration of the country's investment attractiveness, the decrease in demand on the domestic market as a result of the deterioration of production processes and solvency society. It was established that all the problems in the field of productive employment, which arose as a result of military operations in Ukraine, led to the deterioration of the quality of the workforce, well-being and motivation of the population, and increased economic pressure on the able-bodied population, a decrease in budget revenues, etc. The main factors that negatively affect the labor market and the sphere of productive employment in Ukraine during the period of military operations are given, in particular, the increase in pressure on the labor market and the sphere of productive employment, the destruction of production logistics and social infrastructure, the growth of the number of the unemployed population, low labor mobility and its efficiency. Recommendations have been identified that will help to develop the labor market more effectively, which, in turn, will have a favorable effect on the economic development of our country. Such recommendations should be developed now and immediately implemented, which will make it possible to conduct a more thorough analysis of weak points, to investigate the degree of influence of external factors on the system itself, as well as to determine the prospects for further development of the labor market, which, in turn, will ensure high productive employment in the country.

Key words: labor market, military operations, productive employment, unemployment, problems in the field of productive employment, factors, recommendations.

Цигулик Н.В.

Національний університет «Львівська політехніка»

ВЗАЄМОДІЯ ЕЛЕМЕНТІВ В СИСТЕМІ HR-МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРИНЦИПІВ СИНЕРГЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

У статті проаналізовано взаємодію елементів системи HR-менеджменту в трьох органах публічної влади. Зокрема, в системі HR-менеджменту без застосування синергетичних підходів, із застосуванням синергетичних підходів у її функціонуванні, але без налагоджених взаємозв'язків між елементами, із застосуванням синергетичних підходів та налагодженими взаємозв'язками між елементами. Здійснено порівняння цих систем HR-менеджменту органів публічної влади, встановлено їх переваги та недоліки. Методом Делфі встановлено необхідну взаємодію елементів в системі HR-менеджменту при застосуванні принципів синергетичних підходів для забезпечення ефективності її функціонування. Зокрема, це налагодження адаптації персоналу у взаємозв'язку із подоланням кваліфікаційної асиметрії, постійний моніторинг відповідності soft-skills та hard-skills персоналу, особливо публічних управлінців вимогам BANI-світу, забезпечення максимально зручних умов для підвищення кваліфікації персоналу, проведення тренінгів щодо ефективної командної співпраці та підвищення стресостійкості. Це забезпечить максимальну результативність синергетичних підходів та дасть поштовх до професійного розвитку персоналу. Для підтвердження отриманих результатів, проведено порівняння результативності виконання поставлених завдань 150 службовцями органів публічної влади без застосування принципів синергетичних підходів та налагодженої взаємодії елементів в системі HR-менеджменту; із застосуванням синергетичних підходів, але без налагодженої взаємодії елементів в системі HR-менеджменту та із застосуванням синергетичних підходів та налагодженої взаємодії елементів в системі HR-менеджменту. Для вивчення впливу віку працівників на дієздатність запропонованого рішення оцінку результативності виконання поставлених завдань здійснювали для службовців покоління X та Y. Встановлено, що найбільш результативним є виконання завдань із застосуванням синергетичних підходів та налагодженою взаємодією елементів в системі HR-менеджменту.

Ключові слова: вік, емоційний інтелект, ефективність, HR-менеджмент, HR-система, результативність, синергетичний підхід, службовець органу місцевого самоврядування, теорія поколінь, управлінець.

Постановка проблеми. BANI-світ вимагає інших підходів для ефективного виконання поставлених завдань [1]. На це впливає, перш за все його надзвичайна непередбачуваність, швидкість зміни і можливість виникнення кризових ситуацій. З огляду на це усталені системи HR-менеджменту вже не виконують своїх основних функцій. Суттєво знижується рівень кадрової безпеки і, як наслідок, організації ризикують в будь який момент перестати досягати своєї стратегічної мети існування [2, 3]. Щоб уникнути цього, з однієї сторони необхідно звертати ключову увагу на наявність розвитку та формування в управлінців та працівників як hard-skills, так і soft-skills. З іншої сторони – необхідно удосконалити систему HR-менеджменту для протидії новим

викликам BANI-світу [3–5]. Зокрема, в основу удосконалення слід покласти синергетичні підходи її функціонування, які також базуватимуться на hard-skill та soft-skills працівників. Проте, особливо складних ситуаціях цього може бути не достатньо, адже при дії негативних факторів надшвидкої дії рівновага системи може порушитися. Тому важливо зміцнити внутрішні зв'язки у системі HR-менеджменту, зокрема, чітко встановити взаємозв'язки елементів, визначити їх ролі та взаємозамінність для дії принципів синергетики. Саме тому стаття присвячена встановленню взаємодії елементів в системі HR-менеджменту при застосуванні принципів синергетичних підходів для забезпечення ефективності її функціонування. В якості прикладу для аналізу обрано системи

HR-менеджменту трьох органів самоврядування як організацій, які знаходяться в періоді реформування за європейським зразком з урахуванням особливостей українських реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вивчення систем управління персоналом в Україні, або як їх ще називають систем HR-менеджменту присвятили свої роботи такі українські вчені: Козьмук Н., Власенко К., Фесенко В., Ю.Кормишкін Ю., В.Уманська та інші [6–9].

У роботі [6] автори розглянули функції та завдання сучасного управління персоналом, а також визначили його цілі та зробили висновок, що в Україні не приділяється достатня увага питанням управлінню персоналом. Зокрема, відсутня орієнтація на досягнення соціальної ефективності в управлінні персоналом. Крім цього, у роботі було описано особливості управління персоналом як системи та показано, що система управління персоналом передбачає формування цілей, функцій, організаційної структури управління персоналом, ухвалення й реалізації управлінських рішень. Проте не розглянуті взаємозв'язки елементів в системі HR-менеджменту та їх взаємовплив при застосуванні принципів синергетичних підходів для забезпечення ефективності її функціонування в умовах VANI-світу.

У роботі [7] автор розглянув сучасні тенденції розвитку системи управління персоналом в органах публічної влади в Україні. Зокрема, проаналізував поняття “система управління персоналом” та описав її структурні елементи як в органах державної влади так, і в органах місцевого самоврядування. Хоча у роботі були охарактеризовані ключові проблеми, які належать до сфери повноважень служб управління персоналом, проте взаємозв'язки в системі управління персоналом також не було вивчені. Крім цього, проблеми управління персоналом автор не прив'язував до типу світу, в якому функціонувала система.

Автори роботи [9] висвітлили сучасний стан, тенденції та перспективи управління персоналом на публічній службі в Україні та надали рекомендації з управління персоналом для керівників органів публічної влади. Ці рекомендації стосувалися питань навчання персоналу, організації якісного менеджменту персоналу, відбору персоналу та управління його креативністю. Проте, питання взаємозв'язки в системі управління персоналом, а також всі її елементи не були розглянуті.

Таким чином, видно, що не дивлячись на досить велику кількість праць щодо питання

управління персоналом в органах публічної влади – на сьогодні не має робіт, які б чітко означили необхідні взаємозв'язки між елементами системи HR-менеджменту в органах публічної влади при застосуванні синергетичних підходів її функціонування для підвищення результативності та ефективності виконання поставлених завдань. З огляду на це дослідження є актуальним та, зважаючи на реформи, які проводить Національне агенство України з питань державної служби – своєчасним.

Постановка завдання. З огляду на сказане вище мета роботи – встановити взаємодію елементів в системі HR-менеджменту при застосуванні принципів синергетичних підходів для забезпечення ефективності її функціонування. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

1. Порівняти системи HR-менеджменту трьох органів публічної влади, встановити їх переваги та недоліки.

2. Методом Делфі встановити необхідну взаємодію елементів в системі HR-менеджменту при застосуванні принципів синергетичних підходів для забезпечення ефективності її функціонування.

3. Визначити дієздатність запропонованого рішення шляхом оцінки результативності виконання поставлених завдань та встановити вплив на нього віку працюючих в організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зі 150 службовців трьох органів публічної влади 54% становили управлінці. Для адекватності отриманих даних для аналізу обрали організації одного типу та вибрали для аналізу однакові вибірки працюючих – по 50 чоловік у кожній. Розподіл за статтю для кожної організації був різним, зважаючи на те, що гендерна приналежність ніяким чином не має впливати на ефективність виконання поставлених завдань і в організаціях намагаються досягнути гендерної рівності (рис. 1). Зокрема, в організації I у вибірці переважала кількість чоловіків на 8%, у організації II – була меншою на 22%, а у організації III – була меншою на 4% порівняно з кількістю жінок. Розподіл за приналежністю до поколінь X (народжені у 1963 – 1981 рр.) та Y (народжені у 1982 – 2000 рр.) у всіх трьох вибірках також був однаковий. Зокрема, кількість службовців з покоління X становив 60%, а з покоління Y – 40% в усіх трьох організаціях. Покоління Z (народжені після 2001 р.) у дослідженні не розглядалися внаслідок вимог, прописаних у Законі України від 10.12.2015 р. №889-VIII «Про державну службу». Зокрема, вимогою

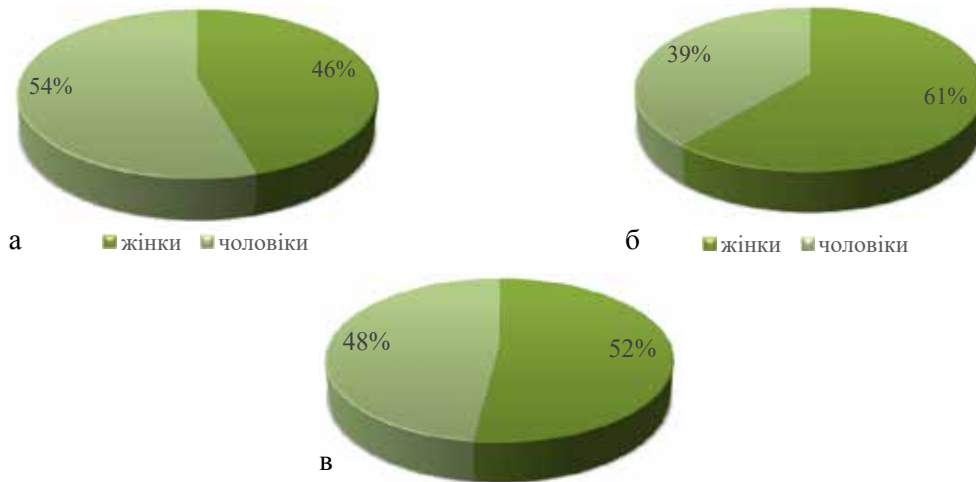

Рис. 1. Розподіл службовців у вибірці 150 чел. за гендерною приналежністю в: а – в організації І; б – в організації ІІ; в – організації ІІІ станом на 01.02.2022 р.

Джерело: побудовано авторами

щодо обов'язкової наявності ступню бакалавра або магістра, що на момент проведення польових досліджень – на початку 2022 р. було не можливо.

Оцінка результативності проводилася за результатами оцінки річної результативності службовців у жовтні 2021 р., яка проводилася за затвердженою законодавством процедурою.

Після аналізу системи HR-менеджменту організації І, яка функціонує без застосування синергетичних підходів та обов'язкового набору hard-skills та soft-skills в управлінців організації, які, власне і забезпечують реалізацію принципів синергетики встановлено, що:

1. Не має налагоджених взаємозв'язків між її елементами (рис. 2), а їх взаємодія відбува-

ється виключно ситуаційно, поверхнево і часто не доцільно. Єдиний налагоджений зв'язок – між оцінкою та мотивацією службовців.

2. Відсутній елемент адаптації.

3. Мотивація потребує значного удосконалення.

4. Відсутнє налагодження командних зв'язків.

5. Підвищення кваліфікації стандартизоване та не здійснюється за потребою.

6. Відсутня робота з кваліфікаційною асиметрією – ціленаправлене підвищення конкретних hard-skills та soft-skills.

7. Відсутня робота з психологічним кліматом у колективі.

8. Відсутня робота з працівником, який звільняється.

На рис. 2 штриховою лінією позначено елементи, які потребують значного удосконалення. Під зірочкою на цьому та наступних рисунках розуміється робота з кваліфікаційною асиметрією та ціленаправлене підвищення конкретних hard-skills і soft-skills. Стрілкою позначений взаємозв'язок між елементами.

На рис. 3 наведено системи HR-менеджменту організації ІІ та ІІІ, в яких застосовуються синергетичні підходи у функціонуванні. Основною відмінністю між ними є те, що в організації ІІ не налагоджені взаємозв'язки між елементами та службовці не володіють необхідним набором hard-skills та soft-skills для дієвості синергетичних принципів.

В організації ІІІ – налагоджені взаємозв'язки між елементами та службовці володіють необхідним набором hard-skills та soft-skills для дієвості синергетичних принципів. Ці системи

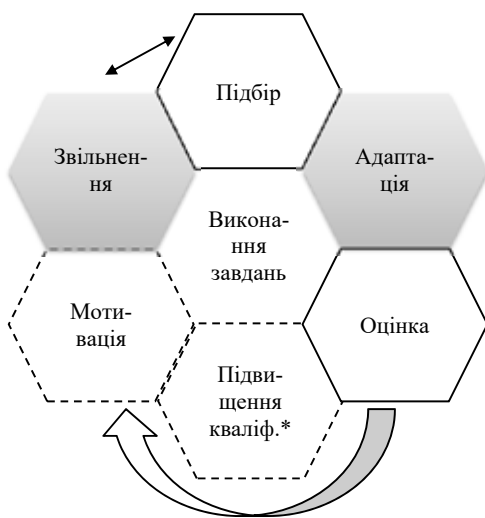

Рис. 2. Елементи системи HR-менеджменту організації І та взаємозв'язки між ними

Джерело: побудовано авторами

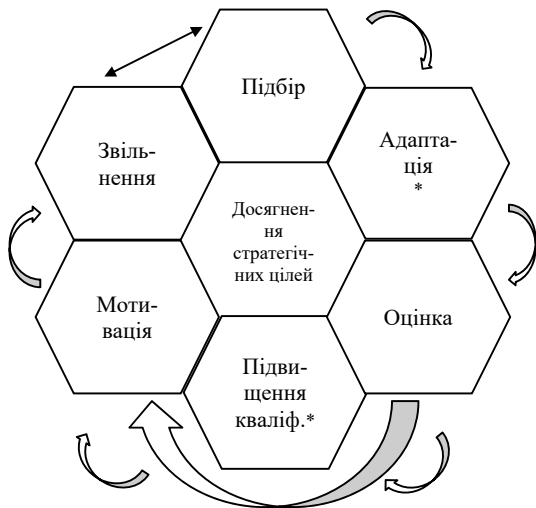

Рис. 3. Елементи системи HR-менеджменту організацій II та III і взаємозв'язки між ними

Джерело: побудовано авторами

HR-менеджменту відрізняються від системи HR-менеджменту організації I:

1. Чітко налагодженими зв'язками між елементами.
2. Наявністю адаптації персоналу, подолання кваліфікаційної асиметрії.
3. Підвищенням кваліфікації не тільки планово, але й за необхідністю.
4. Удосконаленою системою мотивації.

Спільним недоліком всіх систем HR-менеджменту можна вважати:

1. Недосконалу процедуру оцінки службовців, яка не зважаючи на проведені удосконалення все ще може містити елемент суб'єктивізму при певних умовах.
2. Відсутність роботи з працівниками, які звільняються для виявлення недосконалостей у роботі системи та підтримки кадрової безпеки, а також іміджу організації.

Слід зауважити, що в системах HR-менеджменту організацій, в яких застосовуються принципи синергетики ці недоліки нівелюються завдяки комплексній дії самоналаштування системи під дією як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. При

цьому робота HR-менеджера значно полегшується і вимагає менших затрат часу. Але це можливо тільки при наявності в управлінців і в ідеалі, у службовців публічних організацій чітко визначеного переліку hard-skills та soft-skills, зокрема:

1. Високого рівня професійних знань та володіння англійською мовою на рівні не нижче B2.
2. Високого рівня емоційного інтелекту, критичного та креативного мислення, стресостійкості, усвідомленості, навиків тайм-менеджменту та роботи в команді.

Якщо в службовців, а, особливо, управлінців не має відповідних hard-skills та soft-skills, то система HR-менеджменту організації, які функціонує на принципах синергетики все одно не зможе забезпечити максимальну результативність виконання поставлених завдань. Проте, саме застосування цих підходів зможе дати поштовх розвитку персоналу. Про це свідчить порівняння результативності виконання поставлених завдань 150 службовцями в організаціях I, II та III, які представлені у таблиці 1. Для виявлення впливу віку та гендерної приналежності на результативність виконання завдань було проведено ранжування і за цими показниками.

Як видно з таблиці 1, результативність виконання поставлених завдань в усіх організаціях не залежить від гендерної приналежності та від віку, тобто приналежності до покоління X або Y. Вона визначається виключно приналежністю до певної організації, тобто залежить від системи HR-менеджменту, яка в ній функціонує. Різниця в 1% між поколіннями X та Y в службовців організації I вважається нормою, оскільки оцінка результативності службовців не позбавлена суб'єктивізму в силу процедури оцінювання їх результативності за рік. Зокрема, 100% результативність, забезпечується функціонуванням в організації системи HR-менеджменту, в якій діють синергетичні підходи, а управлінці володіють необхідним набором hard-skills та soft-skills, які описані вище.

Для того, щоб експериментально встановити необхідну взаємодію елементів в системі

Таблиця 1

Результати оцінки результативності службовців організацій I, II та III залежно від їх віку та приналежності до покоління X або Y

Організація	Результативність, жінки, %		Результативність, чоловіки%	
	Покоління X	Покоління Y	Покоління X	Покоління Y
I	83	82	82	83
II	94	93	94	93
III	100	100	100	100

Джерело: побудовано авторами

HR-менеджменту при застосуванні принципів синергетичних підходів для забезпечення ефективності її функціонування було застосовано метод Делфі. Для цього було порівняно системи HR-менеджменту організацій I та II. В якості експертів для оцінки було обрано спеціалістів з вищих навчальних закладів в області публічного управління та адміністрування, соціології, філософії та психології:

- 6 професорів, докторів наук;
- 6 доцентів, кандидатів наук.

Ступінь важливості елементів у системі HR-менеджменту експертам було запропоновано оцінити за шкалою від 0 до 1: 0 – відсутність впливу, 1 – дуже сильний вплив. Для отримання фінішних результатів думки експертів було використано метод середнього арифметичного з врахуванням вагового коефіцієнта. Зокрема, для доктора наук – 2, для кандидата наук – 1. Після узагальнення відповідей експертів таблиця надсилалася експертам для повторного перегляду і уточнення 5 разів. При цьому ступінь одноступінності експертів був абсолютно прийнятним, оскільки коефіцієнт варіації становив 3. Таким чином було досягнуто консенсусу та повна збіжність висловлених думок, а також різнобічність оцінки.

Таким чином, було встановлено, що важливими елементами, яких не вистачає в системі HR-менеджменту організації II при застосуванні синергетичних принципів є:

1. Налагодження адаптації персоналу у взаємозв'язку із подоланням кваліфікаційної асиметрії.
2. Постійний моніторинг відповідності soft-skills та hard-skills персоналу, особливо публічних управлінців вимогам BANI-світу.
3. Забезпечення максимально зручних умов для підвищення кваліфікації персоналу.
4. Проведення тренінгів щодо ефективної командної співпраці.
5. Підвищення стресостійкості.

Крім цього, для забезпечення максимальної результативності виконання поставлених завдань службовцями публічних органів влади необхідно, щоб у системі HR-менеджменту функціонували взаємозв'язки між:

- підбором службовців та їх адаптацією. Зокрема, під час підбору має визначатися рівень кваліфікаційної асиметрії, а під час адаптації вона повинна усуватися;
- між адаптацією і оцінкою. Зокрема, якщо під час адаптації всі етапи були пройдені вірно – це

сприятиме результативній роботі, та її позитивній оцінці.

- між оцінкою і підвищенням кваліфікації. Зокрема, недостатньо висока оцінка роботи визначатиме необхідність проходження позапланового підвищення кваліфікації.

- між оцінкою і мотивацією. Зокрема, висока оцінка результативності виконання поставлених завдань визначатиме максимальне застосування мотиваційних засобів, а наявність мотивації додатково сприятиме отриманню позитивних результатів.

- між мотивацією і звільненням. Зокрема, не вірно застосована система мотивації сприятиме звільненню службовців і навпаки: вірно застосована система мотивації сприятиме ще більшому ентузіазму у виконанні поставлених завдань.

У системі HR-менеджменту організації III слід удосконалити процедуру оцінки службовців. Проводити роботу з службовцями, які звільняються для виявлення недосконалостей у роботі системи та підтримки кадрової безпеки, а також іміджу організації проводити не потрібно. Це твердження спричинене тим, що при функціонуванні системи HR-менеджменту і наявності відповідного рівня hard-skills та soft-skills забезпечується позитивне сприйняття організації, а виявлення недосконалостей проводиться методом заповнення опитувальника під час роботи.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного аналізу можна зробити наступні висновки:

1. Спільним недоліком всіх систем HR-менеджменту є недосконала процедура оцінки службовців, яка не зважаючи на проведені удосконалення все ще може містити елементи суб'єктивізму при певних умовах, а також відсутність роботи з службовцями, які звільняються для виявлення недосконалостей у роботі системи та підтримки кадрової безпеки, а також іміджу організації. Різницею між трьома системами HR-менеджменту, які розглядалися є наявність зв'язків між елементами та, власне наявність всіх елементів, притаманних системі HR-менеджменту, що значно впливає на результативність виконання службовцями поставлених завдань. Перевагою системи HR-менеджменту із застосуванням принципів синергетичних підходів є відсутність необхідності постійного покрокового контролю діяльності службовців, а також наявність зв'язків між її елементами, які формуються самі. Наприклад, вже в процесі підбору та адаптації службовців забезпечується можливість досягнення

їх максимальної результативності шляхом подолання кваліфікаційної асиметрії.

2. Методом Делфі встановлено необхідну взаємодію елементів в системі HR-менеджменту при застосуванні принципів синергетичних підходів для забезпечення ефективності її функціонування. Зокрема, це налагодження адаптації персоналу у взаємозв'язку із подоланням кваліфікаційної асиметрії, постійний моніторинг відповідності soft-skills та hard-skills персоналу, особливо публічних управлінців вимогам BANI-світу, забезпечення максимально зручних умов для підвищення кваліфікації персоналу, проведення тренінгів щодо ефективної командної співпраці та підвищення стресостійкості. Це забезпечить максимальну результативність синергетичних підходів та дасть поштовх до професійного розвитку персоналу.

3. Для вивчення впливу віку працівників на дієздатність запропонованого рішення оцінку результативності виконання поставлених завдань здійснювали для службовців покоління X та Y всіх трьох організацій. Встановлено, що найбільш результативним є виконання завдань в системі HR-менеджменту із застосуванням синергетичних підходів та налагодженою взаємодією елементів. Це підтверджує дієздатність обраного рішення та доводить доцільність впровадження в органах публічної влади новітньої системи HR-менеджменту, яка функціонує на принципах синергетичних підходів.

Дослідження виконані в межах проекту, що фінансується Національним фондом досліджень України: «Оцінка наслідків впливу пандемії Covid-19 на кадровий потенціал України та визначення шляхів їх подолання». Реєстраційний номер 2021.01/0433.

Список літератури:

1. Godoy M. F. de & Ribas Filho D. Facing the BANI World. *International Journal of Nutrology*. 2022. 14(2). 33 p. URL: <https://doi.org/10.1055/s-0041-1735848> (дата звернення: 04.01.2023)
2. Чалюк Ю.О. Глобальний соціально-економічний розвиток в умовах VUCA, SPOD, DEST TA BANI світу. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-21> (дата звернення: 05.01.2023)
3. Ремньова Л. Основні виклики та детермінанти нової моделі управління персоналом у VUCA-світі. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. №39(19). С. 99–105.
4. Підлісна Т. В. Сучасні підходи до розвитку лідерства в органах публічної влади. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 158–164. URL: <https://bit.ly/3oAMjcy>. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2021/26.pdf (дата звернення: 10.01.2023)
5. Польовий П. Кадровий потенціал органів публічної влади в умовах розвитку цифрового суспільства: теоретичний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2682> (дата звернення: 12.01.2023). DOI: 10.32702/2307-2156-2022.5.100
6. Козьмук Н., Власенко К. Значення управління персоналом у системі організаційного управління. *Вісник Університету банківської справи*. 2019. № 2–3 (35–36) С.145-150. DOI: 10.18371/2221-755x2-3(35-36)2019193955
7. Фесенко В. Сучасні світові тенденції розвитку системи управління персоналом в органах публічної влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 2(56). С. 183–191. DOI: 10.34213/ap.19.02.23
8. Управління персоналом в умовах децентралізації / За заг. ред. доктора наук з державного управління, професора, Заслуженого юриста України В.М. Олуйка – Київ, 2018. – 504 с.
9. Кормишкін Ю., Уманська В. Дієві інструменти управління персоналом в органах місцевого самоврядування. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2021. Вип. 4 . URL: <https://visnyk.mnau.edu.ua/statti/2021/n112/n112v42021kormishkin.pdf> (дата звернення: 12.01.2023). DOI: 10.31521/2313-092X/2021-4(112) С. 24–34.

Tsygylyk N.V. INTERACTION OF ELEMENTS IN THE HR-MANAGEMENT SYSTEM USING THE PRINCIPLES OF SYNERGETIC APPROACHES TO ENSURE THE EFFICIENCY OF ITS FUNCTIONING IN PUBLIC ORGANIZATION

The article analyzes the interaction of the elements of the HR management system in three public authorities. In particular, in the HR-management system without the use of synergistic approaches, with the use of synergistic approaches in its functioning, but without established relationships between elements, with the use of synergistic approaches and established relationships between elements. A comparison of these HR-management systems of public authorities was made, their advantages and disadvantages were established. The Delphi method established the necessary interaction of elements in the HR management

system when applying the principles of synergistic approaches to ensure the effectiveness of its functioning. In particular, this is the establishment of personnel adaptation in connection with overcoming qualification asymmetry, constant monitoring of the compliance of soft-skills and hard-skills of personnel, especially public managers, to the requirements of the BANI world, provision of the most convenient conditions for improving the qualifications of personnel, conducting trainings on effective team cooperation and increasing stress resistance. This will ensure the maximum effectiveness of synergistic approaches and give impetus to the professional development of personnel. To confirm the obtained results, a comparison of the effectiveness of the tasks performed by 150 employees of public authorities without applying the principles of synergistic approaches and established interaction of elements in the HR-management system was carried out; with the use of synergistic approaches, but without the established interaction of elements in the HR-management system and with the use of synergistic approaches and the established interaction of elements in the HR-management system. In order to study the influence of the age of employees on the effectiveness of the proposed solution, the assessment of the performance of assigned tasks was carried out for employees of generation X and U. It was established that the most effective is the performance of tasks with the use of synergistic approaches and the established interaction of elements in the HR- management system.

Key words: *age, emotional intelligence, efficiency, HR-management, HR-system, effectiveness, synergistic approach, local self-government employee, theory of generations, manager.*

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 35.1/354

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/08>

Васиньова Н.С.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ТРЕНД ЧИ ВИМОГА ЧАСУ?

У статті порушується питання особливостей диджиталізації публічного управління в Україні під час цифрової трансформації у всіх сферах життєдіяльності людини, зокрема повномасштабної війни. Встановлено, що певна складність дослідження цього питання полягає в тому, що процеси, пов'язані з диджиталізацією відбуваються достатньо стрімко, що унеможливорює накопичення певного досвіду управління цим процесом. Але автором підкреслено, що позитивним є те, що наразі прослідковується фаза активного розвитку диджиталізації, а цей процес набуває масштабів і поширення. Крім того, встановлено, що у ході війни та загрози територіальної цілісності України цей аспект актуалізується, у цих умовах постає необхідність у миттєвому реагуванні влади щодо впровадження цифровізації у всі сфери життєдіяльності людини, організації, запровадження нових форм комунікації із громадськістю.

Окремо звертається увага на налагоджені комунікаційних процесів, зокрема ефективної взаємодії, що є важливими аспектами сучасного демократичного суспільства, які впливають на: рівень відкритості влади до суспільства; рівень суспільної довіри; авторитет органів публічної влади, зокрема держави; участь громадськості у процесі ухвалення рішень, у розробці та обговоренні проектів нормативно-правових актів; контроль за дотриманням норм і законів суб'єктів відповідних відносин; створення стратегії розвитку громади та будь-якої території тощо.

Проаналізовано певний досвід у запровадженні цифрових трендів у публічному управлінні України. З'ясовано, що вже сьогодні можна спостерігати певні досягнення в розвитку диджиталізації в країні, запровадженні цифрових трендів у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Утім, є низка завдань і проблем, які потребують вирішення на шляху до європейської інтеграції, зокрема подальше вдосконалення диджитал-комунікації органів публічної влади з суспільством.

Встановлено, що за результатами проведеного дослідження та сучасних обставин диджиталізацію публічного управління в Україні можна вважати одночасно і трендом, і вимогою часу.

Ключові слова: диджиталізація, цифрова трансформація, публічне управління, тренд, вимоги, диджитал-комунікації, взаємодія з суспільством.

Постановка проблеми. Розбудову цифрової країни можна вважати одним із чинників економічного зростання та головним інструментом для досягнення стратегічної мети України, а саме підвищення якості життя українців на рівень вищий, ніж середній показник у Європі. Спираючись на те, що споживачами цифрових технологій безпосередньо є держава, бізнес і громадяни, про успіх у цій сфері не можна говорити без наявного якісного, прозорого спілкування всередині та з боку державного управління, що має вагомий вплив на життя та діяльність громадян. Саме процес диджиталізації спрямовано на полег-

шення взаємодії суспільства (людини) та держави, держави та бізнесу, освіти тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певна складність дослідження цієї проблеми полягає в тому, що процеси, пов'язані з диджиталізацією (цифрової трансформації) відбуваються достатньо стрімко, що унеможливорює накопичення певного досвіду управління цим процесом. Але безперечно позитивним є те, що спираючись на зазначене, прослідковується фаза активного розвитку диджиталізації, а цей процес набуває масштабів і поширення. Також важливо зазначити, що в період повномасштабної війни в Укра-

їні цей аспект актуалізується, за цих умов постає необхідність у миттєвому реагуванні влади щодо впровадження цифровізації у всі сфери життєдіяльності людини, організацій, запровадження нових форм комунікації із громадськістю, що вимагає стрімкого вирішення.

Різні аспекти диджиталізації діяльності публічної влади в Україні розглянуто в студіях таких дослідників: О. Литвинова, К. Куприної, Т. Краснопольської, І. Милосердної, О. Баранова, К. Белякова, Н. Васиньової, А. Новицької, Н. Новицької, Г. Ортіної, І. Струтинської, С. Туль, Н. Рибальченко, М. Швець та ін. Зокрема, питання диджиталізації публічного управління як складника цифрової трансформації розглядають В. Корольков, Г. Разумей, М. Разумей, Ю. Пігарев, В. Халавчук та інші вчені.

Мета статті є окреслити досягнення у запровадженні цифрових трендів у публічному управлінні України.

Виклад основного матеріалу. Активне використання інформаційних технологій відкриває нові можливості для нашої країни проводити внутрішню і зовнішню політику, надають широкі можливості для розвитку відкритого суспільства та вдосконалення демократичних процесів.

Зокрема, у сучасному світі електронне урядування дозволяє громадянам, юридичним особам та неурядовим організаціям звертатися до органів державної влади у віддалений спосіб та в режимі реального часу, що суттєво спрощує процес комунікації суб'єктів та об'єктів державного управління [1].

Ефективність роботи системи державного управління визначається трьома складовими [2].

- ефективністю взаємодії з громадянами й організаціями (підприємствами);
- ефективністю внутрішньої роботи кожної установи окремо;
- ефективністю взаємодії органів влади між собою.

Спираючись на окреслені аспекти, а також порушення конструктивної взаємодії влади та суспільства, які обумовлені воєнною ситуацією в країні, своєчасним є побудова комунікаційних стратегій нового формату.

Слід відмітити, що навіть у цих умовах Україна розвивається в напрямі Європейського Союзу, достатньо активно запроваджуючи цифрові технології (роботизація та кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, безпаперові технології, адитивні технології (3D-друк), хмарні та туманні обчислення, безпілотні та мобільні технології,

біометричні, квантові технології, технології ідентифікації, блокчейн тощо).

Системна реалізація національних проєктів цифрових трансформацій – це ключовий показник упровадження реальних структурних змін. В Україні заплановано проєкти цифрової трансформації у таких сферах: громадська безпека та захист; охорона здоров'я; система освіти; державне управління; електронне урядування; електронна ідентифікація; електронна демократія; екологія та охорона навколишнього середовища; «Розумні» міста (смарт-сіті); електронні платежі та розрахунки (cashless economy); соціальна сфера; електронна митниця; електронна комерція; нові методи роботи, цифрові робочі місця [2].

Сьогодні одним із поширених досягнень можна вважати створення Центру з надання адміністративних послуг у межах одного міста. Центр об'єднує представників муніципальних департаментів, які надають різні послуги громадянам.

До одного із головних досягнень справедливо можна віднести проєкт «Дія». Так, у межах розвитку ідеї «держави у смартфоні» запроваджено цей проєкт. Це сайт та мобільний додаток, що об'єднує всі електронні послуги, які надає держава. Цей сервіс допомагає максимально спростити відносини держави та громадянина, зробивши максимум процесів електронними й автоматичними, щоб чиновник особисто взагалі не впливав на термін отримання довідки або видачі дозволу.

Аналіз джерельної бази з проблематики [2–3; 5–7 та ін.], а також сайтів органів публічної влади та місцевого самоврядування надає можливість окреслити послуги, які вже доступні та плануються надаватися через цей сервіс Україна:

– е-Малюток – дозволить отримувати до 10 державних послуг, пов'язаних з народженням дитини, лише за однією заявою (зареєструвати народження дитини, її місце проживання, оформити фінансову допомогу тощо);

– е-Пенсія – проєкт електронної взаємодії з державними реєстрами для призначення, перерахунку пенсії, доплат, компенсацій;

– кабінет забудовника – автоматичне надання інформації забудовнику про початок підготовчих і будівельних робіт, унесення змін у повідомлення про їх початок, введення об'єкта в експлуатацію;

– е-Вибори – доступне голосування через мережу Інтернет як в Україні, так і за її межами, автоматизований підрахунок голосів;

– запровадження електронного перепису населення;

– можливість отримувати довідки (наприклад, про реєстрацію місця проживання, про склад сім'ї) онлайн;

– запровадження е-рецептів, електронних договорів, електронних медичних записів, е-направлень, електронних листків непрацездатності та багато іншого. Важливим елементом розбудови цифрової медицини є впровадження телесистем для надання дистанційних медичних послуг громадянам та підтримки роботи лікарів, особливо в сільській місцевості.

Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року передбачає такі напрями цифровізації освіти [3]:

– запровадження цифрових платформ з підтримкою інтерактивного й мультимедійного контенту для загального доступу закладів освіти та учнів;

– організація широкопasmового доступу до інтернету учнів і здобувачів освіти у навчальних класах та аудиторіях у закладах освіти всіх рівнів;

– розвиток дистанційної форми освіти з використанням когнітивних та мультимедійних технологій.

Також Міністерство цифрової трансформації презентувало проєкт освітньої платформи з цифрових навичок та компетенцій, який заплановано створити. Це безкоштовна онлайн-платформа, якою кожен може скористатися, та яка об'єднуватиме авторські та партнерські курси з цифрової грамотності [6].

Крім того, через «Дію» кожен українець може оформити електронний підпис. Цим інноваційним сервісом можна отримувати держпослуги зі смартфона.

Дієвим механізмом організації ефективної взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадянами й суб'єктами господарювання можна вважати електронний документообіг з використанням електронного цифрового підпису. Відповідно до законодавства розрізняють два поняття – електронний підпис та електронний цифровий підпис. Перший ототожнюється із аналогом власноручного підпису. Це будь-яке відтворення підпису, за яким можна встановити, що документ в електронній формі підписала саме конкретна людина. Утім, електронний цифровий підпис – це вид електронного підпису, отриманий в результаті криптографічного перетворення набору електронних даних. Такий підпис накладається за допомогою особистого ключа й перевіряється відкритим ключем [8].

Слід відмітити успішні результати тестування eSignature Validation Plugtests 2022, які проводив технічний комітет Європейського інституту телекомунікаційних стандартів ETSI. Саме стандарти ETSI застосовуються в країнах Європейського Союзу в сфері електронних довірчих послуг. Взаємне визнання електронних підписів – важлива частина плану цифрової євроінтеграції, що створює переваги для бізнесу й усіх українців. Так, наприклад, буде можливість отримувати послуги в ЄС, підприємцям укладати онлайн-контракти з іноземними партнерами, відкривати міжнародні рахунки тощо [7].

Це дає можливість зазначити, що український електронний підпис відповідає європейським стандартам, що свідчить про технічну готовність до взаємного визнання цифрових підписів з ЄС.

Державні установи, зокрема органи місцевої влади задля поліпшення державних послуг, у якійсь мірі зменшення витрат, підвищення прозорості наразі активно використовують соціальні мережі, вебсайти. За допомогою чого вони можуть інформувати громадян, просувати свої послуги, ознайомлюватися з громадською думкою і отримувати зворотний зв'язок, а також моніторити, таким чином, рівень задоволення послугами, що надаються, сприятиме підвищенню їх якості. Можна вважати, що «працюючі» соціальні мережі сприяють устанавленню двосторонньої комунікації. Слід підкреслити, що окреслену низку досягнень не можна визнавати повністю вичерпаною.

Уважаємо, що налагоджені комунікаційні процеси, зокрема ефективна взаємодія, є важливими аспектами сучасного демократичного суспільства, які впливають на:

- рівень відкритості влади до суспільства;
- рівень суспільної довіри;
- авторитет органів публічної влади, зокрема держави;
- участь громадськості у процесі ухвалення рішень, у розробці та обговоренні проєктів нормативно-правових актів;
- контроль за дотриманням норм і законів суб'єктів відповідних відносин;
- створення стратегії розвитку громади та будь-якої території тощо.

Висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже з'ясовано, що епоха диджиталізації та соціальних мереж сьогодні торкається кожної сфери життєдіяльності людини. Можна погодитися з позицією Г. Ортіної та Н. Рибальченко, що суспільство хоче прибрати паперову рутину зі

свого життя, не хочуть витратити час на процеси, які не створюють цінності. Авторки зазначають, що для того, щоб бути у тренді диджиталізації, державним органам потрібно чітко відстежувати витрачений споживачем час і залучати новітні цифрові технології, щоб максимально його заощаджувати [4]. Проте припускаємо, що є категорія громадян, які не погоджуються з тотальною цифровізацією, обґрунтовуючи об'єктивними причинами. Це можуть бути як особисті чинники (наприклад, психологічний бар'єр, низький рівень знань), так і певні труднощі у процесі запровадження нововведень органами публічної влади. До таких наших досліджень відносимо виокремлення спектра ймовірних чинників, які впливають на забезпечення тренду диджиталізації органів публічної влади та місцевого самоврядування. А також маємо на меті про-

аналізувати протиріччя, які виникають у процесі диджитал-комунікації органів публічної влади з суспільством.

Нами з'ясовано, що вже сьогодні можна спостерігати певні досягнення в розвитку диджиталізації в країні, запровадженні цифрових трендів у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, утім, є низка завдань і проблем, які потребують вирішення на шляху до європейської інтеграції.

Спираючись на допустимі труднощі та протиріччя у розглянутому аспекті, та незважаючи на повномасштабну війну в Україні, однією з особливостей реалізації публічної влади в сучасний історичний період можна вважати її диджиталізацію. За сучасних обставин диджиталізацію публічного управління в Україні можна вважати одночасно і трендом, і вимогою часу.

Список літератури:

1. Герасименко О., Семен І. Комунікації та інформаційний простір в управлінні та розвитку територіальної громади. *Державне управління*. № 11. (75). (2019). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1581> (дата звернення: 18.01.2023). Doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-168>
2. Електронний документообіг та діловодство. Рішення Microsoft в сфері документообігу для російських органів державної влади та місцевого самоврядування. URL: <http://www.microsoft.com> (дата звернення: 18.01.2023).
3. Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptsiya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gromadskogo-obgovorennya> (дата звернення: 18.01.2023).
4. Ортіна Г., Рибальченко Н. Диджиталізація публічної влади. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/1370/1850> (дата звернення: 18.01.2023).
5. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html> (дата звернення: 18.01.2023).
6. Україна у стилі digital. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/ukrayina-u-stili-digital.html> (дата звернення: 18.01.2023).
7. Український електронний підпис відповідає європейським стандартам. URL: <https://lviv.media/lifestyle/42345-ukrainskyy-elektronnyy-pidpys-vidpovidaie-ievropeyskym-standartam/> (дата звернення: 18.01.2023).
8. Як отримати і для чого потрібен електронний підпис в Україні. URL: <https://delo.ua/business/jak-otrimati-i-dlja-chogo-potriben-elektronnij-pidpis-v-ukrajini-331060/> (дата звернення: 18.01.2023).

Vasynova N.S. DIGITALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE: TREND OR REQUIREMENT OF TIME?

The article raises the issue of features of digitalization of Public Administration in Ukraine during digital transformation in all spheres of human life, in particular, in a full-scale war. It has been established that a certain complexity of the study of this issue lies in the fact that the processes associated with digitalization occur quite rapidly, which makes it impossible to accumulate certain experience in managing this process. But the author emphasizes that it is positive that now there is a phase of active digitalization development, and this process is gaining large scale and spread. In addition, it is established that during the war and threats to the territorial integrity of Ukraine this aspect is becoming crucial, and under these conditions there is a need for an instant response of the administration regarding the introduction of digitalization in all spheres of human life, organizations, and the introduction of new forms of communication with the public.

In addition to this, attention is drawn to the establishment of communication processes, in particular effective interaction, which are important aspects of a modern democratic society that affect: the level of openness of the authorities to society; the level of public trust; the authority of public administration, in

particular of the state; public participation in the decision-making process, in the development and discussion of draft normative legal acts; control over compliance with the norms and laws of the subjects of relevant relations; creation of a strategy for the development of society and any territory, etc.

The article analyzes some experience in implementing digital trends in public administration in Ukraine. It has been found out that already today we can observe certain achievements in the digitalization development in the country, the introduction of digital trends in the activities of state and local government bodies. However, there are a number of tasks and issues that need to be solved on the way to European integration, in particular, further improvement of digital communication between public authorities and society.

It has been established that according to the results of the conducted research and under the current circumstances, the digitalization of public administration in Ukraine can be considered both a trend and a requirement of time.

Key words: *digitalization, digital transformation, public administration, trend, requirements, digital communications, interaction with society.*

Вилгін Є.А.

Поліський національний університет

Цимбал Є.П.

Міжрегіональна академія управління персоналом

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ТА ПРИНЦИПІВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ ЯК УМОВА СТІЙКИХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У ДЕРЖАВІ

У статті систематизовано принципи, що забезпечують стабільний та ефективний розвиток сфери соціально відповідального бізнесу за безпосередньої участі держави, а саме: важливості будь-якої людини докладати зусиль для самозабезпечення свого життя (держави не повинна відсторонюватися від надання тих видів та того обсягу допомоги, які люди не можуть забезпечити самостійно); партнерства (рівноправність сторін при укладанні договорів, рівна відповідальність за виконання прийнятих зобов'язань та участь у реалізації проектів не тільки організаторів та учасників, а й представників органів державної влади); субсидіарності (перевага громадських інтересів та ініціатив порівняно з заходами органів державної влади та установ при реалізації соціальної політики); співробітництва (допустимість взаємодії соціальних підприємств один з одним, різними інститутами ринку, підвищення відповідальності територіальних громад за рівень розвитку соціально відповідального бізнесу); відкритості (публічність, прозорість і доступність в рамках реалізації того чи іншого проекту у сфері соціально відповідального бізнесу); максимізації суспільного блага (підвищення рівня добробуту населення при мінімумі матеріального забезпечення у суспільстві); мережевого поширення.

Узагальнено підходи до основ проектної діяльності у сфері соціально відповідального бізнесу, а саме: наявність конкретної, чітко сформульованої мети; оригінальність ідеї проекту передбачає унікальність проекту; наявність обмежень за часом та наявними ресурсами; ступінь впливу та результат.

Серед проблем становлення соціально відповідального бізнесу як самостійного інституту, здатний впливати на економічне зростання в країні, виділено такі. По-перше, не повне розуміння у суспільстві природи соціально відповідального бізнесу. По-друге, перед підприємцями, які реалізує проект у сфері соціально відповідального бізнесу стоїть проблема самовизначення, розуміння їх статусу, ролі у суспільному розвитку, критеріїв віднесення до сфери соціально відповідального бізнесу, а також відсутність розуміння системи державного регулювання та підтримки їхньої діяльності.

По-третє, існують проблеми, пов'язані з просуванням законодавчих ініціатив у сфері соціально відповідального бізнесу. Законодавчі акти не передбачають запровадження пільг для соціальних підприємців, хоч і пропонують низку преференцій для донорів – соціальних інвесторів.

Четвертою проблемою є нестача фінансових ресурсів на етапі створення соціально відповідального бізнесу, відсутність програм пільгового кредитування. Так, у деяких регіонах, враховуючи специфіку їх розвитку, можуть існувати свої додаткові «локальні» труднощі, наприклад високі ставки орендної плати, адміністративні бар'єри, важкий доступ до кредитів.

По-п'яте, відсутність сформованої системи державної підтримки. Якщо у країнах ЄС соціально відповідальний бізнес має тривалішу історію розвитку та діючі інструменти допомоги, то в українських умовах цей ресурс вкрай обмежений.

Ключові слова: держава, підходи, принципи, соціальна відповідальність бізнесу, стійкі соціальні трансформації.

Постановка проблеми. Виникнення та загострення різноманітних соціальних проблем є результатом недоліків ринкової економіки та сис-

теми публічного управління. Це зумовлено тим, що приватний підприємницький сектор націлений в основному на отримання максимально

можливого прибутку, залишаючи при цьому осторонь соціальні проблеми, що назріли, вирішення яких не приносить економічної вигоди. У такому разі держава зазвичай вживає заходів щодо перерозподілу державних доходів на задоволення найгостріших соціальних потреб. Однак багато соціальних потреб залишаються поза сферою підтримки.

Сьогодні соціально відповідальний бізнес активно розвивається під впливом безлічі мінливих факторів: політики держави, поведінки інвесторів, глобальних економічних умов, настроїв у суспільстві та стану довкілля. Оцінити результативність функціонування соціально відповідального бізнесу дозволяє набір якісних та кількісних показників, які, з одного боку, можуть бути визначені рівнем розвитку видів економічної діяльності, соціальної інфраструктури, соціальної спрямованості економіки, органів управління, правовими та законодавчими нормами, що зумовлюють регулювання соціальних відносин, рівнем правосвідомості населення, можливо впливу природно-кліматичних умов; з іншого боку, важливо враховувати рівень освіти, інтереси та потреби, ціннісні орієнтації людей та норми споживання, соціально-демографічні показники, національний менталітет, традиції та звичаї, соціальні настрої, а також особистісні та групові установки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Визнано, що розвиток соціально відповідального бізнесу стає, а в деяких країнах уже став найважливішою складовою економічної політики держави. В основі цієї сфери лежить досягнення соціальних цілей.

Переваги соціально відповідального бізнесу, які полягають у можливості використання незадіяних в економіці ресурсів, а також орієнтації на місцеві ресурси, створення ринкового середовища там, де його ще немає, поєднання інтересів населення, держави та підприємницьких структур визначено такими вітчизняними та закордонними науковцями, як: Бабаєв В. М., Блага Н. В., Єгорченков О. В., Лисицин О. Б., Кальницька М.А., Катаєв Д. С., Косован О., Chandra, Y., Defourny, J., Wong L., Nyssens M., Grenier P.

Однак необхідно довести, що соціально відповідальний бізнес сприяє переходу до інноваційного розвитку суспільства, активізації участі населення у вирішенні питань соціальної інтеграції, а також може стати ефективним інструментом усунення та компенсації недоліків ринкової економіки.

Постановка завдання. Метою статті є формування основних підходів та принципів розви-

тку соціальної відповідальності бізнесу як умова стійких соціальних трансформацій у державі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для більш повного розуміння сутності соціально відповідального бізнесу необхідно розглянути набір базових і специфічних принципів, які визначають умови формування комплексної системи, яка піддається зовнішнім і внутрішнім змінам і здатна впливати на перетворення соціальної сфери країни.

По-перше, соціальні підприємці, на відміну діяльності представників традиційного бізнесу, не ставлять основною метою отримання прибутку. На зміну принципу максимізації прибутку приходиться принцип суспільного блага. Головне завдання, яке вирішується в рамках соціально відповідального бізнесу, націлене на подолання гострих та актуальних проблем суспільства, таких як, наприклад, підвищення рівня життя (освіти, охорони здоров'я), забезпечення доступу до технологій, захист довкілля. Виробництво нових соціальних продуктів (товарів та послуг), формування нових конкурентоспроможних ринків, застосування більш ефективних технологій - забезпечує зростання користі, яку соціальний бізнес приносить суспільству.

По-друге, важливе значення має фінансова та економічна стійкість, тобто незалежність соціально відповідального бізнесу, можливість вирішувати проблеми за рахунок власних фінансових ресурсів та забезпечувати повернення інвестованих коштів.

Така компанія має бути самоокупною, щоб не залежати від стороннього фінансування, і по можливості приносити прибуток, який не розподіляється у вигляді дивідендів між власниками, а використовується для подальшого розвитку діяльності, а згодом – повернення інвестицій своїм інвесторам.

Надалі, після здійснення інвестицій інвестору (як вкладених у проект коштів), основна частина прибутку йде на подальший розвиток і поліпшення якості реалізованого соціального продукту (товару або послуги). Саме за рахунок прибутку відбувається фінансування діяльності, а також вона розподіляється у вигляді нижчих цін, вищої якості обслуговування та більшої доступності благ на найбідніші верстви населення.

По-третє, це ідея, енергія та зацікавленість того, хто здатний її втілити.

Можна сформулювати принципи, що забезпечують стабільний та ефективний розвиток сфери соціально відповідального бізнесу за безпосередньої участі держави.

1. Принцип важливості будь-якої людини докладати зусиль для самозабезпечення свого життя. Однак держава не повинна відсторонюватися від надання тих видів та того обсягу допомоги, які люди не можуть забезпечити самостійно.

Щоб виключити утриманське ставлення окремих громадян, які пасивно чекають допомоги від держави, необхідна серйозна робота в галузі психології поведінки, ефективні організаційні заходи, розробка юридичних і правил поведінки, спрямованих на виховання соціальної відповідальності.

2. Принцип партнерства. Він передбачає рівноправність сторін при укладанні договорів, рівну відповідальність за виконання прийнятих зобов'язань та участь у реалізації проектів не тільки організаторів та учасників, а й представників органів державної влади.

Соціальне партнерство – найважливіший інститут сучасної демократичної держави, діяльність якої спрямована на зниження соціальної напруги, встановлення балансу інтересів різних соціальних верств суспільства, забезпечення його соціального розвитку.

3. Принцип субсидіарності, заснований на проголошенні переваг громадських інтересів та ініціатив порівняно з заходами органів державної влади та установ при реалізації соціальної політики. Цей принцип враховує інтереси громадян та їх можливості, у тому числі майнові, матеріальні, фінансові, організаційні при вирішенні соціальних проблем.

4. Принцип співробітництва. Допустимість взаємодії соціальних підприємств один з одним, різними інститутами ринку, а також можливість вступу соціальних підприємств в інтеграційні взаємодії та формування різноманітних коопераційних зв'язків, що знижує ризики їх діяльності та підвищує конкурентоспроможність. У зв'язку з цим є актуальним і підвищення відповідальності територіальних громад за рівень розвитку соціально відповідального бізнесу, оскільки саме на території більшою мірою зменшується завдання реалізації соціальної політики держави.

5. Принцип відкритості має на увазі публічність, прозорість і доступність в рамках реалізації того чи іншого проекту у сфері соціально відповідального бізнесу. Реалізуючи цей принцип, соціальний підприємець прагне максимально відкрито ділитися досвідом та поширювати результати проведених досліджень та досягнень.

Формуються загальнодоступні інформаційні ресурси, тому серед інформаційних каналів просування діяльності соціально відповідального

бізнесу лідирує власний офіційний сайт організації в мережі «Інтернет», також доступ до інформаційних ресурсів забезпечується за допомогою розміщення їх у місцевих або регіональних засобах масової інформації. Популярним у соціальних підприємців є такий спосіб інформування громадськості, як публікація інформаційних буклетів.

6. Принцип максимізації суспільного блага. Реалізація соціальної місії в першу чергу спрямована на добробут населення та залежить від успішності дотримання принципу соціальної справедливості та мінімуму матеріального забезпечення у суспільстві.

7. Принцип мережевого поширення, тобто збільшення важливості об'єкта споживання у міру збільшення кількості його користувачів та зв'язків між користувачами. Чим більше користувачів залучено до мережі, в даному випадку в мережу підприємців, які реалізують проекти у сфері соціально відповідального бізнесу, тим найбільш вагомим для споживачів соціальних продуктів стає факт користування товарами та послугами таких проектів, і тим не менш охоче споживач переходить на альтернативні продукти мережі. При охопленні певного достатнього кола користувачів соціального продукту, що надається, настає етап мимовільного, істотного (іноді й експоненціального) зростання кількості учасників навіть без застосування засобів маркетингового тиску.

Як бачимо, в основі принципів соціально відповідального бізнесу лежить комплекс заходів, спрямований на поліпшення умов життя різних соціальних груп, а також на вирішення гострих соціальних проблем суспільства, невирішеність яких надалі може спричинити економічну нестабільність та ослаблення загального добробуту країни.

Однак через різноманітність організаційно-правових форм, сфер діяльності, а також відмінностей у розумінні соціально відповідального бізнесу в різних країнах існує плутанина у розмежуванні понять.

З метою систематизації основних підходів до розуміння соціально відповідального бізнесу та визначення його змісту, необхідно дати концептуальне розмежування понять «соціально відповідальний бізнес», «підприємництво у соціальній сфері», «проект у сфері соціально відповідального бізнесу» та «соціальний проект» (рис. 1).

Кальницька М.А. визначає соціальну сферу, як «сукупність галузей, різноманітних підприємств

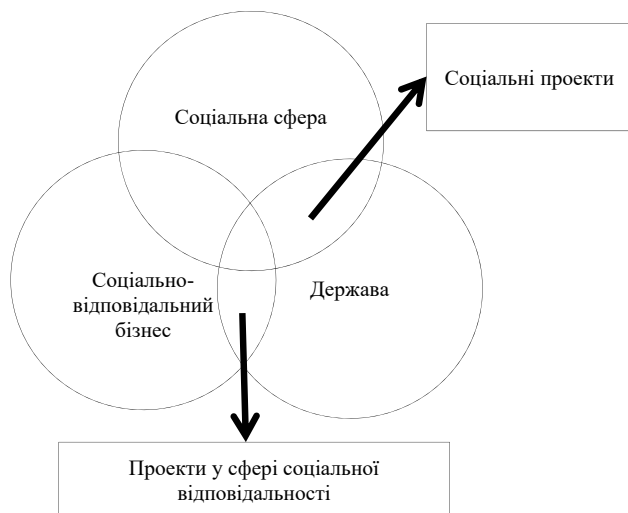

Рис. 1. Концептуальна модель взаємодії учасників з метою реалізації проектів у сфері соціально відповідального бізнесу

та організацій, які безпосередньо пов'язані і виконують загальну цільову функцію по задоволенню потреб населення, пов'язаних системою технологічних зв'язків і регульованих галузевими органами управління» [3, с. 531].

Більшість галузей соціальної сфери представлена переважно у вигляді надання послуг (освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, фізична культура та спорт, комунальне обслуговування, пасажирський транспорт, зв'язок та ін.).

Діяльність у соціальній сфері може здійснюватися державними структурами, представниками волонтерських рухів, підприємницькими структурами, серед яких нами окремо виділено соціально відповідальний бізнес.

Згідно з міжнародними стандартами з 2007 р. існує Проект соціальної відповідальності [4]. У відповідності з ним соціально відповідальний бізнес має міжнародні зобов'язання щодо дотримання етичної, екологічної поведінки при здійсненні свого впливу на оточуюче навколишнє середовище.

Діяльність суб'єктів соціально відповідального бізнесу одночасно орієнтована на досягнення як економічного, так і соціального ефекту та передбачає виконання умов формування соціальної мети підприємства: забезпечення зайнятості та сприяння у працевлаштуванні соціально незахищених верств населення; провадження діяльності, пов'язаної з наданням соціальних послуг (виробництвом товарів, виконання робіт) соціально незахищеним верствам населення у таких сферах діяльності: соціальне обслуговування у

сфері охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, організацій гуртків та секцій, проведення спеціалізованих занять для дітей та молоді у рамках діяльності соціального проекту.

Відповідно до вищесказаного, а також спираючись на поданий аналіз підходів до визначення соціально відповідального бізнесу [5], запропоновано використовувати об'єднану концепцію визначення соціально відповідального бізнесу, а саме: соціально відповідальний бізнес – це підприємництво, що здійснюється юридичною особою чи індивідуальним підприємцем, орієнтоване на згладжування чи вирішення соціальних проблем шляхом надання соціального продукту (товару чи послуги) що має соціальне значення для всіх залучених учасників процесу.

Визначимо основні ознаки соціально відповідального бізнесу. По-перше, соціально відповідальний бізнес – це підприємництво. Відповідно до статті 42 Господарського кодексу України «підприємництвом є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [6]. Відповідно такі виділені критерії як «досягнення економічних і соціальних результатів» будуть необхідною умовою довгострокового створення соціального ефекту.

Однак якщо вести мову про розмежування понять «соціально відповідальний бізнес» та «підприємництво у соціальній сфері», то головною відмінністю цих видів діяльності є мета підприємця. Основна мета соціально відповідального бізнесу прив'язана до вирішення соціальної проблеми через створення соціального продукту (товару чи послуги). У більшості випадків, вирішення соціальних проблем відбувається в інтересах самого суспільства, яке внаслідок наявності ряду відмінних характеристик може бути обмежене згідно з деякими певними показниками (наприклад, відповідно до особливостей здоров'я або територіальних ознак тощо), і не має можливості набувати ті або інші товари та послуги.

Щодо традиційного підприємництва, то, незважаючи на можливість вирішення деякого соціального завдання в рамках своєї діяльності, основна мета спочатку зводиться до отримання фінансового прибутку.

Важливо відзначити ще один елемент концептуальної моделі, а саме проектна

діяльність. У зв'язку з цим видається необхідним розмежувань понять «проект у сфері соціально відповідального бізнесу» та «соціальний проект».

Соціальні проекти в основному пов'язані із соціальною сферою, тобто невиробничою, яку утворюють: житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, охорона здоров'я, фізкультура та спорт, освіта, соціальне забезпечення, наука, мистецтво та культура, банківська система та система страхування, державне управління, інформаційне обслуговування та інші види. Цей вид діяльності найчастіше орієнтований на надання соціальних послуг.

Підприємець, реалізуючи проект у сфері соціально відповідального бізнесу може працювати у різних сферах у межах своєї основної діяльності: як у виробничій, так і невиробничій, знаходячи при цьому вирішення гострих соціальних проблем.

Особливістю сучасного суспільства є розуміння потреби концептуального вирішення цих проблем, яким може стати соціально відповідальний бізнес. З метою формування державного механізму регулювання та підтримки ефективного розвитку соціально відповідального бізнесу запропоновано розглядати проекти у сфері соціально відповідального бізнесу. Саме проектна форма підтримки дозволить найраціональніше використовувати державні ресурси, будучи на даний момент досить перспективною.

У сучасних умовах обмеженості ресурсів, невизначеності та нестабільного економічного розвитку, впровадження практики проектної діяльності дозволяє гнучко реагувати на зміни системи суспільних потреб, при цьому найшвидше задовольняючи вимоги ринку.

Для української економіки розвиток та підтримка даного виду діяльності відіграє провідну роль, оскільки її застосування сприяє якісним змінам у структурі національного добробуту, оптимізації ресурсів та підвищенню ефективності їх використання, більш чіткому визначенню цілей подальшої модернізації економіки, а також умов, необхідних для їх досягнення, визначення та оцінки ризиків, ретельного контролю ходу реалізації проектів, що загалом дозволяє виявити позитивний вплив результатів проекту на населення, сприяє стимулюванню інноваційної та соціальної спрямованості проектів, а також зменшенню рівня корупції.

Зарубіжний та український досвід показує, що реалізація проектної діяльності є дієвим інструментом, який в умовах постійних змін

сприяє вирішенню стратегічних проблем, а також усунення деяких недоліків ринкової економіки.

Поширення проектної діяльності набуло великої популярності у зв'язку з активним використанням концепції проектного підходу, в рамках якої, реалізація та досягнення поставлених цілей у встановлені терміни поєднується з найбільш раціональним використанням наявних ресурсів. Спеціаліст у сфері управління проектами Філ Бер'юлі зазначає: «... ми стали краще розуміти важливість проектів, бо вони не лише дозволяють створювати щось нове, а й використовувати наші ресурси найефективніше» [7, с. 65].

Поняття «проект» передбачає здійснення різних видів діяльності. При цьому проектна діяльність незалежно від сфер реалізованої діяльності має ряд характерних ознак, серед яких найбільш загальними є такі: по-перше, орієнтація на досягнення конкретних цілей, обмежених результатом, а також тимчасовими рамками; по-друге – організоване виконання різних взаємозалежних дій.

Звертаючись до Оксфордського словника англійської мови, проект має на увазі індивідуальне або спільне підприємство, яке ретельно сплановане для досягнення певної мети [8]. Німецький інститут зі стандартизації у своїй документації (DIN 69900:2009-01) визначає проект як «діяльність чи намір, який значною мірою характеризується неповторністю умов у їхній сукупності, наприклад, завданням мети; тимчасовими, фінансовими, людськими та іншими обмеженнями; обмеженнями з інших намірів; специфічною для проекту організацією його здійснення» [9, с. 82]. Британський стандарт з управління проектами PRINCE2 (акронім від PProjects IN Controlled Environments – проекти в контрольованих середовищах) розглядає проект як «тимчасову організацію, утворену для створення одного або кількох спеціальних продуктів на підставі затвердженого економічного обґрунтування» [10].

Відповідно до Американського національного стандарту (англ. Project Management Body of Knowledge, PMBoK), проект являє собою діяльність, яка обмежена за часом і спрямована на створення унікального продукту, послуги або результату; при цьому слово «продукт» – в однині, хоча і допускається використання декількох компонентів одного складного продукту; термін «управлінські продукти» не використовується [11, с. 37]. Японський стандарт з управління проектами P2M розглядає проект як

«зобов'язання створити цінність, засновану на місії проекту, яка має бути завершено у визначений період у межах, узгоджених часу, ресурсів та умов експлуатації» [12]. Будь-який проект починається з визначення його місії. Місія проекту включає фундаментальні цілі, для яких розроблено цей проект і яких він має досягти. Це відрізняє Р2М від інших стандартів управління проектами, де зазвичай починають з визначення цілей.

Блага Н.В. визначає проект як «обмежену за часом цілеспрямовану зміну окремої системи з чітко визначеними цілями, досягнення яких визначає завершення проекту, із встановленими вимогами до термінів, результатів, ризику, рамок витрачання коштів та ресурсів та до організаційної структури» [9, с. 28].

Лисицін О.Б., Катаєв Д.С., Єгорченков О.В. розглядають проект як «цілеспрямовану, обмежену у часі діяльність, здійснювану задоволення конкретних потреб за наявності зовнішніх і внутрішніх обмежень і використання обмежених ресурсів» [13, с. 14].

Бабаєв В. М. наголошує на тому, що реалізація проектною діяльністю та прояв активності в даній сфері є властивою від народження характеристикою людини [14, с. 44], через що, проектна діяльність, з одного боку, розуміється як особливий вид активності, який ґрунтується на здібності підприємця реалізовувати поставлені цілі та втілювати їх у життя, отримуючи значний результат. З іншого боку, проектна діяльність є дієвим інструментом, що дозволяє розкрити творчий потенціал людини, виявити креативність та нестандартність мислення для вирішення проблеми.

У багатьох визначеннях йдеться про наявність деяких особливостей, незалежних від сфери діяльності, отриманих результатів та термінів реалізації. Так, серед основних характерних ознак виділяють:

1. Наявність конкретної, чітко сформульованої мети. Визначення мети та показників її досягнення є первинним завданням підприємця, який реалізує проект. Ряд авторів (Ф. Бегюлі) відзначають: «...досягнення головної мети проекту нерідко відбувається шляхом досягнення проміжних цілей, які теж необхідно визначити та запланувати заздалегідь» [7, с. 113]. У разі завершення проекту супроводжуватиметься досягненням всіх поставлених проміжних цілей.

2. Оригінальність ідеї проекту передбачає унікальність проекту. Немає двох однакових проектів. Кожен проект відрізнятиметься від іншого

рядом характеристик: сферою діяльності, термінами та місцем реалізації.

Слід також наголосити, що унікальність проекту у сфері соціально відповідального бізнесу може відноситися як до самого проекту в цілому, так і до кожного окремо його складових елементів.

3. Наявність обмежень за часом та наявними ресурсами.

Будь-який проект у сфері соціально відповідального бізнесу має певний початок і кінцевий термін, тобто передбачається обмеженість проекту в часі. Стадія завершення проекту здебільшого пов'язані з досягненням поставленої мети чи можлива ситуація, як у реалізації з'ясується, що мета проекту, внаслідок будь-яких обставин, може бути досягнуто. Слід зазначити, що в залежності від типу проекту, можливий варіант, коли початок проекту фіксований, у цьому випадку планування здійснюється суворо від його початку, або ж у проекту може бути фіксоване закінчення, тоді, відповідно, планування реалізації починається з кінця.

Ще одним неминучим обмеженням є обмеженість необхідних реалізації проекту ресурсів, починаючи з фінансових, тобто виділений певний бюджет, у межах якого здійснюється діяльність, орієнтована кінцевий результат, і закінчуючи обмеженими людськими, технічними та інші матеріальними ресурсами.

4. Ступінь впливу та результат.

Ці ознаки є основними основами проектною діяльності у сфері соціально відповідального бізнесу.

Сучасний етап розвитку соціально відповідального бізнесу пов'язані з розвитком фондів, які впроваджують соціальні проекти [15, с. 42–60]. Так, зокрема компанія «Монсанто» «займається виробництвом насіння сільськогосподарських культур, біотехнологічних ознак рослин і засобів їх захисту. Пріоритети діяльності: освітні проекти (природничі науки і сільське господарство); дослідницькі гранти для молодих науковців; співробітництво з органами державної влади, підтримка громадських і правозахисних організацій з метою сталого розвитку сільського господарства» [15, с. 60]. Фонди, виконуючи роль соціального підприємця, самі займається пошуком перспективних проектів, їх практичним використанням, і навіть адаптацією зарубіжних моделей соціально відповідального бізнесу умовах української реальності. Серед основних завдань таких фондів:

1) виявлення діючих проектів у сфері соціально відповідального бізнесу, а також пошук нових партнерів, зацікавлених у подальшому просуванні та розвитку сфери соціально відповідального бізнесу;

2) формування напрямів та форм підтримки підприємств, які реалізують проекти у сфері соціально відповідального бізнесу;

3) прийом заявок на надання заходів необхідної підтримки, як новим, так і вже діючим проектам у сфері соціально відповідального бізнесу, які можуть бути подані в наступній формі: а) фінансової підтримки (виділення грантів за результатами участі у конкурсах; безвідсоткові позики у вигляді грантів), безвідсоткових позик, участь Фонду у статутному капіталі); б) інформаційного забезпечення та просування ідеї соціально відповідального бізнесу шляхом проведення навчальних лекцій, тренінгів та консультацій з актуальних питань, пов'язаних з їх діяльністю;

4) формування позитивного іміджу підприємств, які реалізують проект, що сприяє поширенню ідеї соціально відповідального бізнесу у суспільстві;

5) залучення нових учасників у сферу соціально відповідального бізнесу;

6) можливість розвитку соціально відповідального бізнесу у вигляді взаємодії українських і зарубіжних партнерів з урахуванням Фонду.

В Україні соціально відповідальний бізнес як явище виникло відносно недавно і переважно воно представлено у формі проектів. Незважаючи на окремі позитивні приклади, рівень розвитку

соціально відповідального бізнесу в Україні поки що не відповідає західним стандартам.

Серед проблем становлення соціально відповідального бізнесу як самостійного інституту, здатний впливати на економічне зростання в країні, можна виділити такі.

По-перше, не повне розуміння у суспільстві природи соціальної відповідальності бізнесу.

За результатами національного опитування ГО «Громадський простір» [1] тільки 15,2% молоді від 18 до 25 років зазначили, що соціальна відповідальність роботодавця є пріоритетом при виборі місця перспективної роботи. Тільки 40,2% молоді знають про соціальну відповідальність бізнесу і хотіли би долучитися до майбутніх соціальних та волонтерських проектів.

З одного боку, можливий висновок про невідале інформаційне просування ідеї соціально відповідального бізнесу на широку аудиторію. Саме поняття «соціально відповідальний бізнес» досить складне, воно розмите і не має чітких кордонів. З іншого боку, можливо, що вузька категорія «знаючих» – саме ті люди, яким цікава ця тема, а для широкої публіки і саме знання про таке складне явище просто не потрібно, звідси і фіксований опитуваннями факт у тому, що поняття соціально відповідального бізнесу погано фіксується у свідомості.

На противагу Україні, у країнах ЄС зростає кількість проектів, повністю або частково реалізованих соціальними партнерами (рис. 2, 3). Виключенням став 2019 рік у зв'язку з розповсюдженням пандемії COVID-19.

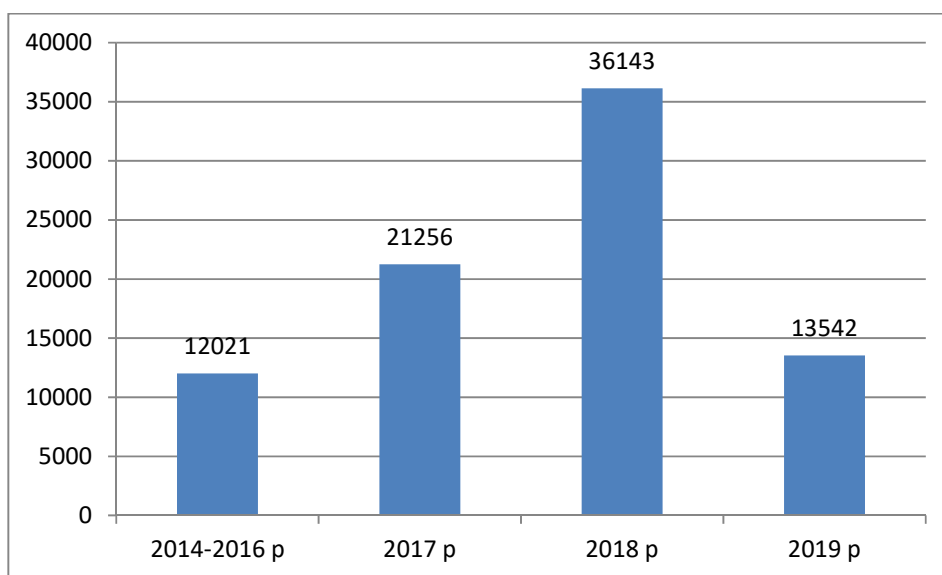

Рис. 2. Кількість проектів, повністю або частково реалізованих соціальними партнерами у країнах ЄС, млн.євро [2]

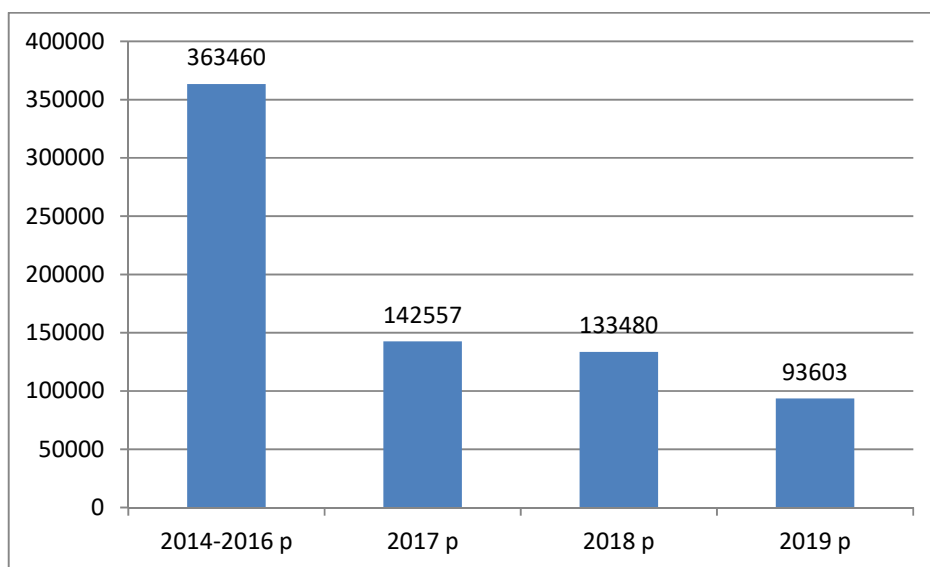

Рис. 3. Кількість проєктів, спрямованих на підтримку мікро-, малих та середніх підприємств (включаючи кооперативні / соціальні підприємства) у країнах ЄС, млн. євро [2]

По-друге, перед підприємцями, які реалізує проєкт у сфері соціально відповідального бізнесу стоїть проблема самовизначення, розуміння їх статусу, ролі у суспільному розвитку, критеріїв віднесення до сфери соціально відповідального бізнесу, а також відсутність розуміння системи державного регулювання та підтримки їхньої діяльності.

По-третє, існують проблеми, пов'язані з просуванням законодавчих ініціатив у сфері соціально відповідального бізнесу. Законодавчі акти не передбачають запровадження пільг для соціальних підприємців, хоч і пропонують низку преференцій для донорів – соціальних інвесторів.

Серйозною проблемою є відсутність та недостатній обсяг фінансових ресурсів на початковому етапі запуску проєкту для реалізації завдань соціально відповідального бізнесу. Існуючі нормативні акти не враховують специфіку цього сектора, а підприємці не завжди готові займатися проєктами у сфері соціально відповідального бізнесу через велику кількість бар'єрів.

Обмеження при отриманні необхідної підтримки реалізованих проєктів у сфері соціально відповідального бізнесу значно гальмує розвиток діяльності підприємців та погіршує умови їх функціонування.

Четвертою проблемою є нестача фінансових ресурсів на етапі створення соціально відповідального бізнесу, відсутність програм пільгового кредитування. Так, у деяких регіонах, врахо-

вуючи специфіку їх розвитку, можуть існувати свої додаткові «локальні» труднощі, наприклад високі ставки орендної плати, адміністративні бар'єри, важкий доступ до кредитів.

По-п'яте, відсутність сформованої системи державної підтримки. Якщо у країнах ЄС соціально відповідальний бізнес має тривалішу історію розвитку та діючі інструменти допомоги, то в українських умовах цей ресурс вкрай обмежений.

Висновки. Підсумовуючи, можна відзначити, що відсутність достатньої поінформованості суспільства про можливості соціально відповідального бізнесу в даний час є одним із ключових моментів розвитку даної сфери в Україні. Формування позитивного іміджу шляхом поширення успішних практик, проведення круглих столів та лекцій дозволить вплинути на формування позитивного сприйняття ідеї соціально відповідального бізнесу серед населення.

Існуючий ряд термінів «проєкт» розглядає безліч аспектів і передбачає широке використання при характеристиці різних процесів у багатьох сферах людської діяльності. Слід зазначити, що це поняття трактується неоднозначно. Відмінною рисою проєкту є те, що він завжди спрямований на досягнення результату. Аналіз різних підходів дозволяє виявити, що проєкти у сфері соціально відповідального бізнесу мають бути притаманні такі ознаки. По-перше, наявність конкретної, чітко сформульованої мети. По-друге, чіткі часові рамки. По-третє, обмеженість ресурсів. І, по-четверте, певна

унікальність, неповторність. Водночас, проект передбачає високі потенційні ризики під час його реалізації.

Підприємці, які реалізують проекти у сфері освіти, охорони здоров'я, сприяння зайнятості

населення, боротьби з бідністю, сприяють розвитку більш справедливого та стабільного суспільства в рамках забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку країни, забезпечуючи його майбутнє благополуччя.

Список літератури:

1. Громадській простір (2021). Як молодь реагує на соціальну відповідальність бізнесу – результати національного опитування. URL: <https://www.prostir.ua/?news=yak-molod-reahuje-na-sotsialnu-vidpovidalnist-biznesu-rezultaty-natsionalnoho-opytuvannya#:~:text>
2. Final ESF Synthesis Report of Annual Implementation Reports 2019 submitted in 2020. URL: <https://op.europa.eu/en/home>.
3. Кальницька М.А. Теоретичні підходи до визначення соціальної сфери та особливості її функціонування в Україні. Економіка і суспільство. Випуск 10 / 2017. С. 529–534.
4. Руководство по социальной ответственности. Международный стандарт. ISOMB/WCSR №113, 2007, ISO/WD 2600.
5. Косован О. Навіщо компаніям бути соціально відповідальними? nv.ua. 13 серпня 2021. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/chim-socialni-proekti-vigidni-dlya-biznesu-ostanni-novini-50177279.html>
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
7. Бэгьюли, Ф. Управление проектом / пер. с англ. М. : Гранд ФАИР-ПРЕСС, 2002. 202 с.
8. Oxford Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/project>
9. Блага Н. В. Управління проектами : навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 152 с.
10. Grenier, P. Social Entrepreneurship in the UK: from the Rhetoric to Reality? An Introduction to Social Entrepreneurship: Voices, Preconditions, Contexts. Cheltenham. URL: https://www.researchgate.net/publication/289649815_Social_entrepreneurship_in_the_UK_From_rhetoric_to_reality
11. Defourny, J., Nyssens M. Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences. Journal of Social Entrepreneurship. 2010. Vol. 1. P. 32–53.
12. Chandra, Y., Wong L. Social Entrepreneurship in the Greater China Region: Policy and Cases. Routledge, 2016. P. 43–67.
13. Лисицин О. Б., Катаев Д. С., Єгорченков О. В. Оптимізація управління інформацією в продуктивних системах управління проектами. Управління розвитком складних систем. 2013. № 13. С. 28–31.
14. Бабаєв В. М. Управління проектами : навчальний посібник для студентів спеціальності «Управління проектами». Харків : ХНАМГ, 2006. 244 с.
15. Міжнародні та національні соціальні проекти та програми: комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни. навч. посіб. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 93 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/47951/1/Mizhnarodni_ta_natsionalni_sotsialni_proekty_posibnyk.pdf

Vylgin Ye.A., Tsymbal Ye.P. THE FORMATION OF THE MAIN APPROACHES AND PRINCIPLES OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS AS A CONDITION FOR SUSTAINABLE SOCIAL TRANSFORMATIONS IN THE STATE

The article systematizes the principles that ensure the stable and effective development of the sphere of socially responsible business with the direct participation of the state, namely: the importance of any person making efforts for self-sufficiency in life (the state should not refrain from providing the types and amount of assistance that people cannot provide independently); partnerships (equality of the parties when concluding contracts, equal responsibility for the fulfillment of accepted obligations and participation in the implementation of projects not only by organizers and participants, but also by representatives of state authorities); subsidiarity (predominance of public interests and initiatives compared to measures of state authorities and institutions in the implementation of social policy); cooperation (acceptability of interaction of social enterprises with each other, various market institutions, increasing the responsibility of territorial communities for the level of development of socially responsible business); openness (publicity, transparency and accessibility within the framework of the implementation of this or that project in the field of

socially responsible business); maximization of the public good (increasing the level of welfare of the population with a minimum of material support in society); network distribution.

Approaches to the basics of project activity in the field of socially responsible business are summarized, namely: the presence of a specific, clearly formulated goal; the originality of the project idea implies the uniqueness of the project; availability of time and available resources limitations; degree of impact and outcome. Among the problems of becoming a socially responsible business as an independent institution capable of influencing economic growth in the country, the following are highlighted. First of all, society does not fully understand the nature of social responsibility of business. Secondly, entrepreneurs who implement a project in the field of socially responsible business face the problem of self-determination, understanding their status, role in social development, criteria for classification in the field of socially responsible business, as well as lack of understanding of the system of state regulation and support for their activities. Thirdly, there are problems related to the promotion of legislative initiatives in the field of socially responsible business. Legislative acts do not provide for the introduction of benefits for social entrepreneurs, although they offer a number of preferences for donors - social investors. The fourth problem is the lack of financial resources at the stage of creating a socially responsible business, the absence of preferential lending programs. Thus, in some regions, taking into account the specifics of their development, there may be additional "local" difficulties, such as high rent rates, administrative barriers, difficult access to loans. Fifth, the absence of a formed system of state support. If in the EU countries, socially responsible business has a longer history of development and active aid tools, then in Ukrainian conditions this resource is extremely limited.

Key words: state, approaches, principles, social responsibility of business, sustainable social transformations.

Гаращук С.М.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ІТ-КОМПАНІЙ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті розкрито особливостей взаємодія органів публічної влади та ІТ-компаній в умовах цифровізації України. Наведено трактування сутності поняття цифровізації різними науковцями. З'ясовано, що під терміном «цифровізація» слід розуміти процес удосконалення порядку, процедур, способів роботи шляхом введення інформаційно-комунікативних технологій у робочий та комунікативний процеси. Зазначено, що під цифровізацією в системі публічного управління варто розуміти використання інформаційно-комунікативних технологій, перспектив онлайн спілкування в процесі ухвалення та виконання публічних рішень, надання публічних послуг, а також формування ефективних методів реалізації публічної політики у будь-яких сферах життя людини. Встановлено, що цифровізація має на меті забезпечення якомога більшого скорочення стадії передачі інформаційних даних від публічних органів влади до кінцевих споживачів за рахунок дієвого використання цифрової системи. Зазначено, що без ефективної діяльності ІТ-компаній було б не можливо досягти сучасний високий рівень цифровізації в системі публічного управління. Тому, встановлено, що на рівень цифровізації в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства доволі великий вплив здійснює взаємодія органів публічної влади з ІТ-компаніями. Наведено найбільш вдалі державні проекти в умовах цифровізації в Україні, які вдалося реалізувати за рахунок тісної співпраці органів публічної влади з ІТ-компаніями. З'ясовано, що з метою удосконалення роботи електронними послугами варто вжити певні заходи, пов'язані із аналізом популяризації електронних послуг серед суспільства задля виявлення найактуальніших послуг і проблемних аспектів, на які наражається людина під час користування різними порталами електронних послуг; розробкою навчальних програм та курсів для суспільства задля покращення навиків роботи з комп'ютером стосовно використання онлайн-порталів електронних послуг.

Ключові слова: цифровізація, публічне управління, органи публічної влади, ІТ-компанії, взаємодія, електронні послуги.

Постановка проблеми. Цифровізація в Україні протягом останніх років набула суттєвого розвитку, що зумовлено розвитком ІТ-технологій на світовому рівні, а також усвідомленням чиновників стосовно потреби введення інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ) у функціонування системи публічного управління. Активізація діджиталізаційних процесів у системі публічного управління дає можливість їй зблизитися з приватними особами, забезпечує її доступність та відкритість. Цифровізація в Україні набуває виняткової актуальності при обмеженій здатності не лише приватних осіб, але й публічних службовців виконувати власні права та обов'язки. Поширення коронавірусної хвороби протягом останніх років розкрила важливу роль віддаленої співпраці органів публічної влади з приватними особами, зокрема з ІТ-компаніями. Водночас, варто зазначити, що в сучасних воєнних умовах дана проблематика набуває виняткової актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості сучасного стану цифровізації в Україні та роль у ній взаємодії органів публічної влади та ІТ-компаній досліджували такі науковці як А. Ігнатов, О. Карпенко, С. Карплюк, В. Куйбіда, В. Наместнік, А. Сабадош, Г. Семенюк, Є. Сивак, Ю. Соломко, А. Чечель, О. Чернишов, С. Чорний та інші.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття особливостей взаємодія органів публічної влади та ІТ-компаній в умовах цифровізації України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний час доволі активного розвитку набула цифровізація у суспільному розвитку держави, яка торкається усіх сфер життєдіяльності та виступає важливим елементом у системі комунікації та соціалізації сучасної людини. Надання публічних послуг в умовах цифровізації повинне передусім враховувати потреби як суспільства, так і бізнесу. Водночас цифровізація є джерелом

сучасних засобів та процедур, які дозволяють полегшити та спростити, і зробити загальнодоступним та надійним застосування звичних методів. По мірі поглиблення цифровізації у практику публічного управління забезпечується зручність та безпечність подібних методів.

Термін «цифровізація» сьогодні має тенденцію використання для опису трансформації, яка йде далі, ніж просто заміна аналогового або фізичного ресурсу на цифровий. Наприклад, книги не просто перетворюються в електронні книги, а надають цілий спектр інтерактивних і мультимедійних ресурсів. Відповідно, процеси можуть стати вже онлайн-діалогами між різними сторонами освітнього процесу. Цифровізація – це своєрідна зміна парадигми того, як ми думаємо, як ми діємо, як ми спілкуємося із зовнішнім середовищем і один із одним, а технологія тут – скоріше інструмент, аніж мета [3, с. 191].

Науковці В.С. Куйбіда, О.В. Карпенко, В.В. Наместнік пропонують трактувати цифровізацію як процес впровадження цифрових технологій для вдосконалення життєдіяльності людини, суспільства і держави, а цифровізацію публічного врядування як стрибкоподібний процес цифрових трансформацій публічного врядування у цифрове врядування (цифрове управління). Важливо, що процес має саме стрімкоподібний характер, на відміну від інформатизації [4, с. 6].

Як вважає С.В. Чорний, цифровізація – це системний метод, що ґрунтується на загальній автоматизації та реалізується шляхом запровадження цифрових технологій у роботу підприємств, установ і компаній із метою пришвидшення взаємо-обміну, надання сервісних послуг, захищення інформації, доступності до ресурсів та, головне, підвищення ефективності їхньої роботи [11, с. 225].

Отже, беручи до уваги все вище наведене можна дійти висновку, що під терміном «цифровізація» слід розуміти процес удосконалення порядку, процедур, способів роботи шляхом введення інформаційно-комунікативних технологій у робочий та комунікативний процеси. Цифровізація на сьогоднішній день охоплює всі сфери життєдіяльності, включаючи і сфері виробництва, підприємництва та наукову діяльність, соціальну сферу та систему публічного управління. Крім цього, цифровізація стає невід'ємним елементом суспільного життя та трансформації системи суспільних взаємовідносин.

Варто зазначити, що під цифровізацією в системі публічного управління варто розуміти

використання інформаційно-комунікативних технологій, перспектив онлайн спілкування в процесі ухвалення та виконання публічних рішень, надання публічних послуг, а також формування ефективних методів реалізації публічної політики у будь-яких сферах життя людини. Цифровізація має на меті забезпечення якомога більшого скорочення стадії передачі інформаційних даних від публічних органів влади до кінцевих споживачів за рахунок дієвого використання цифрової системи. Це, передусім, дає можливість спростити одержання людиною публічних послуг і дозвільної документації, зменшити фінансові затрати на обслуговування системи публічних послуг в режимі оф-лайн, а також скоротити прояви корупційних явищ, оскільки відсутня пряма комунікація надавача публічних послуг з громадянином.

Сьогодні інформація здійснює значущий вплив на функціонування різноманітних соціальних систем як на міжнародному рівні, так і загальнодержавному. З огляду на це, інформаційне забезпечення процесів управління стає найважливішим видом забезпечення практично усіх сфер діяльності суспільства. Відтак, інформаційне забезпечення публічної влади є основою для прийняття і ефективної управлінських рішень. Поширення інформаційних технологій в роботі органів публічної влади дозволяє підвищити рівень управлінської діяльності [7, с. 80].

Проте, варто зазначити, що без ефективної діяльності ІТ-компаній було б не можливо досягти сучасний високий рівень цифровізації в системі публічного управління. Тому, можна вважати, що на рівень цифровізації в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства доволі великий вплив здійснює взаємодія органів публічної влади з ІТ-компаніями. Так, найбільш вдалими державними проектами в умовах цифровізації в Україні, які вдалося реалізувати за рахунок тісної співпраці органів публічної влади з ІТ-компаніями, є:

1. Єдиний державний портал адміністративних послуг, який покликаний систематизувати та надавати детальну інформацію стосовно надання публічних послуг а також впровадити та удосконалити методологічні способи надання публічних послуг та головних складових частин даного порталу, зокрема: «особистий кабінет, системи ідентифікації користувачів, взаємодія з іншими надавачами адміністративних послуг» [6].

2. Кабінет електронних сервісів Міністерства юстиції України на сьогоднішній день досить ефективно функціонує не зважаючи на те, що спочатку його роботи було чимало недоліків. Так,

серед головних проблем в роботі даного Кабінету варто відзначити: блокування головної сторінки, несумісність з будь-якими Інтернет-браузерами, а також проблеми, пов'язані із оплатою замовленої документації тощо. Відтак, можна вважати, що дані проблеми торкалися лише технічних аспектів діяльності Кабінету електронних сервісів, які на сьогодні вдалося повністю вирішити. На даний час можна виокремити доволі багато переваг роботи Кабінету електронних сервісів, а саме: забезпечення можливості онлайн-оплати за надані послуги, одержання інформації в онлайн-режимі, а також надання офіційності електронній документації.

На сьогодні кількість електронних сервісів, які надаються Міністерством юстиції України, є найбільшою у порівнянні з іншими міністерствами та центральними органами виконавчої влади. Через Кабінет електронних сервісів Міністерства юстиції України відвідувачам пропонується: отримання документів з державних реєстрів Міністерства юстиції України в режимі онлайн; реєстраційні дії у державних реєстрах України в електронному вигляді; пошук інформації у державних реєстрах України; користування електронними системами звітності для тих осіб, які здійснюють спеціалізовану професійну діяльність; участь в електронних торгах арештованим майном тощо [2].

3. Онлайн будинок юстиції (<https://online.minjust.gov.ua>) надає можливість тримати повторні документи про державну реєстрацію актів цивільного стану: свідоцтва про народження, шлюб, розірвання шлюбу, смерть, зміну імені, а також відповідні витяги з Державного реєстру актів цивільного стану громадян; здійснити державну реєстрацію громадської організації, зі статусом юридичної особи. Також даний сервіс реалізовує доступ до 15 реєстрів й надає можливість здійснити реєстраційні дії, зареєструвати акти цивільного стану, зареєструватися як юридична особа чи фізична особа-підприємець, знайти інформацію про діяльність арбітражних керівних, отримати інформацію про судові рішення, сплатити судовий збір, отримати цифровий підпис та отримати інші послуги [9, с. 155].

4. Веб портал Є-Data є урядовим інформаційним Інтернет-порталом, де оприлюднюються інформаційні дані стосовно про використання бюджетних коштів. Даний веб-портал дає можливість забезпечити абсолютну прозорість обігу бюджетних ресурсів, оскільки він оприлюднює казначейські операції та звітність і угоди усіх учасників даного процесу.

5. Електронні закупівлі – система ProZorro стали використовувати публічні органи влади на обов'язковій основі. Мета даної системи полягає у забезпеченні відкритості процесу, пов'язаного із державними закупівлями, посиленні довіри підприємництва до роботи публічних органів влади та до ефективності у протидії корупційним явищам. Вітчизняний фінансовий ринко володіє достатнім обсягом бюджетних ресурсів, необхідним для створення конкуренції у даній сфері. Система ProZorro є доступною для малого та середнього підприємництва. На даний час процедура електронних торгів є досить спрощеною. Використання системи ProZorro дозволяє заощаджувати бюджетні ресурси, здійснювати детальний та досить ефективний контроль за процесом торгів зі сторони суспільства, що, в свою чергу, дає можливість дотримуватися прозорості у частині витраті бюджетних ресурсів.

Оскільки система є відкритою, кожна особа, чи то журналіст, громадський активіст або пересічний громадянин, можуть прослідкувати процес торгів, побачити, хто виграв тендер, які були умови та пропозиції щодо конкретному контракту. Початок роботи системи ProZorro став результатом роботи групи громадських активістів, ІТ-компаній та комерційних електронних торговельних майданчиків за підтримки державних органів. Система ProZorro дає великі можливості малим та середнім підприємствам, а також бюджетним установам. Зазначені учасники торгів мають можливість отримати новий, значний за обсягами ринок для збуту своєї продукції за більш спрощеною процедурою, їм немає необхідності додатково витратити кошти на просування свого товару, рекламу, пошуку партнерів, інвесторів тощо. Отже, у суб'єктів господарювання, які мають обмежені фінансові ресурси, з'являються нові можливості заробляти [10, с. 132–133].

6. Портал електронних послуг Пенсійного фонду України – це унікальна можливість для кожного українця контролювати свою зарплату та майбутню пенсію, не відриваючись від монітора персонального комп'ютера. Адже користувач має доступ до повного переліку страхувальників, які подавали про нього відомості в систему персоналізованого обліку, інформацію про суми заробітку, з яких сплачено страхові внески, кількість днів для стажу за кожен місяць починаючи з 2000 року [8].

Головною перевагою онлайн послуг Пенсійного фонду України є те, що у людина може

не приходити до територіальних органів ПФУ особисто, адже має можливість замовити та одержати послугу в онлайн режимі. Проте, для цього, людина повинна володіти навиками роботи з комп'ютером та мати електронний цифровий підпис, адже без цього чимала кількість послуг на порталі електронних послуг Пенсійного фонду України є недоступними. Однак, людина може замовити певну послугу, але за її результатом повинна з'явитися особисто до територіальних органів ПФУ. У випадку, коли у людини немає електронного цифрового підпису, вона повинна звернутися до територіальних органів ПФУ з метою одержання логіну і пароля від порталу електронних послуг для початкової реєстрації як користувач послуг.

7. Електронний кабінет платника податків – це найбільш захищений, індивідуалізований і досить надійний електронний сервіс, спрямований на забезпечення безконтактних методів співпраці між платниками податків та Державною податковою службою України шляхом використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Головна мета роботи даного електронного кабінету полягає у забезпеченні платникам податків здатності виконувати власні права і обов'язки у податковій галузі в онлайн режимі.

Сучасний Електронний кабінет платника податків дозволяє перевести в електронний формат певні види реєстрів податкового обліку, спростити технології електронних перевірок, провести спрощення процедури адміністративного оскарження, скоротити кількість перевірок платників податків. Функціональні можливості надають користувачу електронного кабінету можливість створювати, редагувати, підписувати та надсилати податкову, пенсійну та статистичну звітність до ДПСУ, Пенсійного фонду України та органів статистики [1].

8. Онлайн-портал державних послуг «Дія». Відповідно до Положення «Про Єдиний державний вебпортал електронних послуг», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 року № 1137, основними завданнями Порталу Дія є: надання електронних послуг (в тому числі адміністративних та інших публічних послуг), забезпечення через електронний кабінет користувача доступу до інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, зокрема про користувача; отримання суб'єктами звернення результатів надання електронних послуг, розгляду звернень та адміністративних справ; забезпечення користувачів інформацією

про електронні та адміністративні послуги, а також про інші публічні послуги, надання яких здійснюється з використанням Порталу Дія; подання електронних звернень через Портал Дія та інші [5].

Головними перевагами функціонування онлайн-порталу державних послуг «Дія» є: суттєво зменшені стадії надання електронних послуг та часові затрати на їх отримання; полегшення процесу одержання послуги; ліквідовано корупцію в процесі надання електронних послуг; немає черг та бюрократизму, а також відсутність транспортних затрат; надання можливості людям з особливими потребами та похилого віку користуватися електронними послугами; забезпечення функціонування онлайн-порталу у неробочі та святкові дні. В той же час, можна і виокремити певні недоліки у функціонуванні онлайн-порталу, пов'язані із: недостатнім рівнем цифрових навиків; браком належних технічних засобів; погіршенням доступності Інтернет-мережі; недостатнім рівнем довіри до електронних послуг та взаємозв'язків між сторонами; плутаниною або складністю в процесі заповнення заявки на отримання електронних послуг; браком реальної комунікації тощо.

Тому, на нашу думку, з метою удосконалення роботи електронними послугами варто вжити певні заходи, пов'язані із:

– аналізом популяризації електронних послуг серед суспільства задля виявлення найактуальніших послуг і проблемних аспектів, на які наражається людина під час користування різними порталами електронних послуг;

– розробкою навчальних програм та курсів для суспільства задля покращення навиків роботи з комп'ютером стосовно використання онлайн-порталів електронних послуг.

Висновки. Отже, беручи до уваги все вище наведене можна дійти висновку, що не дивлячись на те, що Україна на сьогоднішній день перебуває у воєнному стані, процес цифровізації у сфері публічного управління дедалі більше розвивається завдяки поглибленню тісної співпраці органів публічної влади з ІТ-компаніями. Так, виникають новітні цифрові резерви та методи, які дозволяють покращити подібну співпрацю. Тому, цифровізація у вітчизняних умовах є невід'ємним елементом адміністративного реформування, його відокремленим етапом, та в той же час важливим важелем для змін всередині країни, що підтверджує її важливе значення.

Список літератури:

1. Електронні сервіси Державної фіскальної служби. URL: <http://kyivobl.sfs.gov.ua/diialnist/ya-mayu-pravo!/print-375316.html>
2. Кабінет електронних сервісів Міністерства юстиції України. URL: <https://kap.minjust.gov>
3. Карплюк С.О. Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі. Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку : матеріали методологічного семінару НАПН України. 4 квітня 2019 р. / за ред. В.Г. Кременя, О.І. Ляшенка; уклад. А.В. Яцишин, О.М. Соколюк. К., 2019. С. 188–197.
4. Куйбіда В.С., Карпенко О.В., Наместнік В.В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. Вісник НАДУ. 2018. № 1. С. 5–11.
5. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text>
6. Портал електронних сервісів Мінекономіки. URL: <https://my.gov.ua/>
7. Сабадош А., Сивак Є. ІТ в процесі адміністрування функціональної діяльності органу державної влади. European journal of economics and management. 2018. Vol. 4. P. 76–88.
8. Семенюк Г. Цифрові технології в діяльності Пенсійного фонду України. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/43106/1/%D0%A1%D0%95%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%AE%D0%9A.pdf>
9. Соломко Ю. Надання адміністративних послуг в електронній формі на державному рівні. Ефективність державного управління. 2018. № 1(54). С. 151–157.
10. Чечель А.О., Чернишов О.Ю., Ігнатов А.О. Шляхи удосконалення системи державних закупівель в умовах децентралізації. Менеджер. 2020. № 1 (86). С. 129–142.
11. Чорний С.В. Поняття та перспективи розвитку цифровізації у сфері публічного управління. Київський часопис права. 2021. № 4. С. 224–229.

Harashchuk S.M. INTERACTION OF PUBLIC GOVERNMENT BODIES AND IT COMPANIES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF UKRAINE

The article reveals the peculiarities of interaction between public authorities and IT companies in the conditions of digitalization of Ukraine. The interpretation of the essence of the concept of digitization by various scientists is given. It was found that the term “digitalization” should be understood as the process of improving the order, procedures, methods of work by introducing information and communication technologies into work and communication processes. It is noted that digitalization in the public administration system should be understood as the use of information and communication technologies, the prospects of online communication in the process of making and implementing public decisions, providing public services, as well as the formation of effective methods of public policy implementation in any sphere of human life. It has been established that digitization aims to ensure the greatest possible reduction in the stage of information data transmission from public authorities to end users due to the effective use of the digital system. It is noted that without the effective activity of IT companies, it would not be possible to achieve the current high level of digitization in the public administration system. Therefore, it was established that the level of digitalization in any sphere of society’s life activity has a rather large influence on the interaction of public authorities with IT companies. The most successful state projects in terms of digitalization in Ukraine, which were implemented due to close cooperation between public authorities and IT companies, are presented. It was found that in order to improve the work of electronic services, it is necessary to take certain measures related to the analysis of the popularization of electronic services among society in order to identify the most relevant services and problematic aspects that a person is exposed to when using various electronic service portals; development of educational programs and courses for the public to improve computer skills regarding the use of online portals of electronic services.

Key words: digitalization, public administration, public authorities, IT companies, interaction, electronic services.

Горник В.Г.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Євмєшкіна О.Л.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Клименко О.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті представлено вплив глобалізації на реалізацію державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки України. На формування конкурентних переваг у країні впливає ряд груп факторів, які потребують врахування при формуванні державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, а саме: рівень політичної стабільності в країні; соціально-економічні параметри країни, рівень відповідності (відставання чи випередження) параметрів інфраструктури країни міжнародним і національним нормативам; тип соціально-економічної системи і модель державної економічної політики; природно-кліматичні, географічні, екологічні параметри країни; внутрішня забезпеченість факторами виробництва; оптимальний технологічний простір, підприємницька й інноваційна активність у країні; рівень міжнародної інтеграції і кооперування країни. Здійснено аналіз сучасних теоретичних основ управлінської думки щодо забезпечення конкурентоспроможності, теоретико-методологічних засад конкуренції, особливостей глобального конкурентного середовища, проаналізовано поняття глобалізації економіки. Виділено основні тенденції модифікації державної політики забезпечення конкурентоспроможності економіки. В умовах посиленої конкуренції українські підприємства повинні забезпечувати міжнародні вимоги з якості. Активні процеси глобалізації призводять до модифікації понятійно-категорійного апарату, який у даному контексті використовується. Такі категорії як конкурентоспроможність і економічна безпека. Конкурентоспроможність може розглядатися як безпосередній індикатор рівня економічної безпеки, оскільки остання, будучи одним із базисних напрямів державної політики, характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення, метою якого є задоволення потреб населення за протистояння дестабілізуючій дії факторів, котрі утворюють загрозу нормальному розвитку країни, що є досяжним тільки за гарантування високих конкурентних позицій національної економіки у світовій системі господарювання. Виділено п'ятирівневу систему формування конкурентоспроможності: локальний, регіональний, національний, міжнаціональний, глобальний.

Ключові слова: економіка, економічна політика, економічна стратегія, економіка України, конкуренція, глобалізація, глобальна економічна конкуренція.

Актуальність теми. В умовах інтеграції України в загальноєвропейські та світові структури й посилення впливу глобалізації на внутрішньо економічні процеси загострюється проблема формування ефективної державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Системна фінансово-економічна криза світової економіки суттєво вплинула на економіку України. Складна ситуація склалася в галузевих підкомплексах національної економіки внаслідок значного спаду обсягів виробництва та погір-

шення ситуації майже на всіх ринках продукції. У зв'язку з цим набувають актуальності дослідження питань, пов'язаних із розробкою на рівні державного управління антикризових механізмів формування конкурентних стратегій, що забезпечують виживання та надійний захист вітчизняних підприємств.

Разом із тим, розвиток ринкових відносин диктує необхідність використання нових методів і підходів державного управління та врахування досвіду країн з розвинутою ринковою економікою.

Останній переконливо свідчить, що теоретичною і практичною концепціями вдосконалення забезпечення конкурентоспроможності національної економіки є активізація інноваційної діяльності, мобілізація інноваційних, ресурсних та інформаційно-знанневих факторів розвитку економіки.

Аналіз публікацій. У сучасній науці публічного управління досліджено проблеми, пов'язані з теоретичними аспектами забезпечення конкурентоспроможності (Ф. Тейлор, Л. Гілбрейт), державної політики щодо формування конкурентоспроможності суб'єктів національної економіки (Е. Азроянц, В. Бакуменко, І. Валлерстайн, А. Вебер, Ю. Макогон, В. Савчук, Є. Савельєв, А. Халецька, В. Шевчук, Д. Юданов).

В той же час, залишаються недостатньо вивченими форми впливу глобалізації на модифікацію економічної політики України в сучасному глобалізованому світі. Тому **метою** статті є виявлення форм впливу глобалізації на модифікацію економічної політики України.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації найбільш успішно розвиваються в економічній сфері. В сучасних умовах господарювання жодна країна не може ефективно формувати і здійснювати свою економічну політику, не беручи до уваги реалій світового ринку, пріоритетів і норм поведіння його основних суб'єктів. Відомо, що основу ринкової економіки складає поняття конкуренції, як головної рушійної сили еволюції взаємостосунків суб'єктів, що функціонують у конкретному середовищі [23]. Найбільш успішним учасником такого змагання є той, хто здатний витримувати конкурентну боротьбу на вітчизняному і зовнішньому ринках [6, с. 21]. До характерних проявів сучасної ринкової конкуренції відносять [1, с. 73]: велику кількість інновацій на ринку, продаж товарів з різноманітними їх модифікаціями, чітка орієнтація на максимальний прибуток, широке використання реклами виробленої продукції та послуг тощо.

Запровадження на ринку великої кількості товарів з різними модифікаціями, що супроводжується рекламною підтримкою, дає підстави науковцям стверджувати [19; 21], що протягом останніх років спостерігається тенденція до посилення нецінових форм конкуренції у порівнянні з ціновими: конкуренція, яка заснована на смаках і відданості споживачів, рекламна конкуренція, конкуренція якості, конкуренція в обслуговуванні після продажу товару тощо. Отже, процеси глобалізації в сфері економіки зумовлюють появу змін у конкурентоспроможності національної

економіки. Проявом такої тенденції виступає те, що світове економічне співтовариство зі слабкої сукупності більш-менш взаємозалежних країн перетворюється на цілісну економічну систему, де національні соціуми стають складовими елементами єдиного всесвітнього економічного організму, об'єднаними не тільки міжнародним поділом праці, але і гігантськими за своїми масштабами виробничо-збутовими структурами, глобальною фінансовою системою та планетарною інформаційною мережею. Таким чином якісні зрушення у структурі та динаміці світової економіки на сучасному етапі виявляються у зростанні відкритості національних економік, обсягів світової торгівлі й інвестицій, появі загальносвітових стандартів виробництва, споживання, торгівлі, фінансів тощо [26].

На думку Л.З. Зевина, глобалізацію необхідно трактувати в різкому розширенні й ускладненні взаємозв'язків і взаємозалежностей як людей, так і держав, що відображається у процесах формування планетарного інформаційного простору, світового ринку капіталів, товарів і робочої сили, в інтернаціоналізації проблем техногенного впливу на природне середовище, міжетнічних і міжконфесійних конфліктів і безпеки [8, с. 19]. Отже, феномен глобалізації виходить за суто економічні межі, в яких її схильні трактувати більшість дослідників глобальної економіки, і охоплює практично всі основні сфери суспільної діяльності, включаючи політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, а також самі умови існування людства.

Важливо зазначити, що глобалізація зумовлює зміни ролей у національних та всесвітніх економічних відносинах. Найбільш розвинені в той або інший період національні господарства, що традиційно визначали характер, форми і механізми міжнародних відносин, в сучасних умовах навпаки, мають пристосовуватися до реалій глобальної економіки, оскільки світове господарство поступово стає більш сильним і значущим ніж національні господарства. Таким чином спостерігається утворення єдиного глобального поля для здійснення великого бізнесу, коли географія розміщення продуктивних сил, галузева структура інвестицій, виробництва та збуту визначаються суб'єктами господарського життя з урахуванням глобальної кон'юнктури, а економічні підйоми та спади набувають всесвітніх масштабів. Дане судження повністю збігається з думкою А.Б. Вебера, який вважає, що глобалізація означає залучення всього світу у відкриту систему фінансово-економічних,

суспільно-політичних і культурних зв'язків на основі новітніх комунікаційних та інформаційних технологій. Це об'єктивний процес, який було підготовлено усім ходом попереднього розвитку і який тепер вступив у якісно новий етап. Темпи цього процесу прискорилися і вигляд світу стрімко змінюється [4, с. 47].

По мірі виникнення нових глобальних умов економічної діяльності утворюється новий спосіб міжнародної конкурентної боротьби. Така форма міжнародної конкуренції досліджена М. Інтрилгейтором, який визначає: «Під глобалізацією розуміється тут величезне збільшення масштабів світової торгівлі й інших процесів міжнародного обміну в умовах усе більш відкритої, інтегрованої світової економіки, що не визнає меж» [9, с. 136]. Він пов'язує цю форму з традиційними різновидами зовнішньоекономічних зв'язків, а також з процесами, що підсилюють інтенсивність таких зв'язків: 1) технологічний прогрес; 2) лібералізація торгівлі й інші форми економічної лібералізації; 3) розширення сфери діяльності організацій на основі застосування нових засобів комунікацій; 4) єдині стандарти ринкової економіки та вільної торгівлі; 5) перехід від традиційних форм спілкування до прогресивно-технологічних комунікацій.

На економічну конкурентну політику нині має вплив відома тенденція, пов'язана зі здійсненням процесів глобалізації в концепції сталого розвитку [5; 15]. Положення даної концепції конкретизуються та розвиваються у документах Конференції ООН із навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), матеріалах Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.), у підсумковому документі Саміту ООН (2015 р.) «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», в інших доповідях міжнародного характеру. У зв'язку з цим реалізація конкурентної економічної політики має здійснюватися в рамках вирішення соціально-економічних проблем, збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу.

На формування й реалізацію конкурентної економічної політики впливають глобалізаційні процеси, що об'єктивно ведуть до розмивання та знецінення регулюючих функцій національної держави. В сучасних умовах національна економіка є менш захищеною від небажаних зовнішньоекономічних впливів, оскільки сама національна держава втрачає можливість регулювати економічні, соціальні та культурні процеси, які

виходять за національні межі, набули самостійності, стають некерованими. Міжнародні економічні процеси переростають із міждержавних – таких, що більш-менш ефективно регулюються в однобічному, дво- або багатобічному порядку національними державами, у позадержавні – тобто глобальні, які майже або зовсім не піддаються державному регулюванню.

Прагнення України динамічно інтегруватися до світової економіки припускає необхідність використання загальноновизнаних у міжнародному співтоваристві правил участі у глобальному процесі світового економічного розвитку, і в першу чергу, забезпечення якості й конкурентоспроможності продукції.

Україна, вступивши до світової організації торгівлі виводить свою економіку у відкритий світовий торговельно-економічний простір, де необхідно боротися за ринки збуту продукції з провідними світовими компаніями. В таких умовах посиленої конкуренції українські підприємства повинні забезпечувати міжнародні вимоги з якості. В умовах глобалізації ринків товарів і послуг керівники провідних компаній та міжнародних об'єднань все більше уваги приділяють питанням підвищення якості [14; 16]. Якість стає не тільки невід'ємною складовою конкурентоспроможності, якість є необхідною умовою виживання багатьох підприємств і країн. Зокрема, суттєву увагу приділяють питанням якості на державному рівні в США, Японії та інших розвинених країнах. Проте, особливо загострені ці питання перед країнами з перехідною економікою [10].

Доктор А.В. Фейгенбаум (США) розглядає шість найбільш найважливіших характеристик майбутньої якості [2, с. 26]: якість, що визначається як досягнення високої цінності у покупця продукції або послуг; успішне використання технологій; ефективне використання людських ресурсів; можливості для продуктивної роботи з постачальниками та іншими важливими бізнес-партнерами; інтеграція економіки якості у фінансово-облікову систему; безпосередній вплив якості на лідерство і менеджмент у самій компанії.

Аналіз робіт [19; 20] показує, що підвищення якості продукції на сучасному етапі об'єктивно зумовлено наступними обставинами (рис. 1).

Поряд з питаннями якості в умовах посилення процесів глобалізації світового господарства, підкреслюється [17, с. 52] також багатократне зростання значення конкурентоспроможності продукції.

Американський спеціаліст з проблем міжнародних відносин Д. Ебшайр у роботі [22] підкрес-

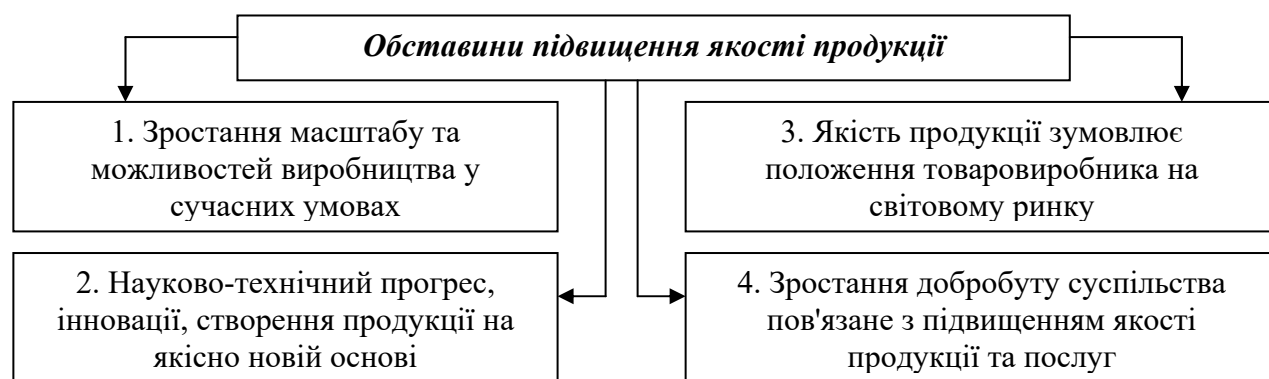

Рис. 1. Обставини підвищення якості продукції на сучасному етапі

лює зростання значень «невідчутних» елементів конкурентоспроможності, зокрема контролю за якістю, системи використання ресурсів та взаємовідносин «труд – менеджмент».

Для того, щоб досягти успіху в світі надзвичайно високої конкуренції, швидкого розвитку технологій та суспільства, недостатньо повторювати вже розроблені відомі організаційні, практичні й теоретичні концепції якості та конкурентоспроможності. Ґрунтуючись на них, кожна країна і кожне підприємство може розробити власне бачення і власний підхід на основі національних, наукових, культурних, соціальних, виробничих досягнень і цінностей, використовуючи і розвиваючи при цьому свої конкурентні переваги. Такий підхід, підкреслює автор роботи [18, с. 177], кореспондується з теорією конкурентоспроможності відомого американського економіста М. Портера [13, с. 24 – 38].

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що Україна має певний досвід у сфері забезпечення якості. Ще у 70-ті роки львівські підприємства стали ініціаторами впровадження комплексної системи управління якістю продукції. Результати досліджень з галузі системного управління якістю, що проводилися за ініціативою академіка В.М. Глушкова у період з 1976 року до 1991 року, отримали міжнародне визнання та були відзначені Дипломом Європейської організації за якістю та міжнародними преміями [7, с. 95].

Суттєвий прогрес у розвитку та впровадженні систем менеджменту якості пов'язаний з уведенням у 1987 році стандартів ISO 9000. Впродовж 90-х років минулого сторіччя домінятою інноваційної діяльності був «час», а не «якість». Проте коли тимчасові резерви було вичерпано, зв'язок між трьома чинниками трикутника «якість – вартість – час» стали важливішими. Управління ними у збалансованішому вигляді вважається вимогою майбутнього, підкреслено у роботі [25, с. 74]. Від-

значимо, що збалансоване управління веде до суттєвої інтеграції діяльності у сфері якості на всіх рівнях та націлює на високу якість.

Стандарти серії ISO 9000 версії 2000 року [24, с. 32] відповідають сучасній філософії управління якістю та передбачають сучасне розуміння систем якості. Сучасна філософія управління якістю приділяє велику увагу як горизонтальним, так і вертикальним процесам управління якістю.

Активні процеси глобалізації створюють умови формування нових цілей державної політики, у зв'язку з чим виникають нові підходи до понятійно-категорійного апарату політики. Наприклад, конкурентоспроможність і економічна безпека – як характеристики національної економіки, перебувають у тісній взаємодії і в умовах глобалізації можуть доповнюватися новими значеннями. Зокрема, конкурентоспроможність може розглядатися як безпосередній індикатор рівня економічної безпеки, оскільки остання, будучи одним із базисних напрямів державної політики, характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення, метою якого є задоволення потреб населення за протистояння дестабілізуючій дії факторів, котрі утворюють загрозу нормальному розвитку країни, що є досяжним тільки за гарантування високих конкурентних позицій національної економіки у світовій системі господарювання.

Так, метою Національної економічної стратегії України до 2030 року є створення можливості для реалізації наявного географічного, ресурсного та людського потенціалу країни для забезпечення належного рівня добробуту, самореалізації, безпеки, прав та свобод кожного громадянина України [11]. При цьому, якщо конкурентоспроможність виступає критерієм і метою ступеню розвитку національного господарського комплексу (як економічної чи соціально-економічної

системи територіально локалізованої в межах держави), то економічна безпека являє собою необхідну умову його існування і розвитку.

В основі відомих в науці рівнів конкурентоспроможності можна виділити носіїв конкуренції або конкурентних переваг. У цьому відношенні органічно вибудовується п'ятирівнева система її формування:

- локальний – підприємства, фірми, їх корпоративні об'єднання тощо;
- регіональний – у районі, області, місті, територіально-виробничих комплексах;
- національний – у країні;
- міжнаціональний – як суб'єкти конкурентної боротьби діють не окремі країни, а об'єднання країн, котрі попередньо домовляються проводити погоджену економічну політику, тобто створюють сукупні конкурентні переваги;
- глобальний – у світовому масштабі.

На національному рівні – що є особливим з позицій державного антикризового управління – в сферу уваги конкурентної політики потрапляють такі питання як: фіксування цін реалізації (таємне або явне); обмеження закупівель; обмеження продажу; недобросовісна реклама; недобросовісне маркування; вертикальні або горизонтальні обмеження конкуренції.

Конкурентна політика все інтенсивніше починає діяти як необхідний інструментарій поведінки економічних суб'єктів в глобалізованому середовищі. Так, за прямими і експертними оцінками, на початку XXI ст. процес глобалізації охоплює вже близько 60% світового ВВП та 70–80% світової торгівлі та фінансів [3]. Паралельно, і як певна захисна відповідь на виклики глобалізації (значною мірою – геоекономічні виклики), відбуваються і процеси регіоналізації: майже всі країни світу беруть участь в тих або інших регіональних угрупованнях, котрі формуються для захисту інтересів держав, що до них входять.

Формування завдань конкурентної політики на рівні регіональних інтеграційних об'єднань має свою специфіку і відбувається практично у всіх відповідних міжнародних організаціях. Конкурентна політика на цьому рівні допо-

внюється додатковими елементами, які контролюються державою для підтримки рівних умов конкуренції: державна допомога, державні закупівлі, доступ компаній на ринки інших держав об'єднання тощо.

На глобальному рівні системні напрями конкурентної політики формують як елементи торгової (тарифні та нетарифні заходи регулювання міжнародної торгівлі), так і промислової (державні субсидії, державні закупівлі, підтримка підприємств тощо) політик.

Кожний із окреслених рівнів характеризується певним колом факторів, що визначають їх конкурентоспроможність, і у кожному з них використовуються специфічні підходи і методи дослідження, які розкривають ієрархію формування конкурентних переваг. На кожному рівні за допомогою конкуренції вирішуються певні завдання у відповідності з поставленими носіями конкурентних переваг цілями.

Висновки. На формування конкурентних переваг у країні впливає ряд груп факторів, які потребують врахування при формуванні державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, а саме: рівень політичної стабільності в країні; соціально-економічні параметри країни, рівень відповідності (відставання чи випередження) параметрів інфраструктури країни міжнародним і національним нормативам; тип соціально-економічної системи і модель державної економічної політики; природно-кліматичні, географічні, екологічні параметри країни; внутрішня забезпеченість факторами виробництва; оптимальний технологічний простір, підприємницька й інноваційна активність у країні; рівень міжнародної інтеграції і кооперування країни.

У результаті глобалізації відбулася модифікація чинників конкурентоспроможності національної економіки, а також понятійно-категорійного апарату, який нею використовується.

Перспективними напрямами подальших досліджень може бути аналіз та узагальнення особливостей формування та впровадження економічної політики в країнах ЄС.

Список літератури:

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. Монографія. К.: КНЕУ, 2004. 275 с. 1
2. Богатуров А. Стратегия разравнивания в международных отношениях и внешней политике США. Мировая экономика и международные отношения. 2001. № 2. С. 20–29. 2
3. Буравльов Є., Стогній В. Від глобалізації економіки до регіонального і глобального сталого розвитку. Вісн. НАН України. 2003. №10. С. 42–49. 3

4. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост. общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; Пред-исл. П.П. Гайденко; Коммент. А.Ф. Филиппова. М.: Прогресс, 1990. 804 с. 4
5. Віткін Л. Місце України у світовій та європейській якості. Стандартизація, сертифікація, якість. 2002. № 3. С. 43–49. 5
6. Воронов А. Конкуренция в XXI веке. Маркетинг. 2001. № 5. С. 16–24. 6
7. Жук О.П. Конкурентоспроможність як умова підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності підприємств. Вісник Львівської державної фінансової академії. Сер.: «Економічні науки». 2004. № 5. С. 90–98. 7
8. Зевин Л.З. Национальные экономические системы в глобальных процессах. Мировая экономика и международные отношения, 2003, №11. С. 17–24. 8
9. Иноземцев В.Л. Пределы «догоняющего» развития. М.: Экономика, 2000. 295с. 9
10. Луцишин З.О. Глобалізація світу та проблеми економічної безпеки держави. Актуальні проблеми міжнародних відносин. К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин. 2001. Вип. 25. С. 34–42. 10
11. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Постанова. Кабінет Міністрів України. 3.03.2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 24.12.2022 р.). 11
12. Олексенко Р.І. Філософія конкурентоспроможності підприємств в умовах впливу глобалізації на модифікацію державної політики. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/1600.ocr.pdf> (дата звернення: 24.12.2022 р.).
13. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. М.: Междунар. отношения, 1993. 896 с. 12
14. Печенкин А., Фомин В. Об оценке конкурентоспособности товаров и товаропроизводителей. Маркетинг. 2000. № 2. С. 23–26. 13
15. Поглиблена вільна торгівля між Україною та Європейським Союзом: машинобудування, хімічна, легка промисловість. Аналітична записка. Міжнародний центр перспективних досліджень. Київ, 2006. 32 с. 14
16. Росецька Ю.Б. Аналіз стану внутрішньогалузевої конкуренції в Україні на прикладі підприємств легкої промисловості. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. Київ, 2007. №1 (24). С. 27–33. 15
17. Стукало А., Авдеева Т. Глобализация мировой экономики. Международная жизнь. 2000. №5. С. 52. 18
18. Спірна М.В. Стратегія управління конкурентоспроможністю підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2004. № 8. С. 176–182. 19
19. Старостіна А., Кانیщенко О. Суперечливі шляхи економічної глобалізації. Економіка України. 2008. № 5. С. 58–65. 20
20. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / за ред. Д.Г. Лук'яненка. К.: КНЕУ, 2001. 538 с. 21
21. Теоретичні основи конкурентної стратегії підприємства: [монографія] / За заг. ред. Іванова Ю.Б. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. 384 с. 22
22. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с. 23
23. Управление эффективностью бизнеса: Концепция Business Performance Management / Е.Ю. Духонин, Д.В. Исаев, Е.Л. Мостовой и др.; под ред. Г.В. Генса. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 269 с. 24
24. Філіпенко А.С. Економічний розвиток. Європейський контекст. К.: Знання України, 2001. 120 с.
25. Чужиков В.І. Стратегія та механізми регіонального розвитку України в контексті наближення до стандартів ЄС. К.: ІСЕМВ, 2002 С. 69–84. 27
26. Горник В. Г. Концептуальне визначення напрямів розвитку державної політики забезпечення конкурентоспроможності національної економіки. Наукові розвідки з державного та муніципального управління. 2013. Вип. 1. С. 19–29. 28

Hornyk V.H., Yevmieshkina O.L., Klymenko O.V. THE INFLUENCE OF GLOBALIZATION ON THE IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY OF ENSURING THE COMPETITIVENESS OF THE ECONOMY OF UKRAINE

The article presents the impact of globalization on the modification of the state policy of ensuring the competitiveness of the Ukrainian economy. The formation of competitive advantages in the country is influenced by a number of groups of factors that need to be taken into account when forming the state policy of ensuring the competitiveness of the national economy, namely: the level of political stability in the country; socio-economic

parameters of the country, the level of compliance (lagging or ahead) of the country's infrastructure parameters with international and national standards; type of socio-economic system and model of state economic policy; natural-climatic, geographical, ecological parameters of the country; internal supply of factors of production; optimal technological space, entrepreneurial and innovative activity in the country; the level of international integration and cooperation of the country. An analysis of the modern theoretical foundations of management thinking on ensuring competitiveness, theoretical and methodological foundations of competition, features of the global competitive environment was carried out. the concept of economic globalization is analyzed. The main trends in the modification of the state policy of ensuring the competitiveness of the economy are highlighted. In the conditions of increased competition, Ukrainian enterprises must ensure international quality requirements. Active processes of globalization lead to the modification of the conceptual and categorical apparatus used in this context. Such categories as competitiveness and economic security. Competitiveness can be considered as a direct indicator of the level of economic security, since the latter, being one of the basic directions of state policy, characterizes the ability of the national economy to expand self-reproduction, the purpose of which is to satisfy the needs of the population while resisting the destabilizing effect of factors that pose a threat to the normal development of the country, which is achievable only by guaranteeing high competitive positions of the national economy in the world economic system. A five-level system of competitiveness formation is distinguished: local, regional, national, international, global.

Key words: *Economy, Economic policy, Economic strategy, Economy of Ukraine, Competition, Globalization, Global economic competition.*

Гоцул І.Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ В УКРАЇНІ

Автором узагальнено що, в Україні стоїть глобальне завдання таке, як покращення здоров'я населення це є наслідком багатьох невіршених проблем у сфері фізичної культури та спорту. У зв'язку з численністю та різноманітністю труднощів у даній сфері, лише за рахунок діяльності та підтримки держави, розвиток сфери спорту та фізичної культури буде важко реалізованим. Тому сьогодні держава всіляко стимулює бізнес до підтримки цієї соціально значимої галузі. Держава дедалі більше зацікавлена у формуванні здорової нації, яка регулярно займається фізичною культурою та спортом. Незважаючи на те, що першочергове фінансування йде на організацію та проведення таких великомасштабних заходів як Олімпійські ігри чи чемпіонат світу з футболу, держава спрямовує свої зусилля і на підтримку масового спорту. Про це нам говорять цільові показники реалізації стратегії розвитку фізичної культури та спорту в нашій державі. Не зважаючи на те, що основна відмінність масового спорту від спорту найвищих досягнень у тому, що у другий випадок для людини спорт це основний напрям діяльності, за результатами якої він отримує дохід. У масовому спорті людина сама змушена оплачувати заняття фізичною, культурою та спортом, за винятком послуг, що надаються державою на безоплатній основі. З'ясовано, що нерозвиненість сфери послуг фізичної культури та спорту знижує працездатність громадян і веде до високих витрат держави у галузі охорони здоров'я. З іншого боку, підтримка цієї сфери веде до позитивних наслідків, таким як зниження рівня безробіття та покращення соціального клімату. Обґрунтовано актуальність та ефективність використання механізмів державно-приватного партнерства, а також виділити найбільш перспективні напрями взаємодії держави та бізнесу для вирішення зазначених проблем у сфері масового спорту.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, сфера послуг фізичної культури та спорт, масовий спорт.

Постановка проблеми. Нерозвиненість сфери послуг фізичної культури та спорту знижує працездатність громадян, що в результаті веде до високих витрат держави у галузі охорони здоров'я. З іншого боку, підтримка цієї сфери веде до позитивних наслідків, таким як зниження рівня безробіття та покращення соціального клімату. Найбільш гострими проблемами на даний момент залишаються недостатня оснащеність спортивними об'єктами та нерозвиненість міської інфраструктури для безкоштовних занять спортом в яких держава всіляко стимулює бізнес до підтримки цієї соціально значущої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми здійснення реалізації державно-приватного партнерства для розвитку сфери масового спорту досліджували такі науковці, як: М. Данилевич, М. Журба, А. Мандюк, Р. Сіренко, Т. Сугак та інші.

Метою статті є аналіз особливостей реалізації державно-приватного партнерства у сфері розвитку сфери фізичної культури та спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні перед Україною стоїть глобальне завдання покращення здоров'я населення, це є наслідком багатьох невіршених проблем у сфері фізичної культури та спорту.

У зв'язку з численністю та різноманітністю труднощів у даній сфері, лише за рахунок діяльності та підтримки держави, розвиток сфери спорту та фізичної культури буде важко реалізованим. Тому держава всіляко стимулює бізнес до підтримки цієї соціально значимої галузі [3, с. 27].

Варто наголосити, що поняття “державно-приватне партнерство” має безліч трактувань у науковій літературі.

Так, під державно-приватним партнерством мається на увазі юридично закріплена форма взаємодії держави та приватного сектора з метою реалізації соціально-значущих проєктів на основі поділу ризиків, компетенції та зобов'язань, що призведе до отримання вигоди обома сторонами. У цьому напрямі був прийнятий Закон України від 19 листопада 2022 року, № 2529-IX

“Про державно-приватне партнерство” (далі – Закон) [4].

Варто підтримати позицію вченого М. Данелевича [1], що держава дедалі більше зацікавлена у формуванні здорової нації, яка регулярно займається фізичною культурою та спортом. Незважаючи на те, що першочергове фінансування йде на організацію та проведення таких великомасштабних заходів як Олімпійські ігри чи чемпіонат світу з футболу, держава спрямовує свої зусилля і на підтримку масового спорту. Про це нам говорять цільові показники реалізації стратегії розвитку фізичної культури та спорту в нашій державі.

Не зважаючи на те, що основна відмінність масового спорту від спорту найвищих досягнень у тому, що у другий випадок для людини спорт це основний напрям діяльності, за результатами якої він отримує дохід. У масовому спорті людина сама змушена оплачувати заняття фізичною, культурою та спортом, за винятком послуг, що надаються державою на безоплатній основі. У зв'язку з цим при формуванні системи масового спорту необхідно враховувати два аспекти:

– запропоновані послуги повинні відповідати потребам населення, інакше вони не будуть реалізовані;

– ціна запропонованих послуг має бути пропорційна реальним доходам споживачів [3].

Варто зазначити думку вчених І. Островського та В. Костюка [6, с. 134], що потреба у фізичній культурі не є першочерговою, мало того, не всі громадяни усвідомлюють необхідність систематичних занять фізичною культурою, тому за цінами заняття фізкультурою та спортом повинні бути максимально доступними. Реалізація проєктів державно-приватного партнерства дозволить врахувати обидва аспекти, це:

– за рахунок залучення бізнесу, оскільки він найкраще орієнтований у ринкових умовах;

– за рахунок держави, оскільки її участь дозволить контролювати ціни на послуги у сфері послуг фізичної культури та спорту.

Зазначимо, що бізнес завжди знаходиться у пошуках місць для інвестиційних вкладень, але при цьому з максимальною віддачею. На відміну від великого спорту, що потребує великих капіталовкладень для реалізації глобальних проєктів і будівництва великих об'єктів, таких як, наприклад, тренувальні бази, для масового спорту необхідні менші вкладення, внаслідок чого існує більше можливостей для залучення приватного сектору.

Окремо необхідно відмітити думку вченого Т. Сугака [9, с. 135], який вважає наданням таких послуг займається або держава, або бізнес на основі державних контрактів. Ініціативи з боку бізнесу зі створення безкоштовних секцій практично немає, а якщо і є, то часто за особистим бажанням керівника, який має якесь відношення до спорту, наприклад, якщо в минулому він сам був спортсменом. Також часто спостерігається ситуація, коли бізнес відкриває спортивну секцію для дітей, і спочатку основна діяльність такої компанії спрямована не на задоволення спортивних потреб, які займаються, а на отримання державної фінансової підтримки протягом усієї життєдіяльності компанії. Тобто бізнес при ухваленні рішення про створення якої-небудь спортивної секції у вже в самому на початку замислюється не про те, як вижити в ринкових умовах, наприклад, за рахунок надання додаткових послуг платоспроможним споживачам, а про те, як полегшити життя компанії за рахунок державного субсидування.

Слід звернути увагу, що для вирішення цих питань можна реалізовувати такий механізм партнерства держави та бізнесу, коли майно, що перебуває у державній або муніципальній власності, буде передано на орендних умовах бізнесу, але у фізкультурно-спортивних цілях. При цьому бізнес крім можливості надання своїх платних приватних послуг матиме зобов'язання щодо надання безкоштовних послуг або послуг за зниженими (фіксованими) цінами. Головним чином приватний сектор може бути стимульований за рахунок зниженої орендної ставки, і на додаток держава може сприяти ремонту та переобладнанню приміщення під спортивний заклад [10, с. 70–75].

Для бізнесу, що вже має як великий стартовий капітал, так і можливість самостійно побудувати спортивний об'єкт, або взяти його в оренду в іншій приватної сторони, такий механізм, безумовно, буде не вигідним через те, що він обмежує сферу інтересів бізнесу. Такий варіант може залучити саме малий та середній бізнес, особливо, якщо держава фінансово підтримає об'єкт початковому етапі. У цьому випадку державою має бути встановлено платні та безоплатні послуги. На застосування проєктів державно-приватне партнерство впливає стан і ставлення до самого феномену державно-приватного партнерства в конкретному регіоні. У регіонах, де для соціально-економічного розвитку використовується такий механізм взаємодії держави та бізнесу, існує більш ефективна форма управління сферою фізичної культури та спорту.

На думку вченого А. Мандюка, який вважає, що першим завданням при зниженні державних витрат на спортивну сферу буде створення умов для самофінансування організацій, що функціонують у цій галузі. Крім того, бізнес більш пристосований до змін ринкової кон'юнктури, функціонування під час зростання конкуренції, вжиття антикризових заходів [5, с. 64].

При передачі спортивного об'єкта до приватних рук держава залишає за собою частину функцій, пов'язаних з контролем за виконанням державних стандартів, а при спільному фінансуванні контроль за видатками коштів з бюджету держави. По відношенню до споживачів бізнес несе відповідальність за якість реалізованих фізкультурно-спортивних послуг. Також важливий і розвиток міської інфраструктури для безкоштовних занять спортом, за участю бізнесу.

Варто зазначити позицію сучасних дослідників О. Жданової та Л. Чеховської [2], що облаштування міських парків з біговими та вело доріжками або лижних трас можна здійснювати з допомогою фінансування обома сторонами, як стимул для приватного сектора буде відкриття на території парку свого пункту прокату спортивного обладнання, пункту громадського харчування чи іншої торгової точки.

Що стосується великих капіталомістких спортивних споруд, таких як басейни та стадіони, також потрібна взаємодія держави та бізнесу. Наприклад, спортивні об'єкти можуть будуватися приватними фірмами, які потім отримають право на забудову прилеглих земельних ділянок. Так, можна сказати, що більш ефективною експлуатацією спортивних споруд необхідно відмовитись від такого механізму взаємодії, як будівництво об'єкта приватною стороною за рахунок фінансування держави та передача об'єкта державі. Слід після створення об'єкта залишати його на експлуатацію бізнесу на довгостроковій основі з тим, щоб повернути вкладені інвестиції. По-перше, такий об'єкт перестає "висіти" на бюджеті державного чи муніципального органу. По-друге, цей механізм дозволяє утримувати споруду в придатному стані протягом усього циклу використання об'єкта, забезпечує якість будівництва приватним підрядником [2, с. 244].

Такий механізм можна використовувати не тільки для будівництва нових об'єктів, а й для реконструкції старих. По всій Україні є величезна кількість спортивних об'єктів, якими не користуються, вони знаходяться в занедбаному стані і вимагають великих фінансових вкладень

для ремонту. Розглянемо особливості реалізації державно-приватного партнерства у сфері масового спорту.

Необхідно відзначити кілька моментів, характерних для державно-приватного партнерства у цій сфері:

– *по-перше*, найбільш ефективним механізмом для покращення умов взаємодії є спільне керування спортивною власністю. Одна з переваг тимчасової передачі прав власності полягає в тому, що в державі відсутнє дбайливе ставлення до об'єктів державної власності, у зв'язку з чим зростають витрати або на ремонтні роботи, або на систему контролю за об'єктами. Коли споруда перебуває у приватному віданні, це зобов'язує населення до більш відповідального ставлення, особливо, якщо споживачі є одночасно і платниками (одержувачами послуг);

– *по-друге*, низькі темпи будівництва фізкультурно-спортивних комплексів пов'язані не лише з недостатнім фінансуванням, а й із відсутністю кваліфікованих кадрів, які могли б ефективно управляти об'єктом у процесі експлуатації. Великі фізкультурно-спортивні комплекси, які у віданні суб'єктів держави, часто не окупаються через відсутність грамотного бізнес-планування з метою максимізації прибутку, оскільки зміст спортивного об'єкта гарантовано державою. А у разі припинення державного фінансування об'єкт може протягом тривалого часу перебувати у неналежному стані;

– *по-третє*, залучення приватного сектора до розвитку "спорту для всіх" стикається з двома суперечливими цілями: максимізація прибутку та реалізація соціальних завдань, що диктуються державою та суспільством. Державні унітарні підприємства в галузі спорту, у свою чергу, відрізняються неефективною експлуатацією спортивних споруд, так само як і відсутністю такого важливого показника як прозорість діяльності. Додатковою відмінністю державних установ фізичної культури та спорту від приватних є низька поінформованість про об'єкт та послуги. Найчастіше населення не знає про пільгові умови надання послуг у державних установах, а держава не націлена на додаткові витрати на рекламу та зв'язки з громадськістю. Приватний сектор, навпаки, для залучення більшої кількості споживачів намагається підвищити популярність за рахунок рекламних та маркетингових інструментів [7, с. 116–118].

Водночас, як влучно зауважив вчений Т. Сугак [8, с. 137] механізми державно-приватного партнерства та державних закупівель всіх

випадках можуть замінювати один одного. Наприклад, нераціонально використовувати проекти державне-приватне партнерство для закупівель спортивного інвентарю та обладнання або для ремонтних та інших підрядних робіт. У той же час, проекти, що вимагають капітальних витрат на будівництво та експлуатацію спортивного об'єкта, можуть бути виграшними з точки зору використання саме проектів державне-приватне партнерство.

Слід звернути увагу, що застосування механізмів державне-приватне партнерство у сфері фізичної культури та спорту актуальне з точки зору переходу до повноцінних ринкових відносин, а також для підтримки галузі кризових ситуаціях. Якщо за радянських часів ця сфера перебувала повністю на фінансуванні держави, то сьогодні є тенденція до зростання кількості бізнес-структур у галузі масового спорту, але, не дивлячись на це, формування повноцінного конкурентного середовища не відбулося. Для цього державі слід мотивувати бізнес до участі у державно-приватному партнерстві, що буде перехідним періодом на формування конкурентного ринку з великою кількістю соціально орієнтованих приватних компаній. У разі подальшого ефективного функціонування даної сфери може бути знижено кількість проектів державне-приватне партнерство і потім відновлено, як елемент антикризових заходів держави щодо підтримки системи фізичної культури та спорту у разі економічного спаду.

На думку вченого А. Мандюк [5, с. 64], використання механізмів державне-приватного партнерство для розвитку фізкультури і спорту забезпечить досягнення одночасно двох цілей: отримання прибутку бізнесом та придбання позитивного соціального ефекту.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що на сьогоднішній день використання державно-приватного партнерства у сфері фізкультури та спорту дозволяє частково вирішити проблеми галузі за рахунок залучення бізнесу до соціальної сфери для збільшення числа спортивних споруд. У зв'язку з цим виділено найбільш перспективні напрямки проектів державне-приватного партнерства це передача державного та муніципального майна на умовах оренди малому або середньому бізнесу та залучення бізнесу у розвиток міської інфраструктури, створення умов для безкоштовних занять фізичною культурою та спортом за допомогою передачі прав на створення підприємницького об'єкта.

Так, для більшої ефективності експлуатація спортивного об'єкта повинна здійснюватися бізнесом під контролем держави. Слід відмовитися від механізму передачі об'єкта державі одразу після завершення будівництва. Державне-приватне партнерство має перспективи при реалізації найбільш капіталомістких проектів, в інших випадках раціонально застосовувати стандартну систему державних замовлень.

Список літератури:

1. Данилевич М. В. Професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до рекреаційно-оздоровчої діяльності: теоретико-методичний аспект : *монографія*. Львів: ЛА «Піраміда», 2018. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/%D0%BC%.pdf
2. Жданова О.М., Чеховська Л. Я. Основи управління сферою фізичної культури і спорту : *навч. посіб.*. Львів : ЛДУФК, 2017. С.244 URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/%D0%96%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf
3. Журба М. А. Правові засади масового спорту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. С. 26–28. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvuzhpr_2016_41\(2\)_7](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvuzhpr_2016_41(2)_7)
4. Закон України від 19.11.2022 року, № 2529-IX “Про державно-приватне партнерство” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
5. Мандюк А. В. Зарубіжні системи фізичного виховання : *курс лекцій*. Львів : ЛДУФК, 2018, с. 64. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/16236>
6. Островський І.А., Костюк В.Д. Державно-приватне партнерство як чинник децентралізації України. *матеріали Все укр. наук.-практ.інтернет-конф. молодих учених і студ.* (Харків, 1–28 лютого 2017 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. С. 133–136 URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1480>
7. Сіренко Р.Р. Державна політика ефективного управління системою фізичної культури та масового спорту в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*, 2017. №2(17). С. 116–120. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=VNUCZUDU_2017_2_27

8. Сугак Т.М. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері водопостачання в Україні: переваги та недоліки. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. № 10/1, Т. 24. С. 133–140. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2019/25.pdf

9. Сугак Т.М. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері водопостачання в Україні: переваги та недоліки. Вісник Дніпропетровського університету. 2016. URL: № 10/1, Т. 24. С. 133–140. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi>

10. Черба В.М., Герасимова Є.В. Стан та перспективи розвитку сфери фізичної культури в Україні. , 2017. №7. С. 70–75. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3814&i=13>

Hotsul I.Ye. IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP FOR THE DEVELOPMENT OF THE SPHERE OF MASS SPORTS

The author summarized that Ukraine faces a global task such as improving the health of the population, which is a consequence of many unresolved problems in the field of physical education and sports. In connection with the number and variety of difficulties in this area, it will be difficult to implement the development of the field of sports and physical culture only at the expense of the activity and support of the state. Therefore, today the state encourages business in every possible way to support this socially significant industry. The state is increasingly interested in the formation of a healthy nation that regularly engages in physical culture and sports. Despite the fact that the primary funding goes to the organization and holding of such large-scale events as the Olympic Games or the World Cup in football, the state directs its efforts to support mass sports. This is what the target indicators of the implementation of the strategy for the development of physical culture and sports in our country tell us. Despite the fact that the main difference between mass sports and sports of the highest achievements is that, in the second case, for a person, sport is the main activity, based on the results of which he receives income. In mass sports, a person himself is forced to pay for physical, cultural and sports activities, with the exception of services provided by the state on a free basis. It was found that the underdevelopment of the sphere of physical culture and sports services reduces the working capacity of citizens and leads to high state costs in the field of health care. On the other hand, the support of this area leads to positive consequences, such as reducing the unemployment rate and improving the social climate. The relevance and effectiveness of the use of public-private partnership mechanisms are substantiated, as well as to highlight the most promising areas of interaction between the state and business to solve the specified problems in the field of mass sports

Key words: *Public-private partnership, sphere of physical culture services, transport, mass sport.*

Грень Т.Я.

Національний університет «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті досліджено особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах сучасної війни. З'ясовано, що під терміном «соціальний захист» варто розуміти своєрідний комплекс заходів суспільно-економічного характеру, які мають на меті забезпечення матеріального захисту суспільства від результатів соціальних ризиків (захворювання, непрацездатність, старість, втрата роботи та годувальника, нещасний випадок у виробничому процесі тощо). Натомість, під наданням соціальних послуг слід розуміти фахову діяльність, яка вимагає використання виважених підходів до ухвалення рішень стосовно надання подібних послуг та деталізованого дослідження становища кожної особи, а також передбачає діяльність тільки при тісній комунікації з кожною людиною, задля якомога кращого її залучення до розв'язання особистих проблем. Наведено основні нормативно-правові акти, які регулюють сферу соціального захисту населення, які були прийняті останнім часом в період воєнного стану в країні. Встановлено, що в умовах війни державна соціальна політика спрямована на залучення міжнародної допомоги і сприяння розташуванню переміщених суб'єктів господарювання, що виступають в ролі головного осередка додаткових надходжень до бюджету. Наведено основні види соціальної допомоги, які попри активні військові дії в Україні безперервно виплачуються, оскільки законодавством передбачена їх виплата продовж дії воєнного стану в країні і 1 місяця після оголошення закінчення війни. Встановлено, що в Україні існує необхідність в побудові сучасної моделі соціального захисту, яка б ґрунтувалася на головних принципах діяльності Європейського Союзу, зокрема державі варто зосередити увагу на: підвищенні величини пенсійних виплат, удосконаленні соціальної сфери на засадах цифровізації, соціальній допомозі малозабезпеченим, безперешкодній участі усіх членів суспільства у життєдіяльності громад. Відтак, така модель соціальної політики дасть можливість покращити рівень соціального захисту та якості суспільної життєдіяльності, опиратися демографічним трансформаціям, зменшити бідність в країні, зміцнити соціальну згуртованість, подолати усі форми дискримінаційних проявів та зміцнити суспільну довіру до влади.

Ключові слова: соціальні послуги, соціальний захист, воєнний стан, нормативно-правові акти, державна соціальна політика, соціальна допомога.

Постановка проблеми. Політика соціального захисту завжди відігравала визначальну роль у не лише суспільному розвитку, але й розвитку держави загалом. І навіть в умовах сучасної війни дана сфера наділена важливим значенням, оскільки значної уваги з боку держави вимагають вразливі суспільні групи. Водночас від ефективності політики соціального захисту залежить не тільки стійкість та збалансованість суспільного розвитку, але й рівень національної безпеки. В сучасних умовах війни в Україні все більше зростає кількість населення, яке шукає роботу, а звичні джерела їхніх прибутків суттєво зменшилися. Це пов'язано з тим, що чимала кількість суб'єктів господарювання вимушені були зупинити свою діяльність, а інші перебувають у вкрай скрутному економічному становищі. В результаті цього, доволі значна кількість населення втратили

прибутки та не володіють відповідними заощадженнями. Тому, все це вимагає від держави суттєвої уваги та сприяння, і, відтак, проблематика реалізації політики соціального захисту територій в умовах сучасної війни набуває виняткової актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан соціального захисту населення досліджували такі науковці як С.В. Гергола, В.В. Головка, О.І. Кадикало, К.П. Комар-Стаховська, С.М. Миколук, О.В. Стащук та інші. Попри наявність чималої кількості досліджень даної проблематики, на сьогоднішній день виникає потреба у дослідженні особливостей реалізації політики соціального захисту територій в умовах сучасної війни.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей реалізації політики соці-

ального захисту територій в умовах сучасної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як уже було зазначено вище, на сьогоднішній день проблема, пов'язана із реалізацією політики соціального захисту територій в сучасних воєнних умовах є досить актуальною.

Соціальний захист – система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо). З макроекономічної точки зору соціальне забезпечення – це система управління соціальними ризиками з метою компенсації шкоди, зниження або запобігання їх дії на процес розширеного відтворення населення. Як соціально-економічна категорія соціальне забезпечення є відносинами щодо перерозподілу національного доходу з метою забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків [10, с. 7].

Провівши аналіз літературних джерел, можна дійти висновку, що під терміном «соціальний захист» варто розуміти своєрідний комплекс заходів суспільно-економічного характеру, які мають на меті забезпечення матеріального захисту суспільства від результатів соціальних ризиків (захворювання, непрацездатність, старість, втрата роботи та годувальника, нещасний випадок у виробничому процесі тощо). Крім цього, при суттєвому погіршенні фінансово-економічного становища, введенні воєнного стану, країна може певним чином перерозподілити власні видатки задля збереження рівноваги між особистими та суспільними інтересами. В той же час, держава не повинна застосовувати будь-які обмеження, які ведуть до недотримання конституційних прав людини, прямо пов'язаної з обов'язком країни у будь-якій ситуації забезпечувати достатній добробут населення.

На сьогоднішній день становище установ соціального захисту населення на територіях України, де точаться бойові дії, слід вважати досить катастрофічним. Загалом, під наданням соціальних послуг, на нашу думку, слід розуміти фахову діяльність, яка вимагає використання виважених підходів до ухвалення рішень стосовно надання подібних послуг та деталізованого дослідження становища кожної особи, а також передбачає діяльність тільки при тісній комунікації з кожною людиною, задля якомога кращого її залучення до розв'язання особистих проблем.

Надання соціальних послуг регулюється Законом України «Про соціальні послуги», яким встановлено, що надання соціальних послуг здійснюється шляхом ведення випадку, що включає низку етапів (аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, прийняття рішення, розроблення індивідуального плану, укладення договору, виконання договору, здійснення моніторингу) і за терміном займає до 10 робочих днів (в мирний час) [11]. Надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів. Це довгий алгоритм дій, на який в умовах воєнного стану не має часу. Адже кожен день, кожна година може бути вирішальною для життя і здоров'я людини. Наприклад, вдома самотніми залишилися громадяни похилого віку, рідні яких виїхали до відносно безпечних територій, і, відповідно, ці громадяни потребують допомоги соціальних працівників [1].

Право на соціальний захист віднесено до основоположних прав і свобод та гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел. Закріплюючи на конституційному рівні право на соціальний захист кожного громадянина, без будь-яких винятків, держава реалізує положення ст. 24 Конституції України, відповідно до яких громадяни мають рівні конституційні права і не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [4, с. 12].

На сьогоднішній день, в сучасних воєнних умовах, Кабінет Міністрів України прийняв чималу кількість нормативно-правових актів в сфері соціального захисту населення, наприклад:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» від 26.02.2022 р. № 162 [9] розкриває порядок виплати і доставки пенсій при утрудненні виплати банківськими установами пенсійного забезпечення та інших грошових допомог їхнім одержувачам або при технічному обмеженні роботи АТ «Укрпошта» в сфері виплати і доставки пенсій.

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану»

від 28.02.2022 р. № 168 [6] розкриває механізм і обсяг одержання додаткової виплати або фінансової допомоги певним категоріям населення на час воєнного стану і при інших ситуаціях.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 р. № 332 у якому визначений механізм надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам [3].

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб» від 19.03.2022 р. № 333 визначає механізм компенсації витрат, що пов'язані з безоплатним тимчасовим розміщенням (перебуванням) внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися з територій, на яких ведуться бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, а також житло яких зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження [8].

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах» від 21.10.2022 р. № 1195, яка визначає механізм використання для задоволення потреб евакуйованих осіб з населених пунктів, що розташовані в районах проведення воєнних (бойових) дій (можливих бойових дій), у безпечні райони та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах, а також інших потреб коштів, що надійшли в національній та іноземній валюті від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів як благодійна пожертва, гуманітарна допомога, гранти та дарунки на поточний рахунок Мінреінтеграції, відкритий в Національному банку [2].

Варто зазначити, що існує ще чимало нормативно-правових актів, які врегульовують реалізацію політики соціального захисту територій в умовах сучасної війни. Крім цього, відповідними міністерствами згідно із їхньою компетенцією детально визначено особливості правозастосування в сфері соціального захисту населення.

Президентом України 26 квітня 2022 року було підписано прийнятий Верховною Радою України 14 квітня 2022 року Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» [7], яким вносяться зміни до законів України «Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану», зокрема:

– визначається середньомісячний сукупний дохід громадян з урахуванням попереднього кварталу, що передує місяцю, який передує місяцю звернення, а не шести останніх місяців, як це було передбачено раніше;

– розширюються повноваження обласних, Київської міської державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад шляхом надання їм можливості визначати особливості прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану;

– надається право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям;

– встановлюється, що соціальні послуги, надані під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях надавачами соціальних послуг державної / комунальної форми власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо), особам із числа внутрішньо переміщених осіб за новим місцем їх проживання / перебування, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, фінансуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [1].

На нашу думку, прийняття даного Закону є доволі важливим, оскільки сприяє більш ефективному та оперативному наданню усіх соціальних послуг потерпілому населенню в сучасних умовах війни в Україні. Варто зазначити, що попри активні військові дії в Україні безперервно виплачуються усі види соціальної допомоги, оскільки законодавством передбачена їх виплата продовж дії воєнного стану в країні і 1 місяця після оголошення закінчення війни. Це, насамперед, такі види соціальної допомоги:

– допомога малозабезпеченим сім'ям;
– допомоги на дітей одиноким матерям;
– допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;

– допомоги на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність;

– щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу;

– тимчасової державної допомоги дітям, батьки, яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме;

– щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг;

– тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату [5].

Крім цього, соціальний захист відіграє також важливу роль не лише для військовослужбовців та роботи критичної інфраструктури, але й для забезпечення суспільної життєдіяльності в цілому. Через це в умовах війни державна соціальна політика спрямована на залучення міжнародної допомоги і сприяння розташуванню переміщених суб'єктів господарювання, що виступають в ролі головного осередка додаткових надходжень до бюджету.

Слід зазначити, що соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, а також їхніх сімей, зумовлений особливістю професійних обов'язків не залежить від розміру доходів цих осіб, чи наявності фінансування з бюджету, а має безумовний характер. Ці гарантії не можуть бути скасовані чи знижені без відповідної компенсації. Громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції, тому держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до ч. 5 ст. 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення. Закріплення в Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які захищають Вітчизну, суверенітет і територіальну цілісність України, є запорукою його реалізації державою та недопущення зниження рівня соціального захисту цих осіб та членів їхніх сімей [4, с. 13].

Зважаючи на все вище наведене, можна дійти висновку, що в Україні існує необхідність в побудові сучасної моделі соціального захисту, яка б ґрунтувалася на головних принципах діяльності Європейського Союзу. Так, на нашу думку, Україні варто зосередити увагу на: підвищенні величини пенсійних виплат, удосконаленні соціальної

сфери на засадах цифровізації, соціальній допомозі малозабезпеченим, безперешкодній участі усіх членів суспільства у життєдіяльності громад. Така модель соціальної політики із врахуванням як європейських, так і вітчизняних принципів та стандартів, дасть можливість покращити рівень соціального захисту та якості суспільної життєдіяльності, опиратися демографічним трансформаціям, зменшити бідність в країні, зміцнити соціальну згуртованість, подолати усі форми дискримінаційних проявів та зміцнити суспільну довіру до влади.

Відтак, на сьогоднішній день найголовнішою функцією держави виступає забезпечення ефективної реалізації політики соціального захисту територій в умовах сучасної війни та підтримки постраждалих від неї. При цьому, найважливішим завданням даної політики повинна бути забезпечення суспільства загальнодоступною та якісною допомогою і визначення механізму надання соціальних послуг і реалізація роботи в даній сфері, узгоджену із досвідом європейських країн у післявоєнний період.

Висновки. Таким чином, збройний напад з боку Росії спричинив величезне знищення індустріальних об'єктів і масштабні збитки вітчизняній економіці, що, своєю чергою, призвело до зменшення обсягу ВВП. Тому, все це вимагає внесення змін до бюджету і зростання видатків, спрямованих на забезпечення здійснення економічної діяльності. Варто зазначити, що цілком закономірно було б зменшити видатки на соціальний захист населення. Проте в сучасних воєнних умовах виникає необхідність використання інших підходів до досліджування даної проблематики. На сьогоднішній день обсяг видатків, спрямованих на соціальний захист населення значно зросли. В перспективі і надалі прогнозується їх зростання, оскільки сучасна українсько-російська війна зумовила суттєве зростання кількості населення, яке потребує державного захисту. Через це, найважливішим завданням держави на сьогоднішній день є при будь-яких умовах допомагати забезпечити соціальний захист населення в період дії воєнного стану не зважаючи на значне обмеження бюджетного фінансування даної статті видатків.

Список літератури:

1. Головка В.В. особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf>
2. Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2022 р. № 1195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2022-%D0%BF#Text>

3. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>
4. Кадикало О.І. Актуальні питання соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2022. № 2. С. 10–14.
5. Миколук С.М. Соціальна допомога та виплати в умовах воєнного стану. URL: <http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122>
6. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>
7. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022 року № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>
8. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 р. № 333. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kp220333>
9. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text>
10. Стащук О.В., Гергола С.В., Комар-Стаховська К.П. Стан соціального захисту та соціального забезпечення населення України в умовах війни. Економіко-правовий розвиток сучасної України: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, що присвячена 25-ій річниці з дня заснування Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 25 листопада 2022 р. Одеса, 2022. С. 6-8.
11. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

Hren T.Ya. FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE POLICY OF SOCIAL PROTECTION OF THE TERRITORIES IN THE CONDITIONS OF WAR

The article examines the peculiarities of the implementation of the policy of social protection of territories in the conditions of modern war. It was found out that the term “social protection” should be understood as a kind of set of socio-economic measures aimed at ensuring material protection of society from the results of social risks (illness, disability, old age, loss of job and breadwinner, accident in the production process etc). On the other hand, the provision of social services should be understood as a professional activity that requires the use of balanced approaches to decision-making regarding the provision of such services and a detailed study of the situation of each person, and also involves activities only with close communication with each person, for the best possible involvement of him in development solving personal problems. The main normative legal acts regulating the sphere of social protection of the population, which were recently adopted during the period of martial law in the country, are given. It was established that in the conditions of war, the state social policy is aimed at attracting international aid and facilitating the relocation of displaced economic entities, which act as the main source of additional revenues to the budget. The main types of social assistance are given, which, despite the active military operations in Ukraine, are continuously paid, since the legislation provides for their payment during the period of martial law in the country and 1 month after the declaration of the end of the war. It has been established that in Ukraine there is a need to build a modern model of social protection, which would be based on the main principles of the European Union, in particular, the state should focus on: increasing the amount of pension payments, improving the social sphere on the basis of digitalization, social assistance to the poor, unhindered participation of all members of society in the life activities of communities. Therefore, this model of social policy will provide an opportunity to improve the level of social protection and the quality of public life, resist demographic transformations, reduce poverty in the country, strengthen social cohesion, overcome all forms of discriminatory manifestations, and strengthen public trust in the authorities.

Key words: social services, social protection, martial law, legal acts, state social policy, social assistance.

УДК 658.330.1

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/14>**Дзвінчук Д.І.**

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Петренко В.П.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Хамчук Г.П.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ІДЕНТИФІКАЦІЯ УМОВ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЛЮДСЬКИХ СПІЛЬНОТ У ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

У статті на основі аналізу та оцінки сучасного стану управління використанням ресурсного потенціалу Природи продемонстровано необхідність і доцільність а також теоретично обґрунтовано та сформульовано умови і практичні рекомендації з використання в процесах і процедурах управління природоресурсними відносинами суспільства і людських спільнот всіх його складових на основі використання їх органами управління парадигми пріоритетного забезпечення належного управління використанням інтелектуальних ресурсів – інтелектокористування.

З використанням запропонованих К. М. Чіолла моделі і методу аналізу інтелектуальних характеристик його носіїв виявлено, обґрунтовано і сформульовано умови формування в множині людських ресурсів різних спільнот суспільства підмножин керуючої і керованої ланок типової управлінської пари, доведено переваги технології спільного вироблення, прийняття і реалізації людськими ресурсами цих підмножин управлінських рішень, встановлено необхідні умови їх реалізації, запропоновано метод і алгоритм дослідження, аналізу та оцінки персональних і групових інтелектуальних портретів учасників для розробки рекомендацій щодо їх необхідних і доцільних змін. Приведено результати експериментальної апробації моделі, методу і алгоритму дослідження, аналізу та оцінки інтелектуальних портретів в середовищі здобувачів вищої освіти, якими підтверджено можливість і доцільність їх застосування в практичному управлінні.

Подальші дослідження доцільно продовжити шляхом підготовки, проведення, опрацювання і оцінки результатів створення персональних і групових інтелектуальних портретів різних за масштабами, досвідом, сферами діяльності і результатами природокористування людських спільнот, серед яких студентські групи різних років навчання, працівники органів управління життєдіяльністю територіальних громад, колективи виробничих, наукових і освітніх установ, партійних і громадських організацій.

Ключові слова: ресурси, інтелект, інтелектокористування, управління, взаємодія, результати, рекомендації.

Постановка проблеми. Стурбованість людства проблемою раціоналізації використання природних ресурсів планети Земля є цілком виправданою тим катастрофічним станом середовища його існування, яке було сформоване завдячуючи нераціональній поведінці людей – єдиних носіїв і користувачів розвинутого інтелекту серед представників живої природи.

Адже неможливо заперечити той факт, що всі глобальні, регіональні і локальні кліматичні, еко-

логічні, демографічні, харчові, міграційні і т. д., і т. п. проблеми сучасного світу, а також нескінчений перелік міжнаціональних, релігійних, територіальних політичних, торговельних, сировинних і військових конфліктів є наслідком реалізації створених людським інтелектом учень, ідей, ідеологій, законів, цілей, політик, програм, проектів, технологій, апаратів, механізмів та інструментів з їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки «... процес перетворення та

використання природних ресурсів і просторів для продуктивних цілей виник саме в тих частинах світу, які сьогодні піддаються найбільш інтенсивним формам погіршення стану та опустелювання» [1], слід констатувати, що результати тривалої інтелектуальної активності як окремих людей, так і людських спільнот, наслідки якої повинні були б приносити людям добробут і щастя, на ділі дуже часто як колись, так і сьогодні обертаються на втрати і шкоду, на загрози і катастрофи, на конфлікти і війни.

При цьому, світовий запас природних активів і здатність планети підтримувати людський розвиток виснажуються, а усвідомлення того, що «... поточні потреби вимагають ресурсів щонайменше в 1,8 рази більше, ніж Земля здатна підтримувати на даний момент» [2] мотивує пошук адекватних рекомендацій і рішень, джерелом яких повинен стати знову ж таки людський інтелект.

Пошук українським філософом і публіцистом С. Дацюком відповідей на сформульовані ним же питання «Як встановити партнерські відносини з Природою, якщо мислити її тільки як джерело ресурсів?» і «Як домогтися осмислених відносин між цивілізаціями, часами, культурами, якщо шукати єдину, універсальну модель співжиття?» привів його до неочікуваного висновку про те, що сьогодні «В нашому суспільстві вже немає місця для мислення» і, що «... мислення допускається тільки там, де воно не зачіпає основ суспільного устрою» [3] (тут і далі підкреслено нами, Д.Д., П.В., Х.Г.).

Очевидно, що прийом гіперболізованого применшення і звуження ролі мислення, як динамічної форми використання людиною притаманного їй інтелекту, філософ використав для фокусування уваги на неприпустимості вилучення з процесу природокористування наділених інтелектом людини або людських спільнот, якими генеруються інноваційні можливості і рішення щодо трансформації інших ресурсів, оскільки без її/їх присутності саме поняття «природокористування» втрачає сенс.

Загальновідомий вислів Р. Декарта «Мислю значить існую» презентує людину – носія інтелекту, яка використовує його в процесі мислення для забезпечення власного існування як результату усвідомленого і доцільного використання людиною будь-яких інших ресурсів природи. Тобто, використання інтелекту (як ресурсу накопичених у пам'яті людини знань, досвіду та уяви) і мислення (як процесу їх перетворення і цілі, плани й дії) обов'язково повинні передувати спо-

живанню людиною всіх інших видів ресурсів Природи. Недаремно той же Р. Декарт наголошував, що «... недостатньо просто мати добрий розум, головне це добре його докласти» [4], що і сьогодні слід вважати фундаментальною умовою раціональної активності людства з трансформації інших природних ресурсів для отримання необхідних результатів.

Зауважимо, що сучасне трактування «доброго докладання» (використання) інтелекту, інтерпретованого в [5, 6, 7, 8] як найважливіший ресурс Природи, його уміле використання може і повинно забезпечити раціональне використання всіх інших її ресурсів, було сформульовано під терміном «інтелектокористування» в [9].

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Запропонована інтерпретація місця і ролі людського інтелекту в життєдіяльності будь-якої людської спільноти є цілком виправданою тим фактом, що процес мислення виступає актом використання інтелектуального ресурсу будь-якої особистості чи їх груп і спільнот (установа, організація, підприємство, громадська організація, партія, територіальна громада, регіон, країна, континент і планета) і є цілковито аналогічним процесам використання інших ресурсів природи, відомих в науковому обігу під термінами «природокористування», «землекористування», «лісокористування», «водокористування» і т. п.

Тому, термін «інтелектокористування» більш доцільно відносити не тільки до елементарного i -го носія індивідуального інтелекту, а до інтелекту множини носіїв N_i (суспільства або якоїсь його частки, де $i = 1, 2, \dots, N$), які, будучи множиною розумних людей, наділених ординарним, неординарним чи елітним інтелектом, розділених ідеологічними, політичними, професійними, економічними і т. п. поглядами і переконаннями, цілями та інтересами, мали б мислити та існувати як єдине ціле і використовувати всі інші природні ресурси спільноти виключно раціонально.

Проте, як було наголошено в колективній праці ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», раціональне природокористування в Україні «... потребує впорядкування низки ключових методологічних питань покращення управління природоресурсними відносинами» [10, с. 5], серед яких були виділені проблеми інституціоналізації, корпоратизації, гармонізації і т. д. управління. Проте, на жаль, потенціал інтелектуалізації процесу управління використанням людськими спільнотами належними їм природними (в т. ч. й

інтелектуальними) ресурсами до останнього часу залишається по за увагою дослідників.

Оскільки, як уже було зауважено, термін «інтелектокористування» більш адекватно сприймається в контексті управління використанням інтелекту певної множини N_i його носіїв, стає доцільним звернутись до таких понять як «інтелект спільності», визначений у 1977 році проф. Ю. Канигіним як «... – відносно стійка форма спільної розумової діяльності (здатності) людей, що виявляється в їх загальній творчості, виробленні і реалізації рішень, розумінні ними самих себе, інших людей і спільнот, навколишнього світу» [11], або «інтегральний інтелект колективу», який у 2012 році проф. Калініченко Л.Л. визначила як результат «триєдності» «...по-перше, внутрішнього змісту персоналу (емоційні, духовні, моральні, інтелектуальні якості особистості), по-друге, моделі та характеру міжособових відносин у колективі та міжгрупових відносин (між колективами), по-третє, об'єднання і результативності спільної діяльності учасників колективу» [12]. Принагідно зауважимо, що інтерпретація, дослідження і оцінка феномену «колективний інтелект групи» [13, 14] чи «команди» [15] і мотивованої ним поведінки стали предметом дослідження зарубіжних психологів значно пізніше. При цьому, публікаціями багатьох із них доведено, що продуктивність групи визначається рівнем колективного інтелекту [16], що рівень колективного інтелекту можна максимізувати організацією інклюзивної співпраці та відкритого спілкування [17], що розвитку колективного інтелекту може сприяти налагодження взаємовідносин між лідером і його послідовниками [18], що для прийняття якісних рішень лідеру рекомендовано використовувати колективний інтелект (т. зв. колективне лідерство) [19] і т. п.

Проте, в більшості цих досліджень їх авторами до уваги не приймалась налаштованості та орієнтованості колективного інтелекту на досягнення спільних чи розділених цілей, рішень і дій. Тому, припустивши, що для управління раціональним використанням ресурсів природи будь-якою людською спільнотою, представленою у вигляді множини елементарних носіїв інтелекту числом N_i (суспільство), з цієї множини тим чи іншим чином виокремлюється підмножина n_j (керівництво спільноти, де $j=1, 2, \dots, n$), а інтелектом, мисленням та діями людських ресурсів пари n_j і $(N_i - n_j)$ генеруються і реалізуються інтелектуальні продукти – рішення D_m щодо використання всіх інших видів природних ресурсів **Res**, спробуємо відповісти на

питання чому інколи результати **Rez** реалізації цих рішень нищать природу, безповоротно вичерпують ресурси, наносять шкоду довкіллю та, навіть, загрожують самому існуванню множини N_i . При цьому, доцільно також ідентифікувати умови та процедури забезпечення такої взаємодії людських ресурсів підмножини n_j і множини $(N_i - n_j)$, яка б шляхом належного інтелектокористування гарантувала раціональне і ефективне природокористування, що є актуальним завданням, спрямованим на нарощування інтелектуальних ресурсів і удосконалення їх впливів на досягнуті результати.

Формулювання цілей статті з постановкою завдання. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні доцільності, умов і практичних рекомендацій з управління процесами і процедурами раціональних природоресурсних відносин у суспільстві через удосконалення управління використанням його інтелектуальних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Традиційна інтерпретація взаємовідносин між такими частинами людських спільнот як «влада – суспільство», «орган місцевого самоврядування – населення територіальної громади», «керівництво – колектив», «начальник – підлеглий», «лідер – послідовники» і т. п. у вигляді типової управлінської пари «суб'єкт управління – об'єкт управління» [20, 21, 22] дає можливість представити взаємодію між людськими ресурсами підмножин n_j і $(N_i - n_j)$ будь-якої спільноти людей у вигляді схеми, показаної на Рис. 1.

Схема демонструє як n_j обраних чи призначених для управління людей (суб'єкт управління – СУ) приймають у необхідній кількості раціональні рішення $D_m = F(n_j)$, а люди з множини $(N_i - n_j)$ (об'єкт управління – ОУ) виконують ці рішення, раціонально використовують наявні природні ресурси **Res** та отримують заплановані і необхідні цій спільноті результати **Rez** = $F(D_m)$.

При цьому, оскільки отримані результати, задовольняючи потреби людей, не завжди є раціональними щодо збереження, відновлення і примноження природних ресурсів, у переліку різноманітних причин такого нераціонального використання спільнотою людей N_i природних ресурсів вирізняють цілу гаму породжених інтелектом людей недосконалостей знаннєвого, звичаєвого, політичного, технологічного, економічного і т. п. характеру. І хоча Р. Декарт у вже згаданій вище праці підкреслив, що «... відмінність наших опіній походить не від того, що одні розумніші за інших, а лише від того, що ми спрямовуємо наші думки різними шляхами і розглядаємо не одні і

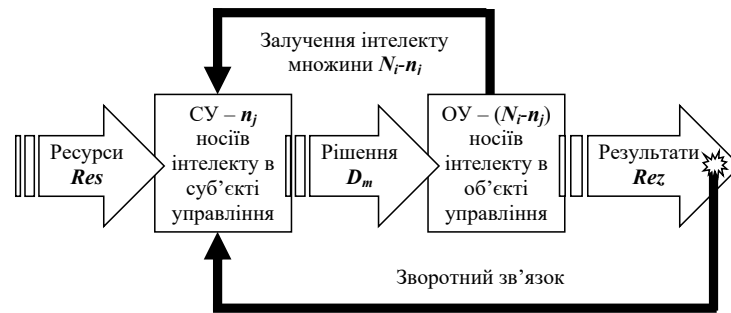

Рис. 1. Традиційна послідовність трансформації типовою управлінською парою n_j і $(N_i - n_j)$ носіїв інтелекту природних ресурсів Res в результати Rez

ті ж самі речі» [4], інтелект і мислення людських ресурсів людських спільнот (i , особливо, підмножини n_j) тривалий час залишаються по-за увагою науковців.

Таким чином, саме «спрямування думок», а не рівень розуму лягли в основу моделі і методу аналізу характеристик окремишнього i -го носія інтелекту, запропоновану у 1987 р. К.М. Чіполла (Carlo M. Cipolla) [23], яка була побудована ним у координатах орієнтованості i -ї особи на використання нею власного інтелекту I_i для мислення з метою отримання вигід і благ Rez або «для себе», або «для інших» (Рис. 2).

Така комбінація «спрямування думок» дає можливість диференціювати всіх носіїв інтелекту на «розумних», «дурнів», «простаків» і «бандитів», які у інших відомих варіантах називались «Smart people», «Stupid people», «Givers people» і «Bandits people» [24], «Intelligent people», «Stupid people», «Helpless people» і «Bandits people» [25], «Smart people», «Stupid people», «Kind people» і «Crooked people» [26], а також «Intelligent people», «Helpless/Naive people», «Bandit» і «Stupid person» [27].

Проте, поділ людей тільки за однією із запропонованих К. М. Чіполла домінуючих характеристик інтелекту не можна вважати досконалим. Тому, інтелект I_i i -го носія на думку багатьох при-

хильників моделі К. М. Чіполла [для прикладу, 26, 28, 29] доцільно інтерпретувати у вигляді своєрідного інтелектуального портрету носія у вигляді певного розподілу за 4-ма складовими його розумності, доброти, схильності до злочинних дій і, просто, тупості, як це представлено на Рис. 2.

Таким чином, інтелект I_i окремишньої особистості можна інтерпретувати як суму складових

$$I_i = I_{iSMART} + I_{iKIND} + I_{iBANDIT} + I_{iSTUPID}, \quad (1)$$

де I_{iSMART} – інтелект розумної людини, яка, за версією Individual Difference Research Labs, «... робить добро для інших, водночас роблячи добро для себе (виграш-виграш). Вона економічно розумна та робить усе краще для всіх»; I_{iKIND} – інтелект доброї людини, яка «Робить добро для інших, нехтуючи тим, щоб робити добро для себе (виграш-програш), є щедрою, але занадто гарною для цього світу»; $I_{iBANDIT}$ – інтелект злочинця, який «Робить зло іншим, одночасно роблячи добро для себе. Є нечесною і посягає на права інших для особистої вигоди»; $I_{iSTUPID}$ – інтелект дурня, який «... наносять збитки, не отримуючи вигоди. Блага знищуються, суспільство бідніє» [26].

Тоді, цілком очевидною умовою соціально належної інтелектуальної і мисленнєвої орієнтованості i -тої особистості в першому наближенні можна вважати виконання комплексу нерівностей

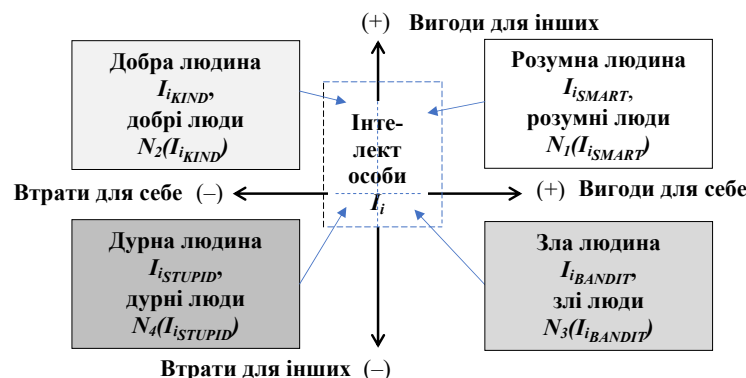

Рис. 2. Модель К.М. Чіполла диференціації людей за інтелектуальними складовими (реінтерпретовано авторами)

$$I_{i_{SMART}} > I_{i_{KIND}} > I_{i_{BANDIT}} > I_{i_{STUPID}}, \quad (2)$$

де домінуючими складовими інтелекту i -тої особистості є мудрість і доброта як гарантії мінімізації складових зла і тупості, а умовою її належності до розумних людей виступає нерівність

$$I_{i_{SMART}} \gg I_{i_{STUPID}}. \quad (3)$$

Запропонована інтерпретація диференційованості складових інтелекту окремої особистості як її інтелектуальний портрет дає можливість отримати аналогічні оцінки і для «інтелекту спільності» чи «колективного інтелекту», як певної суми інтелектуальних портретів.

Адже цілком очевидно, що, за аналогією з нерівністю (3), добру людину можна описати нерівністю $I_{i_{KIND}} \gg I_{i_{BANDIT}}$ і т. д., а будь-яку множину людей N_i можна інтерпретувати як суму 4-х підмножин людей, у яких домінуючими складовими є розум $N_1(I_{i_{SMART}})$, доброта $N_2(I_{i_{KIND}})$, злі наміри $N_3(I_{i_{BANDIT}})$ чи відсутність розуму $N_4(I_{i_{STUPID}})$

$$N_i = N_1(I_{i_{SMART}}) + N_2(I_{i_{KIND}}) + N_3(I_{i_{BANDIT}}) + N_4(I_{i_{STUPID}}), \quad (4)$$

де N_1 , N_2 , N_3 і N_4 – кількість носіїв з відповідними інтелектуальними домінантами розуму, доброти, зла чи тупості.

Тоді сумарний інтелект спільності або множини його носіїв $\sum N_i(I_i)$ також можна відобразити як суму відповідних складових

$$\sum N_i(I_i) = \sum N_1(I_{i_{SMART}}) + \sum N_2(I_{i_{KIND}}) + \sum N_3(I_{i_{BANDIT}}) + \sum N_4(I_{i_{STUPID}}). \quad (5)$$

У такому разі, умовою соціально належної інтелектуальної і ментальної орієнтованості будь-якої спільноти людей N_i стає виконання комплексу нерівностей

$$N_1 > N_2 > N_3 > N_4 \quad (6)$$

та
$$N_1 \gg N_4, \quad (7)$$

що забезпечує спільноті суттєву перевагу колективного розуму членів спільноти над тупістю $\sum N_1(I_{i_{SMART}}) \gg \sum N_4(I_{i_{STUPID}})$.

Слід, проте, зауважити, що виконання умов (6) і (7), будучи необхідними, не є абсолютно достатніми. Додатковою умовою належної інтелектуальної і мисленнєвої орієнтованості всієї спільноти людей N_i слід вважати відповідність цим же умовам характеристик ще й тієї частки людей з підмножини n_j (СУ, Рис. 1), яким всі N_i тим чи іншим чином делегували право управляти та приймати рішення щодо раціонального використання природних (включаючи й інтелектуальні) ресурсів спільноти.

Так, відома рекомендація Платона «Рішення слід приймати на основі знання, а не більшістю

голосів» здавна фіксувала факт того, що для результативного і ефективного продукування та розподілу благ у спільноті до складу n_j необхідно залучати розумних, спеціально відібраних, навчених і досвідчених людей з підмножин N_1 і N_2 та не допускати представників підмножин N_3 і N_4 , оскільки інтелект останніх $N_3(I_{i_{BANDIT}})$ і $N_4(I_{i_{STUPID}})$ не є орієнтованим на врахування цілей та інтересів інших людей, а природа їх мислення прямим чином нехтує інтересами та вигодами інших.

Тільки при виконанні цієї умови у підмножині n_j буде сконцентровано «... достатньо розумних людей, щоби стримувати активних дурнів і не давати їм зруйнувати те, що створили розумні» [21].

Усвідомлення необхідності знаходження у підмножині n_j «достатньо розумних людей» привело до появи як у теорії, так і в практиці управління технологій, орієнтованих на удосконалення використання інтелекту людських спільнот у процесах їх життєдіяльності і використання ними ресурсів Природи.

Як приклад, слід привести залучення до процесів і процедур управління з множини N_i виключно її талановитих представників, яка є давно відомою практикою сучасного управління. Так, для прикладу, якщо 28-й Президент США Вудро Вільсон (Thomas Woodrow Wilson) говорив, що для прийняття розумних рішень «Я не тільки використовую всі свої мізки, але й всі, які можу позичити...» [30], то уже 43-й Президент США Дж. Буш-молодший (George Walker Bush) у 2001 році ставив за мету створити уряд, «... який мислить по-іншому, шляхом залучення на державну службу талановитих і творчих людей» [31, с. 11], для чого необхідно «... залучати та утримувати талановитих людей...» [31, с. 15] – підхід народжений, сформований і постійно удосконалюваний тривалою та поточною практикою управління в бізнес-середовищі. Підтвердженням цілком обґрунтованої потреби в цьому можна вважати останні за часом як закордонні, так і вітчизняні публікації щодо проблем боротьби за таланти [для прикладу, 32, 33], їх приваблення, утримання і належне використання [для прикладу, 34, 35].

Слід також зауважити, що аналіз поточних публікацій в сфері управління засвідчують появу другого, ще більш важливого і перспективного напряму удосконалення управління використанням інтелектуальних ресурсів спільнот, який полягає у залученні і використанні людьми з підмножини n_j (СУ, Рис. 1) інтелекту талановитих і досвідчених людей з множини N_i - n_j (ОУ, Рис. 1).

Участь останніх у спільному виробленні, прийнятті і реалізації значимих для всієї спільноти рішень, коли прийняті рішення D_m будуть результатом роботи інтелекту спільноти, інтегрального або колективного розуму множини N_i

$$D_m = F[\sum n_j(I_j) \& \sum (N_i - n_j)(I_i)], \quad (8)$$

має високий потенціал забезпечення їх якості.

Націлені на вирішення цієї проблеми технології управління сьогодні уже відомі під назвами колективного [18, 19], партисипативного [для прикладу, 36], інклюзивного [для прикладу, 37], синархічного [38] управління, які набувають поширення в процесі удосконалення і осучаснення економіки капіталізму на основі його інтелектуалізації [39] та поступового переходу до відносин пари «суб'єкт – суб'єкт» [21].

Чудовим прикладом такого сучасного підходу до взаємодії керуючої і керованої ланок спільноти можна вважати слова Головнокомандувача Збройних сил України, генерала Валерія Залужного (I certainly don't think I am the smartest one here. I must and do listen to those who are in the field) «Я, звичайно, не думаю, що я найрозумніший. Я повинен і слухаю тих, хто на полі бою» [40]. Проте, основна кількість управлінців до останнього часу дотримуються традиційних відносин «суб'єкт – об'єкт», що суттєво знижує можливості залучення в процес управління додаткових інтелектуальних ресурсів.

Тому, проблема аналізу, оцінки, формування і добору із спільноти людських ресурсів N_i для підмножин n_j та $(N_i - n_j)$ людей з належно орієнтованими інтелектом і мисленням може вирішуватись з використанням моделі К. М. Чіполла за наступним алгоритмом.

1. Проходження членами спільноти N_i (в т. ч. претендентами на зайняття посад в підмножині n_j) тесту (для прикладу, [26]) на виявлення існуючих характеристик їх інтелекту з виявленням позитивних і негативних характеристик їх інтелекту.

2. Опрацювання результатів тестування для виявлення позитивних інтелектуальних переваг I_{iSMART} , I_{iKIND} і недоліків $I_{iBANDIT}$, $I_{iSTUPID}$ респондентів та формування N_i інтелектуальних портретів.

3. Порівняльний аналіз отриманих N_i інтелектуальних портретів з рекомендованим зразком $I_{iSMART} > I_{iKIND} > I_{iBANDIT} > I_{iSTUPID}$ (комплекс нерівностей 2) і виявлення респондентів з $I_{iSMART} \gg I_{iSTUPID}$.

4. Кількісна оцінка домінуючих складових характеристик розуму $N_1(I_{iSMART})$, доброти $N_2(I_{iKIND})$, злих намірів $N_3(I_{iBANDIT})$ і тупості $N_4(I_{iSTUPID})$.

5. Визначення інтелектуального портрету спільноти N_i у вигляді набору реальних значень кількісних показників N_1, N_2, N_3 і N_4 та порівняльний аналіз останнього із рекомендованим взірцем $N_1 > N_2 > N_3 > N_4$ (комплекс нерівностей 6).

6. Формування рекомендацій щодо інтелектуальних портретів потенційних претендентів на можливість зайняття посад у підмножині n_j , здатних забезпечити як ефективне використання інтелектуальних ресурсів підмножини $(N_i - n_j)$, так і належне використання нею ресурсів Природи.

Підтвердженням можливості використання запропонованої методики в практичному управлінні життєдіяльністю людських спільнот та процесів споживання ними ресурсів Природи можуть служити результати тесту К. М. Чіполла, пройденого з навчальною метою в процесі вивчення теми «Основи самоменеджменту» 15 студентами першого курсу – здобувачів ступеня бакалавра за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування». Обробка результатів персонального тестування була здійснена згідно запропонованого вище алгоритму і представлена в Таблиці 1.

Таблиця 1. Методика виявлення і оцінювання інтелектуальних орієнтирів спільноти людей як суми персональних інтелектуальних характеристик.

За результатами опрацювання персональних тестів приходимо до висновку, що з 15 респондентів тільки 2 (13,3%) відповідають сформульованій нами умові позитивної інтелектуальної орієнтованості особи $I_{iSMART} \gg I_{iSTUPID}$ (3). Ще 8 респондентів продемонстрували різноманітні варіанти домінування доброти (I_{iKIND}) над розумом (I_{iSMART}), що разом складає 66,7% групи, орієнтованих на бажані будь-якій спільноті пріоритети, а у 33,3% респондентів проявляються небажані у взаєминах з іншими членами спільноти складові.

Розподіл кількісних оцінок N_1, N_2, N_3 і N_4 за інтелектуальними домінантами респондентів $I_{iSMART}, I_{iKIND}, I_{iBANDIT}$ і $I_{iSTUPID}$ від найбільш впливових у сторону зменшення також дає далекий від бажаного (нерівності 6 і 7) результат інтелектуального портрету групи, а саме $N_2 > N_4 > N_3 > N_1$.

З отриманих показників приходимо до висновку, що як персональні інтелектуальні характеристики, так і колективний інтелект групи респондентів не можна вважати готовими до спільної, результативної та ефективної взаємодії, чого і не можна було очікувати від студентів першокурсників, які роблять перші кроки на шляху здобуття необхідних знань, досвіду і кваліфікації.

№ її членів

№	Отримані кожним респондентом характеристики інтелекту				Інтелектуальні портрети кожного респондента
	Позитивні		Негативні		
	IiSMART	IiKIND	IiBANDIT	IiSTUPID	
1	3	1	2	4	IiKIND>IiBANDIT>IiSMART=IiSTUPID
2	2	1	0	3	IiKIND>IiSMART>IiSTUPID
3	2	1	3	4	IiKIND>IiSMART>IiBANDIT >IiSTUPID
4	4	1	2	3	IiKIND>IiBANDIT>IiSTUPID>IiSMART
5	3	1	4	2	IiKIND>IiSTUPID>IiSMART>IiBANDIT
6	1	2	3	4	IiSMART>IiKIND>IiBANDIT=IiSTUPID
7	2	1	4	3	IiKIND>IiSMART>IiSTUPID>IiBANDIT
8	3	1	4	2	IiKIND=IiSTUPID>IiSMART=IiBANDIT
9	1	4	2	3	IiSMART>IiBANDIT>IiSTUPID>IiKIND
10	1	2	3	4	IiSMART=IiKIND>IiBANDIT=IiSTUPID
11	2	1	4	3	IiKIND>IiSMART>IiSTUPID>IiBANDIT
12	2	1	3	4	IiKIND>IiSMART>IiBANDIT>IiSTUPID
13	2	1	0	3	IiKIND>IiSMART>IiSTUPID
14	2	1	4	3	IiKIND>IiSMART=IiSTUPID>IiBANDIT
15	2	1	4	3	IiKIND>IiSMART>IiSTUPID>IiBANDIT
	Кількісні оцінки				Інтелектуальний портрет групи
	N1=3	N2=12	N3=4	N4=5	N2 > N4 > N3 > N1

При цьому, запропонована методика може служити технологією визначення, оцінювання і формування бажаного «інтелекту спільності» шляхом необхідних змін у організації спільної розумової діяльності окремих людей, їх груп чи будь-якої спільноти загалом з творчого вироблення, прийняття і реалізації рішень щодо взаємин з іншими людьми і спільнотами, з навколишнім світом та його природними ресурсами.

У цьому контексті, повертаючись до типової пари «СУ – ОУ» (Рис. 1), слід усвідомити, що належне управління використанням людськими спільнотами ресурсів Природи, раціоналізація і підвищення ефективності їх діяльності на засадах і критеріях сталого розвитку криється не тільки і не стільки в нарощуванні інтелектуального, емоційного, соціального, професійного і т. п. капіталів їх людських ресурсів, скільки в:

– гармонізації інтелектуальних характеристик підмножин учасників процесу управління n_j (СУ) і процесів виконання прийнятих рішень ($N_i - n_j$) (ОУ) до умов

$$N_1(I_{iSMART}) > N_2(I_{iKIND}) > N_3(I_{iBANDIT}) > N_4(I_{iSTUPID}) \text{ і } N_1(I_{iSMART}) \gg N_4(I_{iSTUPID});$$

– забезпечення присутності в підмножині n_j людей з інтелектуальними характеристиками

$$n_1(I_{jSMART}) > n_2(I_{jKIND}) > n_3(I_{jBANDIT}) > n_4(I_{jSTUPID}) \text{ і } n_1(I_{jSMART}) \gg n_4(I_{jSTUPID});$$

– формування у n_j здатності спільно з ($N_i - n_j$) виробляти, приймати і виконувати всебічно

обґрунтовані в контексті критеріїв сталого розвитку рішення D_m з виконанням умови (8).

При цьому слід наголосити, що, хоча у формуванні «інтелекту спільності» приймають участь всі N_i її учасників, особливої уваги спільноти вимагає саме формування підмножини n_j з людей, інтелектуальні характеристики яких задовольняють умову (3).

Так як з багатьох причин до числа n_j прагнуть потрапити не освічені і розвинуті інтелектуали, а самовпевнені, амбітні і переконані в своїх уявних перевагах жертви ефекту Даннінга-Крюгера [41], то запропонована процедура відбору і призначення претендентів до підмножини n_j з обов'язковим дотриманням умови (3) буде особливо корисною, оскільки в іншому випадку використання інтелектуального ресурсу спільноти буде зведено (в кращому випадку) тільки до колективного інтелекту цієї підмножини, а в гіршому – до інтелекту її авторитарного керівника. Наслідки життєдіяльності і використання ресурсів спільнотою будуть адекватними одноособовим рішенням.

Хорошим підтвердженням наших припущень можуть служити і результати використання моделі К.М. Чіполла для аналізу та оцінки президентства Д. Трампа [42]. Автор цього дослідження перед виборами Президента США у 2020 році дійшов до висновку, що «Ви можете чудово грати в гольф, бути чудовим телевізійником із захоплюючими рейтингами, чудовим бізнесменом, але водночас ви можете бути тупим президентом. Чотири роки

перебування на посаді переконали більшість американців, що Трамп не є стабільним генієм» (You might be great at golf, a great TV personality with rave ratings, an excellent businessman, but you might as well be a dumb president at the same time. Four years in office have only convinced more Americans that Trump might not be a stable genius.).

При цьому, чудовий висновок автора про те, що «Останнім місцем, де б ви хотіли бачити дурня, є Овальний кабінет» (The last place that you would like a stupid person to be in is the Oval office) є прямим підтвердженням нашого висновку про доцільність використання запропонованої методики для удосконалення управління життєдіяльністю найрізноманітніших за цілями, масштабами і призначенням людських спільнот.

Адже з її використанням можуть бути обґрунтовано доведені і пояснені широко відомі приклади непрофесійного, некваліфікованого, тупо дурного управління державними, галузевими, регіональними, партійними, волонтерськими і т. п. спільнотами з отриманням у результаті цього жахливих помилок у природокористуванні, джерелом яких є присутність в їх керівних органах обраних, призначених і залучених до прийняття рішень людей з інтелектуальними домінантами

I_{BANDIT} і I_{STUPID} .

Аналіз вітчизняних реалій автором уже згаданої вище статті «Ультиматум мислення» привів його до висновку, що «гідне місце України в новому постглобальному світі» відкриють тільки «... інакше мислення та інакша освіта», а також «думаючі люди» [3], чому, без сумніву, можуть сприяти рекомендації щодо забезпечення належ-

них зразків і прикладів інтелекто- і природокористування в людських спільнотах.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, нами продемонстровано доцільність, теоретично обґрунтовано і сформульовано умови та практичні рекомендації з використання в процесах і процедурах раціонального управління природоресурсними відносинами суспільства, його людських спільнот і ресурсів Природи на основі парадигми належного інтелектокористування.

Виявлено і сформульовано умови формування з множини людських ресурсів спільноти підмножин керуючої і керованої ланок типової управлінської пари.

Доведено переваги технологій спільного вироблення, прийняття і реалізації управлінських рішень і встановлено необхідні умови їх реалізації.

Запропоновано метод і алгоритм дослідження, аналізу та оцінки персональних і групових інтелектуальних портретів та розробки рекомендацій з їх необхідних і доцільних змін.

Подальші дослідження слід спрямувати на підготовку, проведення і опрацювання результатів за запропонованою методикою створення персональних і групових інтелектуальних портретів різних за масштабами, досвідом, сферами діяльності і результатами природокористування людських спільнот, серед яких студентські групи всіх років навчання, працівники органів управління життєдіяльністю територіальних громад, колективи виробничих, наукових і освітніх установ, партійних і громадських організацій.

Список літератури:

1. Laureano, P. Proper uses of natural resources. *Human Evolution* 13, 29–44 (1998). <https://doi.org/10.1007/BF02439366>
2. Aminetzah D., Claes J., De Vit C., Erben I., Hopman D., Jayaram K., Katz J., Naucner T., Samandari H., Van Aken T., Yang D. Nature in the balance: What companies can do to restore natural capital. McKinsey&Company, December 2022. 121 p.
3. Дацюк С. Ультиматум мислення. *Українська правда*. 30.09. 2019. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5d91bc5c1c51b/>
4. Рене Декарт. Міркування про метод (щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках). *Психологія і суспільство*. 2015, №2. С. 37–46.
5. Петренко В. П. Щодо ідентифікації проблеми інтелектокористування в якості фундаментальної проблеми раціоналізації використання людством природних ресурсів планети. Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції «Економіка та управління в нафтогазовому комплексі України: актуальні проблеми, реалії та перспективи» (21–23 вересня 2016 р., м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2016. С. 77–78.
6. Петренко В., Кісь С., Гуменюк В. Інтелектокористування як функція життєвої активності соціуму. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. 1(13) February. С. 104–112.
7. Дзвінчук Д.І., Лютий О.В., Петренко В.П. Інтелект людини – природний ресурс, який людство повинно навчитись уміло використовувати. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2018. # 2(60). С. 35–45. URL:

8. Petrenko V., Kis S., Kalambet Ya. The Process of Intelligence Usage as a Fundamental Problem of Rationalizing the Human Use of Earth's Natural Resources. *International Interdisciplinary Scientific Journal CZ-WNS*. 2019. #1. pp. 20–30. URL: <http://internationalscientificjournalnews.eu/index.php/view-of-articles/2019-2/>
9. Петренко В. П., Ревтюк Є. А. Процес інтелектокористування як важлива складова економічного розвитку регіону. *Вісник ДУ "Львівська політехніка" «Менеджмент та підприємництво в Україні. Етапи становлення і проблеми розвитку»*. 1999. С. 318–322.
10. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні / [за наук. ред. акад. НААН України, д. е. н., проф. М. А. Хвесика, д. г.-м. н., проф. С.О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»]. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 64 с.
11. Каныгин Ю.М. Загадки интеллектуального бытия. Київ, 1977. 230 с.
12. Калініченко Л.Л. Фактори забезпечення інтегрального інтелекту колективу підприємств. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 3. С. 120–127.
13. Woolley A.W., Aggarwal I., Malone Th. W. Collective Intelligence and Group Performance. *Current Directions in Psychological Science*. December 2015. #24(6). 420–424. DOI: 10.1177/0963721415599543
14. Riedl Chr., Kim Y.L., Gupta P., Woolley A.W. Quantifying collective intelligence in human groups. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. May 2021. #118(21): e2005737118 DOI: 10.1073/pnas.2005737118
15. Janssens M., Meslec N. and Leenders R. Th A. J. (2022). Collective intelligence in teams: Contextualizing collective intelligent behavior over time. *Frontiers in Psychology*. 13:989572. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.989572
16. Woolley, A. W., Chabris, C. F., Pentland, A., Hashmi, N., and Malone, T. W. (2010). Evidence for a collective intelligence factor in the performance of human groups. *Science* 330, 686–688. DOI:10.1126/science.1193147
17. Mao, A.T., and Woolley, A.W. (2016). Teamwork in health care: maximizing collective intelligence via inclusive collaboration and open communication. *AMA J. Ethics* 18, pp. 933–940. DOI:10.1001/journalofethics.2016.18.9.stas2-1609
18. Kurvers, R. H., Wolf, M., Naguib, M., and Krause, J. (2015b). Self-organized flexible leadership promotes collective intelligence in human groups. *R. Soc. Open Sci.* 2:150222. doi: 10.1098/rsos.150222
19. Kristie A. McHugh, Francis J. Yammarino, Shelley D. Dionne, Andra Serban, Hiroki Sayama, Subimal Chatterjee. Collective decision making, leadership, and collective intelligence: Tests with agent-based simulations and a Field study. *The Leadership Quarterly*. Volume 27, Issue 2, April 2016, Pages 218–241. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.01.001>
20. Петренко В.П., Лютий М.О. Структурно-логічний аналіз відносин «влада-суспільство» в рамках типової управлінської пари. «Ukraine – EU. Modern technology, business and law»: collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Modern priorities of economics, management and social development. *Environmental protection collection*. Chernihiv : CNUT, 2016. С. 162–164.
21. Дзвінчук Д.І., Лютий О.В., Петренко В.П. Щодо теоретичного аналізу і уточнення поняття «управлінська пара» як основи розвитку та удосконалення публічного управління. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. №67. С. 191–202.
22. Dzvinchuk D.I., Liutyi M.O., Petrenko V. P. Grapho-analytical Modeling of Processes of Interaction of Elementary Components of a Management Pair. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. 8(20) September. С. 8–15.
23. Carlo M. Cipolla. (1987). «The Basic Laws of Human Stupidity». *Whole Earth Review* 2, no. 7 (Spring 1987).
24. Savoiu Gheorghe, Țaicu Marian. (2019). Can Carlo Cipolla's Laws be Statistically Validated, and Later on Extended? *Romanian Statistical Review – Supplement nr. 12, 2019*. Pp. 60–77. URL: https://www.revistadestatistica.ro/supliment/wp-content/uploads/2019/12/rsss_12_2019_03en.pdf
25. Andrea G. B. Tettamanzi, Céliada Costa Pereira. Testing Carlo Cipolla's Laws of Human Stupidity with Agent-Based Modeling. *IEEE/WIC/ACM International Conference on Intelligent Agent Technology, IAT 2014*, Aug 2014, Warsaw, Poland. pp. 246–253.
26. Cipolla Temperament Test. IDRLabs. URL: <https://www.idrlabs.com/>
27. Piero Mella. Intelligence and Stupidity – The Educational Power of Cipolla's Test and of the «Social Wheel». *Creative Education*, 2017, 8, 2515–2534. URL: https://www.researchgate.net/publication/322066611_Intelligence_and_Stupidity_-The_Educational_Power_of_Cipolla%27s_Test_and_of_the_Social_Wheel
28. Хамчук Г. П., Карпик Ю. В., Петренко В. П. Закони Карло Чіполли в публічному управлінні: новий погляд на можливість використання / Розвиток компетентності в публічному секторі: європейські стандарти та перспективи: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 30 вересня 2021 р.)* / зв ред. Д. І. Дзвінчука; упоряд. Л. С. Мосора, Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2021. С. 11–114.

29. Куліковський Р.І., Петренко В.П., Хамчук Г.П. Інтелектокористування як головна умова раціонального використання ресурсів природи. *Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених “Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції”*, 30 листопада 2022 року. – Житомир: «Житомирська політехніка», 2022. С. 94–97.
30. Quotes of famous people. Woodrow Wilson. *Speech to the National Press Club (20 March 1914)*. URL: <https://quotepark.com/quotes/2097055-woodrow-wilson-i-not-only-use-all-the-brains-i-have-but-all-i-ca/>
31. The President’s Management Agenda. Executive Office of the President Office of Management and Budget. *Fiscal Year (2002)*. 72 p. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/omb/assets/omb/bud-get/fy2002/mgmt.pdf>
32. Vikram Ahuja. The War For Talent In The ‘New Normal’. *Forbes*. *July, 8, 2022*. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbesbusinesscouncil/2022/07/08/the-war-for-talent-in-the-new-normal/?sh=65c3117f689e>
33. Kristi Robinson. How to develop a winning strategy in the war for talent. *Human Resources. Executive*. January 31, 2022. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbesbusinesscouncil/2022/07/08/the-war-for-talent-in-the-new-normal/?sh=65c3117f689e>
34. Mahony M. How to Attract Top Talent in 2022. *Harvard Business Review*. January 6, 2022. URL: <https://dochangeright.com/how-to-attract-top-talent-in-2022/>
35. Дзвінчук Д., Баран М., Петренко В., Хамчук Г. Щодо проблеми приваблення і утримання талантів у системі публічного управління та адміністрування. *Публічне управління та регіональний розвиток*, 2022. (16), 383-406. <https://doi.org/10.34132/pard2022.16.05>
36. Larry E. Greiner. What Managers Think of Participative Leadership. *Harvard Business Review*. March 1973. URL: https://hbr.org/1973/03/what-managers-think-of-participative-leadership*
37. Juliet Bourke and Andrea Titus. The Key to Inclusive Leadership. *Harvard Business Review*. March 06 2020. URL: <https://hbr.org/2020/03/the-key-to-inclusive-leadership>
38. Дзвінчук Д.І., Лютий М.О., Петренко В.П. Економіка знань і необхідні зміни в моделях лідерства. *Зб. наук. праць «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії»*. 2016. Вип. 64. С. 44–60.
39. Dmytro Dzvynchuk, Victor Petrenko, Mariana Orliv, Andriy Mazak, Iryna Ozminska, “Progressive Capitalism” by J. Stiglitz: Rethinking the Priorities of Its Formation, *Journal of Business and Economic Development*. Vol. 4, No. 4, 2019, pp. 128-133. Doi: 10.11648/j.jbed.20190404.11
40. Дзвінчук Д. І., Петренко В. П. Щодо проявів ефекту Данінга-Крюгера в системі управління українською державою. *Теорія та практика державного управління*. ХарПІДУ. 2017. №1(50). С. 6–11.
41. An interview with General Valery Zaluzhny, head of Ukraine’s armed forces. *The Economist*. Dec 15th 2022. URL: <http://www.economist.com/zaluzhny-transcript>
42. Kamna Kirti. 6 Laws of Stupidity with Trump. Testing Carlo M. Cipolla’s Laws of Stupidity with Trump. *Medium*. Sep 4, 2020. URL: <https://medium.com/the-collector/6-laws-of-stupidity-with-trump-b279fde5203a>

Dzvynchuk D.I., Petrenko V.P., Khamchuk H.P. IDENTIFICATION OF THE CONDITIONS OF EFFECTIVE INTERACTION OF INTELLECTUAL RESOURCES OF HUMAN COMMUNITIES IN THE PROCESS OF ENSURING RATIONAL NATURE USE

The article, based on the analysis and assessment of the current state of management of the use of the resource potential of Nature, demonstrates the necessity and expediency, as well as theoretically substantiates and formulates the conditions and practical recommendations for use in the processes and procedures of management of natural resource relations of society and human communities of all its components based on their use by management bodies paradigms of priority provision of proper management of the use of intellectual resources – intellectual using.

With the use of the model proposed by K.M. Chipolla and the method of analyzing the intellectual characteristics of its carriers, the conditions for the formation of subsets of the governing and governed links of a typical management couple in the sets of human resources of various communities of society were identified, substantiated and formulated, the advantages of technologies of joint production, adoption and implementation by human resources were proven. of these subsets of management decisions, the necessary conditions for their implementation were established, a method and algorithm of research, analysis and assessment of personal and group intellectual portraits of participants were proposed for the development of recommendations regarding their necessary and appropriate changes. The results of the experimental approbation of the model, method and algorithm of research, analysis and assessment of intellectual portraits in the environment of higher education seekers are presented, which confirmed the possibility and expediency of their application in practical management.

It is advisable to continue further research by preparing, conducting, processing and evaluating the results of creating personal and group intellectual portraits of human communities of different scales, experience, spheres of activity and results of nature use, including student groups of different years of study, employees of local community life management bodies, production teams, scientific and educational institutions, party and public organizations.

Key words: *resources, intelligence, intelligence use, management, interaction, results, recommendations.*

Дуброва О.М.

Міжрегіональна академія управління персоналом

Єфіменко Л.М.

Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

БЕНЧМАРКІНГ У ДЕРЖАВНОМУ РЕГУЛЮВАННІ РОЗВИТКУ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті дістала подальшого розвитку послідовність етапів роботи з організації державної підтримки національних систем вищої освіти згідно з концепцією бенчмаркінгу OECD (2017), що на відміну від системи вищої освіти, яка має обмежений контроль або взагалі не контролює деякі процеси, що впливають на кінцеві результати, наприклад на соціально-економічні тенденції, які можуть вплинути на результати працевлаштування випускників, передбачає реалізацію завдань держави у відповідності з основними положеннями концепції Економічної соціодинаміки та полягає у своєчасному розпізнаванні мінливих в ході соціодинамічних циклів соціальних властивостей освітніх послуг і переміщення їх з однієї базової групи до іншої, що є надзвичайно важливим при підготовці та вивченні готових рішень державної підтримки системи вищої освіти.

Встановлено, що серед безлічі визначень бенчмаркінгу найбільш просте і вичерпне визначення пов'язане з представленням бенчмаркінгу як систематичного процесу виявлення та впровадження найкращих чи передових практик. Визначено, що у дослідженнях часто наводяться множинні класифікації бенчмаркінгу, проте виділено два основні типи: неформальний та формальний бенчмаркінг.

Встановлено, що приклади університетського бенчмаркінгу є ще всього єдиними і закінчуються внутрішніми процесами організації діяльності закладів вищої освіти (ЗВО). У глобальному освітньому середовищі він розглядається в якості інноваційної управлінської технології, здатної формалізувати передачу та адаптацію передового управлінського досвіду. Незважаючи на те, що бенчмаркінг, як інструмент підвищення ефективності, не є новим, як у приватному, так і в державному секторі економіки, у системі складових показників оцінки якості вищої освіти він використовуються, головним чином, на інституційному рівні, і в більшому ступені пов'язаний із забезпеченням якості освітніх послуг та управлінням навчальними закладами.

Ключові слова: бенчмаркінг, державне регулювання, послуги вищої освіти.

Постановка проблеми. Запозичення кращих практик у сфері вищої освіти, за визнанням дослідників, вважається хорошою можливістю використовувати апробовані і добре зарекомендували себе методи державного управління в умовах бюджетних обмежень, викликаних попитом, що збільшується, на послуги ЗВО з боку індивідуумів, суспільства і держави. Потреба в швидкому оновленні освітніх програм, широке використання інформаційно-комунікаційних технологій у галузі, а також необхідність постійного перегляду методів взаємодії на територіальному рівні та бізнесом для ефективності наукових досліджень, не залишає часу на довгий шлях пошуку, розробки та апробування виключно власних нових управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У якості надійного та простого механізму, що дозво-

ляє розпізнавати, вивчати, а потім адаптувати до власного використання кращі практики, виступає бенчмаркінг. Історію бенчмаркінгу можна прослідкувати, починаючи з 1920-х років, коли методи порівняння були вперше застосовані до контролю якості продукції. Ця концепція набула розвитку у Японії у 40-ві роки пришлого сторіччя, а родоначальниками концепції вважаються дослідники США: Е. Демінг [1], Дж. Джуран [2], А. Фейгенбаум [3].

Застосування бенчмаркінгу було настільки результативними, що використання концепції поступово розширилося від якості продукції до якості питань організації виробництва.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних підходів до визначення бенчмаркінгу у державному регулюванні розвитку послуг вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Існує безліч визначень бенчмаркінгу, проте, як ми вважаємо, найбільш просте і вичерпне визначення пов'язане з представленням бенчмаркінгу як систематичного процесу виявлення та впровадження найкращих чи передових практик [1–3].

Передові практики – це такі практики, які дають найкращі результати; відбираються внаслідок постійного процесу дослідження; оцінюються як зразкові, хороші або успішно реалізовані, а потім адаптовані до конкретної організації.

У дослідженнях часто наводяться множинні класифікації бенчмаркінгу, проте експерти, зайняті теорією та практикою цієї технології, вказують на два основні типи: неформальний та формальний бенчмаркінг. У рамках формального бенчмаркінгу виділяють також бенчмаркінг результатів та бенчмаркінг кращих (еталонних) практик (таблиця 1).

Бенчмаркінг, що з'явився в промисловому виробництві, швидко був адаптований до сфери вищої освіти і знайшов у ній найширше застосування. Масове використання в національних системах вищої освіти бенчмаркінгу пов'язане, як вважають багато вчених з тим, що він аналогічний

процесам навчання людини, більше того, його технології описуються як технології навчання навчального закладу.

На думку Алстете, Джеффрі В., бенчмаркінг допомагає сформувати навчальну організацію, як групу відданих справі людей, які активно прагнуть до досконалості, розвитку та знань [4]. Якщо експерти мають рацію то, лише ті ЗВО, які можуть швидко вчитися та освоювати своє оточення, будуть по праву називатися ЗВО двадцять першого століття. Бенчмаркінг може допомогти ініціювати перетворення, засновані на філософії безперервного вдосконалення, але цього результату можна досягти тільки в тому випадку, якщо інформація про оточення постійно оновлюватиметься і закріплюватиметься для повторного використання. За своєю суттю бенчмаркінг встановлює рамки для постійного розвитку, що досягається діями після того, як кращі практики ідентифіковані, застосовані та перебувають під постійним спостереженням [4].

Ще 1994 р. була заснована Глобальна мережа бенчмаркінгу (Global Benchmarking Network, GBN) [5]. Наприкінці 1991 року у сфері вищої освіти було розпочато широкомасштабну

Таблиця 1

Класифікація бенчмаркінгу

Типи бенчмаркінгу	Коротка характеристика типів бенчмаркінгу
Неформальний	Бенчмаркінг, який реалізується несвідомо на роботі і в буденному житті. Заснований на постійному порівнянні своєї поведінки з поведінкою інших членів суспільства, пошуком кращих методів досягнення результатів, застосуванням цих результатів у власному житті. Обмін досвідом у рамках неформального бенчмаркінгу відбувається за підсумками спілкування з колегами по роботі, експертами, інших способів взаємодії з членами суспільства на конференціях, семінарах та інтернет-форумах. Наприклад, онлайн-бази даних/веб-сайти, публікації, що містять інформацію про контрольні показники, дозволяють швидко і легко ознайомитися з передовою практикою та кращими досягненнями
Формальний	<p>1. Бенчмаркінг результатів (порівняльний бенчмаркінг) Заснований на вивченні та порівнянні результатів конкретного процесу. Зібрана інформація використовується для виявлення можливостей для покращення та/або встановлення цільових показників. Результати інших організацій, як правило, називаються еталонними показниками, і ідеальним орієнтиром є процес, внаслідок якого такі організації досягають результатів. Порівняльний аналіз може включати зіставлення фінансових результатів: витрат на оплату праці, на утримання будівель та обладнання, оцінку порядку виконання бюджету, грошових потоків, джерел доходів, а також нефінансові підсумки: плинності кадрів, питомої ваги адміністративного персоналу в загальній чисельності співробітників, тривалість часу на складання бюджету, методів впливу на навколишнє середовище тощо</p> <p>2. Бенчмаркінг кращих практик (процесний бенчмаркінг) Заснований на пошуку та вивченні організацій, які домагаються високих досягнень в сферах діяльності, що цікавлять. У цьому вивчаються і порівнюються й не так результати роботи організацій, скільки процеси, створені задля досягнення цих результатів. Знання, отримані в ході дослідження, використовуються шляхом адаптації та накладання найкращих методів управління на існуючу модель організації. Тому порівняльний аналіз найкращої практики включає у собі весь процес виявлення, збору, аналізу та застосування передових методів. Існує низка оптимальних методів порівняння. До них належать методи оцінки передової практики у сфері вищої освіти</p>

програму бенчмаркінгу Національної Асоціації керівників університетів та коледжів (NACUBO) [6], яка покликана забезпечити учасникам проекту об'єктивну основу для реалізації механізмів бенчмаркінга, що пропонує путівник за кращими практиками інших організацій.

Сьогодні бенчмаркінг перейшов у дієвий і доступний механізм, реалізація якого принесла очікувані вигоди для закладів вищої освіти [4]. Цей проект, по суті, став відповіддю на критику бенчмаркінгу для університетів. Критики вимагали порушення щодо «неосязності» показників, ресурсоємності самого процесу створення кращих практик, зловживань у використанні способів збору інформації, відсутності культури обміну спільною інформацією, її конфіденційності, а також правильного накладення кращих практик на умови функціонування ЗВО. Створення спеціальних фондів інформації, а також позитивні рекомендації щодо застосування бенчмаркінгу та успішні приклади його використання у сфері вищої освіти, стали дієвим відповіддю на критичні зауваження дослідників [1].

Бенчмаркінг знаходить практичне застосування і в діяльності українських ЗВО. Українські дослідники розглядають бенчмаркінгове проектування як метод підбору освітніх практик для функціонування сучасних навчальних закладів [7]. Бенчмаркінг пропонується дослідниками для вирішення проблеми якості освітніх послуг ЗВО [8], а також розглядається в якості одного з ефективних напрямків розвитку педагогічної системи вищої освіти на основі інноваційних управлінських технологій [9].

Разом з тим, ці приклади університетського бенчмаркінгу є ще всього єдиними і закінчуються внутрішніми процесами організації діяльності ЗВО. У глобальному освітньому середовищі він розглядається в якості інноваційної управлінської технології, здатної формалізувати передачу та адаптацію передового управлінського досвіду [1].

Однак, незважаючи на те, що бенчмаркінг, як інструмент підвищення ефективності, не є новим, як у приватному, так і в державному секторі економіки [10], у системі складових показників оцінки якості вищої освіти він використовується, головним чином, на інституційному рівні, і в більшому ступені пов'язаний із забезпеченням якості освітніх послуг та управлінням навчальними закладами. Невипадково, що ще в 2008 році після закриття Центру стратегічних досліджень вищої освіти (СНЕРС), «бенчмаркінг відносився до внутрішньо-організаційних процесів, спрямованих

на підвищення ефективності організації шляхом навчання [11].

До бенчмаркінгу у сфері вищої освіти можна віднести також і різні види рейтингування ЗВО. Ці форми бенчмаркінга зазвичай встановлюють цілі, на підставі яких установи можуть порівнювати свої результати.

Уже в більш пізніх роботах дослідники все частіше стали вказувати на цінність бенчмаркінга у вирішенні питань державного регулювання національної системи вищої освіти. До таких робіт слід віднести роботу, опубліковану в 2016 році Уільямсом Р., Лієм А., Рассен-фоссе Г. і Дженсеном Р. «Рейтинг національних систем вищої освіти» [12]. Пропонований авторами рейтинг є унікальним, оскільки створений на тезі, що «система вищої освіти в цілому, а не тільки окремі університети мають важливе значення для культурного розвитку країни», і що різні установи будуть різними способами сприяти досягненню загальнонаціональних цілей.

У 2017 році організація співпраці та розвитку (ОЕСР) запропонувала цілу програму підвищення ефективності системи вищої освіти, яка включає в себе іншу, не пов'язану з традиційним підходом у системі вищої освіти, заснованих на еталонних показниках окремо діючих університетів [13].

У центрі уваги реалізованої програми бенчмаркінга – практика та досвід успішного вирішення складних завдань державного проектування політичних рішень, співставлення між країнами, внутрішнього навчання та підтримки процесів розвитку, що стосується в першу чергу з оцінкою найкращих методів управління всією групою ЗВО конкретної країни. ОЕСР, враховуючи високий попит на порівняльну оцінку функціонування Національної системи вищої освіти, надає велике значення бенчмаркінгу, який вважається інструментом розвитку та підвищення ефективності Національної системи вищої освіти на основі надання урядами різних країн набору готових рішень для участі у виробленні спрямованої державної політики.

Це стосується створення так званої «лабораторії для всіх», що об'єднує в собі співставлення між країнами на основі міжнародного бенчмаркінга різних систем вищої освіти. В якості вихідного матеріалу в таких лабораторіях розглядаються кращі управлінські практики, реалізовані на національному, регіональному або інших рівнях системи вищої освіти, залежно від органів державного управління країни та особливостей реалізації освітніх програм. ОЕСР бере на

себе обов'язки по збору та аналізу складових на рівні державних даних, спостереженню за розвитком подій у складному та швидко розвиваючому секторі, налагодженню політичного діалогу та обміну досвідом на міжнародному рівні, виявленню довгострокових тенденцій і проблем, а також надання відповідних консультацій з питань політики в сфері вищої освіти.

Цілями реалізованої програми ОЕСР є формування контрольних показників ефективності системи вищої освіти, які дозволяють: порівнювати між собою різні аспекти функціонування системи вищої освіти; виявляти сильні і слабкі сторони системи вищої освіти в кожній країні; забезпечувати основу для взаємного навчання; створення бази даних для розробки стратегій підвищення ефективності системи вищої освіти різних країн.

Класифікація бенчмаркінга для державного регулювання національних систем вищої освіти наведена у табл. 2.

Програма ОЕСР спирається на довгу історію становлення державної підтримки вищої освіти і виходить з того, що система вищої освіти перебуває в тісному зв'язку з соціально-економічним становищем держави. Соціально-економічне становище породжує політику, спрямовану задоволення потреб суспільства як такого.

Ці суспільні потреби визначаються сторонами, заінтересованими у розвитку сфери вищої освіти, які вимагають від політичної системи дій щодо визначення пріоритетів.

Пріоритети втілюються у завдання, призначені для вирішення національної системою вищої освіти. Вкладення ресурсів в університети, а саме в освіту, наукові дослідження та розвиток системи взаємодії зацікавлених у їх діяльності сторін, спрямоване на

досягнення поставлених державою цілей.

Результатом цих процесів є продукти або те, що вища освіта надає зовнішньому світу (високкваліфіковані спеціалісти, публікації, наукові розробки тощо). На наступному етапі результати діяльності ЗВО взаємодіють з навколишнім середовищем, що призводить до прояву первинного (в результаті споживання продукту індивідуумами) і вторинного (в результаті споживання продуктів суспільством) результатам споживання. У кінцевому підсумку цінність описаних процесів і ефектів споживання, що виявляються, визначає результативність національної системи вищої освіти. Програма ОЕСР з бенчмаркінгу містить у собі послідовність етапів роботи з організації державної підтримки національних систем вищої освіти, яка дозволяє концептуалізувати та аналізувати систему вищої освіти для кращого розуміння процесів, пов'язаних з діяльністю ЗВО (табл. 3). На основі рекомендацій ОЕСР, національні Уряди отримують можливість створювати, реалізовувати і постійно вдосконалювати проекти державної підтримки ЗВО.

Висновки. Сама система вищої освіти часто має обмежений контроль або взагалі не контролює деякі процеси, що впливають на кінцеві результати, наприклад соціально-економічні тенденції, які можуть вплинути на результати працевлаштування випускників. Завдання держави у відповідності з основними положеннями концепції Економічної соціодинаміки, своєчасно розпізнавати мінливі в ході соціодинамічних циклів соціальних властивості освітніх послуг і переміщувати їх з однієї базової групи в іншу. При вирішенні цього завдання в сучасних умовах у Урядів часто немає часу для вироблення, апробування та реалізації власних рішень. Саме тому надзвичайно

Таблиця 2

Класифікація бенчмаркінга для державного регулювання національних систем вищої освіти

Типи бенчмаркінгу	Коротка характеристика типів
Метричний бенчмаркінг	використовується інформація для визначення країнами сильних і слабких сторін своїх національних систем вищої освіти та зіставлення своїх результатів з іншими країнами. Цей підхід відрізняється від звичайного метричного бенчмаркінгу, коли організація визначає, наскільки добре вона працює по відношенню до контрольної «мети»
Практичний бенчмаркінг	використовується інформація про практику діяльності національних систем вищої освіти для з'ясування результативності власної системи вищої освіти та кращого розуміння причин, що лежать в основі наявних результатів. Цей підхід визначає, які види практик отримують кращі результати та чи допоможе це країнам в обміні новими ідеями розвитку
Бенчмаркінг політики	використовується інформація про державні політики, які є ключовим фактором корисності національних систем вищої освіти. Зіставлення політики між різними системами спрямоване на краще розуміння зв'язків між політикою та результатами, генерування знань і розробку нових стратегій для підвищення ефективності роботи

Послідовність етапів роботи з організації державної підтримки національних систем вищої освіти

Використання моделі	Етапи роботи	Розв'язні задачі
Проблеми, потреби та актуалізація політики	Соціально-економічні питання (проблеми) викликають необхідність дій уряду. Уряд (з зацікавленими сторонами) визначає потреби суспільства. Уряд перетворює потреби в політику та цілі вищої освіти (освітні програми)	Актуалізація: Чи відповідають цілі політики потребам суспільства?
Кінцевий продукт і результативність	Ресурси (наприклад, фінансові та людські ресурси) виділяються системі вищої освіти (ЗВО на їх програми). Ресурси, що вводяться, забезпечують діяльність національної системи вищої освіти (ЗВО). Результатом цієї діяльності є безпосередні продукти та послуги ЗВО у галузі освіти, досліджень та взаємодії	Економіка: Скільки коштують ресурси, що вводяться? Чи можна заощадити на ресурсах? Результативність: Як співвідносяться результати та витрати в системі вищої освіти? Чи можна підвищити ефективність системи?
Результати та ефективність	Введені ресурси спрямовані на досягнення первинних ефектів споживання, які безпосередньо пов'язані з індивідуумами та станом самих університетів. Первинні ефекти споживання призводять до виявлення вторинних ефектів, які потрібні суспільству. Такий зв'язок призводить, в кінцевому результаті до соціального благополуччя і стійкості, які відповідають потребам суспільства і, отже, цілям вищої освіти.	Соціальна ефективність: Чи призводять кінцеві продукти ЗВО до задоволення потреб індивідуумів та суспільства? Чи можна посилити прояв первинних і вторинних ефектів від функціонування системи вищої освіти? Економічна ефективність: Скільки коштує досягнення бажаних результатів? Як вона зіставляється із результатами інших національних систем вищої освіти? Соціальний добробут та стійкість: Наскільки корисні результати задоволення потреб суспільства? Чи можуть бути результати стійкими, тобто чи можуть вони стати стійкою нормою?

адаптовано до OECD (2017) [13]

важливим є вивчення готових рішень державної підтримки в інших країнах, їх аналіз та адаптації до умов конкретної національної системи вищої освіти. Така постановка питання дозволяє скоро-

тити терміни ухвалення рішень щодо зміни організації державної підтримки для відповідності основним тенденціям розвитку світового освітнього простору.

Список літератури:

1. Деминг Э. Менеджмент нового времени: Простые механизмы, ведущие к росту, инновациям и доминированию на рынке. М.: Альпина Паблишер, 2019. 192 с.
2. Juran J.M. Quality Control Handbook, New York: McGraw-Hill, 1974. 435 p.
3. Фейгенбаум А. Контроль качества продукции. М.: Экономика, 1986. 471 с.
4. Alstete, Jeffery W. (2019). Benchmarking in Higher Education: Adapting Best Practices to Improve Quality. ERIC Digest. URL: <https://www.ericdigests.org/1997-3/bench.html>. (Дата звернення: 12.08.2022).
5. Global Benchmarking Network (2022). Reinforcing Competitive Capacity with Benchmarking as a Management Technique. URL: <https://www.globalbenchmarking.org/> (Дата звернення: 06.09.2022).
6. NACUBO (2022). Higher Education's Top 5 Business Issues. URL: <https://www.nacubo.org/> (Дата звернення: 06.09.2022).
7. Кравченко Г.Ю. Управління розвитком професійної компетентності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Дрогобич, 2018, С. 192–196.
8. Прус Л.Р. Управління конкурентоспроможністю вищих навчальних закладів на засадах бенчмаркінгу. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04, Тернопіль, 2008, 20 с.

9. Pochuieva O. Development of the model of managing presentation activities of general educational institutions. *Молодий вчений*. 2017. №5. С. 418–422.
10. Johnston, R., G. Clark and M. Shulver (2012), *Service Operations Management: Improving Service Delivery*, Financial Times/ Prentice Hall, Harlow. : <https://www.jerosystems.com/2016/servop.pdf>
11. Johnston, R., G. Clark and M. Shulver (2012), *Service Operations Management: Improving Service Delivery*. Financial Times/ Prentice Hall, Harlow. URL: <https://www.jerosystems.com/2016/servop.pdf> (Дата звернення: 16.09.2022).
12. Williams, R., A. Leahy, G. d. Rassenfosse and P. Jensen (2016), *U21 Ranking of National Higher Education Systems 2016*, University of Melbourne, Melbourne. URL: <https://www.jerosystems.com/2016/servop.pdf> (Дата звернення: 16.09.2022).
13. OECD (2017), *Benchmarking higher education system performance: Conceptual framework and data, Enhancing Higher Education System Performance*, OECD Paris. URL: <http://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/Benchmarking%20Report.pdf> (Дата звернення: 16.09.2022).

Dubrova O.M., Yefimenko L.M. BENCHMARKING IN STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION SERVICES

In the article, the sequence of stages of work on the organization of state support for national higher education systems in accordance with the OECD benchmarking concept (2017) was further developed, which, unlike the higher education system, which has limited or no control over some processes that affect the final results, for example, on socio-economic trends that can affect the results of employment of graduates, involves the implementation of state tasks in accordance with the main provisions of the concept of Economic Sociodynamics and consists in the timely recognition of the changing social properties of educational services during sociodynamic cycles and their transfer from one base group to another, which is extremely important in the preparation and study of ready-made solutions for state support of the higher education system.

It has been established that among the many definitions of benchmarking, the most simple and comprehensive definition is related to the presentation of benchmarking as a systematic process of identifying and implementing best or advanced practices. It is recognized that research often cites multiple classifications of benchmarking, but two main types are distinguished: informal and formal benchmarking.

It has been established that the examples of university benchmarking are still the only ones and end with the internal processes of organizing the activities of higher education institutions (HEIs). In the global educational environment, it is considered as an innovative management technology capable of formalizing the transfer and adaptation of advanced management experience. Despite the fact that benchmarking, as a tool for improving efficiency, is not new, both in the private and in the public sector of the economy, in the system of component indicators of the quality of higher education, it is used mainly at the institutional level, and to a greater extent at the related to ensuring the quality of educational services and management of educational institutions.

Key words: benchmarking, state regulation, higher education services.

Ковтун Т.Ю.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ДЛЯ СТІЙКОСТІ ТА ВІДНОВЛЕННЯ БІЗНЕСУ У ВОЄННИЙ ЧАС

У статті досліджуються особливості державної фінансової підтримки для стійкості та відновлення бізнесу у воєнний час. З'ясовано, що держпрограма «Доступні кредити 5–7–9%» допомагає стимулювати та відновлювати бізнес й найкращим чином показала свою ефективність з підтримки бізнесу у воєнний час. У результаті дослідження встановлено, що підтримка за держпрограмою «Доступні кредити 5–7–9%» станом на 10.10.2022 р. склала 22 609,33 млн грн, кількість підписаних кредитних угод налічує 48 393 на загальну суму 143 566,7 млн грн (з них на 53 945,61 млн грн підписані угоди з 24.02.2022 р.), а українські аграрії у межах даної програми залучили кредитів обсягом на 57,17 млрд грн, з них під посівну кампанію – на суму 38,55 млрд грн (67,4%). На основі аналізу стану та потреб українського бізнесу під час воєнного стану, визначено, що потреба бізнесу у додатковому фінансуванні постійно зростає. Виокремлено три головні перепони для відновлення підприємницької діяльності, зокрема: непрогнозованість розвитку ситуації в Україні (44,2%), фінансові проблеми, пов'язані з недостатністю капіталу (42,1%) і недостатня кількість платоспроможних клієнтів в Україні (39,5%). Встановлено, що ключовими перепонами у взаємовідносинах із органами влади власники бізнесу відзначили блокування податкових накладних (40,6%), затримку з логістикою на кордоні (черги на митних пунктах) (20,4%) і відмову у доступі до державних програм підтримки (гранти, 5–7–9 тощо) (19,6%). Узагальнено інформацію, оприлюднену на круглому столі «Нагальні потреби українського агросектору для стійкості та відновлення» щодо основних потреб агровиробників в умовах воєнного стану. Основними потребами агровиробників є: забезпечення генераторами, насіннєвим матеріалом, державна підтримка безперебійного експорту та доступ до додаткових джерел фінансування. Встановлено, що з-за даних умов потребують невідкладного вирішення на всіх без виключення рівнях управління державою наступні питання у агросфері: на найвищому рівні необхідно забезпечити безперебійну роботу зернового коридору; на рівні місцевого самоврядування та органів державної виконавчої влади – спростити доступ аграріїв до кредитних ресурсів, щоб основною заставою було зерно і держава надавала гарантію банку за позичальника.

Ключові слова: державна підтримка, органи державної влади, бізнес, органи місцевого самоврядування.

Постановка проблеми. Початок повномасштабного військового вторгнення росії на територію України призвів до колосальних змін у системі державної підтримки розвитку економіки країни та бізнес-середовища. У зв'язку з руйнуванням цивільних та інфраструктурних об'єктів по всій території країни, вимушеною міграцією населення, спричиненою бойовими діями, відбулися динамічні негативні зміни в роботі бізнесу. Ця повна зміна умов функціонування бізнесу спричинена багатьма факторами, серед яких: розривання комерційних зв'язків з країною-агресором; окупація територій на яких працював бізнес; тотальна міграція працездатного населення жіночої статі за кордон; жінки, які залишилися в Україні вимушені приділяти більше уваги дітям шкільного та дошкільного віку, а не роботі, оскільки всі

діти переведені на дистанційну форму навчання і виховання; більше мільйона чоловіків працездатного віку залишили робочі місця і пішли захищати батьківщину; кардинально змінилися потреби суспільства – від споживацького типу (споживання продуктів та послуг) Україна вимушено перейшла до мілітаризації, тобто поширення військових законів та дисциплін на цивільні галузі господарства, економіку і нарощування військової потужності.

З метою розв'язання найбільш актуальної проблеми України – проблеми забезпечення належної обороноздатності країни, за рахунок достатньої кількості військової техніки, сил і засобів боротьби з країною-окупантом, актуальним є державна підтримка бізнесу, який може згенерувати внутрішні ресурси України, забезпечити подат-

кові надходження в бюджет та стати потужним тилом для Збройних сил України.

За сучасних умов, коли Україна перебуває у стані війни, податки є одним з головних фінансових інструментів, що регулюють взаємовідносини малого, середнього і великого бізнесу з державою. Робота бізнесу під час війни є надзвичайно важливим джерелом наповнення бюджету та формування робочих місць, при цьому, малий бізнес виступає найбільш активним учасником усіх соціально-економічних процесів, оскільки саме він спроможний швидко адаптуватися до швидкозмінних умов сьогодення, миттєво реагувати на всі потреби суспільства, при цьому, використовуючи адаптивну форму управління, постійно впроваджувати інновації, мінімізуючи збитки як для себе, так і для держави в цілому. Отже, актуальним для науки та практики публічного управління та адміністрування є пошук механізмів державної підтримки бізнесу для забезпечення стійкості та розвитку бізнесу у воєнний і повоєнний періоди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості державної фінансової підтримки для стійкості та відновлення бізнесу у воєнний та повоєнний періоди досліджує значна когорта науковців та практиків. Так, наукові праці В. Могильської присвячені аналізу деяких аспектів стимулювання бізнесу в період воєнного стану в Україні, І. Годнюк, досліджує оподаткування суб'єктів малого підприємництва, а І. Грищенко – прийняття управлінських рішень в умовах воєнного стану та ін.

Науковці акцентували увагу на різних аспектах підтримки бізнесу, проте системних наукових напрацювань щодо державної підтримки бізнесу наразі немає. Праця безпосередньо пов'язана з науковими дослідженнями кафедри публічного управління, менеджменту інноваційної діяльності та дорадництва Національного університету біоресурсів і природокористування України, які здійснюються в межах науково-дослідної теми “Трансформація публічного управління в умовах сучасних викликів” (ДР № 0122U201662).

Метою роботи є дослідження особливостей державної фінансової підтримки для стійкості та відновлення бізнесу у воєнний час. Для досягнення мети визначено наступні завдання: проаналізувати фінансові інструменти для підтримки бізнесу в т.ч. агросектору; провести оцінку нагальних потреб бізнесу в умовах воєнного стану; проаналізувати міжнародну підтримку вітчизняного бізнесу.

При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема застосований системний підхід та системний аналіз з метою дослідження проблеми функціонування бізнесу та пошуку шляхів державної фінансової підтримки бізнесу; узагальнення для формулювання умовиводів; системно-структурний аналіз дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний розвиток економіки України залежний від продуктивності й можливості бізнес-середовища ефективно протистояти усім викликам військового часу. Наразі, можемо констатувати спроможність підприємців до самоорганізації й бажання максимально розкривати підприємницький талант для пошуку нових шляхів забезпечення абсолютно нових потреб населення, держави, міжнародної спільноти, всіх сфер і галузей життєдіяльності. Широкомасштабна війна миттєво і докорінно змінила як внутрішній світ кожного жителя України так і наше відношення і взаємодію з зовнішнім середовищем, зокрема, відношенням до бізнесу, діяльністю бізнесу, його зв'язки та товари і послуги, які виробляє і надає бізнес. Саме тому, українська влада зобов'язана ініціювати нові заходи стосовно пріоритетів і механізмів стимулювання розвитку економіки [1, с. 196], які будуть скеровані на підтримку бізнес-середовища під час війни і передбачати зміни стосовно вимог ведення бізнесу, кредитування, оподаткування, можливості релокації бізнесу з територій ведення активних бойових дій тощо.

Відповідно до Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» була імплементована спрощена система оподаткування, що передбачає спеціальний податковий режим для зниження податкового навантаження (звільняє від сплати окремих видів податків: податку на доходи фізичних осіб, податку на додану вартість, податку на прибуток, земельного податку тощо; надання права вибору сплати податку на додану вартість; спрощення бухгалтерського обліку та фінансової звітності) та стимулювання малого підприємництва в Україні. Ця система передбачає лише один вид податку: єдиний податок, що сплачується до місцевого бюджету; однак незалежно від цього підприємці сплачують єдиний соціальний внесок, котрий зараховується на рахунки органів Міністерства доходів і зборів України (див. табл. 1).

На загальнодержавному рівні фінансова підтримка малого бізнесу гарантується Законом

Спрощена система оподаткування для ФОП та суб'єктів господарювання

	1 група	2 група	3 група	4 група
	для ФОП	для ФОП	для ФОП та юр. осіб	для сільськогосподарських товаровиробників
Ставка ЄП	до 10% від прожиткового мінімуму	до 20% від мінімальної ЗП	5% з доходу	передбачена п. 293.9 ст. 293 ПК
Ставка ЄП для платників ПДВ	–	–	3% з доходу	передбачена п. 293.9 ст. 293 ПК
На період воєнного стану	–	–	2% з доходу	
Обсяг доходу	1 085 500 грн	5 421 000 грн.	7 585 500 грн	75% і більше складає частка сільськогосподарського товаровиробництва
На період воєнного стану			обсяг доходу не перевищує 10 млрд грн.	
Найменші працівники	–	10	не обмежено	не обмежено
Податковий період	1 рік	1 рік	1 квартал	1 рік
Види діяльності	«роздрібний продаж» та «побутові послуги населенню»	«послуги», «виробництво/ продаж товарів», «ресторанне господарство»*	будь-які види діяльності, дозволені на спрощеній системі	

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [2; 3].

України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [2], згідно якого «держава гарантує фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів господарювання, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу» [3; 15].

З метою сприяння агропромислому виробництву було внесено зміни стосовно умов кредитування аграріїв у рамках держпрограми «Доступні

кредити 5–7–9%» у період дії воєнного стану та протягом місяця після його завершення/скасування (див. рис. 1).

Програма «Доступні кредити 5–7–9%» допомагає стимулювати та відновлювати бізнес та найкращим чином показала себе за даних умов надаючи кредити на підтримку бізнесу у воєнний час, де дана підтримка станом на 10.10.2022 р. становить 22 609,33 млн. грн., кількість підписаних кредитних угод становить 48 393 на суму 143 566,7 млн. грн (із них на 53 945,61 млн. грн. підписані угоди з 24.02.2022 р.) (див. табл. 2) [6].

Аналіз структури кредитного портфеля на 10.10.2022 р. за Програмою «Доступні кредити 5–7–9%» з 24.02.2022 р.

Компоненти	Підписані кредитні угоди, млн. грн.	Питома вага, %
Інвестиційний компонент	574,6	1,1
Антиковідний компонент	4042,98	7,5
Рефінансування	5453,7	10,1
Підтримка ФОП	19,35	0,0
Підтримка посівної компанії	21245,65	39,4
Підтримка бізнесу у воєнний час	22609,33	41,9
Всього	53945,61	100

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [6].

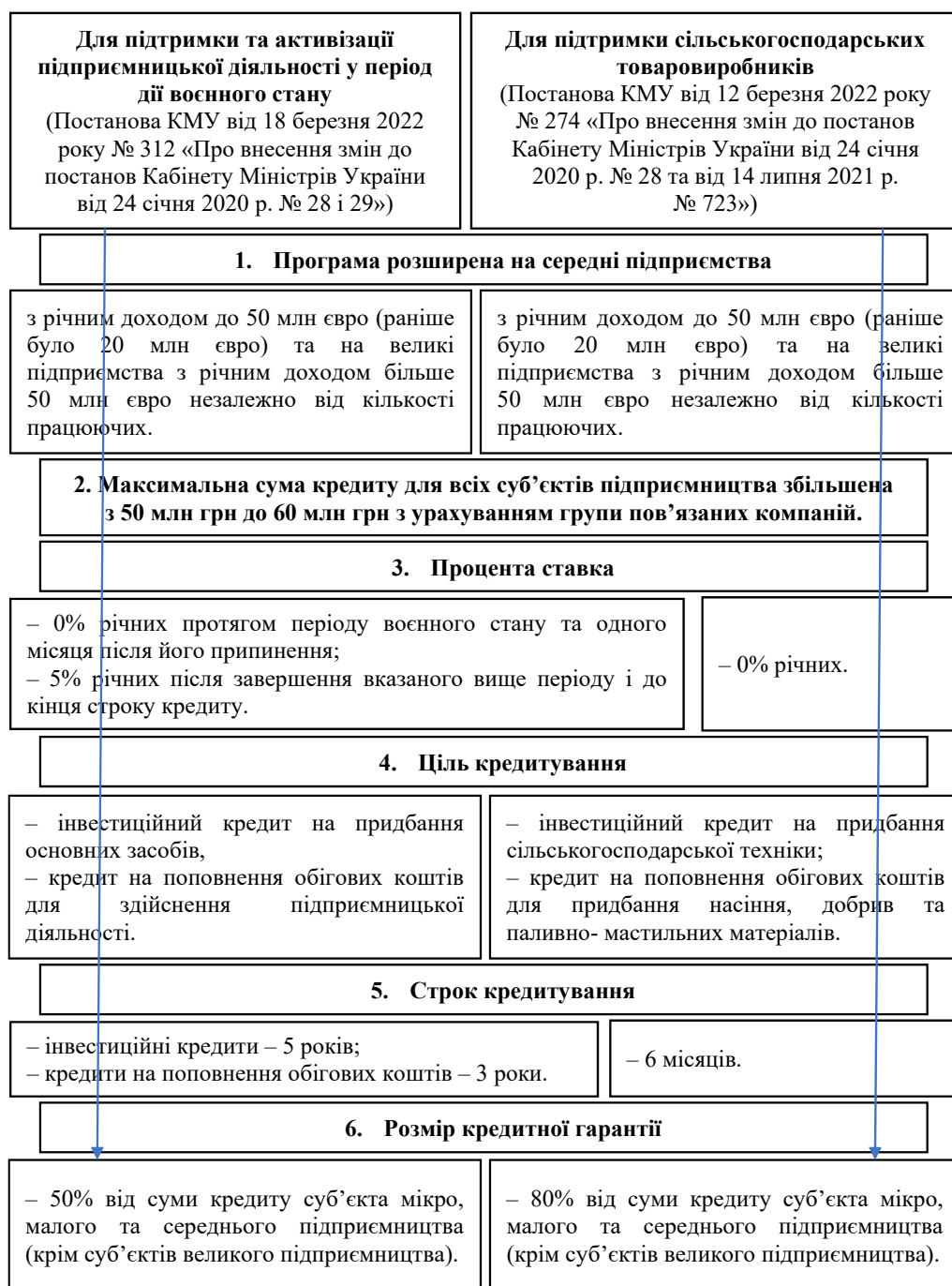

Рис. 1. Основні нововведення до Програми «Доступні кредити 5–7–9%»

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [4; 5].

Отже, відповідно до статистичних даних, наведених у табл. 2, можемо стверджувати про актуальність імplementованої урядом України Програми «Доступні кредити 5–7–9%» і активну позицію бізнесу, пов'язану відновленням діяльності в період військового стану.

На основі аналізу статистичних даних можемо відзначити, що станом на 08.09.2022 р. українські аграрії у межах програми «Доступні кредити

5–7–9» залучили кредитів на суму 57,17 млрд грн, з них під посівну кампанію – 38,55 млрд грн (67,4%). Кредитними ресурсами скористались 30996 сільськогосподарських товаровиробників – це 65,2% від загальної чисельності підприємств в Україні, що займаються сільськогосподарською діяльністю. В межах програми «Доступні кредити 5–7–9» аграрії залучають кредитні ресурси в розмірі від 100 тис. до 90 млн грн, а найбільші обсяги

кредитів за період війни надали АТ «Ощадбанк» (5,4 млрд грн), «Райффайзен Банк» (3,92 млрд грн) та «Креді Агріколь банк» (3,55 млрд грн) [7].

Станом на початок травня 2022 року можемо спостерігати зростання частки кредитів підприємствам сільського, лісового та рибного господарств на рівні 13,2% від загального обсягу наданих банківською системою суб'єктам господарювання. Стосовно структури кредитування підприємств у секторі сільського господарства, то в основному це короткострокові (до 1 року), частка яких становить 49% і середньострокові (від 1 до 5 років) кредити з часткою 46% відповідно. З-поміж короткострокових і середньострокових кредитів у секторі сільського господарства близько 70% припадає на кредити в національній валюті. Однак довгострокові кредити розподілені більш рівномірно – 52% в національній валюті та 48% – в іноземній валюті [8] (див. рис. 2).

На основі аналізу дев'ятої хвилі досліджень бізнесу в Україні під час повномасштабної воєнної агресії, яке було проведено Центром розвитку інновацій, Офісом з розвитку підприємництва та експорту, національним проектом Дія.Бізнес, стратегічним агентством Advanter Group (період опитування: 09.11.–17.11.2022 р.; всього опитано 504 власників та CEO підприємств малого та середнього бізнесу (далі – МСБ) стосовно стану та потреб українського бізнесу під час воєнного стану визначено, що потреба бізнесу у додатковому фінансуванні постійно зростає. З'ясовано, що у додатковому фінансуванні у розмірі до 30 000 дол. США станом на листопад 2022 р. мають потребу 17,5% підприємств МСБ, що на 4,1% менше, ніж станом на вересень 2022 р.; від

30 000 дол. США – до 300 000 дол. США – 43,6% підприємств МСБ, що на 1% менше, ніж станом на вересень 2022 р.; від 300 000 дол. США – до 1 000 000 дол. США – 20,5% підприємств МСБ, що на 1,4% більше, ніж станом на вересень 2022 р.; від 1 000 000 дол. США – до 3 000 000 дол. США – 8,8% підприємств МСБ, що на 0,1% більше, ніж станом на вересень 2022 р.; від 3 000 000 дол. США – до 10 000 000 дол. США – 6,6% підприємств МСБ, що на 2,3% більше, ніж станом на вересень 2022 р. (див. рис. 3).

В листопаді 2022 р. МСБ відзначив, що до трьох головних перепон для відновлення підприємницької діяльності належать: непрогнозованість розвитку ситуації в Україні (44,2%), фінансові проблеми (відсутність достатнього капіталу) (42,1%) і недостатню кількість платоспроможних клієнтів в Україні (39,5%). Порівняно з вереснем 2022 р. відбулося зростання значення непрогнозованості на 6,5%, однак відбулося зменшення значення двох інших перешкод на 9,1% та 24,5% відповідно. Також в листопаді відбулося зростання значень таких перепон для бізнесу, як недоступність грантових програм, оголошених урядом; перепони зі сторони регуляторних/фіскальних органів та демпінг конкурентів/загалом зниження прибутковості на ринку (див. рис. 4).

Власники бізнесу ключовою перепоною у взаємовідносинах із органами влади відзначили блокування податкових накладних (40,6%) станом на листопад 2022 р., а також акцентували увагу на затримці з логістикою на кордоні (черги на митних пунктах) (20,4%), відмову у доступі до державних програм підтримки (гранти, 5–7–9 тощо) (19,6%) (див. рис. 5).

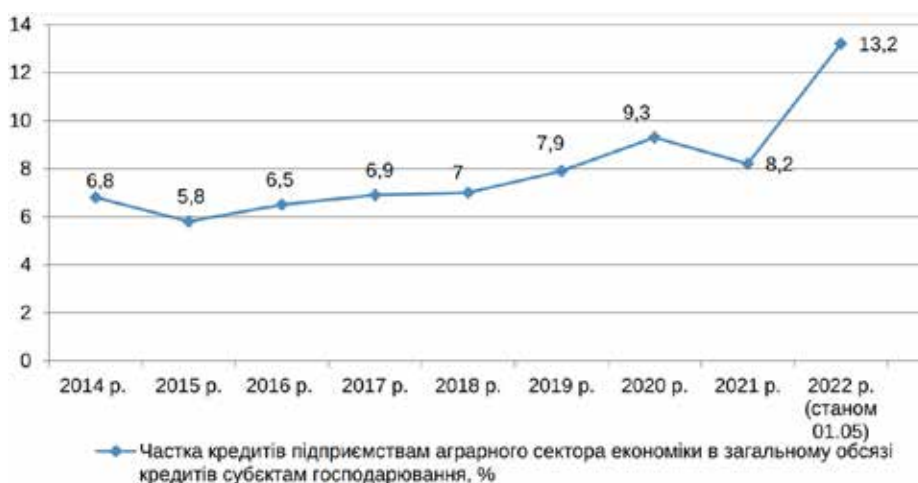

Рис. 2. Динаміка кредитів підприємствам аграрного сектора економіки

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [9]

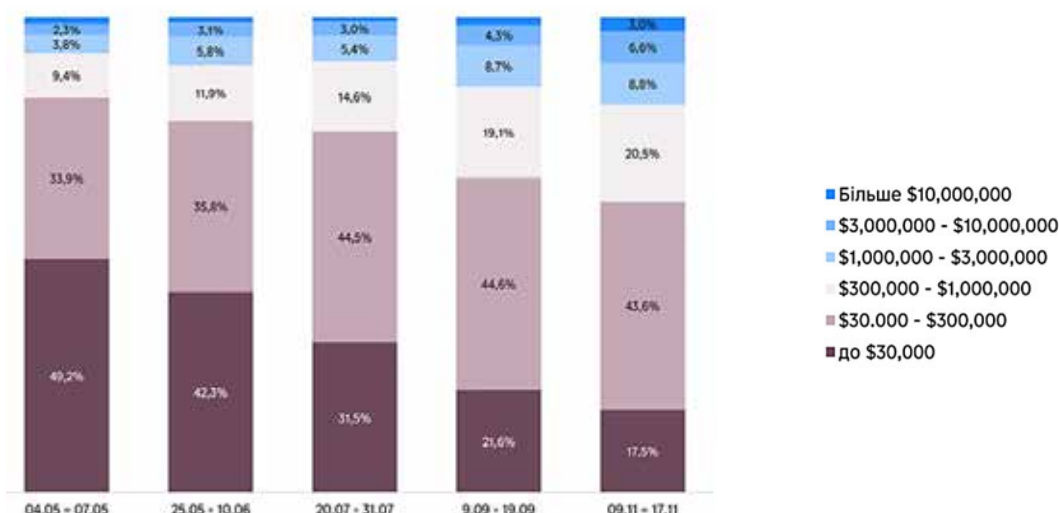

Рис. 3. Потреба бізнесу у додатковому фінансуванні

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [10].

Крім цього, відключення електроенергії здійснює суттєвий вплив на повноцінне функціонування бізнесу. З-поміж 48% респондентів відзначили, що перебої з електроенергією призвели до зменшення оборотів на 20%, зокрема, 9,5% підприємств втратили близько половини обороту, ще 7,5% підприємств – втратили до 80% обороту, а 7,9% практично зупинили свою діяльність.

Також, було проаналізовано, якими видами державної допомоги скористалися респонденти, де 58,4% відзначили, що не користувалися жод-

ним видом державної допомоги, що свідчить про наявність перешкод у наданні допомоги бізнесу, 11,8% – скористалися податковими пільгами, 8,2% – державною Програмою «Доступні кредити 5–7–9%», 7,4% – допомога для ВПО тощо (рис. 6).

Європейська Рада 24.05.2022 р. імплементувала постанову, яка надає тимчасову лібералізацію торгівлі та інші торговельні пільги деяким українським товарам. Це рішення діятиме протягом одного року та призупинить, зокрема: усі ці тарифи відповідно до розділу IV Угоди про асо-

Рис. 4. ТОП-10 проблем бізнесу, які заважають відновлюватися і розвивати підприємницьку діяльність

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [10].

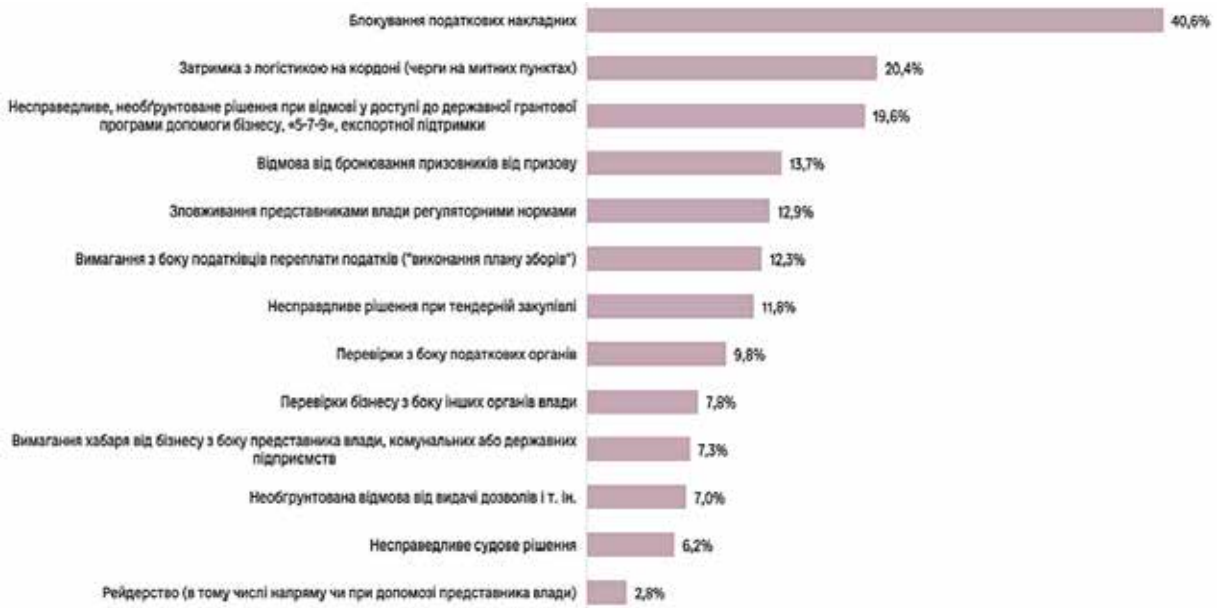

Рис. 5. Основні проблеми бізнесу у взаємовідносинах з органами владами за жовтень-листопад 2022 р.

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [10].

ціацію між ЄС та Україною; застосування спільних правил імпорту щодо імпорту походженням з України; справляння антидемпінгового мита на імпорт, що походить з України. У липні 2022 року Європейська Комісія ухвалила рішення, яке надає змогу державам-учасницям тимчасово відмовитися від сплати мита та ПДВ на ввезення з третіх країн продуктів харчування, ковдр, наметів, елек-

трогенераторів та іншого рятувального обладнання, призначеного для постраждалих від війни українців.

У період з 2014 по 2022 рр. ЄС підтримував Україну через декілька послідовних операцій макрофінансової допомоги (МФД), які перевищили 7 млрд євро у вигляді позик і грантів. Ця фінансова допомога скерована на сприяння ста-

Рис. 6. Аналіз опитування «Якими видами державної допомоги ви скористалися?»

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [10].

більшості в Україні та сатисфакції її негайних і найнагальніших потреб у фінансуванні. У грудні 2022 року Європейська Рада ухвалила законодавчий пакет, який надасть змогу ЄС фінансово допомагати Україні протягом 2023 року 18 млрд євро [11].

5 грудня 2022 року за підтримки ЄС, Світового банку, Міністерства аграрної політики та продовольства України в м.Києві пройшов круглий стіл «Нагальні потреби українського агросектору для стійкості та відновлення». Під час цього комунікативного заходу було обговорено актуальні питання, серед яких: основні потреби агровиробників, спричинені умовами воєнного стану; забезпечення генераторами, насіннєвим матеріалом, безперебійний експорт та доступ до додаткових джерел фінансування. Було оприлюднено результати опитування агровиробників, проведене Міністерством аграрної політики та продовольства України щодо перспектив розвитку агропромислового сектору України в 2023 році та акцентовано увагу на тому, що респонденти вказали, якщо аграріїв забезпечать міжнародною підтримкою – насіннєвим матеріалом, то в результаті цього загальні площі посівів в Україні під час весняних польових робіт

можуть зрости на 30%. Агросектор з-за даних умов потребує 1125 одиниць генераторів, наразі одержано підтвердження від Німеччини про надання 25 генераторів [12].

Також, ЄС уже погодило надання 950 млн євро на підтримку логістичних проєктів у межах «Шляхів солідарності», які ЄБРР, Світовий банк, ЄІБ готові вкласти в експортну інфраструктуру України [13]. Було встановлено, що головною проблемою для діяльності агросектору є мінімальна ліквідність агропродукції, оскільки ціна продажу зерна є надто низькою, а логістичні послуги суттєво здорожчали, у результаті чого аграрії зазнають значних збитків. Міністр аграрної політики та продовольства України відзначив ряд ключових факторів, які цього року надали змогу підтримати агроринок та рекомендував скористатися ними і в подальшому (див. рис. 7).

На порядку денному знаходиться питання стосовно спрощення процедури експорту зерна через всі кордони та питання як забезпечити малим агровиробникам фінансову підтримку і через Державний аграрний реєстр, і через підтримку ЄС.

Голова Всеукраїнської Аграрної Ради Андрій Дикун відзначив на потребі переходу від сировинної моделі виробництва в агросекторі на виробни-

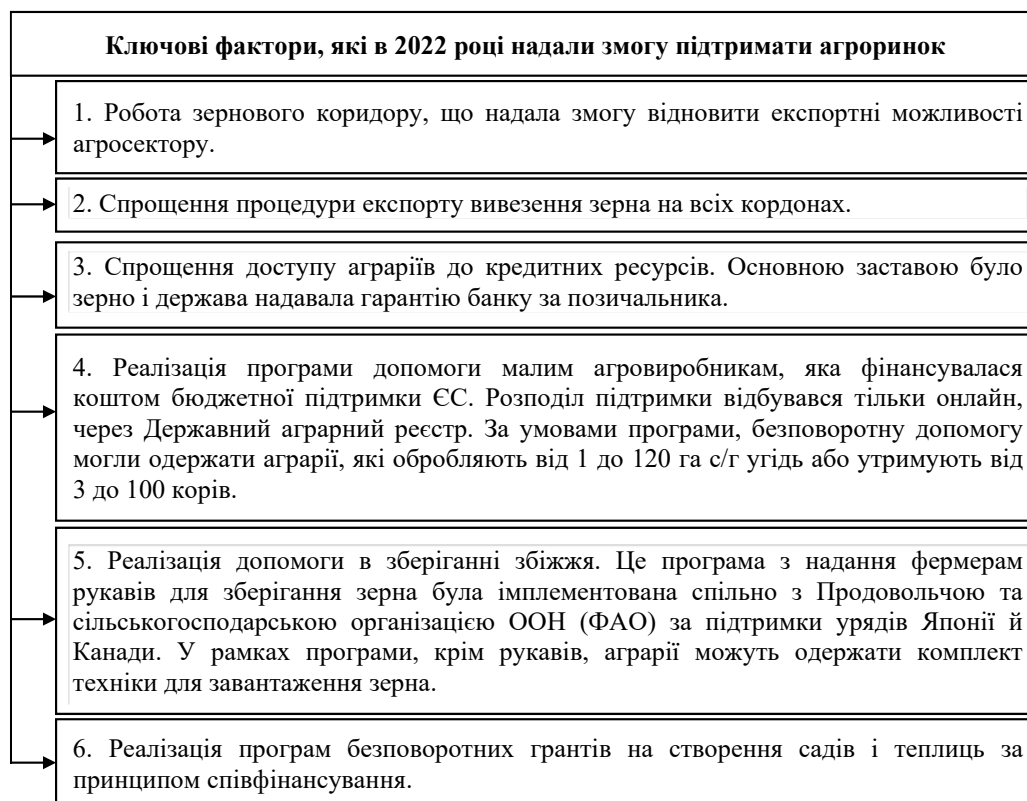

Рис. 7. Ключові фактори, які в 2022 р. надали змогу підтримати агроринок

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [14].

цтво з доданою вартістю, що у свою чергу надасть нові робочі місця і заохотить повернутися українців, які виїхали за кордон [13].

Міністр аграрної політики та продовольства України відзначив прогнози стосовно діяльності агросектору на наступний сезон: очікується зменшення площі посіву кукурудзи, у зв'язку із високою вартістю азотних добрив, пізнім збором поточного урожаю, таким чином й неможливістю якісної підготовки с/г угідь на наступний сезон; очікується зростання площі посіву соняшнику і сої; очікується зменшення площ під посіви пшениці та ячменю, а ріпак має утримати торішні показники [14].

Перед управліннями всіх рівнів на порядку денному стоїть першочергове завдання – забезпечення підтримки аграріїв, щоб асекувати вітчизняну і світову продовольчу безпеку, надати можливість 100% задовольнити потреби ЗСУ та населення країни в якісних вітчизняних продуктах харчування.

Таким чином, проведений аналіз та узагальнення отриманих результатів, стосовно державної підтримки аграрного бізнесу в період воєнного стану дає змогу виокремити ряд актуальних проблем, які потребують невідкладного вирішення на всіх без виключення рівнях управління державою:

- на найвищому рівні необхідно асекувати безперебійну роботу зернового коридору;
- на рівні місцевого самоврядування та органів державної виконавчої влади – спростити доступ аграріїв до кредитних ресурсів, щоб основною

заставою було зерно і держава надавала гарантію банку за позичальника.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що головна увага держави повинна бути сконцентрована на державній фінансовій підтримки для стійкості та відновлення бізнесу у воєнний час, а також для того, щоб зберегти якомога більше робочих місць. У зв'язку з цим, розроблені заходи фінансової підтримки бізнесу повинні базуватися на чітких цілях економічної політики, бути системними, а також враховувати довгострокові пріоритети розвитку бізнесу в умовах воєнного стану. Встановлено, що специфіка аграрного сектора та існуючі виклики в даній галузі, ставлять під загрозу продовольчу безпеку країни, у зв'язку з чим необхідно забезпечити підтримку всіх без виключення підприємств аграрного сектора на основі добросовісної конкуренції в доступі до джерел фінансування агропромислового виробництва, підвищення ефективності сільськогосподарської діяльності, задіяння дієвих фінансових інструментів для зростання їх фінансового потенціалу.

Отримані результати дослідження можуть бути використані для розробки концепції державної політики з урахуванням фінансових інструментів підтримки, забезпечення стійкості та відновлення бізнесу в Україні в період воєнного стану, що дасть змогу стимулювати підприємницьку діяльність, підвищити рівень дохідної частини бізнесу та забезпечити конкурентоспроможність малого та середнього підприємництва.

Список літератури:

1. Могильська В. Стимулювання бізнесу в період воєнного стану в Україні. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. К.: 2022. С. 195–197.
2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України № 2290-IX від 31.05.2022 // Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 22.12.2022).
3. Годнюк І. Оподаткування суб'єктів малого підприємництва в умовах воєнного стану. *Фінансово-економічна діяльність суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану* : Міжнар. наук.-практ. форум (м. Кам'янець-Подільський, 20-21 жовтня 2022 р.). Кам'янець-Подільський: НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2022. С. 68–71.
4. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723 : Постанова КМУ від 12 березня 2022 року № 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.12.2022).
5. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29: Постанова КМУ від 18 березня 2022 р. № 312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2022%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.12.2022).
6. Інформація про результати Державної програми «Доступні кредити 5–7–9%». 2022. URL: <https://bdf.gov.ua/uk/informaciya-pro-rezultati-derzhavnoji-programidostupni-krediti-5-7-9> (дата звернення: 22.12.2022).

7. Українські аграрії залучили доступних кредитів на 57 мільярдів. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/8/691291/> (дата звернення: 22.12.2022).
8. У 2020 році українські аграрії взяли рекордний обсяг кредитів. URL: http://naas.gov.ua/newsall/newsukraine/?ELEMENT_ID=6482 (дата звернення: 22.12.2022).
9. Міністерство аграрної політики і продовольства України: офіційний веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua> (дата звернення: 22.12.2022).
10. Дія.Бізнес. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в листопаді 2022 року. 2022. URL: <https://business.diiia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvannya-v-listopadi-2022-roku> (дата звернення: 22.12.2022).
11. The Council of the EU and the European Council. EU solidarity with Ukraine. 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/eu-solidarity-ukraine/> (дата звернення: 22.12.2022).
12. Урядовий портал. Мінагрополітики залучає міжнародну підтримку для вирішення потреб агрови-робників. URL: 2022. <https://www.kmu.gov.ua/news/minahropolityky-zaluchaie-mizhnarodnu-pidtrymku-dlia-vyrishennia-potreb-ahrovurobnykiv> (дата звернення: 22.12.2022).
13. Національний університет біоресурсів і природокористування України. Нагальні потреби українського агросектору для стійкості та відновлення. 2022. URL: <https://nubip.edu.ua/node/118789> (дата звернення: 22.12.2022).
14. Урядовий портал. Для підтримки роботи українського агросектору необхідне масштабне спрощене кредитування, – Микола Сольський. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dlia-pidtrymky-roboty-ukrainskoho-ahrosektoru-neobkhdne-masshtabne-sproshchene-kredytuvannia-mykola-solskyi> (дата звернення: 22.12.2022).
15. Gryshchenko, I. M., Kulaiets M. M. Development of the capacity of territorial communities. *Науковий вісник Полісся*. Чернігів : ЧНТУ, 2018. № 2 (14). Ч. 1. С. 98–104. DOI: 10.25140/2410-9576-2018-1-2(14)-98-104 http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2018_2%281%29__15

Kovtun T.Yu. STATE FINANCIAL SUPPORT FOR BUSINESS SUSTAINABILITY AND RECOVERY DURING WARTIME

The paper studies the peculiarities of state financial support for business stability and recovery in wartime. It was found that the state program «Affordable loans 5–7–9%» helps to stimulate and restore business and showed itself in the best way due to the given conditions by providing loans to support business during wartime. As a result of the study, it was established that the support under the state program «Affordable loans 5–7–9%» as of 10.10.2022 amounts to UAH 22,609.33 million, the number of signed credit agreements is 48,393 in the amount of UAH 143,566.7 million UAH. UAH 55 billion (67.4%). Based on the analysis of the state and needs of Ukrainian business during the martial law, it was determined that the business need for additional financing is constantly growing. It was found that the three main obstacles to the resumption of business activity include: the unpredictability of the development of the situation in Ukraine (44.2%), financial problems (lack of sufficient capital) (42.1%) and the insufficient number of solvent customers in Ukraine (39.5%). It was established that business owners noted the blocking of tax invoices (40.6%), delays with border logistics (queues at customs points) (20.4%) and denial of access to state support programs (grants, 5–7–9, etc.) (19.6%). It was found that at the round table «Urgent needs of the Ukrainian agricultural sector for sustainability and recovery» the main needs of agricultural producers due to the conditions of martial law were determined - provision of generators, seed material, uninterrupted exports and access to additional sources of financing. It was established that, due to these conditions, the following issues in the agricultural sector need to be urgently resolved at all levels of government without exception: at the highest level, it is necessary to ensure the smooth operation of the grain corridor; at the level of local self-government and state executive bodies – to simplify the access of farmers to credit resources so that the main collateral is grain and the state provides a bank guarantee for the borrower.

Key words: state support, public authorities, business, war.

Колодка А.В.

Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ КРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Стаття присвячена питанням потреб сучасного суспільства та отриманню навичок застосування інформаційних технологій для вирішення завдань фахового профілю, які є у свою чергу публічного управління. Компетентнісний підхід до організації публічного управління передбачає оволодіння управлінцями відповідних компетентностями, тобто здатністю виконувати реальні завдання стратегічних комунікацій, отримувати, передавати, аналізувати інформацію в умовах повномасштабних загроз. Професійною метою навчання стратегічних комунікацій є формування у комунікативної компетенції шляхом розвитку та вдосконалення усіх видів діяльності, а також оволодіння соціокультурною компетенцією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що інформаційна безпека в сфері державного управління стала предметом дослідження в численних роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. На основі аналізу попередніх наукових досліджень визначено проблемні питання публічного управління у сфері інформаційної протидії, зокрема стратегічної комунікації, тобто здатністю виконувати реальні завдання з отримання, передавання, аналізування інформації в умовах іншомовного середовища.

Методами дослідження були контент-аналіз, гіпотетичний та загальнонауковий. З огляду на це комунікативна компетентність це інтегративне утворення особистості, яке формується на основі соціокультурної, дискурсивної, стратегічної компетенцій і дозволяє майбутньому фахівцю ефективно здійснювати комунікацію, досягати при цьому позитивних результатів у своїй професійній діяльності.

Досліджено питання розповсюдження щодо організації інформаційної взаємодії органів державного управління під час повномасштабної війни.

Ключові слова: інтерактивні методи, інформаційна безпека, повномасштабні бойові дії.

Постановка проблеми. Інтеграція і глобалізація соціальних, економічних та культурних процесів, які відбуваються сьогодні у світі, перспективи розвитку української держави, пов'язані з її інтеграцією у європейський простір, вимагають глибокого оновлення вітчизняної системи освіти, яка потребує наразі модернізації на всіх її рівнях, у тому числі й у галузі публічного управління.

Сьогодні злиття національної освіти зі світовою, зокрема у вивченні стратегічних комунікацій, здійснюється з урахуванням основних принципів державної освітньої політики в Україні. Пріоритетністю освіти, її демократизацією, гуманізацією, національною спрямованістю, поступовістю, багато культурністю і варіативністю, відкритістю освітньої системи та нероздільністю навчання і виховання [1, с. 35].

Крім того, при запровадженні нових підходів до системи навчання, створюються умови, які забезпечують розвиток комунікативних, творчих і професійних компетенцій в управлінців та сти-

мулюють потребу майбутніх фахівців у постійній самоосвіті на основі змісту та організації навчального процесу.

Отже, потреби сучасного суспільства та рівень розвитку психолого-педагогічних і суміжних наук визначають загальну стратегію навчання її спрямованість на оволодіння іншомовною міжкультурною комунікацією та отриманням навичок стратегічної комунікації щодо та задля вирішення завдань фахового профілю, які є у свою чергу складовими комунікативної професійної компетентності [2, с. 24].

Компетентнісний підхід до організації публічного управління передбачає оволодіння управлінцями компетентністю комунікації, тобто здатністю виконувати реальні завдання стратегічної комунікації, отримувати, передавати, аналізувати інформацію в умовах повномасштабної агресії. З огляду на це комунікативна компетентність стратегічних комунікацій це інтегративне утворення особистості, яке

формується на основі соціокультурної, дискурсивної, стратегічної компетенцій і дозволяє майбутньому фахівцю ефективно здійснювати стратегічну комунікацію, досягати при цьому позитивних результатів у своїй професійній діяльності [3 с. 22; 4 с. 18].

Професійною метою навчання є формування у комунікативної компетенції шляхом розвитку та вдосконалення усіх видів інформаційної діяльності, а також оволодіння соціокультурною компетенцією.

В сучасних умовах, коли інформаційні та комунікативні технології стали невід'ємною частиною повсякденного життя, а отже і процесу навчання гостро постає проблема пошуку та поєднання таких форм і методів навчання, які б гарантовано забезпечили необхідний рівень оволодіння стратегічними комунікаціями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що інформаційна безпека в сфері публічного управління стала предметом дослідження в численних роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Психологічні основи становлення комунікативної культури особистості висвітлено в роботах О. Леонтєва, С. Мойран, Ю. Пассова, Б. Паригіна. Проблема підходів, форм та методів навчання стратегічним комунікаціям розглядаються в зарубіжних концепціях Lantolf, J.deCourcy, M. Richard J.C, Rogers T.S.

В Україні зазначеній проблемі присвятили свої наукові роботи М. Зубарева, О. Хитра, Н.М. Драгомирецька, К.С. Кандагура, А.В. Букач та інші. Їх здатність до запам'ятовування, а саме до формування, закріплення, збереження і відтворення та інші аспекти вказують на необхідність постійного моніторингу і вивчення впливу різних форм і методів та їх комбінацій на ефективність навчання. Крім того, упродовж навчання таке поєднання форм та методів постійно змінюється та корегується, що є на сьогодні невід'ємною умовою його удосконалення та оновлення.

Постановка завдання. Отже, метою нашого дослідження є огляд проблемних питань публічного управління у сфері інформаційної протидії, зокрема стратегічної комунікації, які б дозволили за встановлений термін та з визначеними основними засобами навчання досягти необхідного рівня володіння навичками стратегічних комунікацій, враховуючи необхідність впровадження сучасних технологій стратегічних комунікацій в усі системи публічного управління для ефективного реформування.

Отже, необхідно простежити розвиток концепції інформаційної протидії під час гібридної та повномасштабної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, гібридні конфлікти це війни повного спектру з фізичним та концептуальним вимірами: перший, боротьба проти збройного ворога і другий це боротьба за контроль та підтримку місцевим населенням в зоні бойових дій, підтримка внутрішніх фронтів та підтримка міжнародної спільноти.

Для забезпечення та стабілізації місцевого населення, сили які залучені, повинні негайно відбудувати або відновити безпеку, основні служби, місцеве самоврядування та основні елементи економіки. Усвідомлення того, що повномасштабна війна вимагає одночасного успіху на всіх цих фронтах набуває не лише теоретичного аї в свою чергу практичного значення. Отже, стандартний послідовний підхід звичайної війни, який базувався на логіці передусім перемоги сил штабного противника, забезпечуючи контроль над територією, а потім починаючи державне будівництво та реконструкція є недостатніми на сьогоднішній день [5 с. 15; 6 с. 45].

Сучасна комунікативно-діяльна модель до інформаційного протиборства пропонує широке впровадження інтерактивних нестандартних методів і форм протидії для кращого осмисленого викладення наративів. Інноваційні явища, що породжують специфіку стратегії ефективної діяльності, зумовлюють перехід від простої подачі інформації до застосування інноваційних та інтерактивних методів за допомогою месенджерів таких, як "Telegram".

Слово «інтерактивний» означає здатний до діалогу. Інтерактивне модель навчання це спеціальна форма організації навчальної діяльності, яка має конкретну передбачену мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен відчуватиме свою успішність, інтерактивну досконалість. В основі такого навчання є співробітництво і продуктивне спілкування, спрямоване на спільне розв'язання проблем, формування здатності виділяти головне, ставити цілі, планувати діяльність, розподіляти функції, критично мислити, досягати значимих результатів. З'являється кооперація у формі взаємо навчання (колективне, групове навчання у співпраці) [7 с. 15; 8 с. 45].

Зроблено висновок, що саме інтерактивні форми навчання мають домінувати на заняттях з стратегічних комунікацій. Вони найкраще сприяють розвитку вмінь і навичок спілкування студентів, навчають їх працювати в команді, зважати

на думки і висловлювання інших, підвищують мотивацію до навчання. Використання відповідних вдано підібраних інтерактивних технологій та прийомів, дає можливість модернізувати процес навчання, активізувати його учасників, зробити їх не пасивними спостерігачами, а партнерами, співавторами «дійства». В свою чергу застосування дистанційних та змішаних форм навчання.

Використання таких методів навчання як мозковий штурм, рольова гра, та ін. дозволило отримати гарні результати під час відпрацювання нового матеріалу та його активізації. Характерною особливістю цього процесу є пошук нових форм, методів і засобів навчання, їх комбінування, розгортання широкої експериментальної роботи, метою якої є забезпечення умов для реалізації мети і завдань сучасної освіти сьогодні належить ІКТ. Головною метою навчання за допомогою ІКТ є формування та розвиток комунікативної культури, навчання практичному володінню соціокультурною компетенцією.

Численні дослідження довели, що методи активного навчання, а особливо у поєднанні з сучасними ІКТ, значно поліпшують запам'ятовування матеріалу, сприяють його ідентифікації і цілеспрямованій практичній реалізації [8]. Навички користування ІКТ допомагають орієнтуватися у світовому інформаційному просторі.

Активне запровадження сучасних комп'ютерних технологій у процес навчання сьогодні одне із пріоритетних завдань. Управлінець повинен оволодіти навичками застосування інформаційних технологій з метою розширення знань, загального кругозору для отримання необмеженого доступу до електронних довідників, енциклопедій та інших джерел знань.

Використання ІКТ сприяє розвитку критичного мислення, аналізу, синтезу, ідентифікації, абстрагуванню, порівнянню та співставленню, вербальному та невербальному прогнозуванню, упередженню. Таким чином, навички та вміння, що формуються за допомогою ІТ-технологій виходять за межі компетенцій навіть у рамках соціокультурного аспекту. Інтернет (за умови правильного використання) сприяє розвитку соціальних та психологічних якостей: впевненості у собі, здатності працювати у колективі, команді; створює сприятливу атмосферу для навчання, виступаючи при цьому інтерактивним засобом [4 с. 27].

Науково-технічний прогрес та розвиток суспільства, глобалізація проблеми освіченості людства вимагають від людини постійного удо-

сконалення, безперервної освіти протягом усього життя, уміння швидко адаптуватися в соціумі, швидко приймати рішення, бути мобільним і комунікабельним. На сьогодні одним з інструментів реалізації цієї потреби є дистанційне навчання це сукупність сучасних технологій, що забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій) від тих, хто навчає, до тих, хто навчається.

Основними принципами дистанційного навчання є саме інтерактивна взаємодія у процесі роботи, надання можливості самостійного освоєння досліджуваного матеріалу, а також консультаційний супровід у процесі дослідницької діяльності. Основну роль у здійсненні дистанційного навчання відіграють сучасні ІТ.

Безумовно, зазначена форма навчання є необхідною та ефективною при умові неможливості організації очного, або ж як допоміжна, тобто вже найближче майбутнє, яке дуже легко перемикає в різні режими: збільшувати чи зменшувати офлайн або онлайн компоненти, обирати різні організаційні моделі та стратегії відповідно до можливостей, потреб і викликів.

Специфіка дистанційного навчання, що базується на телекомунікаційних технологіях, інтернет-ресурсах і послугах, впливає на способи відбору і структуризації змісту, способи реалізації тих чи інших методів і організаційних форм навчання, що суттєво впливає на функціонування всієї системи [7 с. 8].

Наразі активно розробляються та впроваджуються у використання для організації дистанційного формату навчання різноманітні інтернет-платформи, додатки, інструменти. Серед найпопулярніших- Moodle, Google Classroom, Zoom, ClassDojo, Classtime LearningApps.org та ін.

Відеоконференції можна проводити також за допомогою Microsoft Teams, Google Meet, Skype тощо.

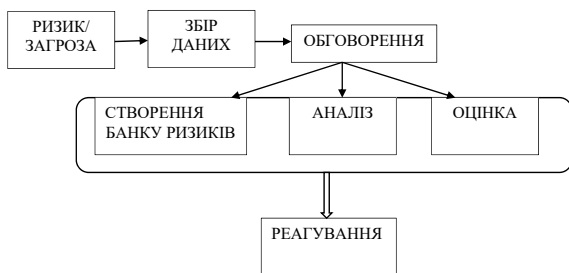
Але такий формат допустимий і можливий за умови належного технічного забезпечення та наявності якісного інтернет-покриття. Особливістю дистанційного навчання є також усвідомлене ставлення до нього насамперед, їхня мотивація та бажання отримувати інформацію, оскільки значну роль у його якості відіграє самодисципліна та самоорганізація слухача. Якщо під час навчання є можливість встановлення швидкого контакту з лектором для з'ясування, уточнення проблемних питань, то за умови дистанційного навчання першочергову роль відіграє

саме самоосвіта. Безперечно, наразі 100% як допоміжна форма навчання, але не постійна.

На певних етапах такої співпраці управлінець бере на себе роль «керівника» з певних питань, а викладач виступає фасилітатором, який буде сприяти використанню вивченого та опрацьованого матеріалу на практиці та розвитку професійної комунікативної компетенції, що і є метою навчання.

Під час інформаційного протиборства варто використовувати підхід на основі аналіз ризику, особливо важливий для регіонів, де зосереджений значний потенціал небезпечних виробництв і об'єктів у поєднанні зі складною інфраструктурою, соціально-політичною ситуацією і недостатнім фінансуванням. У загальному випадку управління ризиком це розробка та обґрунтування оптимальних програм діяльності, які покликані ефективно реалізувати рішення в галузі інформаційного протиборства.

Дане інформаційне протиборство можна зобразити у вигляді алгоритму на мал. 1. Алгоритм стверджує наступне: після збору інформації ризиків і її аналізу переходимо на наступний етап обговорення.

Мал. 1. Алгоритм управління інформаційним протиборством

Висновки. Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій забезпечує технічні передумови для створення нових форм моделювання ситуацій під час інформаційного протиборства, наближаючи навчання до ситуації прогнозованої майбутньої професійної діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що для досягнення бажаних результатів необхідно запроваджувати змішаний принцип, використовуючи різноманітні засоби комунікації та протидії. При проведенні занять у класах та онлайн важливо використовувати саме інтерактивні методи. Також, необхідно постійно керуватися трьома важливими складовими: комунікативною (передача та збереження вербальної і невербальної інформації), інтерактивною (організація взаємодії в спільній діяльності) та перцептивною (сприйняття та розуміння людини людиною), які вочевидь і є ключовими в організації навчання іноземним мовам на сучасному етапі вітчизняної філологічної освіти. Задля успішного досягнення результатів в основу викладання покласти поєднання та комбінацію форм та методів інтерактиву, який відповідає категорії, враховуючи сучасні технічні засоби та новітній підхід.

Вищезазначені принципи є керівництвом для подальшої діяльності фахівців, які прагнуть створити поведінкові та позиційні зміни у аудиторії. Керівні принципи зосереджені на створенні відчутної поведінки, яка підтримує політику та цілі держави. В даному документі наданні розробникам та практикам деякі вказівки щодо застосування ІКТ під час інформаційних загроз.

Список літератури:

1. Комунікативна діяльність в державному управлінні, Н.М. Драгомирецька, К.С. Кандагура, А.В. Букач, Одеса. 2017.
2. Прикладні антикризові PR-технології, М. Зубарева, Острог Видавництво Національного університету «Острозька академія» 2014.
3. Publication 3-80, Information Operation, http://media.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/2270/jwp3_80.pdf; New Zealand Army, Future Land Operating Concept 2035 (FLOC 35): Integrated Land Missions, (2016).
4. Реагування на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України: адміністративно-правові засади реалізації теорії та досвіду, Львів Растр-7 2019.
5. Комунікація і криза як громадам протистояти викликам і успішно діяти в період кризи, Л. Мудрак, КИЇВ 2020 рік.
6. Joint Influence Activities Directorate. ADF: Manoeuvre in the Information Environment (Draft), (August 2019); Additionally, Australian Army. Land Warfare Doctrine 3-0 Operations, (2018).
7. Joint Publication (JP) 1-02, The Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, (November 2019) <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf>; Australian Defence Glossary, 'information environment', ID: 70608.
8. Petrenko M.A. The developmental interactive technology of students' creative activity. Open Science Journal of Education. 2015. №3. С. 43–47.

Kolodka A.V. MODEL OF TRAINING OF CRISIS MANAGEMENT SPECIALISTS OF SECURITY AND DEFENSE SECTOR DURING A FULL-SCALE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article is devoted to the issues of the needs of modern society and the acquisition of skills in the use of information technologies to solve the tasks of a professional profile, which are, in turn, public administration. A competent approach to the organization of public administration involves mastering the relevant competencies by managers, that is, the ability to perform real tasks of strategic communications, receive, transmit, and analyze information in conditions of full-scale threats. The professional goal of studying strategic communications is the formation of communicative competence through the development and improvement of all types of activities, as well as the mastery of socio-cultural competence.

Analysis of recent research and publications shows that information security in the field of public administration has become the subject of research in numerous works of many domestic and foreign scientists. Based on the analysis of previous scientific studies, problematic issues of public management in the field of information countermeasures, in particular strategic communication, i.e. the ability to perform real tasks of receiving, transmitting, and analyzing information in a foreign language environment, have been identified.

Research methods were content analysis, hypothetical and general scientific. In view of this, communicative competence is an integrative personality formation, which is formed on the basis of sociocultural, discursive, strategic competences and allows the future specialist to communicate effectively, while achieving positive results in his professional activity.

The issue of dissemination regarding the organization of information interaction of state administration bodies during a full-scale war has been studied.

Key words: *interactive methods, information security, full-scale combat operations.*

Матвеева О.Ю.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ГЕНДЕРНИЙ МЕЙНСТРИМІНГ ПРОЦЕСІВ РОЗБУДОВИ ЦИФРОВОЇ ДЕМОКРАТІЇ НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Стаття описує базові умови європейської інтеграції України, що будуються на цінностях ЄС крізь гендерну перспективу. Гендерна перспектива прийняття політично-управлінських рішень визначена Глобальними Цілями сталого розвитку, які імплементуються Україною, зокрема Ціллю №5 «Гендерна рівність». Сфокусовано увагу на необхідності побудови сталих гендерно-рівних основ розбудови демократії в Україні у повосенний період з урахуванням актуальних тенденцій цифровізації інституту держави. У статті, зокрема розглянуто підхід до становлення і розбудови цифрової демократії з використанням “civic tech” або громадських технологій за участі жінок. Застосування гендерно-чутливого підходу до управління процесами демократичних перетворень у світі та в Україні на шляху її європейської інтеграції дозволило окреслити і розділити коло специфічних гендерно-обумовлених потреб жінок і чоловіків, задоволення яких має критично важливе значення для процесів спільного розвитку у повосенний період. Наголошено на необхідності підтримки сектору громадських технологій як сфери, що суттєво прискорює якісні суспільні та цифрові трансформації та підвищує додану вартість залучення проактивного ядра громадянського суспільства до процесів громадоцентричного державотворення й діджиталізованого публічного управління такими трансформаціями на основі європейських цінностей та відповідно до глобальних цілей сталого розвитку як керівних орієнтирів.

Ключові слова: європейські цінності, Глобальні Цілі сталого розвитку, гендерна рівність, публічне управління, демократія, цифровізація, civic tech, громадські технології.

Постановка проблеми. Основною проблемою, вирішенню якої присвячена ця стаття, є недостатня увага органів публічного управління до проблеми сприяння гендерній рівності в стратегічних документах і політиках, що розробляються й втілюються в Україні, а також взаємодії з громадянським суспільством щодо вивчення гендерно-обумовлених потреб громадян – жінок і чоловіків на прикладі сфери громадських технологій (“civic tech”).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гендерний мейнстрімінг став розглядатися у західній науковій думці в якості нової політичної стратегії (Еломекі А., Аренс, П. [13]), що мала на меті вирішення проблеми гендерної нерівності на структурному рівні через включення гендерної перспективи та розгляду гендерно-обумовлених потреб людей на усіх рівнях прийняття політичних рішень та здійснення публічного управління суспільним розвитком. Чимало робіт присвячено дослідженню основ утвердження гендерної рівності в публічному управлінні (Різ Т. [22], Вудвард, А. [29]). Значна робота на рівні концептуалізації та практичної імплементації проведена міжнародними організаціями, зокрема, ООН [10].

Проте впровадження вимог міжнародного законодавства на державному рівні без належної освітньої кампанії на рівні громадянського суспільства часто спричиняє проблему «штучності реформ» – існування регуляторів або правил лише «на папері», про що, зокрема, було наголошено (Джакот С. [16], Мейер П., Целіс К. [18]). Серед причин існування цієї проблеми в країнах, що розвиваються, учені виділили, зокрема, наступні: зобов'язання щодо інтеграції гендерної проблематики часто не містять чітких обов'язків, цілей і санкцій (Хафнер-Бартон Е., Поллак М. [15]); брак ресурсів і досвіду, а також недостатнє розуміння проблематики гендерного підходу та гендерної рівності, що, в свою чергу, створюють інші проблеми (Лостало Х. [30]); прямий і непрямий опір реформам (Каваган Р. [9], Мергаерт Л. та Ломбардо Л. [19]), який часто має інституційний вимір (Мергаерт Л. та Ломбардо Л. [19], Каваган Р. [9], Мінто Р., Мергаерт [20]). На теренах України гендерний мейнстрімінг найчастіше розглядається в контексті досягнення рівності (зокрема, Бабчинська Т.В., Васечко Л.О., Крушельницька Т.А., Навумау В.М. [6], Шевченко Л.В. та ін.). Проте, практична невирішеність проблеми її досягнення

актуалізує необхідність подальшого наукового пошуку в цьому напрямі.

Постановка завдання. Основними завданнями статті є висвітлення проблеми досягнення гендерної рівності в процесах розбудові демократії в Україні крізь призму її цифрового розвитку, а також обґрунтування необхідності гендерного мейнстрімінгу у процесах розбудови цифрової демократії на шляху європейської інтеграції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська інтеграція України є процесом і одночасно завданням адаптації європейських цінностей, підходів та політик демократизації й врегулювання усіх сфер суспільного буття українців відповідно до норм та стандартів ЄС. Базовою основою втілення таких стандартів є прийняття Україною на рівні Основного Закону системи європейських цінностей, серед яких, зокрема, важливе місце посідають наступні [8; 25]:

1) Людська гідність, що є недоторканою, яку на рівні держави і суспільства необхідно поважати, захищати, а також створювати основу забезпечення її як одного з основних прав людини;

2) Свобода, зокрема, щодо пересування, яка дає громадянам право вільно пересуватися та проживати в межах Союзу. Вона включає індивідуальні свободи, такі як повагу до приватного життя, свободу думки, релігії, зібрань, вираження поглядів та інформації, захищені Хартією ЄС про основні права;

3) Представницька демократія, адже функціонування ЄС базується на такій формі народовладдя, що автоматично забезпечує громадянина країни ЄС правом користування політичними правами у своїй державі, і крім того – правом висуватись кандидатом і голосувати на виборах до Європейського парламенту, кожного повнолітнього громадянина;

4) Рівність, що передбачає рівність прав всіх громадян перед законом. Важливе місце посідає принцип рівності між жінками та чоловіками, який лежить в основі всієї європейської політики та є основою європейської інтеграції. Він стосується всіх сфер суспільно-політичної діяльності в європейській державі [26];

5) Верховенство права як основоположний принцип функціонування ЄС. Усе, що робить ЄС, базується на договорах, добровільно та демократично погоджених його країнами ЄС, де закон і справедливість підтримується незалежною судовою системою;

6) Права людини, що визначаються Хартією ЄС про основні права [14]. Вони охоплюють

право бути вільним від дискримінації за ознакою статі, расового чи етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації, право на захист особистих даних і право на доступ до правосуддя.

Ці цінності визначають цілі ЄС та, відповідно, країн, що претендують на членство в ЄС, тому є обов'язковими для законодавчого закріплення в Україні. З позиції розбудови демократії в гендерній збалансованості державної підтримки цього процесу, важливими завданнями в цьому контексті, є, зокрема, наступні [8]:

– сприяння миру, цінностям і добробуту громадян після перемоги у війні росії в Україні,

– забезпечення безпеки, свободи та справедливості без кордонів,

– цілеспрямоване досягнення Цілей сталого розвитку на основі збалансованого економічного зростання та висококонкурентної ринкової економіки з максимально можливою зайнятістю, інклюзією та відповідним соціальним прогресом,

– сприяння науково-технічному прогресу,

– боротьба із соціальною ізоляцією та дискримінацією за ознаками гендеру, національності, соціального статусу, віку тощо, а також сприяння соціальній справедливості та захисту, рівності між жінками та чоловіками й захисту прав дитини,

– посилення економічної, соціальної та територіальної єдності та солідарності з країнами ЄС,

– повага до культурного та мовного розмаїття країн ЄС, сприяння широкому вивченню спільної мови – англійської.

Виділяючи серед цих завдань гендерний аспект демократичної розбудови держави, що активно розвивається в європейському цифровому середовищі, варто наголосити і на необхідності формування і закріплення на рівні стратегічних документів бачення досягнення державою-кандидатом до ЄС Цілей сталого розвитку, зокрема, цілі № 5 “Гендерна рівність”. За визначенням ООН, ця ціль є «не лише фундаментальним правом людини, але й необхідною основою для мирного, процвітаючого та сталого світу. Надання жінкам і дівчатам рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, гідної роботи та представництва в процесах прийняття політичних і економічних рішень сприятиме розвитку сталого економіки та принесе користь суспільству та людству в цілому» [23]. В умовах інтеграції України до ЄС надважливим завданням є забезпечення включення гендерного компоненту до всіх програм, що стосуються суспільного розвитку, для того, щоб Ціль № 5 не залишилась декларативним пунктом виконання

Україною інтеграційних умов, а стала орієнтиром корекції існуючих підходів до вирішення проблем жінок та чоловіків України у відповідності до їх реальних потреб та умов забезпечення спільного сталого розвитку.

Проблема гендерного аналізу обумовлена низьким рівнем обізнаності країн молоді демократії, і зокрема, України щодо проблем, з якими щодня стикаються жінки, дівчата, а також люди, що відносять себе до представників інших тендерів (товариство ЛГБТ+). Базово, за підсумками ООН, це, перш за все, проблеми нерівного доступу жінок і чоловіків до освіти і медицини, зокрема, через завантаженість перших сімейними обов'язками, нерівномірний розподіл таких обов'язків на родинному рівні, різниця в оплаті праці на робочому місці, явна та прихована дискримінація в отриманні роботи та кар'єрному зростанні, стигматизація та суспільна стереотипізація жінок та їх соціально-політичних ролей, проблеми застосування фізичного, емоційного насилля й адміністративного тиску до представниць жіночої статі з різних причин [23].

На вирішення цих проблем спрямовані підцілі сталого розвитку: 5.1 «Покінчити з усіма формами дискримінації жінок і дівчат», 5.4 «Визнавати та цінувати неоплачуваний догляд та домашню роботу через надання державних послуг, інфраструктуру та політику соціального захисту та заохочення спільної відповідальності в домогосподарстві та сім'ї відповідно до національних умов», 5.5 «Забезпечити повну та ефективну участь жінок і рівні можливості для лідерства на всіх рівнях прийняття рішень у політичному, економічному та громадському житті», 5.A «Провести реформи, щоб надати жінкам рівні права на економічні ресурси, а також доступ до власності», і нарешті 5.B «Розвиток використання сприятливих технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, для сприяння розширенню прав і можливостей жінок» та 5.C «Прийняти та зміцнити ефективну політику та чинне законодавство для сприяння гендерній рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат на всіх рівнях» [23].

Розглядаючи завдання прискореної європейської інтеграції України на базовому управлінському рівні – стимулювання активного ядра громадянського суспільства (експертна спільнота та органи влади, залучені до прийняття рішень в процесі спільних обговорень з міжнародними організаціями), слід сфокусувати увагу на підцілі 5.B сталого розвитку, що задає вектор сприяння

використанню технологій для розширення прав і можливостей жінок.

Застосування технологій у процесах розвитку цифрової демократії формує політичну основу будь-якого мирного та взаємоповажного співіснування в суспільстві, спільного розвитку та реалізації власного потенціалу кожною людиною. В широкому сенсі, застосування цифрових технологій зміцнює індивідуальний та суспільний потенціал, розширює можливості вирішення колективних проблем і, зрештою, робить процеси публічного управління спільним розвитком ефективнішими. Підтримка цих технологічно-збагачених процесів розбудови сфери цифрових інструментів з боку органів публічного управління сприяє підвищенню загального рівня політичної активності населення, укріпленню економічної спроможності та соціальної замученості чоловіків та жінок на рівній основі. Саме включення фактору технологій в суспільно-політичні процеси є ефективним інструментом досягнення гендерної рівності, адже штучний інтелект і алгоритми позбавлені стереотипів та упереджень щодо їх користувачів. Проте, технології, творені чоловіками, часто не враховують потреб і особливостей жінок, які не завжди можуть ними скористатися.

Умова інтеграції України до ЄС разом із необхідністю реалізації нею Цілі сталого розвитку № 5, що відповідає за забезпечення одного з основних прав людини, та є необхідною основою для досягнення миру, процвітання та збалансованого розвитку) вимагає надання такої підтримки з боку держави та органів публічного управління громадському сектору.

Проте умови російської війни в Україні суттєво корегують політичний порядок денний, суттєво ускладнюючи процеси внутрішньої суспільної перебудови на користь визнання необхідності підтримки досягнення цілі гендерної рівності та вирівнювання можливостей для розвитку та самореалізації для чоловіків, жінок та представників інших тендерів. Тим не менш, успішність суспільної діяльності під час війни напряму залежить від здатності розглядати проблеми, з яким стикається українське суспільство в його протистоянні російській агресії, не узагальнено (гендерно-нейтрально), а крізь точнішу призму – «гендерні окуляри».

«Гендерні окуляри» є набутою здатністю розрізняти різні за своєю природою та характером потреби жінок і чоловіків, а також представників інших тендерів (7 поширених та інших існуючих). Ця здатність допомагає краще зрозуміти потреби

та проблеми, з якими стикаються потенційні отримувачі публічної послуги чи блага, адже потреби чоловіків та жінок зазвичай є різними. Прикладом є різниця у потребах військових Збройних Сил України. За усередненого, гендерно-сліпого підходу, військові як узагальнена категорія людей мають потребу в їжі, медикаментах, одязі і взутті, засобах захисту, зброї, обладнанні тощо. Рівень забезпеченості цієї надважливої для всієї країни категорії цими благами традиційно розглядався з позиції кількості, а потім – і якості зазначених благ. Але кількість і якість є лише одними з критеріїв повноцінної забезпеченості об'єктивних потреб реальних людей, особистостей, які формують цю категорію «військові». Гендерні окуляри дозволяють побачити тут, зокрема, унікальні особливості і проблеми жінок: розмір взуття і одягу – менший, за чоловічий, що не дозволяє жінкам, особливо невеликого зросту, комфортно почуватися на передовій в стандартній формі; неврахованість жіночих природно-фізіологічних особливостей у моделюванні одягу; незабезпеченість жінок засобами особистої гігієни, які чоловікам не потрібні, а також «жіночими» медикаментами; фізіологічні особливості будови жіночого тіла, яке не пристосовано для підйому важких предметів, або сидіння на холодній поверхні, що матиме більш згубний вплив, ніж на здоров'я та репродуктивну спроможність чоловіків в тих самих умовах. Розглядаючи бюджетні видатки на придбання зазначених товарів для армії, слід зазначити, що розрахунки необхідних сум та закупівля товарів проводяться усереднено «на особу», а не на кількість чоловіків і кількість жінок, що створює принаймні 2 проблеми: незадоволеність цільової категорії набувачів державної послуги або соціального блага та недостатньо ефективного використання бюджетних коштів, які можуть бути використані за принципом «від реальних потреб» – жінки і чоловіки в цьому випадку отримують саме те, що є потрібним, і не отримуватимуть того, що не зможуть застосувати через гендерні особливості.

Так, за повідомленням командуючого Об'єднаними силами ВСУ С. Наєва, станом на 1 жовтня у Збройних Силах України проходило службу понад 40 тисяч жінок, 5 тисяч з яких перебувають у районах ведення активних бойових дій [1]. Тобто, стільки громадян України позбавляється можливості повноцінного отримання необхідних речей для виконання своїх завдань через нерозробленість механізмів забезпечення набувачів бюджетних послуг «від потреб». Уважність до гендерно-обумовлених потреб і її відо-

браження в рішеннях, політиках та щоденних діях має прийти на зміну сліпому вирівнюванню, що стає гендерним мейнстримінгом.

Наступним за оптимізацією підходів до гендерного вирівнювання є рівень рівної участі у демократичних процесах, що відбуваються в державі, яка крокує до повного членства в ЄС. Розбудова представницької демократії передбачає утвердження гендерної рівності через забезпечення доступності та відкритості громадянського простору для суспільно-політичної активності для всіх, зокрема, жінок, розширення можливостей їх участі у політичному процесі, передусім, через голосування, та/або зменшення обмежень щодо політичного представництва [10], розширення економічних можливостей та усунення дискримінаційних чинників через культурні зміни та просування прогресивних ліберальних цінностей, включаючи демократію та гендерну рівність.

Повноцінна демократія, за визначенням ООН, яка вважає цей вид правління основною цінністю, адже він «забезпечує середовище, в якому поважають права людини та основні свободи, і в якому здійснюється вільно виражена воля людей; люди мають право голосу при прийнятті рішень і можуть притягнути до відповідальності осіб, які приймають рішення; жінки та чоловіки мають рівні права, і всі люди вільні від дискримінації» [10]. Ураховуючи, що універсальної моделі державницької демократії не існує, а різних форм демократії в світі стільки, скільки демократичних держав у світі, відповідно існують президентські та парламентські демократії, федеративні або унітарні демократії, демократії, які використовують пропорційну систему голосування, і ті, які використовують мажоритарну систему, демократії, які також є монархіями тощо [11]. Як зазначив К. Аннан, «ніхто не народжується хорошим громадянином, жодна нація не народжується демократією. Швидше, це все є процесами, які продовжують розвиватися протягом життя. Молодь повинна бути включена з народження» [11]. Універсальним інструментом такого включення громадян в розбудову демократії і, відповідно, сприяння участі жінок у процесах демократичного державотворення найлегше забезпечити доступністю і включеністю до цифрової екосистеми, наявність якої є життєво важливою для повноцінної демократії.

Розвиток технологій та проникнення їх в усі сфери суспільно-політичного і економічного життя змінює суспільство. І ці зміни не можуть не впливати на демократичні цінності, закладені

у конституційний лад, на системи управління та громадянської участі. Тим не менш, навіть в розвинутих європейських демократіях суб'єкти управління в цих сферах (вироблення політики та впровадження технологій) розглядають лише конкретні гендерні питання в ізолюваності, що не дає можливості бачення повної картини гендерної нерівності в усій цифровій екосистемі або оцінці далекосяжних наслідків для розбудови демократії.

Цифрова екосистема в усьому світі досі будується без урахування потреб жінок, дівчат і недостатньо представлених спільнот із набагато ширшими розгалуженнями таких потреб. Видимим результатом є те, що сформована цифрова екосистема зберігає, уможливорює, цементує та посилює упередження, стереотипізацію та гендерні зловживання, які згадані вище.

В усьому світі це становить серйозну проблему для інклюзивного, демократичного залучення, і це – загроза для демократичної стабільності, якої Україна має уникнути, аналізуючи європейський досвід. Багатолітні дослідження порядку денного «Жінки, мир і безпека» довели, що демократія, мир і безпека безпосередньо пов'язані з гендерною рівністю.

В Україні цифрова демократія формує політичну основу повоєнного відновлення держави за широкої громадської участі, мирного співіснування і партнерства заради колективного вирішення проблем місцевих спільнот, спільного розвитку та реалізації власного потенціалу кожною людиною. Застосування цифрових технологій в контексті реформи диджиталізації і надалі зміцнюватиме індивідуальний та суспільний потенціал, розширюватиме можливості вирішення колективних проблем і, зрештою, робитиме процеси публічного управління спільним демократичним розвитком ефективнішими [8].

Не можна не помітити, що із наданням більших прав і свобод громадянському суспільству України після 2014 року, його мотивованість та компетентна спроможність брати участь у процесах демократичного державотворення визначає і надалі все чіткіше визначатиме успішність здійснення якісних трансформаційних перетворень на шляху повноцінної європейської інтеграції України. Від спроможності громадян України брати активну участь у процесах повоєнної відбудови держави через реалізацію власних ініціатив та проєктів місцевого розвитку залежить швидкість досягнення Україною бажаного демократичного стану – забезпечення миру і безпеки після перемоги, міцність інститутів, розбудова «розумних»

міст і громад, рівність і відкритість можливостей для кожного.

З цього погляду, відкритість та розвиненість сектору громадських технологій є найвищим проявом розвитку цифрової демократії в державі як можливості широкого використання та створення цифрових інструментів впливу на процеси місцевого розвитку. Гендерний мейнстрімінг застосування підходу «гендерних окулярів» до аналізу бар'єрів розвитку цього сектору та відкриття його для ЄС є важливою передумовою розбудови цифрової демократії та подальшої європейської інтеграції України.

Розбудова ринку цифрових інструментів сприяє підвищенню загального рівня політичної активності населення. Проте розгляд його крізь призму гендерних окулярів підсвітлює і проблему невідповідності в рівнях використання таких інструментів і, тим більше, їх створення, серед чоловіків та жінок. Розгалуженість мережі громадських технологій або «civic tech» є одним з виразних проявів розвинутості цифрової демократії в державі та ринку політично орієнтованих цифрових інструментів впливу на процеси місцевого розвитку [3].

Загалом, протягом останнього десятиліття розширення цифрової культури сприяло демократизації публічного простору та попиту на більшу прозорість, співпрацю і рівність. Розвиток civic tech став одним із наслідків цієї глобальної суспільної еволюції. Ці технології поставили громадян і громадянок в основу: вони націлені на те, щоб дати їм необхідні і зручні інструменти, які дозволять їм активніше відігравати свою роль у демократичній системі. Роблячи це, вони можуть знову зосередити публічні дебати на громадянах, де політичні еліти борються за збереження своєї легітимності та довіри [17].

У свою чергу, неминуче прискорення розвитку «civic tech» обумовлюватиметься тим, що розвиток державних сервісів не встигатиме за бурхливим зростанням громадських потреб. Бюрократія завжди рухається повільніше, ніж гнучкий громадський експертний центр, що працює в міжнародному проєктному полі. Уряд має обмежені бюджетом ресурси та гранично низьку схильність до ризику, тому співпраця з громадським сектором і його технологічними проєктами в цій сфері є доречною.

До громадських технологій відносять технологічні ініціативи (програми продукти, платформи, додатки тощо), створені в громадському секторі – громадськими організаціями, активістами

та їх командами, та спрямовані на вирішення питань, що залишаються поза увагою держави, проте є важливими для громади. На цьому ринку виділяють дві категорії продуктів – відкрите урядування та діяльність спільнот, яка стосується розвитку громадських мереж, залучення до дії місцевих громад, краудфандингу та обміну даними громадян [25].

У загальному розумінні, громадська технологія – це технологія, яка забезпечує взаємодію, участь, або зміцнює відносини між громадянами та урядом (шляхом покращення комунікацій громадян і спільного прийняття рішень, оптимізації надання публічних послуг та розвитку відповідної інфраструктури).

Сфера громадських технологій – новий і поступово зростаючий сектор інноваторів, які працюють у сфері технологій і зосереджують свої зусилля на вирішенні проблем, що постають перед державним сектором, проте не вирішуються швидко, або належним чином.

Цій сектор охоплює наступні типи ініціатив: організація спільноти для проведення заходів; онлайн-збір коштів або краудфандинг, який спрямовується на вирішення конкретної суспільної задачі; створення петицій для впливу на владу; місцеві мережі та спільноти практиків; платформи обміну товарами, послугами та спільного споживання; відкриті публічні дані; публічні майданчики кооперації влади з приватними підприємствами, громадськими організаціями та активістами [3].

Цікавим з точки зору особливостей громадських технологій є всесвітньо відомий приклад Uber. Це команда, яка намагалася вирішити спільні для жінок і чоловіків транспортні проблеми в містах, не будучи ані транспортною компанією, ані департаментом з питань транспорту місцевої ради, тому шукала рішення в альтернативних послугах – приватному секторі перевезень. Згодом Uber став не тільки важливим суб'єктом відносин в секторі, але й значно вплинув на транспортну політику в багатьох країнах: як свого часу AirBnB, він змусив міста прийняти додаткові правила для боротьби з впливом економіки спільного використання. Зараз цій ніші точиться активні боротьба за можливість визнати водіїв Uber працівниками (загальновідомі у світі акції з хештегом #fightfor15, що означають громадське доручення до боротьби за право встановлення мінімальної зарплати на рівні 15 доларів за годину роботи).

Щодо гендерного паритету учасників цього сектору, лише 17% фахівців європейського інфор-

маційно-технологічного простору – жінки. При цьому, жінки в цьому секторі, за статистикою, отримують заробітну плату на 20% нижчу за зарплату чоловіків [27]. Проте, в підсекторі civic tech відповідний гендерний розрив є меншим: жінки складають 41 % кадрового складу цих компаній, а серед засновників представниці жіночої статі мають 29% [2].

Українська civic-tech спільнота є доволі молодою, мало відомою широкому загалу, тому вхід в неї є вільним, і не залежить від гендерної приналежності. До цієї спільноти активно долучаються фахівці з інших галузей, об'єднані прагненням виявити свою громадянську позицію, підтримати розвиток суспільства і долучитися до процесів реформування країни через розвиток ринку цифрових рішень для всіх.

Відповідно, українська ніша civic tech вже налічує декілька помітних на світовому рівні проєктів, за розробкою яких стоять жінки. Прикладом розробника таких проєктів з жіночої участі і керівництва є громадська організація «SocialBoost» – розробник IT-рішення для автоматизації бюджету участі «Громадський проєкт» під керівництвом молодої жінки. За кілька років існування «Громадського проєкту» платформою скористались близько 5 млн людей з сотні міст України. Іншим прикладом є платформа Dosvit від того ж розробника, яка дозволяє об'єднаній територіальній громаді без програмування, за готовим шаблоном, швидко створити зручний офіційний сайт з усіма необхідними застосунками. Крім базових функцій, він дозволяє підключати готові додатки відповідно до потреб органу місцевого самоврядування: бюджет участі, мапу підприємств, відкритий бюджет, опитування, петиції. До нього можна доєднати зовнішні додатки від міста, громади або незалежних IT-спеціалістів [2; 12].

Також відомим на теренах України є проєкт TAPAS («Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах») USAID/UK aid, який під керівництвом жінки працює над питаннями усунення корупції, відкриттям публічних даних та створенням корисних продуктів для громади на їх основі [24].

Враховуючи ці здобутки жінок в сфері громадських технологій, слід визнати що потенціал технологій в основному використовується переважно чоловіками, адже саме чоловіки найчастіше виступають їх розробниками [7], адже саме вони переважно займають керівні посади у компаніях і визначають її політику. «Технології від чоловіків» рідко враховують гендерні підходи до

користування послугами різними гендерно-віковими групами, що робить їх скоріше універсалізованими, ніж орієнтованими на гендерно-вікові потреби користувачів і користувачок. Це, в свою чергу, обмежує можливості користування послугами серед вразливих верств, що не мають відповідних знань, навичок та можливостей оволодіти ними, або не мають доступу до них, як і не мали доступу до отримання таких знань.

Цінність жіночої участі в розвитку цього ринку не можна недооцінювати. Значною гендерною особливістю використання та розвитку громадських ініціатив є схильність жінок формувати мережі. Там, де жінки мають доступ і здатність використовувати технології, розширюються можливості для пошуку інформації та отримання даних [28], створюються канали комунікації між різними групами людей, що дозволяє організувати групи та мережі навколо вирішення проблемних питань.

Тому вагомою роллю жінок у розвитку цього сектору є розбудова груп, формування мереж та поглиблення міжнародного співробітництва, що об'єднує зусилля та відкриває нові перспективи для проєктів громадських технологій, а також цієї галузі загалом. Відповідно, розповсюдження продуктів галузі civic tech, створених за участю жінок, в публічно-управлінській діяльності сприятиме багаторівневому та міжгалузевому мережуванню учасників управлінської діяльності, розвитку підходів до колективного вирішення нагальних проблем.

Таким чином, гендерно-політичний мейнстрімінг у підтримці жіночої партисипації у використанні та створенні продуктів civic tech передбачає формування умов для забезпечення гендерної рівності в доступі та використанні таких продуктів через розробку політик, що під-

тримуватимуть жінок у такій діяльності, пріоритезують їх проєктні ініціативи, зокрема, відповідно до квотної політики. У розвитку публічних послуг, орієнтованих на технології, гендерна інтеграція потребує врахування гендерно-вікових потреб, цінностей та інтересів жінок, щоб досягти гендерно-збалансованої бази користувачів та розробників civic-tech.

Висновки. Гендерний мейнстрімінг є політичною стратегією забезпечення гендерної рівності на структурному рівні. В умовах прискорення євроінтеграційного поступу України, включення гендерної перспективи у процеси прийняття політичних рішень на всіх рівнях є важливою передумовою укріплення основ демократії, що передбачає досягнення рівності у суспільстві.

Слідування Глобальним Цілям сталого розвитку, і зокрема, Цілі №5 «Гендерна рівність», як дороговказу на означеному європейському шляху України, робить цю перспективу досяжною у короткостроковій перспективі. Успішність проходження цього шляху Україною значною мірою залежить від кооперації усіх рівнів публічного управління, починаючи з підтримки громадської освіти з питань гендерної рівності, а також цифрових можливостей громадян, які покликані забезпечити таку рівність, спростити процеси партисипаторної (учасницька) демократії.

У своїй найрозвиненішій формі, партисипаторна цифрова демократія проявляється у можливості жінок використовувати і брати безпосередню участь у створенні суспільно-корисних цифрових продуктів (галузь civic tech). Отже, важливим завданням гендерного мейнстрімінгу є всебічна та багаторівнева підтримка активної діяльності жінок на цьому ринку, забезпечення доступу до нього на основі знань, спроможності та рівних цифрових можливостей.

Список літератури:

1. З'ясувалося, скільки жінок проходять службу в лавах ЗСУ. Слово і Діло. 2022. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2022/10/14/novost/bezopasnost/vyvasnilos-skolko-zhenshin-proxodyat-sluzhbu-vsu>
2. Клепа Є. Технології державного значення: як жінки розвивають civic tech. Goethe Institute. 2022. URL: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/sup/pdn/cts/21928745.html>
3. Матвеева О. Роль гендерного мейнстрімінгу в підтримці civic tech для розбудови системи публічного управління суспільним розвитком. Традиції та інновації в сучасній науці та освіті в умовах викликів та загроз глобалізації: міжнародна науково-практична конф. 29.11.2022 р. Дніпро. 2022.
4. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року, затверджений розпорядженням КМУ від 28.10.2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#n14>
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#n248>
6. Соціально-економічний вплив пандемії COVID-19 у контексті державної політики реалізації Глобальної цілі сталого розвитку № 5 «Гендерна рівність» / Т.А. Крушельницька, О.Ю. Матвеева,

- В.М. Навумай. Ефективність державного управління. 2020. № 2. С. 249–269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2020_2_19
7. Ягеп К. Civic Tech Sisters: a program for young female leaders from Ukraine and Germany. 2020. URL: shorturl.at/dzAE2
 8. Aims and values. European Union. 2016. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en
 9. Cavaghan R. Making Gender Equality Happen. Knowledge, Change and Resistance in EU Gender Mainstreaming. New York: Routledge. 2017. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315658544>
 10. Democracy. Global Issues. United Nations. 2022. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/democracy>.
 11. Democracy. Manual for human rights education with young people. Compass. 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/compass/democracy>
 12. Dosvit – платформа. 2022. URL: <https://dosvit.org.ua>
 13. Elomäki A. & Ahrens P. Contested gender mainstreaming in the European Parliament: political groups and committees as gatekeepers. European Conference on Politics and Gender and Bristol University Press. 2022. № 5(3). Pp. 322–340. DOI: <https://doi.org/10.1332/251510822X16547712638806>
 14. EU Charter of Fundamental Rights. European Union Law. 2012/C 326/02. 2012. URL: https://ec.europa.eu/info/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights_en
 15. Hafner-Burton E. & Pollack M. Mainstreaming gender in the European Union: getting the incentives right. Comparative European Politics. 2009. № 7(1). Pp. 114–38. DOI: [10.1057/cep.2008.37](https://doi.org/10.1057/cep.2008.37)
 16. Jacquot S. Transformations in EU Gender Equality. From Emergence to Dismantling. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2015. URL: shorturl.at/iuGLT
 17. Lemoine V. Exploring Civic Tech and Gov Tech. WeSolve. 2021. URL: <https://wesolve.app/exploring-civic-tech-and-gov-tech>
 18. Meier P. & Celis K. Sowing the seeds of its own failure: implementing the concept of gender mainstreaming. Social Politics. 2011. № 18(4). Pp. 469–89. DOI: [10.1093/sp/jxr020](https://doi.org/10.1093/sp/jxr020)
 19. Mergaert L. & Lombardo L. Resistance to implementing gender mainstreaming in EU research policy. European Integration Online Papers (EIoP). 2014. № 18(5). URL: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2014-005a.htm>
 20. Minto R. & Mergaert L. Gender mainstreaming and evaluation in the EU: comparative perspectives from feminist institutionalism. International Feminist Journal of Politics. № 20(2). Pp. 204–20. DOI: [10.1080/14616742.2018.1440181](https://doi.org/10.1080/14616742.2018.1440181).
 21. Piccone T. Democracy, gender equality, and gender security. Policy brief. 2017. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2017/08/fp_20170905_democracy_gender_security.pdf
 22. Rees T. Reflections on the uneven development of gender mainstreaming in Europe. International Feminist Journal of Politics. 2005. № 7(4). Pp. 555–74. DOI: [10.1080/14616740500284532](https://doi.org/10.1080/14616740500284532)
 23. Sustainable Development Goals. Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls. United Nations. 2016. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality>
 24. TAPAS: Transparency and Accountability in Public Administration and Services. USAID/UK. 2022. URL: <https://tapas.org.ua/en/about-project>
 25. The Treaty On European Union And The Treaty On The Functioning Of The European Union. Official Journal of the European Union. 2016/C 202/01. 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=EN>
 26. Treaty of Rome. European Union Law. 25.03.1957. 1957. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0023>
 27. Women in Technology Statistics: Where are We? Womentech. 2022. URL: <https://www.womentech.net/en-us/women-technology-statistics>
 28. Women, technology and democracy survey. National Democratic Institute for International Affairs (NDI). 2014. URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/WomenandTechnology%20-%20online%20version.pdf>
 29. Woodward A. From equal treatment to gender mainstreaming and diversity management. Gendering the European Union, New York: Palgrave Macmillan. 2012. Pp. 85–103.
 30. Ylöstalo H. Organizational perspective to gender mainstreaming in the Finnish state administration. International Feminist Journal of Politics. 2016. № 18(4). Pp. 544–58.

Matveieva O.Yu. GENDER-MAINSTREAMING IN DIGITAL DEMOCRACY DEVELOPMENT ON THE ROAD TO EUROPEAN INTEGRATION: THE CASE OF UKRAINE

The paper considers the basic conditions for the European Integration of Ukraine through a gendered perspective. The gendered foundation of political decision-making is determined by the Global Sustainable Development Goals, which are being implemented by Ukraine, in particular, Goal No. 5 «Gender Equality». The focus is put on the task to build sustainable gender-equal grounds for the democratic development of Ukraine during and after the war; taking into account current trends in the digitalization of state institutions. In particular, the paper presents the approach to the formation and development of digital democracy in Ukraine based on supporting women in their familiarization with civic technologies. Integration of a gender-sensitive approach into the processes of policy-making for democratic transformations in Ukraine on its path to European integration enables the outlining and dividing of the range of specific needs of women and men. Meeting these needs could be of critical importance for the processes of development in all key spheres and transformation of the state after the war.

Providing the state's support to the sector of civic technologies and its products is a necessary step, as this sector significantly accelerates qualitative social and technological transformations. Additionally, it involves a proactive core of civil society in the processes of community-centric state-building and digitalized public management of such transformations. The latter are based on European values and are implemented via guiding principles of Global Sustainable Development Goals.

Key words: *European values, Global Sustainable Development Goals, gender equality, public management, democracy, digitalization, civic technologies.*

Михайленко М.М.

Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНОГО САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНОГО НАГЛЯДУ У СФЕРІ САНІТАРНОГО ТА ЕПІДЕМІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ НАСЕЛЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню змісту й особливостей інституційно-правового регулювання державного санітарно - епідеміологічного нагляду у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення в Україні. На основі проведеного аналізу визначено поняття «державного санітарно-епідеміологічного нагляду». Проаналізовано повноваження різних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямована на формування та реалізацію державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду. Вказано на проблеми, пов'язані із практичною реалізацією цієї функції через неузгодженість законодавчої бази та відсутність чіткої взаємодії і координації дій суб'єктів державного контролю. Проведено структурування функцій з епідеміологічного нагляду за рівнями управління. Розглянуто процедуру передачі повноважень Державної санітарно-епідеміологічної служби України до Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів та Міністерства охорони здоров'я України. Визначено, що необхідною умовою підвищення ефективності державного управління є координація й упорядкованість діяльності зазначених вище органів. Виділено ключові проблеми адміністративно-правового та інституційного забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення та зазначено, що ліквідація Державної санітарно-епідеміологічної служби України, яка здійснювала державний санітарно-епідеміологічний нагляд та контроль за дотриманням санітарного законодавства, призвела до розбалансування єдиної державної системи забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя. Внаслідок чого виникли суперечності та прогалини у національному законодавстві, яке регулює питання здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду. В умовах створення національної системи громадського здоров'я в Україні є нагальна потреба визначення місця державного санітарно- епідеміологічного нагляду в даній системі. Встановлено, що система нормативно-правових актів є одним із засобів механізму публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення, який відіграє фундаментальну роль у регулюванні та реалізації мети цієї сфери, тому запропоновано на законодавчому рівні удосконалити нормативно-правову базу з питань здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду. У статті обґрунтовано, що відповідно до євроінтеграційних прагнень України державне управління санітарно-епідеміологічним наглядом має спрямуватися на забезпечення гідного рівня санітарно-епідемічного благополуччя населення.

Ключові слова: державне управління, державні інституції, санітарно-епідемічне благополуччя населення, державний санітарно-епідеміологічний нагляд, санітарне законодавство, реформування, повноваження, нормативно-правове забезпечення.

Постановка проблеми. Санітарно-епідемічне благополуччя є адекватним показником соціально-економічної безпеки держави. Проведена Урядом у 2014 році оптимізація системи центральних органів виконавчої влади, у ході якої було ліквідовано Державну санітарно-епідеміологічну службу, відбулася без внесення відповідних змін до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», постанови Кабінету Міністрів Укра-

їни від 22.06.1999 р. № 1109 «Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд» та інших нормативно-правових актів стосовно завдань та процедури проведення державного санітарно-епідеміологічного нагляду.

Тому на часі постало питання законодавчого визначення системи державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні, її готовності до реагування до надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру.

У сучасних наукових розробках не вироблено єдиного підходу до розуміння поняття «епідеміологічний нагляд (спостереження)», відмінностей між поняттями «державний контроль» і «державний нагляд» та критеріїв їх розмежування як явищ управління. Саме це й зумовило вибір теми статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку та реформування сфери санітарного й епідемічного благополуччя населення та її законодавчого забезпечення вже стало предметом розгляду вітчизняних дослідників. Зокрема, у працях Хайнацького Є.С. визначено й обґрунтовано методи здійснення епідеміологічного контролю та нагляду та правове регулювання сфери санітарно-епідеміологічного благополуччя населення. Воронятніков О.О. досліджував нормативно-правове адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення. Певний інтерес для нашої роботи становлять наукові розробки Демченко І. С, пов'язані з аналізом спроможності владних інституцій щодо захисту населення від інфекційних хвороб. Муляр Г. та Шуст Г. досліджували правовий статус органів влади, які входять до системи епідеміологічного нагляду в Україні, окреслюючи загальну характеристику системи епідеміологічного нагляду в Україні. Белей Є.Н. вивчав контроль і нагляд у сфері охорони громадського здоров'я та особливості епідеміологічного нагляду як основної функції охорони громадського здоров'я. Ліхтер М.П. визначала принципи правового регулювання санітарно-епідемічного благополуччя та правові засади управління ним.

Однак ще глибшого наукового дослідження потребує механізм державного регулювання в частині санітарно-епідеміологічного нагляду як головного важеля впливу на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу сутності державного управління санітарно-епідеміологічним наглядом, дослідження специфіки інституційно-правового регулювання сфери санітарно-епідемічного благополуччя населення, особливостей у повноваженнях органів державної влади щодо формування та реалізації державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення на сучасному етапі та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності правового регулювання діяльності органів публічного адміністрування у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено у Стратегії людського розвитку (Указ

Президента України від 02.06.2021 р. № 225/2021) з огляду на потреби людського розвитку завданням держави повинно бути формування такого економічного та соціального порядку, який буде підґрунтям та гарантією реалізації права громадян на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя [1].

Ліхтер М. П. відзначає, що «стосовно ж суспільних відносин, що виникають у сфері забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя, вони частково отримали правову регламентацію з прийняттям Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р» [13, с. 74].

У ст. 27 Основ констатується, що «санітарно-епідемічне благополуччя територій і населених пунктів забезпечується системою державних стимулів та регуляторів, спрямованих на суворе дотримання санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил та норм, комплексом спеціальних санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних заходів та організацією державного санітарного нагляду» [4].

На думку Белей Є. Н. «...із зазначеного положення не зрозуміло того, чи йдеться про санітарно-епідеміологічний контроль (нагляд) чи про якусь іншу процедуру...потребує уточнення щодо того, про яку саме процедуру йдеться, ким вона здійснюється та на підставі яких нормативних актів» [10, с. 43].

Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22.06.1999 р. № 1109, визначає мету, основні завдання та порядок здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні.

Метою державного санітарно-епідеміологічного нагляду є запобігання, виявлення та припинення порушень санітарного законодавства.

Відповідно до п. 4 Положення [2] основними завданнями державного санітарно-епідеміологічного нагляду є:

- контроль за виконанням санітарного законодавства, санітарних та протиепідемічних (профілактичних) заходів, а також приписів, постанов і вимог, викладених у висновках, що видаються головним державним санітарним лікарем;
- санітарно-карантинний контроль у пунктах пропуску через державний кордон;
- контроль за санітарною та епідемічною ситуацією на території України;
- проведення санітарних та епідеміологічних розслідувань, спрямованих на встановлення причин та умов виникнення розповсюдження

інфекційних хвороб, професійних захворювань, масових неінфекційних захворювань (отруєнь) та радіаційних уражень людей;

– розроблення пропозицій щодо проведення санітарних та протиепідемічних (профілактичних) заходів;

– здійснення державного санітарно-епідеміологічного нормування;

– проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи;

– державна реєстрація небезпечних для здоров'я і життя людини факторів середовища життєдіяльності;

– статистичне спостереження у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, державний облік інфекційних хвороб, професійних захворювань, масових неінфекційних захворювань (отруєнь) та радіаційних уражень людей у зв'язку із шкідливим впливом факторів середовища життєдіяльності;

– вжиття заходів для припинення порушень санітарного законодавства та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні таких правопорушень [2].

На думку Муляр Г. та Шуст Г. «відповідно до пунктів 5, 7 і 8 Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні (далі – Положення № 1109) він здійснюється в порядку запобіжного та поточного нагляду. Запобіжний нагляд передбачає розробку санітарних норм, проведення епідеміологічної експертизи, видачу необхідних висновків і дозволів, погодження державних стандартів і технічних умов тощо. Поточний нагляд охоплює контроль за дотриманням юридичними і фізичними особами санітарних норм, проведення обстежень, встановлення обмежень та здійснення інших заходів. Отже, сутність епідеміологічного нагляду відповідно до вимог Положення № 1109 полягає у розробці або погодженні проєктів нормативно-правових актів, а також у здійсненні контролю за виконанням їх вимог» [12, с. 86].

Право на забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя, гарантоване конституцією, забезпечується і реалізується органами виконавчої влади. І держава в особі органів виконавчої влади бере на себе обов'язок забезпечувати це.

Важливо визначити, які саме органи виконавчої влади наділені повноваженнями із здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду.

Ст. 39 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» встановлює поняття та основні завдання держав-

ного санітарно-епідеміологічного нагляду, а саме: «державний санітарно-епідеміологічний нагляд – це діяльність органів державної санітарно-епідеміологічної служби по контролю за дотриманням юридичними та фізичними особами санітарного законодавства з метою попередження, виявлення, зменшення або усунення шкідливого впливу небезпечних факторів на здоров'я людей та по застосуванню заходів правового характеру щодо порушників» [3].

Основними завданнями цієї діяльності є:

– нагляд за організацією і проведенням органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами санітарних і протиепідемічних заходів;

– нагляд за реалізацією державної політики з питань профілактики захворювань населення, участь у розробці та контроль за виконанням програм, що стосуються запобігання шкідливому впливу факторів навколишнього середовища на здоров'я населення;

– нагляд за дотриманням санітарного законодавства;

– проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи, гігієнічної регламентації небезпечних факторів і видача дозволів на їх використання [3].

Таким чином норми цього Закону охоплюють відносини, що виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення в частині здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду.

З моменту ліквідації (постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2017 р. № 348) Державної санітарно-епідеміологічної служби України, яка здійснювала державний санітарно-епідеміологічний нагляд та контроль за дотриманням санітарного законодавства, та розбалансування системи забезпечення санітарного і епідемічного благополуччя населення на часі постало питання оновлення та законодавчого визначення системи епідеміологічного нагляду в Україні, її готовності до реагування до надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру [14, с. 36].

Пунктом 3 зазначеної вище постанови [5] завдання і функції з реалізації державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення та із здійснення контролю (нагляду) за дотриманням вимог санітарного законодавства (крім функцій з реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження) та у сфері гігієни праці та функцій із здійснення дозиметричного контролю робочих місць і доз

опромінення працівників) покладено на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (далі – Держпродспоживслужба).

Положенням про Держпродспоживслужбу [6], затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667, визначені основні завдання цієї служби у сфері забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя, а саме: реалізація державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення (крім виконання функцій з реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження); здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням санітарного законодавства, санітарного та епідемічного благополуччя населення (крім виконання функцій з реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження), які були передані до Міністерства охорони здоров'я України.

Відповідно до Положення про Міністерство охорони здоров'я України, (постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2015 р. № 267), МОЗ є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження), а також забезпечення формування державної політики у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення. Як встановлено у пп. 14 п. 4 Положення про МОЗ [7] у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення міністерство затверджує:

- державні санітарні норми і правила, санітарно-епідеміологічні та санітарно-протиепідемічні правила і норми, санітарно-епідеміологічні правила і норми, протиепідемічні правила і норми, гігієнічні та протиепідемічні правила і норми, державні санітарно-епідеміологічні нормативи, санітарні регламенти;

- уніфіковані форми актів перевірок, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю) у сфері санітарного законодавства, санітарного та епідемічного благополуччя населення (крім виконання функцій з реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження);

- надає погодження на проведення позапланового заходу державного нагляду (контролю) центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного законодавства, санітарного та епідемічного благополуччя населення (крім виконання функцій з реалізації

державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження) [7].

На думку Демченко І.С. «...фактично, відповідно до діючого законодавства, більша частина завдань державного санітарно-епідеміологічного нагляду, як і напрямів діяльності системи державної СЕС України, не передано жодним центральним органам виконавчої влади» [9, с. 201].

У свою чергу Воронятников О.О. визначає, що «наявна система нормативно-правових актів, які врегульовують відносини у сфері санітарного й епідемічного благополуччя населення в Україні, не є досконалою» [11, с. 73].

Зокрема це стосується й розуміння понять «державний санітарно-епідеміологічний нагляд» та «епідеміологічний нагляд (спостереження)», підходи до тлумачення яких відрізняються значною варіативністю.

Вважаємо, що з метою сприяння ухваленню ефективних управлінських рішень українському законодавцю слід переглянути і надалі врахувати нетотожність вищезазначених понять, які співвідносяться як ціле і частина. Констатуємо той факт, що набувши нормативного закріплення дефініція «епідеміологічний нагляд (спостереження)», як базова функція громадського здоров'я, не має й досі правового визначення в українському законодавстві.

Аналізуючи повноваження МОЗ і Держпродспоживслужби у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, варто зазначити, що управлінська діяльність є їхньою загальною функцією, що безпосередньо зумовлює практичну значимість діяльності цих державних органів, але на превеликий жаль, їх діяльність чиниться за відсутності злагодженої взаємодії, визначеної законодавством.

Досить цікавим для нашого дослідження є правова колізія у повноваженнях головного державного санітарного лікаря України, посаду якого з часів ліквідації Державної санітарно-епідеміологічної служби України було поновлено у березні 2020 р. та призначено на цю посаду заступника Міністра охорони здоров'я України. Окремими повноваженнями головного державного санітарного лікаря України (розпорядження Кабінету Міністрів України 30.06.2021 р. № 713-р) тимчасово, до внесення змін до законодавства, передбачено, що головний державний санітарний лікар України визначає «уповноважених осіб на здійснення головних державних санітарних лікарів відповідних адміністративно-територіальних одиниць, в частині повноважень з епідеміологічного

нагляду (спостереження), а також повноважень щодо запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізації та ліквідації їх спалахів та епідемій, крім заходів державного нагляду (контролю) та надання документів дозвільного характеру [15].

В той же час, пунктом 7 Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів зазначено, що «керівники самостійних структурних підрозділів територіальних органів Держпродспоживслужби, на які покладено здійснення повноважень Держпродспоживслужби у сфері санітарного законодавства, санітарного та епідемічного благополуччя населення, забезпечують виконання функцій щодо затвердження та підписання передбачених законодавством документів, повноваження щодо затвердження та підписання яких належить до компетенції головних державних санітарних лікарів відповідної адміністративно-територіальної одиниці (крім виконання функцій з реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження)»... у межах повноважень відповідного територіального органу» [6].

Як наслідок зазначеного вище можемо констатувати наявність ситуації, за якої виникає обов'язок одночасного уповноваження на здійснення компетенцій головних державних санітарних лікарів відповідних адміністративно-територіальних одиниць посадових осіб різних державних інституцій.

З точки зору Белей Є.Н. «...нормативними актами не розмежовано між собою процедури контролю (нагляду) за дотриманням вимог санітарного законодавства й епідеміологічного нагляду (спостереження), як і не розкрито змісту повноважень із реалізації державної політики у сфері епідеміологічного нагляду (спостереження). На цій підставі можна констатувати, що передача повноважень Державної СЕС відбулась неналежним чином, оскільки на нормативному рівні чітко не закріплено те, які саме повноваження цього суб'єкта публічної адміністрації і кому передані, не розмежовано відповідних повноважень МОЗ України та Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, не внесено змін до чинних нормативних актів, якими регламентовано порядок здійснення процедур санітарно-епідеміологічного нагляду тощо» [9, с. 44].

Слід зазначити, що важливе завдання, яке мають органи державного управління у сфері

санітарного та епідемічного благополуччя населення, полягає в тому, щоб формувати державну політику, суть якої проявляється, коли нею починає здійснюватися управлінська діяльність, якою можна досягти вирішення наявних проблем, що мають суспільство і держава. Державні інституції, які здійснюють державне регулювання у сфері санітарного та епідемічного благополуччя, не перебувають у взаємній ізоляції, між ними існує взаємодія, саме через це недопустимим є проведення серйозних змін в одній частині сфери, не беручи до уваги можливі наслідки в інших.

Висновки. Підсумовуючи викладене та враховуючи те, що санітарно-епідемічне благополуччя є адекватним показником соціально-економічної безпеки держави можна дійти певних висновків:

1) сфера санітарного та епідемічного благополуччя в Україні перебуває на стадії реформування і характеризується недосконалою нормативно-правовою базою;

2) сучасні реформи повинні торкнутися як організації, так і функціонування органів публічного управління, охоплення сферою публічного управління найсуттєвіших аспектів досліджуваної сфери, що потребує реалізації управлінських функцій тощо;

3) при здійсненні реформування державного управління у сфері санітарного та епідемічного благополуччя важливо чітко визначити місце і роль державної контрольно-наглядової та моніторингової діяльності, ефективність яких має відповідати чітким критеріям;

4) загальний стан забезпечення нормативно-правового регулювання державного санітарно-епідеміологічного нагляду характеризується значними законодавчими прогалинами, які виражаються у неточностях формулювання розглянутих у статті процедур здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду, епідеміологічного нагляду (спостереження) та нерозмежованостями у повноваженнях органів виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя;

5) в умовах зміни санітарно-епідемічної, політичної та соціально-економічної ситуації законодавчі прогалини мають бути виправлені шляхом унесення відповідних змін і доповнень до абз. 1 ст. 27 Основ законодавства України про охорону здоров'я, до абз. 1 ст. 39 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд»,

якими буде чітко регламентовано порядок здійснення цього нагляду.

Враховуючи те, що державний санітарно-епідеміологічний нагляд без його належної та чіткої визначеної організаційної структури і чіткої правової бази буде недостатньо ефективним, удосконалення також потребує порядок забезпечення координації та упорядкування системи зазначених вище державних інституцій, які здійснюють реалізацію державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, що становить за мету законодавчо закріпити в

єдиному нормативному документі повноваження кожного з них стосовно здійснення цього нагляду. І, перш за все, у цьому документі необхідно зазначити повний перелік органів, які матимуть право на здійснення такого виду нагляду, а також чітко вписати їх функції, права та обов'язки. Через це необхідність проведення системного дослідження державного регулювання забезпеченням санітарного та епідемічного благополуччя спонукає продовжувати дослідження цієї сфери, шукати напрями бажаних правових реформ задля оптимізації управлінських процесів в державі.

Список літератури:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку». Указ Президента України від 02.06.2021 р. № 225/2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>
2. Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні: постанова Кабінету Міністрів України № 1109 від 22 червня 1999 р. (зі змінами). *Офіційний вісник України*. 1999. № 25. Ст. 1178.
3. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України № 4004-ХІІ від 24 лютого 1994 р. (із змінами). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 27. Ст. 218. ст. 42.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2802-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
5. Деякі питання Державної санітарно-епідеміологічної служби: постанова Кабінету Міністрів України № 348 від 29 березня 2017 р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 43. Ст. 1329.
6. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України № 667 від 02 вересня 2015 року (з змінами). *Офіційний вісник України*. 2015. № 73. Ст. 2402.
7. Положення про Міністерство охорони здоров'я України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 267 від 25 березня 2015 р. (із змінами). *Офіційний вісник України*. 2015. № 38. Ст. 1141. п.п. 1, 3.
8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України № 442 від 10 вересня 2014 р. (у редакції від 10 вересня 2014 р.). *Офіційний вісник України*. 2014. № 74. Ст. 2105. п.1.
9. Демченко І.С. Інституційна спроможність захисту від інфекційних захворювань в Україні. *Часопис Київського університету права*. Серія: Проблеми цивільного, господарського, трудового права та права соціального забезпечення 2020. № 1. С. 196–205.
10. Белей Є.Н. Контроль і нагляд у сфері охорони громадського здоров'я. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. 2018. Вип. 29 (68). № 5. С. 41–47.
11. Воронятніков. О.О. Нормативно-правове адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення. *Південноукраїнський правничий часопис*. Серія: правове забезпечення адміністративної реформи. 2021. № 3. Ч.1. С. 71–76.
12. Муляр. Г., Шуст Г. Загальна характеристика системи епідеміологічного нагляду в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2 (26). С. 84–90.
13. Ліхтер М. П. Юридична природа права на санітарно-епідеміологічне благополуччя населення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 74–78.
14. Савицький В.Л., Моргун С.О., Іванько О.М., Депутат Ю.М., Якимець В.В., Огороднійчук І.В., Олим М.Ю., Ницоца В.І., Смірнов О.Г. Проблемні питання нормативно-правового забезпечення у сфері санітарно-епідемічного благополуччя військовослужбовців Збройних Сил України. *Україна. Здоров'я нації*. Серія: громадське здоров'я. 2021. № 2 (64). С. 35–42.
15. Про визначення окремих повноважень заступника Міністра охорони здоров'я – головного державного санітарного лікаря України Кузіна Ігоря Володимировича: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 р. № 713-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-2021-%D1%80#Text>

16. Хайнацький Є.С. Адміністративно-правове регулювання епідеміологічного контролю та нагляду в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право». Суми, 2021. 234 с.

Mihaylenko M.M. INSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF THE STATE SANITARY AND EPIDEMIOLOGICAL SUPERVISION IN THE FIELD OF SANITARY AND EPIDEMIC WELFARE OF THE POPULATION

The article is devoted to the study of the content and features of the institutional and legal regulation of state sanitary and epidemiological supervision in the field of sanitary and epidemic welfare of the population in Ukraine. Based on the analysis, the concept of «state sanitary-epidemiological supervision» was defined. The powers of various executive bodies, whose activities are aimed at the formation and implementation of state policy in the field of sanitary and epidemic well-being of the population, implementation of state sanitary-epidemiological supervision, are analyzed. The problems associated with the practical implementation of this function due to the inconsistency of the legislative framework and the lack of clear interaction and coordination of the actions of the subjects of state control are pointed out. The structuring of epidemiological surveillance functions by management levels has been carried out. The procedure for transferring the powers of the State Sanitary and Epidemiological Service of Ukraine to the State Service of Ukraine on Food Safety and Consumer Protection and the Ministry of Health of Ukraine was considered. It was determined that a necessary condition for improving the efficiency of state administration is the coordination and orderliness of the activities of the above-mentioned bodies. The key problems of administrative, legal and institutional provision of sanitary and epidemiological well-being of the population are highlighted, and it is noted that the liquidation of the State Sanitary and Epidemiological Service of Ukraine, which carried out state sanitary and epidemiological supervision and control over compliance with sanitary legislation, led to an imbalance of the unified state system of sanitary and epidemiological provision welfare. As a result, there were contradictions and gaps in the national legislation, which regulates the implementation of state sanitary-epidemiological supervision. In the context of the creation of a national public health system in Ukraine, there is an urgent need to determine the place of state sanitary and epidemiological supervision in this system. It was established that the system of normative legal acts is one of the means of the mechanism of public administration in the sphere of sanitary and epidemic welfare of the population, which plays a fundamental role in the regulation and realization of the goal of this sphere, therefore it is proposed to improve the normative legal framework on the implementation of state sanitary epidemiological surveillance. The article substantiates that, in accordance with Ukraine's European integration aspirations, the state management of sanitary and epidemiological supervision should be aimed at ensuring a decent level of sanitary and epidemiologic well-being of the population.

Key words: public administration, state institutions, sanitary-epidemic welfare of the population, state sanitary and epidemiological supervision, sanitary legislation, reformation, powers, regulatory and legal support.

УДК 352.07(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/20>

Ніколіна І.І.

Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

Мережко В.М.

Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗБУДОВИ НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Досліджено основні теоретичні основи належного врядування на місцевому рівні.

Напрями адміністрування для здійснення ефективної публічної діяльності суголосні впровадженню принципів належного врядування задля побудови міцного та збалансованого взаємозв'язку «людина-суспільство-держава» на засадах багаторівневого управління. Принципи належного врядування сприяють реалізації європейського вибору України. Комплексне й системне впровадження принципів належного врядування має здійснюватися завдяки місцевим практикам розвитку громадянського суспільства та через реалізацію державної політики їх сприяння загалом.

Обґрунтовано, що для підвищення якості місцевого врядування в умовах сьогодення доцільно застосовувати принципи належного врядування у громаді, що сприятиме розбудові місцевої демократії та забезпечення спроможності громад.

В структурі розбудови належного врядування на місцевому рівні виділяємо три компоненти: ціннісну, інституційну та діяльну. Організаційна або інституційна компонента розбудови належного врядування на місцевому рівні представлена нормативно-правовими та організаційно-функціональними механізмами публічного управління. Діяльна компонента розбудови належного врядування на місцевому рівні включає політичну поведінку, участь у діяльності органів самоорганізації населення, безпосередню реалізацію механізмів локальної демократії.

Зауважено, що кількісні прояви розбудови належного врядування на місцевому рівні нерівномірні. В окремих громадах спостерігається активне використання певних механізмів, тоді як в інших – практика їх застосування відсутня, що може пояснюватися низьким рівнем світоглядної компоненти, відсутністю успішної практики застосування інструментів, наявності перешкод щодо їх реалізації з боку органів місцевого самоврядування.

Узагальнено, що публічне управління сьогодні можна представити, з одного боку, у вигляді процесу взаємодії органів влади і суспільства, результатом якого є прийняття важливих для держави (регіону, громади) рішень, з іншого – як відкриту публічну сферу суспільних інтересів, в якій всі суспільні інститути, громадяни можуть бути не тільки в ролі об'єктів управління, а й виступати суб'єктами, автономними одиницями у відносинах з органами влади і управління.

Ключові слова: *врядування, належне врядування, локальна демократія, місцевий рівень, концепція.*

Постановка проблеми. На 340-ий день війни Україна успішно продовжує боротися з кількісно та технічно переважаючим суперником, що є беззаперечною заслугою Збройних Сил України та суб'єктів державного управління. Органи місцевого самоврядування з початком повномасштабного вторгнення агресора зіткнулися із невідомими раніше викликами та загрозами, проте забезпечують функціонування громад в кризових умовах. Сучасні обставини перевіряють систему публічного управління на гнучкість, міцність,

оперативність та ефективність її функціонування, водночас трансформуючи її. Повсякденний стан публічного управління й діяльність основних суб'єктів національного рівня дозволяють оцінити наскільки успішними були впроваджені реформи, що покликанні розбудувати демократичне врядування: децентралізації, державної регіональної політики, цифрової трансформації, державної служби тощо.

У поліваріантній концептуалізації демократичного врядування можна виокремити декілька

ключових підходів: демократичне врядування як належне врядування (англ. Good Governance); демократичне врядування як багаторівневе врядування, демократичне врядування як цифрове врядування [10, с. 158.]

Концепція «належного врядування» зумовила формування ціннісної, політичної та інституціональної складових упорядкування суспільних відносин шляхом взаємодії держави, громадянського суспільства та бізнесу. Принципи належного врядування утворили універсальну доктрину орієнтирів поступу європейської спільноти та України, яка поділяє європейські цінності. Впровадження належного врядування є детермінантом забезпечення сталого розвитку територіальних громад в Україні, розвитку місцевої демократії.

Наукові дослідження присвячені проблематиці впровадження належного врядування на місцевому рівні не втрачають своєї актуальності, оскільки розкривають проблематику самоврядування та місцевої демократії, залучення громадян до вирішення питань місцевого значення, моделюють удосконалення публічного адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам теоретико-методологічного обґрунтування процесу реформування публічно-управлінської сфери на засадах належного врядування присвячена значна кількість робіт вітчизняних авторів, оскільки цей предмет дослідження є багатограним і складним. Теоретичні положення концепції належного врядування в публічно-управлінському дискурсі досліджували наступні вчені: Кухарева Г.П. [1], Міненко М.А. [2], Терешкевич Г. [4], Ткаля О.В. [6], Шаульська Г. М. [9].

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретичних засад розбудови належного врядування на місцевому рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. На тлі глобальних перетворень для системи публічного управління в Україні до 24 лютого 2022 року були притаманні окремі позитивні рушійні зміни багатогранного характеру. Погоджуємось з О. Решотою щодо тогочасних тенденцій розвитку публічного управління в Україні: «на сучасному етапі розвитку держави активно відбувається зміна системи публічного управління від бюрократичного патерналізму до представництва територіальних громад та активного залучення недержавних організацій» [4]. На нашу думку, позитивні тренди обумовлені наслідками

успішної децентралізації на місцевому рівні через реалізацію реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, яка сприяла розбудові спроможних громад на принципах економічної доцільності, соціальної необхідності та субсидіарності.

Також можна помітити частіше використання партнерських підходів у прийнятті рішень, активне залучення експертів різних напрямків як консультантів, аналітиків та радників, співробітництво з представниками громадських структур, впровадження партисипативних технологій взаємодії з громадянами, сприяння посиленню відкритості, прозорості влади, надання громадянам якісних адміністративних послуг тощо, що свідчить про застосування новітніх концепцій публічного управління, зокрема й Good Governance.

Належне врядування як парадигма була вперше рекомендована в 80-х рр. минулого століття Світовим банком, Міжнародним валютним фондом, Програмою розвитку ООН, Організацією економічного співробітництва та розвитку як інструмент забезпечення досягнення країнами цілей розвитку за умов глобалізації, швидких змін контексту, кризових проявів природного, техногенного та політичного характеру, подальшого зменшення ресурсної бази, збільшення потреб громадян у високоякісних послуг та необхідності забезпечення стандартів верховенства права, плюралістичної демократії, що стають невід’ємними характеристиками сучасності [4].

Для змістовного розуміння цієї концепції варто зазначити, що «governance» («врядування») – більш широка категорія, ніж «administration» («адміністрування») та «management» («керування»). Узагальнення, проведене М.А. Міненком, свідчить, що «governance» це, з одного боку, процес здійснення урядом (органами влади) своїх функцій задля регулювання суспільних процесів, здійснення публічної політики, розподілу ресурсів тощо; а з іншого, суспільне або системне врядування, під яким розуміють управлінську діяльність як суспільну координацію, яка уможливає та полегшує колективні дії через колективно прийняті рішення, але вже не у вертикальному, а у горизонтальному вимірі [2].

Належне врядування виникло на вимогу часу, сформувалось з принципів формування ЄС та практики його функціонування. Дана парадигма відрізняється і від класичного адміністрування (Public

Administration), за яким єдиним джерелом політичних рішень є політичне керівництво, і від нового публічного управління (New Public Management) з його вектором на максимізацію прибутку.

Належне врядування здатне ефективніше задовольняти суспільні потреби та виробляти соціально значущі рішення.

Концепція належного врядування була деталізована в програмних документах ООН в кінці ХХ ст. та запроваджена в ЄС на початку ХХІ ст. Вона акцентована на здійснення демократичного, правового, прозорого та підзвітного, відповідального, ефективного управління державними та суспільними справами як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

Тому Ткаля О.В. зауважує, що Good Governance це і концепція багаторівневого управління, яка у 2008 році була затверджена Комітетом Міністрів Ради Європи [6].

Шаульська Г.М. узагальнює ознаки, що описують демократичний зміст поняття «governance»: «демократичне», «нове», «досконале», «добре», «належне», «етичне та прозоре», «ефективне», «мережеве» врядування. Звідси, Good Governance – це врядування, яке відповідає вимогам демократичного, відкритого та справедливого суспільства та регулює відносини між офіційними інституціями (урядом) та неурядовими колами (бізнесом, громадськістю) [9].

Належне врядування, свого роду, є модернізацією концепції нового публічного управління (New Public Management), що дало поштовх до розвитку продуктивних взаємовідносин у секторах взаємодії (G2G, G2B, G2C, G2E), де суспільство – не тільки споживач державних послуг, а й учасник всіх процесів врядування.

У Програмі ООН основними принципами Good Governance визначено наступні: участь у прийнятті державно-управлінських рішень; консенсус при прийнятті рішень; зворотний зв'язок; ефективність при проведенні державної політики; відповідальність всіх учасників процесу; прозорість; рівноправність; верховенство закону стратегічне бачення [10].

Сьогодні, окрім вищезазначених, деякі вчені виділяють ще такі принципи «належного врядування»:

– чутливості – інституції та процеси повинні обслуговувати зацікавлені сторони в розумні строки в межах відповідності та спроможності;

– рівності та інклюзивності – залучення до здійснення державної політики всіх груп суспільства, в т. ч. найбільш уразливих;

– відповідності (узгодженості), послідовності – політика та всі заходи повинні відповідати один одному та бути добре зрозумілими;

– передбачуваності – діяльність органів публічного управління передбачає планування, можливість населення брати участь у формуванні завдань для органів місцевого управління;

– принцип нетерпимості до корупції;

– надійного фінансового менеджменту тощо [6].

Сьогоднішні трансформації в системі публічного управління в Україні можна окреслити як перехід до регуляції, орієнтації на ефективність і результат (що притаманно концепції нового публічного управління «New Public Management»).

На думку О. Решоти, яку цілком поділяють автори, публічному управлінню в Україні притаманні такі тенденції розвитку: тенденції до змін суб'єктів управлінської діяльності в публічному управлінні; тенденції до зміни об'єктів управління; зміна цілей публічного управління; тенденції до зміни управлінських зв'язків; зміна ціннісних орієнтацій у публічному управлінні, тенденції до зміни концепцій та теоретичних підходів до публічного управління; тенденції до європеїзації системи публічного управління; тенденції до використання новітніх технологій в управлінському процесі, електронного врядування та ін. [4].

Фокус на плануванні, координації, мотивації, комунікації з громадянським суспільством в рамках трансформації управління відповідно до принципів належного врядування доцільно підсилити формуванням гуманізаційного концепту публічного управління, переорієнтацією цінностей та пріоритетів в цілому й визнанням забезпечення добробуту громадянина основною метою публічного управління.

В структурі розбудови належного врядування на місцевому рівні виділяємо три компоненти: ціннісну, інституційну та діяльнісну.

Ціннісна компонента розбудови належного врядування передбачає зміну самої філософії та ідеологічних підвалин публічного управління і як системи, і як сфери діяльності на основі демократизації українського суспільства, забезпечення принципів демократичного врядування.

Ціннісна компонента розбудови належного врядування суголосна й тенденціям в розвитку місцевої демократії.

Проведений аналіз сучасних особливостей становлення світоглядної підсистеми культури локальної демократії, здійснення оцінки рівня

її розвитку за ціннісним та знаннєвим критеріями в сучасній Україні, дозволили М. Цумаревому засвідчити незадовільний стан якісних характеристик знань, уявлень, компетентностей щодо різних аспектів життєдіяльності громади, її інтересів, можливостей самоорганізації, забезпечення потреб громади шляхом безпосереднього волевиявлення членів громади, прийняття політичних рішень на рівні громади, ефективного використання інститутів і механізмів локальної демократії. Хоча у місцевої влади наявні сформовані переконання щодо важливості участі громадян у процесі формування місцевої політики, проте більшість населення не готова до активної участі в їх здійсненні. Натомість значна частина громадян готових до зазначеної участі за винагороду, є свідченням поширеності в суспільстві конформістських та патерналістських настроїв [7].

Інституційна компонента розбудови належного врядування на місцевому рівні реалізується через формування нормативно-правового і організаційно-функціонального механізмів.

Зауважимо, що простежуються наступні зміни в інституційній компоненті розбудови належного врядування на місцевому рівні: схильність до «європеїзації публічного управління» через імплементацію законодавства, розбудову антикорупційної та цифровізаційної архітектури, впровадження передових практик управління, аргументованої дерегуляції державного управління, впровадженню принципово нової системи підготовки державно-управлінських кадрів, яка базується на концепції людського капіталу, практико-орієнтованому навчанні, лідерстві та командній роботі, чітко визначених професійних компетенціях, патріотизмі.

Діяльнісна компонента розбудови належного врядування на місцевому рівні передбачає участь громадянського суспільства та бізнесу у формуванні та реалізації публічної політики. Тобто безпосередню реалізацію механізмів локальної демократії.

Аналіз практик застосування членами територіальної громад механізмів локальної демократії дозволили виділити М. Цумаревому наступні: місцеві електронні петиції, громадський бюджет,

загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи, громадські слухання, консультації з громадськістю, громадські експертизи. Наразі усі вони регламентовані чинним законодавством на національному рівні або ж нормативними актами місцевого рівня [7].

Зауважимо, що кількісні прояви розбудови належного врядування на місцевому рівні нерівномірні [3]. В окремих громадах спостерігається активне використання певних механізмів, тоді як в інших – практика їх застосування відсутня, що може пояснюватися низьким рівнем світоглядної компоненти, відсутністю успішної практики застосування проаналізованих інструментів, наявністю перешкод щодо їх реалізації з боку органів місцевого самоврядування.

На нашу думку, процеси децентралізаційної і цифрової трансформації прискорюють розбудову належного врядування на місцевому рівні, сприяють поступовому зростанню довіри з боку населення України до його дієвих інструментів.

Отож, впровадження належного врядування в Україні на місцевому рівні виступає віддзеркаленням позитивного європейського досвіду в частині модернізації моделі публічного управління та адміністрування.

Зауважимо, що публічне управління сьогодні можна представити, з одного боку, у вигляді процесу взаємодії органів влади і суспільства, результатом якого є прийняття важливих для держави (регіону, громади) рішень, з іншого – як відкриту публічну сферу суспільних інтересів, в якій всі суспільні інститути, громадяни можуть бути не тільки в ролі об'єктів управління, а й виступати суб'єктами, автономними одиницями у відносинах з органами влади і управління.

Висновки. Розглянувши основні теоретичні аспекти застосування належного врядування у сфері публічного управління та адміністрування, можемо виділити дану концепцію як перспективний напрям адміністрування для здійснення ефективної публічної діяльності на місцевому рівні. Необхідним для цього є дотримання принципів належного врядування та побудова міцного та збалансованого взаємозв'язку «людина-суспільство-держава» на засадах багаторівневого управління.

Список літератури:

1. Кухарева Г. П. Належне урядування як шлях до становлення дієвої системи публічного управління в Україні. *Теорія та практика публічного управління*. 2015 Вип. 3. С. 76–83.
2. Міненко М. А. Трансформація системи державного управління в сучасні моделі регулювання суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=581>

3. Ніколіна І.І., Герасимюк К.Х. Дослідження кореляції між впровадженням принципів належного врядування та спроможністю громад. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 31. С. 49–54.
4. Решота О.А. Особливості розвитку публічного управління в Україні: сучасні тенденції та проблеми. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1603>
5. Терешкевич Г. Удосконалення доброго врядування на цінностях і засадах біоетики в контексті публічного управління. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2019. Вип. 1 С. 99–105.
6. Ткаля О.В Розуміння належного врядування за сучасних умов. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. Том 31 (70) № 2 2020 С. 125–130.
7. Цумарев М.І. Формування громадянської культури локальної демократії в сучасній Україні: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2019. 245 с.
8. Шаульська Г.М. Сучасні західні управлінські моделі. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. №3 С. 111–116.
9. Nikolina I.I. Democratic governance: local development. Humanization concept of public administration: theoretical and methodological fundamentals : Scientific monograph. Riga. LaPra : «Baltija Publishing». 2022. 248 p. Pp. 157–194.

Nikolina I.I., Merezhko V.M. THEORETICAL ASPECTS OF PROPER GOVERNMENT DEVELOPMENT AT THE LOCAL LEVEL

The fundamental theoretical bases of good governance at the local level are studied.

The areas of administration for effective public activity are consistent with the implementation of the principles of good governance in order to build a strong and balanced relationship «man-society-state» on the basis of multilevel governance.

The principles of good governance contribute to the realization of Ukraine's European choice. Comprehensive and systematic implementation of the principles of good governance should be carried out due to local practices of civil society development and through the implementation of state policy of its promotion in general.

It is substantiated that in order to improve the quality of local governance in today's conditions, it is advisable to apply the principles of good governance in the community, which will contribute to local democracy building and ensuring the capacity of communities.

In the structure of developing good governance at the local level we identify three components: ideological, institutional and activity.

The organizational or institutional component of developing good governance at the local level is represented by normative and legal, as well as organizational and functional mechanisms of local democracy.

The activity component of developing good governance at the local level includes political behaviour, participation in the activities of self-organization of the population, and the direct implementation of local democracy mechanisms.

It should be noted that the quantitative manifestations of applying mechanisms for developing local democratic governance are uneven. In some communities, there is an active use of certain mechanisms in contrast to the other ones, which may be due to the low level of worldview component, lack of successful practice of applying the analyzed tools, and obstacles to their implementation by local governments.

Summarized that it should be noted that public administration today can be represented, on the one hand, as a process of interaction between authorities and society, which results in decisions that are important for the state (region, community). On the other hand it is an open public sphere of social interests in which all public institutions, citizens can be not only in the role of management objects, but also to act as subjects, autonomous units in relations with bodies of authority and administration.

Key words: *governance, proper governance, local democracy, local level, concept.*

Павлів О.В.

Національний університет «Львівська політехніка»

РОЗВИТОК ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті проаналізовано особливості розвитку земельних відносин у контексті реформування місцевого самоврядування. Встановлено, що на сьогоднішній день земельні відносини досить активно розвиваються, що потребує реалізації змін децентралізаційного характеру, що дасть змогу більш ефективно їх розвивати в майбутньому. Наведено трактування сутності поняття «земельні відносини». З'ясовано, що під поняттям «земельні відносини» варто розуміти відносини між державою, бізнесом та суспільством в процесі власності, користування та охорони земельних ресурсів, які відіграють роль головного засобу виробництва. Розкрито повноваження місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в сфері земельних відносин. Встановлено, що земельними ресурсами територіальної громади є певним чином відновлювані об'єкти адміністрування, зокрема простір розташування (територіальна громада), землі, озеленення і природні копалини, які мають грошову вартість та можуть бути залучені до процесу виробництва продукції чи наданні послуг і збільшувати доходи територіальної громади здебільшого шляхом від сплати земельної ренти. Розкрито прогалини у вітчизняній системі державного контролю за земельними відносинами та проблеми у розвитку земельних відносин у контексті реформування місцевого самоврядування. З'ясовано, що на сьогоднішній день досить активно відбувається реформування місцевого самоврядування у контексті збільшення повноважень органів місцевого самоврядування в частині визначення на практиці прав власності на земельні ресурси, розвитку земельних відносин, здійснення контролю за якістю користування земельними ресурсами та надання права населенню ними розпоряджатися. Це дасть можливість ефективно розвивати території, покращити рівень суспільного добробуту та зберегти якість земельних ресурсів, а також збільшити надходження до місцевого бюджету та надати кожному громадянину можливості здійснення контролю за якістю користування земельними ресурсами.

Ключові слова: земельні відносини, органи місцевого самоврядування, реформування, територіальна громада, прогалини, проблеми у розвитку земельних відносин.

Постановка проблеми. Сучасна земельна реформа, яка сьогодні реалізується нашою державою, виступає сукупністю заходів, мета яких полягає у вирішенні актуальних проблем в сфері земельних відносин ґрунтуючись на принципах доцільності, ефективності та сталості використання земельних ресурсів. В цілому, земельні ресурси вважають найважливішими у будь-якій країні, оскільки без них унеможливується функціонування жодної країни. Відтак, використання земельних ресурсів вимагає ефективного державного управління. Через це, у кожній країні розроблено власне розуміння використання земельних ресурсів та особливі принципи державного управління в сфері земельних відносин. У вітчизняних умовах сфера земельних відносин є найбільш проблематичних аспектів земельної реформи, особливо в частині визначення напрямів раціонального використання земельних ресурсів у контексті реформування місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості земельних відносин у контексті сучасних реформ досліджували такі науковці як К. Андрюшина [1], Л. Григор'єва [6], І. Колесник [4], О. Проніна [6-7], В. Ситник [11], М. Федоров [12], А. Чечель [1] та інші. Проте, потребує детальнішого розгляду розвиток відносин в даній сфері із врахуванням сучасного реформування місцевого самоврядування.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз розвитку земельних відносин у контексті реформування місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна реформа децентралізації торкається усіх без винятку сфер життєдіяльності суспільства. зокрема і земельних відносин, які набувають важливого значення у процесі формування відповідного матеріального забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. Водночас можна спостерігати на даний час чітке взаємовід-

ношення між розвитком земельних відносин та децентралізаційними явищами в сфері публічного управління. На сьогоднішній день земельні відносини досить активно розвиваються, що потребує реалізації змін децентралізаційного характеру, що дасть змогу більш ефективно їх розвивати в майбутньому.

Спершу розкриємо сутність самого поняття «земельні відносини». Так, відповідно до ст. 2 Земельного кодексу України земельні відносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею. Цією ж статтею визначено два елементи цих відносин, а саме: суб'єктів та об'єкти. Суб'єктами земельних відносин є громадяни, юридичні особи, органи місцевого самоврядування та органи державної влади, а об'єктами – землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі на земельні частки (паї) [3].

Під поняттям «земельні відносини» В.П. Ситник розуміє суспільні відносини стосовно володіння, користування та розпорядження. Вони також містять в собі і управління в області використання й охорони земельних ресурсів на різних рівнях: державному, регіональному і господарському [11, с. 75].

І.А. Колесник удосконалила визначення земельних відносин, довівши, що це – складова суспільних виробничих відносин, історичні етапи розвитку яких відповідають етапам розвитку продуктивних сил суспільства. Такі відносини виникають між членами суспільства з приводу власності й управління земельними ресурсами, а також під час розподілу доходів, одержаних унаслідок їх використання [4, с. 2, 4].

На думку М.М. Федорова, земельні відносини слід розглядати як суспільні взаємини відносно володіння, користування землею, розпорядження, а також управління на державному, регіональному, господарському та внутрігосподарському рівнях, як засобу виробництва та об'єкта господарювання в сільськогосподарському господарстві [12, с. 4].

Таким чином, беручи до уваги вище наведене, можна дійти висновку, що під поняттям «земельні відносини» варто розуміти відносини між державою, бізнесом та суспільством в процесі власності, користування та охорони земельних ресурсів, які відіграють роль головного засобу виробництва. У «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 1 квітня 2014 р. № 333-р відзначено, що на даний час у сфері місцевого самоврядування найбільш гостро постає питання, пов'язане

із його відстороненістю від розв'язання проблем у сфері земельних відносин. З метою її вирішення дана Концепція рекомендує надати «органам місцевого самоврядування базового рівня повноважень у вирішенні питань забудови (відведення земельних ділянок, надання дозволів на будівництво, прийняття в експлуатацію будівель), визнання матеріальною основою місцевого самоврядування майна, зокрема землі, що перебуває у власності територіальних громад сіл, селищ, міст (комунальної власності), та належної бази оподаткування, а також надання територіальним громадам права розпоряджатися земельними ресурсами в межах своєї території» [10].

Крім цього, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», регламентуючи повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, визначає сферою регулювання «земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища» (ст. 33) [8]. При цьому, до основних галузевих повноважень місцевих державних адміністрацій, Закон України «Про місцеві державні адміністрації» відносить «повноваження в галузі використання та охорони земель, природних ресурсів і охорони довкілля» [9].

Органи місцевого самоврядування володіють досить великим обсягом повноважень, тобто в межах належної території можуть розпоряджатися землями майже усіх категорій, крім земель оборони, земель які перебувають в постійному користуванні органів державної влади, земель лісогосподарського призначення, природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення загальнодержавного значення, земель під будівлями, спорудами, іншими об'єктами нерухомого майна державної власності та інше. Суб'єктами права власності на землю є територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування. За таких умов територіальні громади можуть забезпечити оптимальне регулювання і кращий контроль та управління землями, що в свою чергу покращить надходження до місцевих бюджетів і в результаті покращення економіки регіону в цілому. Це додаткові надходження для розвитку садочків, шкіл, лікарень, інфраструктури, ще більша реалізація державних соціально-економічних програм. Також це нові інвестори та більші доходи завдяки електронним земельним аукціонам. Тобто продаж землі відбувається через електронні торгові майданчики «ПроЗорро.Продажи» [1].

Отже, земельними ресурсами територіальної громади є певним чином відновлювані об'єкти

адміністрування, зокрема простір розташування (територіальна громада), землі, озеленення і природні копалини, які мають грошову вартість та можуть бути залучені до процесу виробництва продукції чи наданні послуг і збільшувати доходи територіальної громади здебільшого шляхом від сплати земельної ренти. Територіальна громада є суб'єктами земельних відносин, які відіграють роль володаря (розпорядника) земельних ресурсів. Так, ст. 80 Земельного кодексу України зазначає, що «від імені територіальних громад у земельних відносинах правомочності суб'єкта комунальної власності здійснюють органи місцевого самоврядування» [3].

На сьогоднішній день все більшого розвитку набула реформа децентралізації влади. Її необхідність була обумовлена потребою передачі державою своїх повноважень місцевому самоврядуванню із врахуванням досвіду зарубіжних країн. Дана реформа ґрунтується на відмові від загальних аспектів вирішення питань місцевого рівня, притаманним діяльності державним органам виконавчої влади. Натомість пропонується враховувати усі місцеві особливості та фактичні потреби територіальних громад, що притаманно роботі якраз органам місцевого самоуправління, підвідомчим територіальним громадам.

Мета реформи – формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад. Реформа передбачає відповідальність органів місцевого самоврядування перед жителями – за ефективність своєї роботи, а перед державою – за її законність [6].

Зважаючи на стан реформування земельних відносин та зважаючи на значне збільшення повноважень органів місцевого самоврядування, на даний час доволі гостро постає проблема, пов'язана із їх співпрацею в процесі виконання органами державної влади своєї контрольно-наглядової діяльності. Подібна співпраця виникає тільки в процесі здійснення контролю за реалізацією делегованих повноважень. Варто зазначити, що на сьогоднішній день не здійснюється контроль, який спрямований на підтримку рівноваги між інтересами органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Така ситуація призводить до зростання появи корупційних ризиків. Наприклад, жоден орган державної влади на даний

час не контролює ступінь законності ухвалених органами місцевого самоврядування рішень у сфері земельних відносин. Водночас, через відсутність земельних структурних підрозділів у районних державних адміністраціях не можливо здійснювати контроль за реалізацією всенаціональних цільових планів розвитку земельних відносин. На сьогоднішній день Держгеокадастр – це єдиною установою, наділеною повноваженнями здійснення контролю за дотриманням законодавчих вимог у сфері земельних відносин.

На Держгеокадастр покладено реалізацію державної політики у сфері земельних відносин, упровадження засад стратегічного менеджменту в систему управління у сфері використання й охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності, а також забезпечення оптимального використання земель, зокрема з урахуванням регіональних програм і планів розвитку територій, генеральних планів населених пунктів, підвищення рівня прозорості та публічності під час формування та реалізації державної земельної політики, здійснення розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності відповідно до закону, державний нагляд (контроль) в агропромисловому комплексі в частині дотримання вимог земельного законодавства, використання й охорони земель усіх категорій і форм власності, підвищення рівня родючості ґрунтів, проведення рекультивациі, підвищення рівня обізнаності населення, землевласників і землекористувачів щодо проблем деградації земель та сталого землекористування тощо [7, с. 14].

Варто зазначити, що у вітчизняній законодавчій базі немає конкретного трактування сутності поняття «наділення повноваженнями». Зокрема, відповідно до Конституції України, «органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади» [5], проте, ми підтримуємо думку деяких вчених, що дане поняття є рівнозначним терміну «надані повноваження». Натомість Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [8] містить поняття «делеговані повноваження», що відповідає Європейській хартії місцевого самоврядування, яка передбачає можливість «надання органам місцевого самоврядування відповідно до закону повноважень для виконання конкретних завдань», в той час коли ч. 5 цієї ст. 4 вже передбачена «можливість делегування повноважень органам місцевого самоврядування яким-небудь центральним або регіональним органом влади» [2].

Головна різниця між передачею та делегуванням повноважень полягає в тому, що при передачі певного повноваження, його забирають від органу виконавчої влади та передають органу місцевого самоврядування. Водночас при делегуванні повноважень відбувається надання органу виконавчої влади, у відповідності до законодавства, повноваження розв'язувати певну проблему органу місцевого самоврядування тільки після надання останнім своєї згоди. Як вважають чимало науковців, процес передавання повноважень органів виконавчої влади у сфері земельних відносин органам місцевого самоврядування повинен відбуватися лише шляхом делегування відповідно до законодавства України. Адже їх передача шляхом ухвалення власних рішень зумовить злочинне втягування у державні інтереси.

Беручи до уваги практику зарубіжних країн можна стверджувати про досить високу ефективність проведеної децентралізаційної реформи. Проте, у сфері земельних відносин найбільш гостро на даний час постає проблема, пов'язана із неефективною організацією системи публічного управління в даній сфері. Крім цього, існують певні прогалини у вітчизняній системі державного контролю за земельними відносинами. Так, робота органів, до компетенції яких входить проведення контролю, здебільшого є протидією на випадки зловживання у сфері земельних відносин, однак спостерігається брак запобіжних заходів. Крім цього, зазвичай за виконання контролюючих функцій у сфері земельних відносин відповідають ті установи, які й ними керують. Також досить серйозною проблемою на сьогоднішній день є брак ефективного механізму контролю за земельними ресурсами на місцевому рівні та за найбільш важливими земельними ресурсами на державному рівні. При цьому, варто зазначити, що громадянське суспільство не дуже суттєво позначається на розвитку даної сфери при існуючих механізмах впливу на хід реформування і контролю на місцевому рівні.

Таким чином, на основі вище наведеного можна дійти висновку, що у розвитку земельних відносин у контексті реформування місцевого самоврядування на сьогоднішній день найбільш гостро постають проблеми, пов'язані із:

- нестачею висококваліфікованих фахівців в сфері управління земельними відносинами;
- неможливістю матеріально-технічним забезпеченням та контролем за охороною земельних ресурсів;
- наявністю фактів незаконним заволодінням земельних площ;

– браком оперативних інформаційних даних щодо користувачів і власників земельних площ;

– наявністю недоліків у законодавчій базі стосовно передачі земельних ресурсів, які перебувають у комунальній власності у володіння та користування;

– несприятливим інвестиційним кліматом та неможливістю досвідом в сфері залучення інвестицій в сфері земельних відносин.

На нашу думку, в умовах сьогодення найбільше зусиль варто спрямувати на вирішення останньої проблеми, оскільки розвиток локального виробництва і аграрної сфери дозволить збільшити кількість робочих місць, збільшити надходження до місцевого бюджету та покращити рівень суспільного добробуту. А це, в свою чергу, потребує певних капіталовкладень, які починаються із виділення земельних площ, а від міри володіння місцевим самоврядуванням інформаційними даними щодо стану та кількості земельних ресурсів залежить й рівень інвестиційної привабливості самого місцевого самоврядування. Дані чинники можуть значно позначитися на зменшенні міграційних процесів з сільської місцевості. Однак інвестори мають закритий доступ до інформаційних даних щодо роботи місцевих бізнесменів, що унеможлиблює проведення ними оцінювання привабливості для інвестування як в регіональний, так і галузевий розвиток. Водночас перешкоджає цьому і високий рівень бюрократизму та корупційних явищ у сфері земельних відносин.

Отже, можна виокремити певні переваги реформування місцевого самоврядування у контексті розвитку земельних відносин, зокрема:

1. Налагодження здійснення ефективного контролю за надходженням грошових ресурсів від плати за користування земельними ресурсами.
2. Поновлення здійснення індексації нормативного оцінювання земельних ресурсів в грошовому еквіваленті та визначення коефіцієнту індексації із врахуванням фактичного індексу інфляції.
3. Удосконалення бюджетного планування.

Висновки. Таким чином, на основі вище наведеного можна дійти висновку, що на сьогоднішній день доволі активно проводиться реформування місцевого самоврядування в Україні у контексті збільшення повноважень органів місцевого самоврядування в частині визначення на практиці прав власності на земельні ресурси, розвитку земельних відносин, здійснення контролю за якістю користування земельними ресурсами та надання права населенню ними розпоряджатися. Така реформа дасть можливість ефективно розвивати

території, покращити рівень суспільного добробуту та зберегти якість земельних ресурсів, а також збільшити надходження до місцевого бюджету та надати кожному громадянину можливості здійснення контролю за якістю користування земельними ресурсами.

Список літератури:

1. Андрушина К., Чечель А. Земельна політика сучасної держави України особливості та виклики реалізації. Наукові перспективи. 2022. № 2 (20). С. 22–32.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
3. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
4. Колесник І.А. Трансформація земельних відносин в аграрній сфері : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК». К., 2002. 14 с.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Проніна О.В., Григор'єва Л.М. Земельна децентралізація в Україні: переваги і недоліки. Public Administration and Regional Development. 2021. № 4. С. 1022–1050.
7. Проніна О.В. Розширення повноважень об'єднаних територіальних громад у сфері земельних відносин (на прикладі Херсонської області). Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2019. № 1. С. 1–17.
8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
10. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text/>
11. Ситник В.П. Трансформація АПК України в ринкові умови: монографія. Київ: ІАЕ, 2002. 518 с.
12. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов: доповідь. Економіка АПК. 2009. № 3. С. 4–18.

Pavliv O.V. THE DEVELOPMENT OF LAND EXPERIENCES IN THE CONTEXT OF THE REFORMATION OF MISCE SELF-ORDERING

The article analyzes the peculiarities of the development of land relations in the context of local self-government reform. It has been established that today land relations are developing quite actively, which requires the implementation of changes of a decentralization nature, which will make it possible to develop them more effectively in the future. The interpretation of the essence of the concept of «land relations» is given. It was found that the concept of «land relations» should be understood as the relations between the state, business and society in the process of ownership, use and protection of land resources, which play the role of the main means of production. The powers of local state administrations and local self-government bodies in the field of land relations have been revealed. It has been established that the land resources of the territorial community are in a certain way renewable objects of administration, in particular the space of location (territorial community), land, greenery and natural minerals, which have a monetary value and can be involved in the process of production of products or provision of services and increase the income of the territorial community communities mostly by paying land rent. Gaps in the domestic system of state control over land relations and problems in the development of land relations in the context of local self-government reform are revealed. It has been found that today the reform of local self-government is quite active in the context of increasing the powers of local self-government bodies in terms of determining in practice ownership rights to land resources, development of land relations, implementation of control over the quality of use of land resources and giving the population the right to dispose of them. This will make it possible to effectively develop territories, improve the level of public welfare and preserve the quality of land resources, as well as increase revenues to the local budget and provide every citizen with the opportunity to control the quality of land use.

Key words: land relations, local self-government bodies, reform, territorial community, gaps, problems in the development of land relations.

Пронь Л.М.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

Стаття присвячена висвітленню сутності та характеристики інвестиційної політики та інвестиційного розвитку регіону. В даному дослідженні проаналізовано складові інвестиційної політики: інвестиції, регіон, інвестиційний розвиток, інвестиційна діяльність, інвестиційний процес. Інвестиційна політика розглядається як сукупність її складових. Запропоновано визначення, що інвестиційний розвиток регіону це «процес залучення інвестицій в потенціал регіону для отримання прибутку, економічно-соціального ефекту на рівні органів влади». У статті наведено також думки інших вчених.

Досліджено, що відповідно до законодавства України інвестиціями є майнові і не майнові цінності, які інвестуються у діяльність, внаслідок чого отримується прибуток, і водночас досягається певний екологічний та соціальний ефект. Тобто акцент робиться і на видах цінностей, і на видах діяльності, і на прибутку, і на екологічному та соціальному ефекті. Отже, інвестиції дійсно є основним рушієм в інвестиційній політиці та інвестиційному розвитку регіону.

Сутність дефініції «інвестиційна політика» досить широко представлена в працях науковців, проте для забезпечення сприятливих умов залучення інвестицій, сучасна інвестиційна політика повинна базуватись на узгодженні інтересів громад, регіонів та держави, на виокремленні точок зростання територій, на формуванні сприятливого інвестиційного клімату та розвитку інвестиційного потенціалу країни. Такий підхід сприятиме створенню нових робочих місць, залученню більшого обсягу інвестицій. Фактично інвестиційна політика ґрунтується в своїх розрахунках на рівень розвитку регіонів, їхньому потенціалі.

Що стосується інвестиційного розвитку регіону, то його реалізація відбувається в рамках інвестиційної політики країни. Аналіз елементів інвестиційної політики дозволяє стверджувати, що інвестиційний розвиток регіону є складовою інвестиційної політики, є передумовою економічного зростання, а підвищення залучення інвестицій, покращення умов життя населення є основним завданням їх розвитку.

Науковці підкреслюють важливість комплексності заходів в інвестиційній сфері для регіонального розвитку. Акцент робиться на просторовому розвитку, зберігаючи при цьому культурну та етнічну самобутність кожного регіону. Відзначено принципи державної регіональної політики, які допомагають формувати і будувати інвестиційний розвиток регіонів. Наведено п'ять принципів інвестиційного процесу, які дозволяють активізувати інвестиції, а саме: визначати цикли середньострокові та довгострокові, забезпечити взаємодію цих циклів, працювати над логічністю та цілісністю циклу, визначати пріоритетність та спадкоємність. Окремо слід відмітити важливість командної роботи.

Ключові слова: інвестиційна політика, інвестиційний розвиток регіону, інвестиції, регіональний розвиток, регіональна політика.

Постановка проблеми. В умовах сучасних викликів, що постали перед Україною, одним із пріоритетних напрямків роботи уряду є інвестиційна політика як цілої держави, так і регіонів. Політика залучення інвестицій має бути максимально сприятливою для підтримки економіки країни. Важливим залишається питання характеристики сучасної інвестиційної політики та інвестиційного розвитку регіонів. Інвестиційний розвиток регіонів є пріоритетним в рамках соціально-економічного розвитку держави. На разі

існує потреба в дослідженні та систематизації/виділенні складових інвестиційної політики та інвестиційного розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі дослідженню питань інвестиційної політики, інвестиційного розвитку регіону, та їхніх складових, присвячено праці таких авторів, як: Л. Гриценко, Р. Зубков, А. Кіншак, О. Котко, Н. Кравченко, Л. Куц, Д. Левчинський, С. Мочерний, С. Панчишин, А. Пересяда, М. Порвін, А. Поручник, Н. Татаренко,

В. Федоренко. Незважаючи на значні дослідження, недостатньо дослідженою залишається комплексна характеристика усіх складових інвестиційної політики та інвестиційного розвитку регіону, та їхнє узагальнення.

Постановка завдання. Розкриття суті та характеристики інвестиційної політики залежить від якісного розуміння усіх основних її компонентів/елементів. Слід дослідити основні поняття, які необхідні для розуміння особливостей формування та функціонування інвестиційної політики та інвестиційного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційна політика є одним із видів державної політики, зумовлена поєднанням змісту її елементів, передбачає осучаснення і дотримання балансу розвитку регіонів для підвищення якості життя громадян.

Для розкриття сутності та характеристики інвестиційної політики та інвестиційного розвитку регіону, на нашу думку, слід з'ясувати зміст понять: «інвестиції», «регіон», «інвестиційний розвиток», «регіональний розвиток», «інвестиційна діяльність», «інвестиційний процес», «інвестиційна політика», «інвестиційний розвиток регіону».

Л. Гриценко розглядає інвестиційну політику як систему заходів, які сприяють створенню позитивних умов, щоб забезпечити стійкий соціально-економічний розвиток держави, використовуючи інвестиційний потенціал [2]. Науковець акцентує увагу на інвестиційному потенціалі держави та на створенні позитивних умов, які мали б допомогти, посприяти розвитку економіки.

С. Мочерний визначає інвестиційну політику як сукупність урядових рішень, які стосуються джерел, напрямів, обсягів інвестицій в економіку та її галузі [4]. Тут основну увагу науковець приділяє уряду та його рішенням.

М. Порвін вважає, що державна інвестиційна політика передбачає нарощування інвестиційного капіталу, розвиток інвестиційного ринку, зростання об'єктів та суб'єктів інвестування, мобілізацію коштів та їх вкладення в економіку [13]. Вчений підкреслює важливість залучення капіталу з різних джерел.

О. Котко зазначає, що державна інвестиційна політика – це «комплекс заходів та дій у сфері регулювання інвестиційної діяльності» [7, с. 63]. Автор основну увагу зосереджує на сфері регулювання.

Відповідно до закону України «Про засади державної регіональної політики» регіональний

розвиток це «процес соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших позитивних змін у регіонах» [14]. Це свідчить про те, що розвиток в регіоні це процес в кількох сферах.

А. Кінщак відмічає, що «регіональний розвиток – це динамічний процес, зміна внутрішньої соціально-економічної структури регіону в напрямку її вдосконалення та раціоналізації. Як правило, він має поступальний зміст, характеризується прогресивними змінами і в результаті повинен призвести до формування регіону як стійкої просторової системи, що раціонально використовує свій внутрішній потенціал і гармонійно співіснує з оточуючим середовищем. В основному розвиток визначається, планується та здійснюється на національному рівні з використанням державних інвестиційних ресурсів, якими зазвичай розпоряджаються центральні міністерства та відомства» [6]. Науковець акцентує увагу на просторовому розвитку, на внутрішньому потенціалі регіону та на державних інвестиційних ресурсах, які є в розпорядженні державних органів влади.

Державна регіональна політика в законі України «Про засади державної регіональної політики» визначається як «система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності» [14]. Слід відмітити, що на законодавчому рівні роблять акцент на узгодженості, яка має сприяти підвищенню рівня життя населення регіонів України.

А. Кінщак відмічає, що «Регіональною політикою є внутрішня політика регіонів, яка здійснюється органами управління регіоном самостійно з урахуванням загальнодержавних інтересів. Ця частина політики може бути названа місцевою регіональною політикою. Цільові дії органів влади регіону, спрямовані на найбільш ефективне використання всіх ресурсів регіону для підвищення добробуту населення, вдосконалення структури матеріального виробництва, поліпшення стану навколишнього середовища, розвиток соціально-економічної інфраструктури» [6]. Вчений робить акцент на цільових діях місцевих органів влади, які більш поінформовані про наявні ресурси та потенціал регіону.

Мета державної регіональної політики – створити умови, щоб Україна та її регіони розвивалися збалансовано в соціальній та економічній єдності, щоб підвищувався рівень життя населення [14].

Державна регіональна політика в Україні здійснюється на основі принципів, а саме [14]: законності; співробітництва; паритетності; відкритості; субсидіарності; координації; згуртованості; історичної спадкоємності; етнокультурного розвитку; сталого розвитку; об'єктивності; рівних прав та можливостей чоловіків та жінок; інклюзивності; інтегрованого розвитку. У своєму взаємозв'язку ці принципи допомагають вибудовувати економіку регіонів України.

В законі України «Про інвестиційну діяльність» [15] інвестиційна діяльність визначається, як «сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій», яке «забезпечується шляхом реалізації інвестиційних проектів і проведення операцій з корпоративними правами та іншими видами майнових та інтелектуальних цінностей». Якщо говорити про територію Автономної Республіки Крим, то інвестиційна діяльність має здійснюватись відповідно до закону України «Про особливості провадження інвестиційної діяльності на території Автономної Республіки Крим» [16]. Особливість розуміння на рівні уряду, полягає в тому, що інвестиційна діяльність реалізовується в практичних діях держави, юридичних та фізичних осіб через втілення інвестиційних проектів для реалізації інвестицій.

Н. Кравченко у своїх дослідженнях розглядає інвестиційну діяльність як комплекс заходів, спрямованих на отримання прибутку, економічного та соціального ефекту [8, с. 24]. Тобто акцент робиться саме на прибутку. В. Федоренко визначає інвестиційну діяльність як вкладення власних коштів фізичних та юридичних осіб для отримання прибутку [18, с. 13]. Тут акцент робиться саме на «власних коштах», які є важливими для кожної людини та кожної організації, підприємства. С. Панчишин тлумачить інвестиційну діяльність, як дії та рішення, що спрямовані на трансформацію заощаджень у інвестиції [11, с. 137]. Науковець акцентує увагу на трансформації власних заощаджених коштів в інвестиції, тобто в майбутній прибуток.

Щодо поняття «інвестиційний процес», то його науковці ототожнюють із інвестиційною діяльністю, інвестиційним циклом та інвестуванням [7, с. 33].

А. Поручник та Н. Татаренко визначають інвестиційний процес, як діяльність, яка має на меті

одержання прибутку, соціального ефекту [17]. Так як і інвестиційний розвиток, так і інвестиційний процес мав би приносити дивіденди. А. Пересада ототожнює інвестиційний процес із інвестиційним циклом та інвестиційною діяльністю, та визначає п'ять принципів, яких слід дотримуватися при цьому, а саме: 1) визначати цикли інвестиційної активності на середні та довгі терміни; 2) регіональні, галузеві, локальні та народногосподарські цикли інвестиційної активності повинні взаємодіяти; 3) формувати ринкові важелі; 4) цикл повинен бути логічним і цілісним; 5) пріоритетності та спадкоємності [12]. Науковець вбачає важливість дотримання принципів інвестиційного процесу, як неодмінну запоруку успіху.

О. Котко розуміє інвестиційний процес як «комплекс заходів, пов'язаних із вкладенням коштів, матеріальних і нематеріальних активів в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою задоволення потреб інвестора та інших учасників, а також досягнення максимально позитивного результату» [7, с. 35]. Вчений робить акцент як на самих інвестиціях (у вигляді активів та коштів), так і на потребах інвесторів, учасників, так і на закінченні самого процесу інвестування, яке має завершитись позитивно.

Л. Куц зазначає, що «інвестиційний процес – це неперервний в просторі і часі процес реалізації інвестиційних рішень, спрямований на досягнення певної мети економічної системи, в ході якого постійно акумулюються інвестиційні ресурси і вкладаються в об'єкти інвестиційної сфери» [9]. Автор акцентує увагу на просторі, на меті та на об'єктах інвестиційного процесу. Б. Губський відмічає, що інвестиційний процес є процесом, в якому задіяні всі учасники ринкової економіки для нарощування капіталу [3, с. 49]. Науковець підкреслює важливість командної роботи усіх учасників інвестиційного ринку з метою збільшення прибутку, капіталу.

Д. Левчинський розглядає інвестиційний процес як певну послідовність дій, в процесі якої до об'єкту інвестицій залучається інвестор, наслідком якої буде соціально-економічний ефект, тобто отримання прибутку [10, с. 19]. Науковець акцентує увагу на певному переліку дій, на залученні інвестора та на отриманні прибутку.

Р. Зубков визначає інвестиційний розвиток поступальним позитивним процесом «залучення та управління вкладеннями (гроші, майно, людські ресурси та ін.) з метою отримання позитивного зиску (прибуток, отримання не грошового зиску (час, люди, технології, інформація

та ін.)), який супроводжується змінами у деяких або всіх сферах функціонування відповідних господарюючих суб'єктів», а інвестиційний розвиток регіону – поступальним позитивним процесом, але вже на рівні регіональних органів влади з метою прибутку [5, с. 58]. Вчений акцентує увагу на змінах в суб'єктах, які задіяні в інвестиційному розвитку на рівні держави, та на рівні регіону.

На основі розглянутих понять можемо визначити, що інвестиційний розвиток регіону – це процес залучення інвестицій в потенціал регіону для отримання прибутку, економічно-соціального ефекту на рівні органів влади.

Регіональний розвиток передбачає застосування державних інвестиційних ресурсів, інновацій для забезпечення добробуту громадян регіону.

Р. Зубков підмічає, що «регіон – це відокремлений територіальний сегмент в рамках окремого державного утворення (країна, спільність країн), що має власні відмінності (соціальні, природні, економічні та ін.), певну автономність в управлінні та діє разом з іншими територіальними сегментами державного утворення як єдина, окрема система» [5]. Поняття регіону є важливим для розуміння інвестиційного розвитку регіону.

А. Кіншак визначає регіон як територію «в адміністративних межах держави, яка характеризується: комплексністю; цілісністю, спеціалізацією; керованістю, тобто наявністю політико-адміністративних органів управління» [6]. Науковець підкреслює наявність управлінських органів в регіоні.

Як зазначає О. Бучинський, регіон є важливим поняттям в побудові інвестиційної політики регіону і є відтворювальною системою, яка є сукупністю «економічних суб'єктів, які беруть участь у створенні, розподілі та споживанні регіонального продукту з метою відтворення життєдіяльності на певній території» [1, с. 66]. Науковець підкреслює, що лева частина фінансування здійснюється з регіональних заощаджень. Для розвитку інвестиційної політики та підвищення інвестиційної привабливості насамперед потрібно сконцентрувати капітальні державні та приватні інвестиції в регіонах [1, с. 66].

Згідно з законом України «Про інвестиційну діяльність», інвестиції визначають як «всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект» [15]. Акцентується увага на тому, що інвестиції є цінністю, що розширюється коло видів діяльності для інвестування, що обов'язково має бути передбачений дохід, і, що важливо, має бути відчутний екологічний та соціальний ефект. Це особливо важливо, коли попередньо складається інвестиційний план, в якому закладаються результати діяльності.

Р. Зубков розглядає інвестиції як «процес залучення та управління вкладеннями (гроші, майно, людські ресурси та ін.) з метою отримання позитивного зиску (прибуток, отримання не грошового зиску (час, люди, технології, інформація та ін.))» [5, с. 56]. Науковець розглядає інвестиції з практичної точки зору.

Висновки. Таким чином, сутність інвестиційної політики та інвестиційного розвитку регіону розкриваються через поняття «інвестицій», «регіону», «регіонального розвитку», «інвестиційної діяльності», «інвестиційної діяльності регіону», «інвестиційного розвитку».

Інвестиційна політика відбувається за рахунок програм та проєктів регіону. Політика та регіональний розвиток в сфері інвестицій спрямовані на забезпечення конкурентоспроможності як регіонів, так і держави загалом. Отже, для розвитку інвестиційної політики необхідно забезпечити інвестиції гарантіями для інвесторів, як зарубіжних, так і вітчизняних. Це сприятиме як розвитку так і процвітанню країни, створенню нових робочих місць і підвищенню рівня життя населення. При цьому слід створювати всі умови для інвестиційного розвитку регіонів. Необхідно збільшувати обсяги залучення інвестицій в економіку регіону, країни.

Досліджені та проаналізовані особливості інвестиційної політики та інвестиційного розвитку регіону стануть основою для майбутніх наукових досліджень щодо розробки ефективних інструментів та методів для активізації інвестиційного розвитку регіонів.

Список літератури:

1. Бучинський О.А. Реалізація державно-регіональної інвестиційної політики в Україні : тенденції та особливості. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 4 (47). С. 63–69.
2. Гриценко Л.Л. Державна інвестиційна політика : сутність, цілі та завдання. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. № 22 (2). С. 89–95.
3. Губський Б.В. Інвестиційні процеси у глобальному середовищі. Київ : Наукова думка, 2012. 390 с.

4. Економічна енциклопедія : у трьох томах. Т. 1. / редкол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) К. : Видавничий центр «Академія». 2000. 864 с.
5. Зубков Р.С. Основні підходи до оцінки інноваційно-інвестиційного розвитку регіону. *Інвестиції : практика та досвід*. 2016. № 24. С. 53–58. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2016/13.pdf (дата звернення: 11.10.2022).
6. Кіншак А.В. Державна регіональна політика в Україні : термінологічна невизначеність. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2014. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=867> (дата звернення : 12.10.2022).
7. Котко О.К. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Університет митної справи та фінансів, державний вищий навчальний заклад «Придністровська державна академія будівництва та архітектури», Міністерство освіти і науки України. Дніпро. 2018. 236 с.
8. Кравченко Н.А. Інвестиційна складова інноваційного розвитку. *Теоретичні та практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. № 12. С. 23–27.
9. Куц Л.Л. Інвестиційний процес у ринковій економіці: теоретичний аспект : збірник наукових праць. К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. 2002. Вип. 35. С. 140–145. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/11491/1/%D0%86%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).
10. Левчинський Д.Л. Суть та економічна природа інвестицій та інвестиційного процесу. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 2. 138 с.
11. Панчишин С.М. Макроекономіка : навчальний посібник. К. : Либідь, 2001. 616 с.
12. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом : монографія. К. : Лібра, 2002. 472 с.
13. Порвін М.Ю. Визначення шляхів вдосконалення державної інвестиційної політики в Україні. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2013. Вип. 1. С. 227–441.
14. Про засади державної регіональної політики : закон України від 05 лютого 2015 р. №156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення : 10.10.2022).
15. Про інвестиційну діяльність : закон України від 18 вересня 1991 р. №1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 11.10.2022).
16. Про особливості провадження інвестиційної діяльності на території Автономної Республіки Крим : закон України від 10 жовтня 2013 р. № 639-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/639-18#Text> (дата звернення: 12.10.2022).
17. Татаренко Н.О., Поручник А.М. Теорії інвестицій : навч. пос. К. : КНЕУ, 2000. 159 с.
18. Федоренко В.Г. Інвестознавство. Підручник 3-тє вид., допов. Київ : МАУП, 2004. 480 с.

Pron L.M. INVESTMENT POLICY AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF THE REGION: ESSENCE AND CHARACTERISTICS

The article highlights the essence and characteristics of the investment policy and investment development of the region. The components of investment policy: investment, region, investment development, investment activity, investment process are analyzed in the study. Investment policy is considered as a set of its components. The proposed definition is that the investment development of the region is «the process of attracting investments into the region's potential for profit, economic and social effect at the level of authorities.» The article also includes the opinions of other scientists.

It has been investigated that according to the legislation of Ukraine, investments include property and non-property values that are invested in activities, as a result of which a profit is obtained, and at the same time a certain environmental and social effect is achieved. That is, the emphasis is placed on the types of values, the types of activities, and profit, as well as the ecological and social effect. Therefore, investments are really the main driver in the investment policy and investment development of the region.

The essence of the definition of «investment policy» is quite widely presented in the works of scientists, however, in order to ensure favorable conditions for attracting investments, modern investment policy should be based on the coordination of the interests of communities, regions and the state, on the identification of growth points of territories, on the formation of a favorable investment climate and the development of investment potential countries. This approach will contribute to the creation of new jobs and the attraction of a larger volume of investments. In fact, the investment policy is based in its calculations on the level of development of the regions, their potential.

As for the investment development of the region, its implementation takes place within the framework of the country's investment policy. The analysis of the elements of the investment policy allows us to state that the

investment development of the region is a component of the investment policy, is a prerequisite for economic growth, and increasing the attraction of investments, improving the living conditions of the population is the main task of their development.

Scientists emphasize the importance of comprehensive measures in the investment sphere for regional development. Emphasis is placed on spatial development, while preserving the cultural and ethnic identity of each region. The principles of the state regional policy, which help to form and build the investment development of the regions, are noted. Five principles of the investment process are presented, which allow for calculating investments, namely: determine medium-term and long-term cycles, ensure the interaction of these cycles, work on the logic and integrity of the cycle, determine priority and continuity. The importance of teamwork should be noted separately.

Key words: *investment policy, investment development of the region, investment, regional development, regional policy.*

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/23>**Сиченко В.В.**

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Шевченко О.О.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Рибкіна С.О.

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті узагальнено проблеми функціонування системи вищої освіти в Україні. Актуальність дослідження впливає з воєнних реалій сьогодення щодо розв'язання питань, підвищення конкурентоспроможності української вищої освіти на світовому освітньому ринку; зменшення розриву між системою вищої освіти та ринком праці; подолання негативного впливу демографічних процесів на кількісний склад контингенту закладів вищої освіти України.

На основі вивчення наукового доробку вітчизняних дослідників, у якому окреслено проблеми функціонування системи вищої освіти виявлено, що система вищої освіти в Україні потребує неперервного вдосконалення. Вектор розвитку освіти України визначений нормативно-правовими актами, такими як національна програма «Освіта», ЗУ «Про вищу освіту», Указом Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні» не зміниться і в післявоєнний період.

У зв'язку з цим наголошено, що за роки незалежності національна система вищої освіти України суттєво змінилася, відбулося поступове включення вищої школи України у світову освітньо-наукову систему і прискоренню цих процесів сприяли події пов'язані з пандемією COVID-19 та війною на території України. Однак, зв'язки української вищої школи із світовою школою залишаються ще досить слабкі, рейтинги вітчизняних вишів низькі, навіть у провідних українських університетів: проаналізовано рейтинг World University Rankings в 2021 році і виявлено, що із 867 закладів вищої освіти світу українських позначились 10, і зайняли вони місця в діапазоні 491–819.

Зазначено, що в умовах жорсткої конкуренції на сучасному ринку праці молодь є найбільш вразливою категорією, а в умовах пандемії і воєнних дій питання працевлаштування молоді ще більше загострюється. Тому перед державою постане завдання в повоєнний період сформувати такий механізм державного регулювання молодіжного ринку праці, який би забезпечував: розв'язання проблеми молодіжного безробіття і підвищення мотивації молоді до високопродуктивної діяльності.

Зроблено висновок, що поки триває війна в кожній галузі і сфері формуються плани максимального використання можливостей для реформування, в тому числі і в сфері вищої освіти.

Ключові слова: освіта, система вищої освіти, конкурентоспроможність освіти, освітня міграція.

Постановка проблеми. Воєнні дії розпочаті російською армією 24 лютого 2022 р., спричинили комплекс серйозних проблем в українській освіті, а також посилили і розширили виклики, які вже постали перед нею через епідемію COVID-19. Перш за все це скорочення державних видатків на вищу освіту та бюджетних місць у ЗВО, зниження доходів населення, значне посилення «освітньої міграції». Реакція на ці виклики може спричи-

нити суттєве зниження попиту на вітчизняну вищу освіту. Разом з тим війна стала каталізатором давно назрілих змін в освіті: розвиток цифрової та дистанційної освіти. Але перспективи трансформації освіти не обмежено лише цими напрямками. В Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки, що розроблена на виконання Указу Президента України «Про вдосконалення вищої освіти в Україні» визначено, що

«узагальненою проблемою системи вищої освіти є незатребуваність вищої освіти українським суспільством як інституту і головного ресурсу розвитку країни, що у поєднанні з масифікацією вищої освіти викликає спотворення освітнього процесу і незадовільні результати діяльності ЗВО» [11]. Загальна проблема розкладається на декілька груп проблем, які взаємопов'язані та посилюють одна одну. Серед них: низька конкурентоспроможність української вищої освіти на світовому освітньому ринку; розрив між системою вищої освіти та ринком праці; негативний вплив демографічних процесів на кількісний склад контингенту ЗВО; еміграція молоді для навчання у закордонних університетах задля розширеного доступу до міжнародних ринків праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий доробок, у якому окреслено проблеми функціонування системи вищої освіти, представлений великою кількістю робіт вітчизняних дослідників, серед яких В. Кремень [2], В. Луговий [2, 3, 4], Ж. Таланова [2, 3, 4], Слюсаренко О.М. [3, 4, 10]. Їх праці присвячені дослідженню системи вищої освіти в сучасному світі.

Втім, незважаючи на значну кількість наукових робіт, подальшого дослідження потребують напрями, пов'язані з вивченням проблем вищої освіти, пов'язаних з обмеженнями через воєнні дії на території України та знаходження шляхів їх вирішення в післявоєнний час.

Формування цілей статті. З огляду на викладене вище, метою статті є виявлення та обґрунтування основних напрямів вирішення проблем системи вищої освіти в Україні в післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Освіта завжди була чинником розвитку і поступу, вона давала можливість розвивати культуру й економіку, розкривати людський потенціал. Але на сьогодні на її розвиток впливають ряд негативних чинників. Перш за все це стосується вимушеного переміщення значної кількості населення України та руйнування й пошкодження закладів освіти внаслідок воєнних дій: понад 10 млн людей під тиском обставин змінили місце проживання у межах країни і виїхали за кордон. Близько 2 тисяч закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, багато з них повністю зруйновано. Деякі заклади вищої освіти перемістилися в більш безпечні області. Щотижня кількість постраждалих від війни зростає. Разом з тим потребують вирішення і проблеми освіти, які виникли до епідемії COVID-19 та воєнних дій і на певний час залишаться в післявоєнний період.

Вектор розвитку освіти України був визначений такими нормативно-правовими актами як національна програма «Освіта», ЗУ «Про вищу освіту», Указом Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні». Політика Української держави спрямована на розвиток освіти та досягнення нею рівня прогресивних країн світу. Це включає в себе оновлення змісту, програм, розробка нових більш ефективніших методів навчання. «Розбудова системи освіти, її докорінне реформування, мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національне відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні» [1].

Стратегічне бачення такого розвитку України ґрунтується на забезпеченні національних інтересів та виконанні міжнародних зобов'язань України щодо переходу до сталого розвитку: подолання дисбалансів в економічній, соціальній та екологічній сферах; побудову мирного та безпечного, соціально згуртованого суспільства з належним врядуванням та інклюзивними інституціями; забезпечення партнерської взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу, науки, освіти та організацій громадянського суспільства; високий рівень науки, освіти та охорони здоров'я. Визначальним у Стратегії сталого розвитку України до 2030 року є інноваційне спрямування розвитку, яке ґрунтується на активному використанні знань і наукових досягнень, стимулюванні інноваційної діяльності [8].

Зіткнувшись із зростаючими проблемами, які становлять глобальну загрозу сталому розвитку в деяких країнах, освіта і наука мають бути націлені на підготовку фахівців, здатних впоратися з цими проблемами. Нині наука має завдання підтримувати баланс між природою і людиною, а головною місією освіти є не лише передача знань, а й розкриття творчого потенціалу кожного.

Зацікавленість держави в вирішенні проблем освіти пояснюється потребами суспільства, яке все частіше висловлює незадоволення якістю освіти. Для задоволення цих потреб необхідна координація зусиль науковців різних галузей, активна участь громадського сектору. Саме тому основною офіційною установкою реформи виступає підвищення ефективності вищої школи. Зазначене відповідає світовим тенденціям. Починаючи з 1980-х років влади різних країн працюють над реформуванням систем вищої освіти, ставлячи глобальну вимогу щодо підвищення ефектив-

ності освіти: розгортання Болонського процесу; створення єдиного європейського освітнього простору. Ці процеси дістали назву Global Educational Reform Moment (GERM), або Глобальний рух освітніх реформ, основними компонентами якого є: 1) стандартизація освіти; 2) концентрація на ключових предметах; 3) пошук безризикових способів досягнення цілей освіти; 4) використання в управлінні освітою методів управління бізнесом; 5) проведення політики відповідальності закладів освіти за успіхи здобувачів освіти, шляхом незалежного оцінювання їх досягнень [13]. Хоча описав їх відомий фінський дослідник, викладач Гельсінського та Гарвардського університетів, Пасі Сальберг для шкільної освіти, безперечно, що ці тенденції притаманні й вищій освіті.

Це підтверджують і західні дослідники освітніх систем: «Вища освіта потребує глибокої, радикальної і термінової трансформації. Більше всього варто побоюватись того, що внаслідок самозаспокоєності, обережності або невпевненості, зміни будуть відбуватися занадто повільно та обмежуватися локальними нововведеннями. Моделі вищої освіти, які отримали широке розповсюдження у другій половині ХХ ст., більше не працюють» [12].

За роки незалежності національна система вищої освіти України суттєво змінилася, відбулося поступове включення вищої школи України у світову освітньо-наукову систему. Швидкому включенню сприяли процеси, що були викликані трансформацією вищої освіти під час пандемії COVID-19: дистанційне навчання у всьому світі, початок трансформації формату, методів навчання та іспитів, тобто коронавірус прискорив перехід вищої освіти від традиційного до онлайн-формату [5]. Однак, зв'язки української вищої школи із світовою залишаються ще достатньо слабкими. Навіть провідні українські університети вкрай обмежено присутні в глобальних рейтингах,

індекси публікацій та цитування їх академічного персоналу значно нижче аналогічних показників зарубіжних університетів.

Так в рейтингу World University Rankings в 2021 році зі 867 закладів вищої освіти світу українських позначились 10, і зайняли вони місця в діапазоні 491–819.

Низький рівень інтернаціоналізації українських закладів вищої освіти і української науки знижують якість освітньо-наукового процесу в українських вишах. Якісна вища освіта розглядається світовим співтовариством як інструмент соціальної і культурної злагоди й економічного зростання. Проте нині усі країни світу перебувають у пошуках новацій, які б дали відчутний результат, бо немає жодної держави, задоволеної системою своєї вищої освіти.

В умовах жорсткої конкуренції на сучасному ринку праці молодь має вміти довести наявність у себе відповідних знань, умінь і навичок. Тому перед державою постає завдання формування такого механізму державного регулювання молодіжного сегменту ринку праці, який би забезпечував: всебічну взаємодію стейкхолдерів (органів публічного управління, закладів вищої освіти, роботодавців і молоді) у розв'язанні проблеми молодіжного безробіття і професійно-кваліфікаційного дисбалансу ринку праці; підвищення мотивації молоді до високопродуктивної діяльності.

Проблема молодіжного безробіття за сучасних умов зростає у зв'язку з негативною демографічною структурою зайнятості, яка характеризується зростанням частки працівників старшого віку.

На сьогодні ринок праці молоді характеризується: нестійкістю попиту та пропозиції, що виходить із невизначеності молоді; низькою конкурентоспроможністю молоді порівняно зі старшою за віком робочою силою з досвідом роботи;

Таблиця 1

Рейтинг World University Rankings. 2021 рік

Rank	University	Score	Country
491	National Taras Shevchenko University of Kyiv	51,080	Ukraine
592	Sumy State University	42,574	Ukraine
616	National Technical University Kharkiv Polytechnic Institute	40,225	Ukraine
660	Kyiv National Economic University	36,979	Ukraine
707	Kharkiv National University of Radio Electronica	32,549	Ukraine
717	Odessa National Academy of Food Technologies	31,728	Ukraine
718	National University of Ostroh Academy	31,586	Ukraine
731	South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky	30,612	Ukraine
769	Ostrogradskiy National University of Kremenchuk	26,138	Ukraine
819	Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University	18,860	Ukraine

постійним збільшенням чисельності робочої сили, що пов'язано зі щорічним випуском із навчальних закладів молодих фахівців; Невлаштованість молоді перетворюється на численні проблеми та загрози економічній стабільності й соціальній безпеці країни.

Рівень молодіжного безробіття в Україні протягом останніх років залишається стабільно високим. Серед молоді у віці до 25 років рівень безробіття в 2021 році порівняно з 2020 скоротився з 19,3 до 18,8% (загальний рівень безробіття скоротився з 9,9 до 9,5% відповідно), проте, залишався вище серед усіх вікових груп. Для порівняння рівень безробіття в країнах Європейського союзу скоротився серед молоді у віці до 25 років скоротився – з 18,0 до 16,0%. Як бачимо, молодь – найбільш вразлива категорія на ринку праці, а в умовах пандемії питання працевлаштування молоді ще більше загострюється, економічна криза від COVID-19 звужує можливості, особливо для пошуку першого робочого місця, тому негативні тенденції можуть посилюватися.

В 2020 році громадськими організаціями «Молодіжна альтернатива» та «Фундація «Відкрите суспільство» було здійснено аналітичне дослідження «Рішення для молодіжної зайнятості: вплив громадянського суспільства в Україні, Грузії та Молдові» Його метою було підвищення ролі організацій громадянського суспільства у формуванні та реалізації молодіжної політики зайнятості, яка базувалась би на найкращих практиках сприяння зайнятості молоді в Україні, Молдові та Грузії.

Це перше фундаментальне дослідження ринку молодіжної зайнятості яке проводилося впродовж восьми місяців і виявило, що здебільшого проблеми в цих країнах схожі – молоді спеціалісти є найвразливішою категорією на ринку праці, їм не вистачає державної підтримки, а рівень безробіття серед працівників до 25 років постійно зростає.

Дослідження виявило, що в Україні пропозиція випускників українських університетів не збалансована з погляду ринкового попиту: більше людей навчається в галузі соціальних наук, права та менеджменту (38% випускників) порівняно з інженерними спеціальностями (13%), природничими науками та інформаційними технологіями (8%) або сільське господарство (3%). В той же час, економіка демонструє зростання на 10–20% кількості фірм, що ведуть зовнішньоекономічну діяльність у сільському господарстві, промисловості та сфері послуг, що збільшує можливості працевлаштування в цих сферах. У сферах сільського господарства та відновлюваних джерел

енергії було відзначено різку невідповідність затребуваних та запропонованих навичок [9].

Фахівці основною причиною безробіття серед молоді визначають неможливість працевлаштуватися після навчання за набутою професією. Тим часом значна кількість підприємств має потребу у висококваліфікованих працівниках – саме вони користуються найбільшим попитом на ринку праці. Найбільший попит на досвідчених програмістів, юристів, бухгалтерів, інженерів.

Сучасна демографічна ситуація в країні демонструє відтік інтелектуального, фізично розвинутого молодого населення в інші країни світу, що свідчить про наявність в Україні поряд із рядом соціально-економічних проблемам також і глибокої демографічної кризи.

На початок 2022 р. по Україні чисельність наявного населення становила 41167,3 тис. осіб. Загальне скорочення чисельності населення у 2021р. склало 421,0 тис. осіб. Абсолютне зменшення чисельності наявного населення України у 1990–2021 роках склало 10,72 млн осіб. Процеси скорочення поглибилися в зв'язку з воєнними діями в Україні.

Відповідно до інформації Державної служби статистики України, відбувається процес поступового скорочення кількості студентів, аспірантів і докторантів. На початок 1990–1991 н. р. в українських закладах вищої освіти навчалось 881 300 здобувачів вищої освіти. У 2007–2008 н. р. ця цифра досягла – 2 372 500 осіб, після чого почала поступово зменшуватися. І в найближчі роки зменшення кількості ЗВО та кількості здобувачів вищої освіти триватиме.

Еміграція молоді для навчання у закордонних університетах на сьогодні масове явище, пов'язане з переміщенням людей за межі регіону чи країни постійного проживання. Еміграція молоді для навчання явище не нове. Характерними її рисами до війни був добровільний, масовий, соціокультурний та короткостроковий характер, чітко визначені строки перебування за кордоном (період здобуття освіти), вікові обмеження та мета виїзду за кордон: отримання професійної освіти, проходження стажувань та практик, проведення наукових досліджень. Підтвердженням цього факту є офіційна статистика, що оприлюднена Міжнародною організацією економічної співпраці та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD). У 1975 р. у світі налічувалося 0,8 млн. іноземних студентів, у 2011 р. цей показник збільшився майже в 5,4 рази і становив 4,3 млн. студентів, у 2017 р. 4,85 млн.

іноземних студентів, прогнозувалося, що у 2020 р. кількість іноземних студентів сягне 8 млн. осіб, але цей прогноз не справдився через пандемію COVID-19 і закриття кордонів.

Переважаю до переліку країн – імпортерів освітніх мігрантів належать високорозвинені країни, що мають потужний науковий потенціал та лідируючі позиції у світових рейтингах найкращих університетів. За часткою іноземних студентів до загальної кількості іноземних студентів країнами-лідерами є США, Великобританія, Австралія, Франція, Німеччина та Канада.

Серед українських студентів найбільш привабливі країни: Польща, Чехія, Іспанія, Канада, Італія, Австрія, Великобританія, Німеччина, Сполучені Штати Америки, Франція.

Загалом країни світу розглядають студентів з України як найбільш бажаних мігрантів унаслідок набутих знань мови та здобутих професійних навичок. Одним із основних чинників, який зазвичай приваблює іноземних студентів, є відсутність плати за навчання в державних вишах або ж її порівняно низький рівень. До країн, які пропонують саме такі умови, належать: Польща, Чехія, Німеччина та частково Франція

Польща популярна серед молоді, яка планує навчатися за кордоном через територіальну та культурну близькість до України, легша та швидша для адаптації студентів; неважка для вивчення мови, доступна по вартості проживання і навчання. Крім того там існує можливість безкоштовного навчання. Останнім часом польські заклади вищої освіти активізували свою роботу на українському ринку освітніх послуг. Демографічна криза та відтік власної молоді за кор-

дон спонукає шукати абітурієнтів в Україні, де цьому сприяють географічна, мовна та культурна близькість. Тому Польща робить усе, щоб увійти в число країн із привабливими пропозиціями для студентської молоді з-за кордону, в тому числі і з України.

Чехія також займає провідні позиції, де є можливість навчатися безкоштовно, якщо навчальна програма викладається чеською мовою.

Навчання в Іспанії обирають через доступний спосіб отримати професійну освіту та престижний диплом. Навчання у державних вищих навчальних закладах коштує недорого і є змога практикуватися в іспанських компаніях.

Канада приваблює молодих людей через існування великої української діаспори, яка допомагає студентам з України швидше адаптуватися. Існує можливість вступити на навчання по закінченню 11-го класу, не навчаючись у підготовчих закладах.

У Італії популярні напрямки навчання – мода та дизайн. Там невисока вартість навчання у порівнянні з іншими європейськими країнами;

Вищі навчальні заклади Австрії випускають професіоналів у сферах архітектури, готельного бізнесу, економіки. Там легкі умови вступу до вищого навчального закладу, а результат закінчення навчання – диплом європейського зразка.

У Великобританії існує програма Online-MBA. Вона означає, що громадяни України можуть навчатися не виїжджаючи зі своєї країни. Такі студенти отримують поштою підручники, прослуховують on-line лекції, письмово складають іспити. По закінченню навчання отримують британський диплом.

Таблиця 2

Переваги вступу українських абітурієнтів до ЗВО зарубіжних країн

Країна	Висока якість освіти	Схожість менталітетів	Можливість безкоштовного навчання	Відносно легка для вивчення мова	Перспективи отримання престижної роботи	Доступна вартість навчання та проживання	Легкі умови вступу до ЗВО	Навчання у рейтингових ЗВО світу
Польща		+	+	+	+	+	+	+
Чехія,			+		+	+	+	
Іспанія					+	+		
Канада	+			+	+			+
Італія					+	+		
Австрія	+				+		+	
Великобританія	+			+				+
Німеччина	+		+		+			+
США	+		+	+				+
Франція	+				+	+	+	+

Німеччина – країна економічно розвинена, це приваблює студентів з України. Хоча для навчання в цій країні потрібне знання німецької мови, існує можливість навчатися безкоштовно або за помірні кошти.

Сполученні Штати Америки – досить популярна країна серед українців, які обирають країну для подальшого навчання, бо є можливість там працювати та залишитися на постійне проживання.

До Франції навчатися їдуть студенти, які обирають професії в галузях моди, дизайну, фотографії. В цій країні легкі умови вступу: вступник не складає іспит, а надсилає досьє та мотиваційний лист. Витрати на навчання та проживання доступні для людини з невисокими статками.

Вагомим чинником, що спонукає українських студентів отримувати вищу освіту за кордоном, є потенційна можливість отримати гідну роботу та постійне місце проживання після закінчення навчання [6]. Привабливість різних країн світу для українського студентства визначається також особливостями умов навчання й проживання. До основних мотивів еміграції української молоді з метою отримання вищої освіти слід віднести такі: безпечне перебування і навчання за кордоном; висока якість навчання у рейтингових закладах вищої освіти; перспективи отримання престижної роботи та постійного місця проживання; мож-

ливість безкоштовного навчання; відносно легкі умови вступу до закладу вищої освіти; доступна вартість навчання та проживання, кращі економічні й соціально побутові умови.

Висновки. Україна переживає десятий місяць повномасштабної війни. Доки триває війна закладається фундамент під нову післявоєнну Україну. В кожній галузі і сфері формуються плани, щоб максимально скористатися можливостями для реформування, в тому числі і в сфері вищої освіти. Хоча в цій сфері здійснено деякі реформи: запроваджено автономію закладів вищої освіти, через яку зближено українську систему вищої освіти з європейською; впроваджено трирівневу структуру (бакалавр, магістр, доктор філософії); створено систему забезпечення якості вищої освіти, але нині трансформації призупинилися. Потрібні подальші реформи в освіті. Українські здобувачі освіти, які потрапили за кордон через воєнні дії мали змогу оцінити інфраструктуру західних університетів. З часом вони повернуться в Україну, а їх досвід стане вимогою: українська система вищої освіти буде змушена трансформуватися. Це буде вимогою часу. При цьому незмінними пріоритетами залишаться: забезпечення сталості та безперервності освіти; створення безпечних умов для навчання та викладання; психологічна підтримка учасників освітнього процесу; продовження реформ та якісних трансформацій на всіх рівнях освіти.

Список літератури:

1. Державна національна програма «Освіта» Україна XXI століття. Київ: Райдуга. 1994. 61 с.
2. Кремень, В.Г., Луговий, В.І., Саух, П.Ю., Таланова, Ж.В. (2022). Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1).
3. Луговий В.І., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В. (2020). Моніторинг, мотивація, мобілізація задля конкурентоспроможності університетів України: механізми реалізації: За матеріалами доповіді на методологічному семінарі НАПН України «Шляхи і механізми підвищення конкурентоспроможності університетів України» 19 листопада 2020 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(2), 1-9.
4. Луговий В.І., Слюсаренко О.М., Таланова Ж.В. Нові уроки лідерства для України від Шанхайського рейтингу 2018 року. *Педагогіка і психологія: Вісн. НАПН України*. 2018. № 3. С. 5–22.
5. Мосьпан Н. Трансформація національної вищої освіти під час пандемії COVID-19 очима студентів та викладачів. *ОД*, вип. 35, вип. 4, с. 141–153, Лис 2021.
6. Олешко А.А., Ровнягін О.В. Сучасні тенденції міжнародної освітньої еміграції з України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 3. С. 21–25.
7. Освіта для миру: зб. наук. пр.: у 2 т. / редкол.: Кремень В.Г. (голова); Коцур В.П., Ничкало Н.Г. та ін.// К.: Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2019. Т.1. 720 с.
8. Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року. file:///C:/Users/User/Downloads/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf
9. Рішення для молодіжної зайнятості: вплив громадянського суспільства на Україні, Молдові та Грузії. http://www.ya.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2611:2021-03-25-13-28-15&catid=40:2010-08-29-07-09-53&Itemid=128
10. Слюсаренко О.М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: монографія. К.: Пріоритети. 2015. 384 с.

11. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>

12. Exploring new learning paradigms: A reflection on Barber, Donnelly, and Rizvi: «An avalanche is coming: Higher education and the revolution ahead.» November 2015 International Review of Research in Open and Distance Learning 16(4):227-234 file:///C:/Users/User/Downloads/1952-18730-1-PB.pdf

13. Sahlberg P. Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? Teachers College Press. 2011. 208 p. https://www.pedocs.de/volltexte/2015/11098/pdf/CEPSJ_2011_3_Franko_Rezension_Sahlberg_Finnish_lessons_what_can.pdf

Sychenko V.V., Shevchenko O.O., Rybkina S.O. PROBLEMS OF THE HIGHER EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE AND WAYS TO SOLVE THEM IN THE POST-WAR PERIOD

The article summarizes the problems of functioning of the higher education system in Ukraine. The relevance of the research stems from the military realities of today regarding solving issues, increasing the competitiveness of Ukrainian higher education on the world educational market; reducing the gap between the higher education system and the labor market; overcoming the negative impact of demographic processes on the quantitative composition of the contingent of higher education institutions of Ukraine.

Based on the study of the scientific output of domestic researchers, which outlines the problems of the functioning of the higher education system, it was found that the system of higher education in Ukraine needs continuous improvement. The vector of the development of education in Ukraine is determined by normative and legal acts, such as the national program “Education”, the Law “On higher education”, the Decree of the President of Ukraine “On the main directions of reforming higher education in Ukraine” and will not change in the post-war period.

In this regard, it was emphasized that during the years of independence, the national system of higher education of Ukraine has changed significantly, there has been a gradual inclusion of the higher school of Ukraine in the world educational and scientific system, and the acceleration of these processes was facilitated by the events related to the COVID-19 pandemic and the war on the territory of Ukraine. However, the connections of Ukrainian higher education institutions with world schools are still quite weak, the ratings of domestic universities are low, even among leading Ukrainian universities. The World University Rankings in 2021 were analyzed and revealed, that out of 867 Ukrainian higher education institutions in the world, 10 were selected, and they took places in the range of 491–819.

It is noted that in the conditions of fierce competition in the modern labor market, young people are the most vulnerable category, and in the conditions of a pandemic and military operations, the issue of youth employment is even more acute. Therefore, the state will face the task in the post-war period to form such a mechanism of state regulation of the youth labor market, which would ensure: solving the problem of youth unemployment and increasing the motivation of young people for highly productive activities.

It was concluded that while the war continues, plans for maximum use of opportunities for reform are being formed in every industry and field, including in the field of higher education.

Key words: education, system of higher education, competitiveness of education, educational migration.

Шкурат І.В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Маркіна Д.А.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В статті було проаналізовано сфери діяльності, які є частиною та напряму відносяться до креативної економіки. Визначено поняття креативних індустрій згідно чинного законодавства України. Виділено види діяльності, що відносяться до креативних індустрій саме в Україні. Розглянуто підходи до визначення креативної економіки іноземними дослідниками. Окреслено ціннісні та вартісні характеристики продуктів креативного сектору. Переглянуто сучасний стан розвитку креативної економіки в Україні та визначено характерні риси креативної економіки, а саме стимулювання інноваційного розвитку, формування нової культурної спадщини, створенні соціальної і технічної інфраструктури сучасного суспільства, стимулювання промислового сектору, тощо. Проаналізовано необхідність захисту прав інтелектуальної власності, виокремлено інструменти, необхідні до імплементації захисту прав суб'єктів креативної економіки, визначено проблеми та шляхи вирішення державного стимулювання розвитку креативної економіки в Україні, серед яких: протидія корупції за допомогою цифрових інструментів, запровадження дотаційних програм, спрощення та автоматизація реєстрації об'єктів інтелектуальної власності, формування позитивного іміджу держави на світовому ринку, інформаційна підтримка суб'єктів креативної економіки, з метою покращення міжнародної співпраці та взаємодії. Визначено роль держави у розвитку сектору креативної економіки. Зазначено, що стрімке економічне піднесення української економіки в післявоєнний період можливе тільки за рахунок активного виходу українських компаній на міжнародні ринки, а також, за рахунок залучення іноземного інвестування. Проаналізовано іноземний досвід інструментів впливу державного регулювання та стимулювання розвитку ринку ІТ, виділено заходи та державні програми, що були застосовані Південною Кореєю з метою забезпечення конкурентних переваг національних компаній на світовому ринку.

Ключові слова: креативна економіка, креативна індустрія, державне стимулювання, інтелектуальна власність, післявоєнне відновлення, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. Останні 5 років креативна економіка вважається трендом у світі та є новою стадією розвитку суспільства. Вона характеризується підвищенням ролі інтелектуального та творчого потенціалу суб'єктів ринку, інтенсифікацією конкуренції, мобільністю трудових ресурсів, бурхливим розвитком та використанням останніх цифрових технологій, стимулюванням інноваційного розвитку суміжних галузей, розвитку цифрової торгівлі на базі блокчейну. Локдаун став катализатором збільшення креативного класу в усьому світі у зв'язку з поширенням децентралізованих інструментів оплати праці, масовим переходом людей на фріланс біржі та актуалізацією потреби у віддаленій праці, що забезпечує мобільність трудових ресурсів, спрощення опо-

даткування, захист інтелектуальної власності тощо. Зважаючи на ці тренди, актуальним аспектом державного стимулювання буде розробка відповідних механізмів стимулювання розвитку національного ринку щодо залучення цих кадрів та створення конкурентних переваг з боку держави та податків, спрощення ведення діяльності національних суб'єктів креативної індустрії, захист їх інтересів тощо.

Зважаючи на соціально-економічну кризу, спричинену повномасштабною війною, креативна економіка може стати однією із ключових галузей післявоєнної економіки, адже вона використовує продукти інтелектуальної та творчої діяльності людини, що не потребують значних реальних інвестицій та мають масовий характер.

На сьогоднішній день в Україні активно розвивається сектор креативної економіки, але наявна відсутність заходів державного стимулювання для суб'єктів господарської діяльності задіяних у даному секторі. Створення ради з креативної економіки [1] не вирішують практичних питань сфери в цілому і є тільки першим кроком до розвитку сектору. Креативна економіка може стати одним із драйверів української економіки у післявоєнний період, зважаючи на наявність талановитих та висококваліфікованих кадрів, світове визнання осіб, груп, компаній, що задіяні у сфері виробництва креативного продукту, а також за рахунок глобального охоплення та великої кількості транзакцій, рекламних інтеграцій, колаборацій та іншої рекламної та підприємницької взаємодії. У зв'язку з тим, що креативній індустрії та креативній економіці в цілому мало приділяється уваги державними інституціями щодо регулювання та стимулювання можна стверджувати, що потенціал сплачених податків та соціальних надходжень є значним та перспективним для держави в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні 20 років було проведено значну кількість досліджень щодо виявлення концептуальних засад креативної економіки, дослідження суб'єктів креативної економіки та виявлення меж креативної економіки. Основні здобутки в цьому питанні належать закордонним дослідникам Дж Хартлей, Дж Поттс, С. Чунінгхем, Т. Флю, М. Кеане, Дж. Бенкс [2], Дж. Хоукінс [3], М. Нога, М. Кравец [4], Дж. Ньюбінг [5].

Серед науковців, що займалися питаннями державного стимулювання розвитку ринків, хотілось би особливо виділити А. Барр, С. Тесслер, Н. Ханна [6].

Також, дослідження питань розвитку креативної економіки роблять самі компанії – учасники ринку, наприклад, такі як найбільший у світі розробник програмного забезпечення для креативних індустрій Adobe [7] та ін.

Метою статті є визначення актуальних питань розвитку сектору креативної економіки України, виділення актуальних проблеми державного стимулювання даного сектору економіки та пропозиція дієвих механізмів державного стимулювання для даного сектору української економіки.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначені наступні завдання:

1. Виділити основні проблеми розвитку креативної економіки в Україні;

2. Визначити актуальні інструменти державного стимулювання креативної економіки, з метою ефективного державного регулювання сектору креативної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження

На сьогодні в Україні на законодавчому рівні було визначено поняття «креативні індустрії» – види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а їх продукти і послуги є результатом індивідуальної творчості [8].

До видів діяльності, які створюють творчі послуги та продукти, що потребують необхідної державної підтримки в релевантних формах для забезпечення їх розвитку належать:

- народні художні промисли;
- візуальне мистецтво (живопис, графіка, скульптура, фотографія тощо);
- сценічне мистецтво (жива музика, театр, танець, опера, цирк, ляльковий театр тощо);
- література, видавнича діяльність та друковані засоби масової інформації;
- аудіальне мистецтво;
- аудіовізуальне мистецтво (кіно, телебачення, відео, анімація, мультиплікація тощо);
- дизайн; мода; нові медіа та інформаційно-комунікаційні технології (програмне забезпечення, відеоігри, цифрові технології в мистецтві), архітектура, урбаністика;
- реклама, маркетинг, зв'язки з громадськістю, бібліотеки, архіви та музеї.

Застосування визначеного переліку видів креативної діяльності дозволяє оцінити їх внесок у економічні показники, такі як: ВВП, ВНП, рівень зайнятості населення в даних сферах, кількість суб'єктів господарювання задіяних у створенні креативного продукту та послуг, кількість сплачених податків тощо.

Україна багата на креативні кадри і саме тому питання [8] цього сектору економіки є важливим аспектом здійснення державної політики та розвитку економіки в цілому, що так потребує наша країна, зважаючи на гостру необхідність післявоєнного відновлення економіки.

За словами Дж. Ньюбінгін, передумови «креативної економіки» походять від культурних індустрій, які «старі, як світ» або «старі, як цивілізація». Він пише на цю тему так: «Цифрові медіа та сотні тисяч творчих підприємств, які стали можливими завдяки цифровим технологіям. Так само, як і багато товарів і послуг, яких вимагає все більш складний глобальний ринок. Але бажання

створювати речі, цінність яких не є виключно практичною – речі, які є красивими; які передають культурні цінності через музику, драму, розваги та візуальне мистецтво; які передають соціальну позицію через стиль і моду – ці бажання такі ж старі, як і людське суспільство. Завжди були і завжди будуть люди з уявою та талантом створювати та робити такі речі. І завжди знайдуться люди, готові заплатити їм за це. Це основа креативної економіки» [5, с. 23].

Креативна економіка поєднує економічні цінності з культурними. Що відрізняє креативну економіку від інших секторів бізнес-підприємств, так це складна культурна спадщина, що сягає далеко в минуле. Історично культурна діяльність, як правило, не розглядалася як сфера економіки. Вона складала дозволля, тобто те, чому люди віддаються після роботи. Вони не були використані в рамках професійної діяльності. Навіть у наш час творчі сектори різною мірою є вираженням культурних, а не економічних цінностей. Окрім «ринкової вартості» (що описує спосіб, у який ринок визначає ціни на товари та послуги) та «функціональної вартості» (що відображає їх відповідну корисність), більшість товарів і послуг креативного сектора також мають «виразну вартість». Міра їхньої значущості для культури не співмірна з вартістю їх виробництва чи корисністю, як у випадку, наприклад, сумка відомого дизайнера, кінофільму, відомого бренду чи новаторського дизайну. Ця додаткова вартість може не мати великого значення в довгостроковій перспективі (наприклад, частина одягу, яка зараз вийшла з моди, рекламний слоган, популярний минулого року); або він може нести з собою повідомлення величезного культурного значення (наприклад, книга чи твір мистецтва); тим не менш, це безперечно ключова відмінна риса, яка дозволяє нам відрізнити креативні сектори від будь-яких інших галузей економіки. Франсуа Міттеран сказав, що «Творіння духу – це не просто товар; елементи культури – не чиста справа» [5, с. 15–16].

Можна виділити наступні характерні риси креативної економіки:

- Використання творчого потенціалу суб'єктів та задіяних осіб;
- Стимулювання інноваційного розвитку та інноваційної діяльності;
- Вплив на поведінку споживачів за рахунок масового охоплення;
- Формування нової культурної спадщини;
- Стимулювання промислового сектору;

- Створює соціальну та технічну інфраструктуру сучасного суспільства.

Фундаментальною передумовою розвитку креативної економіки є дотримання захисту прав інтелектуальної власності в усіх формах. Авторське право, патенти, винаходи, торгові марки та знаки все те, що захищає право власності людини на її творчий продукт, що виражені в належних формах (візуальних, аудіальних та комбінованих) є предметом охорони результатів творчої та інтелектуальної діяльності протягом життя автора та певного проміжку після його смерті, відповідно до чинного законодавства та правового поля діяльності автора чи групи авторів. Саме тому, з метою розвитку креативної економіки в Україні, необхідно запровадити на культурному та законодавчому рівні повагу до дотримання прав авторів через:

- Посилений автоматизований контроль порушень прав інтелектуальної власності та боротьбу із систематичними порушниками та розповсюдженням результатів їх діяльності;
- Створення просвітницьких культурних програм на всіх рівнях з метою формування в громадськості поважного ставлення до інтелектуальної власності;
- Спрощення перевірки об'єктів на предмет власності та прав на їх використання;
- Посилення штрафів та інших покарань за порушення законодавства із захисту прав інтелектуальної власності.

Що стосується заходів державного регулювання та стимулювання, то для цього необхідно вирішити основну проблематику та шляхи її вирішення в контексті державного стимулювання розвитку креативної економіки України в актуальних ринкових умовах, а саме:

1. Цифрова протидія корупції при здійсненні державних дотацій чи грантових програм. З метою запобігання корупції та посилення довіри до держави слід забезпечити запровадження цифрових систем скорингу учасників дотаційних та грантових програм на етапі відбору як елементів соціальної надійності та аналізу претендентів з метою виокремлення та запобігання здійснення корупційних схем на початку.

2. Створення в застосунку Дія можливості легкої подачі заявки для участі у програмах державної підтримки фахівців креативних індустрій з максимально простою формою подачі та автоматизованою перевіркою особистості на її надійність та релевантність до заданого програмного вектору.

3. Запровадження програм дотацій від держави у натуральному або грошовому виразі. Натуральним виміром можуть виступати надання матеріально-технічного забезпечення, спрощення та отримання дозвільної документації, надання бази, просторів для здійснення діяльності тощо.

4. Формування іміджевої політики держави з метою залучення кадрів креативних індустрій до співпраці.

5. Запровадження нормативно-правової бази для формування в Україні швидкісного інтернету 5G.

6. Спрощення та автоматизація процесу реєстрації об'єктів інтелектуальної власності на порталі Дія без участі сторонніх реєстраторів.

7. Інформаційна підтримка суб'єктів креативної економіки з метою покращення міжнародної взаємодії та виходу на міжнародні ринки.

Що стосується ролі держави у розвитку креативної економіки, то тут необхідно провести аналіз заходів, що були б доречними до актуальної ринкової ситуації саме в Україні. Слід зазначити, що стрімке економічне піднесення української економіки в післявоєнний період можливе тільки за рахунок активного виходу українських компаній на світові ринки, а також за рахунок залучення іноземного капіталу в національні підприємства, їх реорганізації та стандартизації згідно до світових норм. Україна має всі можливості виходу на світові ринки інтелектуальних товарів та послуг через своє географічне положення, а також, за рахунок діджиталізації.

Дослідники Бар, Тесслер та Ханна, що займалися дослідженням чинників впливу державного стимулювання розвитку ринку ІТ, виокремили наступні заходи та державні програми що були застосовані Південною Кореєю та Ірландією задля забезпечення конкурентних переваг національними компаніями при виході та конкуренції на світовому ринку [6]:

– Наявність розробленої стратегії позиціонування національного бізнесу та країни;

– Системне використання іміджевих заходів задля формування позитивного сприйняття країни на світовому ринку з метою створення необхідних асоціацій;

– Розвиток глобальних партнерських зв'язків через створення представництв задля знайомства з новими компаніями розробниками програмного забезпечення, взаємної кооперації з посередниками та залучення венчурного капіталу;

– Програми презентації технічних центрів для потенційних постачальників та впливових осіб з метою розширення клієнтської бази;

– Проведення ринкових досліджень з метою розуміння національними постачальниками ІТ послуг та продуктів ринків збуту, їх оцінки та інформаційної підтримки при виході на нові ринки;

– Орієнтація державних інформаційних сайтів, як довідкових сайтів для національних суб'єктів ринку ІТ.

Для суб'єктів креативної економіки в Україні доречним буде створення іноземних представництв, а також розробка профільних інформаційних державних сайтів, де менеджмент або особисто представники креативної економіки могли б отримати доступ до актуальних ринкових, культурних та інших умов ведення бізнесу в іншій країні, що б мали доступні та глибокі пояснення щодо кожного ринку таким чином, аби людина, що ніколи не стикалась із подібною інформацією зрозуміла б її, змогла читати абрєвіатури, дані тощо. Окрім того, доречним ще було б зробити в форматі чат боту розширений скоринг ринкових умов, чи надавати доступ до міжнародних ринкових досліджень по запиту, наприклад через інтерфейс чат-боту. Також, особливо актуальним було б створення аналогічних правових систем до Дія.Сіті тільки для креативних індустрій, хоча, наразі в Дія.Сіті [9, 10] вже є представники креативних індустрій, а саме розробники ігор та деякі види ІТ-компаній. Тому буде доречним доповнити перелік основних видів діяльності, чи створити аналогічний правовий простір.

Висновки. Креативна економіка є сегментом національної економіки і охоплює сфери креативних індустрій, визначених чинним законодавством. Основними складовими креативної економіки є інтелект та творчі здібності суб'єктів, задіяних у креативних спеціальностях. Перспективою розвитку сектору є інноваційний розвиток, економічне піднесення, післявоєнне відновлення багатьох суміжних сфер національної економіки, розвиток міжнародних відносин, створення культурних надбань. Саме державне стимулювання та розробка рішень щодо спрощення контактів із державою, можуть зробити креативний сектор економіки одним із драйверів економіки у післявоєнний період, зважаючи на його потенціал.

Для ефективного регулювання та стимулювання креативної економіки необхідно максимально спростити доступ до державних сервісів онлайн пов'язаних із реєстрацією юридичних осіб, їх ліквідацією та реєстрацією об'єктів інтелектуальної власності, запровадити дотаційні програми для креативних індустрій по напрямкам

розвитку державної політики, розширити чи створити аналогічний податковий простір Дія.Сіті, адже деякі з представників креативної індустрії вже є резидентами Дія.Сіті.

Список літератури:

1. Про утворення Ради з розвитку креативної економіки. : Постанова Каб. міністрів України від 19.05.2021 р. № 501. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501-2021-п#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
2. Key Concepts in Creative Industries / J. Hartley et al. SAGE Publications Ltd, 2012. 200 p.
3. Howkins J. The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. ALLEN LANE, 2001. 288 p.
4. Noga M., Krawiec M. Conceptualizing Creative Economy. Torun International Studies. 2017. P. 127–137.
5. Newbiggin J. Kreatywna gospodarka: Przewodnik dla poczatkujacych : Навчальний посібник. London : British Council, 2010. 84 p.
6. Tessler S., Barr A., Hanna N. National Software Industry Development: Considerations for Government Planners. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*. 2003. P. 1–12.
7. «Future of Creativity». Adobe, 2022. 51 p. URL: https://s23.q4cdn.com/979560357/files/Adobe-’Future-of-Creativity’-Study_Creators-in-the-Creator-Economy.pdf (дата звернення: 22.12.2022).
8. Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо визначення поняття «креативні індустрії» : Закон України від 19.06.2018 р. № 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
9. Переваги для резидентів Дія. City. city.diiia.gov.ua. URL: <http://city.diiia.gov.ua> (дата звернення: 20.01.2023).
10. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 01.01.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

Shkurat I.V., Markina D.A. ACTUAL PROBLEMS OF GOVERNMENT STIMULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE CREATIVE ECONOMY IN UKRAINE

The article analyzes the areas of activity that are part of and directly related to the creative economy. The concept of creative industries is defined in accordance with the current legislation of Ukraine. The types of activities that are related to the creative industries in Ukraine are highlighted. Approaches to the definition of the creative economy by foreign researchers are considered. The value and cost characteristics of creative sector products are determined. The current state of development of the creative economy in Ukraine is reviewed, and the characteristic features of the creative economy are identified, namely, stimulation of innovative development, formation of a new cultural heritage, creation of social and technical infrastructure of modern society, stimulation of the industrial sector, etc. The author analyzes the need to protect intellectual property rights, identifies the tools necessary to implement the protection of the rights of creative economy entities, identifies problems and solutions to the state stimulation of the development of the creative economy in Ukraine, including: combating corruption through digital tools, introducing subsidy programs, simplifying and automating the registration of intellectual property, creating a positive image of the state in the world market, and providing information support to creative economy entities. The author defines the role of the state in the development of the creative economy sector. It is noted that the rapid economic recovery of the Ukrainian economy in the postwar period is possible only through the active entry of Ukrainian companies into international markets, as well as through attracting foreign investment. The article analyzes the foreign experience of instruments of influence of state regulation and stimulation of the IT market development, highlights the measures and state programs used by South Korea to ensure the competitive advantages of national companies in the global market.

Key words: creative economy, creative industry, state incentives, intellectual property, post-war recovery, innovative development.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 346.544.2

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/25>

Мунько А.Ю.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПОСТУП УКРАЇНСЬКИХ МІСТ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ SMART-CITY В УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСАХ

Статтю присвячено визначенню досягнень та проблем щодо реалізації елементів концепції Smart City в містах України та обґрунтуванню шляхів їх розв'язання. Узагальнюючи тенденцію смарт-розвитку міст України виявлено, що міста впроваджують найбільш популярні та доступні смарт-інструменти на основі цифрових технологій та систем управління великими даними, спираючись на досвід розвинених країн світу та намагаючись поглиблювати процеси смартизації шляхом реалізації унікальних для кожного міста проєктів. Поряд із позитивними досягненнями українських міст виокремлено аспекти, які гальмують темпи впровадження концепції Smart City. Спираючись на сучасні теорії та концепції місцевого розвитку визначено актуальні цілі смарт-розвитку міст України на сучасному етапі. Для органів місцевого самоврядування та стейкхолдерів місцевого розвитку подальше впровадження технологій на основі концепції Smart City матиме позитивний вплив насамперед на шість таких сфер: публічні послуги, економіка, мобільність, безпека (у тому числі фінансова), освіта, екологія. У рамках кожної із виокремлених сфер публічного управління сформульовано ключові тенденції, які позитивно впливатимуть на ефективність впровадження елементів концепції Smart City. Обґрунтовано фактори, на яких повинна базуватися якісна стратегія смарт-розвитку: стратегічне бачення; екосистема управлінські взаємовідносин між органами місцевого самоврядування та стейкхолдерами; механізм управління, де стейкхолдери отримують можливості сформулювати свої обов'язки, забезпечити надходження відповідної інформації до відповідних центрів прийняття рішень та забезпечення мотивації у реалізації проєктів; технологія для смарт-розвитку кожного міста, інтегруючи технологічну основу, управління даними, взаємодію та кібербезпеку; альтернатива фінансування.

Ключові слова: публічне управління, місцеве самоврядування, місцевий розвиток, проєкти розвитку, Smart City, цифровізація.

Постановка проблеми. Концепція Smart City набуває все більшого поширення в Україні як реакція на результати процесів децентралізації та розширення повноважень і можливостей органів місцевого самоврядування щодо розвитку громад, науково-технологічний прогрес та збільшення кількості ІТ-фахівців в державі, посилення готовності українського суспільства до змін, відповідно, послаблення спротиву змінам, а також формування компетентностей працівників органів публічної влади щодо управління змінами та інноваціями. Темп щодо смартизації публічного управління в Україні задають насамперед обласні центри, що у свою чергу підтримується на загальнодержавному рівні. Щодо обласних центрів, то найактивніше втілення концепції Smart City можна прослідкувати у містах Києві, Львові, Харкові, Вінниці та Дніпрі. Інші міста також тією чи

іншою мірою впроваджують розумні рішення, різні їх складові такі, як «відкритий бюджет», розвиток Wi-Fi, електронний квиток, GPS відстеження громадського транспорту, електронні послуги, електронні форми комунікації влади та громади тощо.

Очевидний суттєвий прогрес у рамках концепції «держава в смартфоні». Однак, зазначимо певну розбалансованість смартизації управління на рівні держави, недостатню чіткість комплексного бачення смарт-рішень щодо розвитку держави в цілому та її окремих територій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Базуючись на засадничих дослідженнях П. Друкера, який є автором терміну «SMART» (1954 р.) вітчизняні вчені галузі публічного управління та адміністрування до сьогодні активно розвивають теорію та методологію прийняття «розумних»

державно-управлінських рішень (Ю. Амосов, В. Бакуменко, В. Загорський, В. Князев, Ю. Ковбасюк, П. Надолішній, С. Серьогін Ю. Сурмін, В. Трощинський [1] та інші). Згодом концептуальні напрацювання поглибилися доробками з питань стратегування, програмування та проектування, об'єднуючись наскрізним напрямом сталого розвитку суспільства (О. Бобровська, Т. Крушельницька [2], М. Латинін [3]; Т. Маматова [4], М. Трещов [5], І. Чикаренко [6], Ю. Шаров [7] та інші). З поступом децентралізації влади та цифровізації процесів урядування дослідження проблеми смартизації державно-управлінських процесів характеризується інтеграцією двох наукових напрямів: стратегічного планування та ефективного проектного менеджменту (А. Андрієнко, Т. Маматова [4], Є. Удод [8], І. Чикаренко [6], С. Шевченко [3] та інші) і безпосередньо цифровізації сфер та галузей публічного управління (О. Гуржій, Т. Крушельницька [9], О. Матвеева, В. Наумов [10], Н. Сидоренко [11], О. Чикаренко [12], С. Чукут [13] та інші). Серед основних напрямів досліджень українських науковців слід виокремити такі: управління знаннями, креативна економіка, управління якістю та процесний підхід, цифровізація надання публічних послуг, е-урядування, е-демократія, управління проектами місцевого розвитку, застосування сучасних технологічних рішень, кібербезпека тощо. Практична реалізація широкого спектру досліджень вимагає перманентного вивчення стану впровадження елементів концепції Smart City на рівні українських громад та територій з метою обґрунтування перспектив удосконалення управлінських рішень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення досягнень та проблем щодо реалізації елементів концепції Smart City в містах України та обґрунтування шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управлінські смарт-технології вимагають створення нової технологічної платформи управління із включенням у неї смарт-методів, смарт-інструментів, смарт-алгоритмів, організаційних і мотиваційних смарт-важелів, які формують розумні управлінські дії на досягнення здобутків в суспільному розвитку [14, с. 232].

До смарт-технологій відносять не лише міські транспортні мережі, модернізоване водопостачання та методики переробки відходів і більш ефективні способи опалення тепла й електропостачання, а й активна взаємодія із муніципаліте-

тами, безпечні громадські простори і задоволення потреб гендерних груп [15]. Окрім того, як додають О. Васильєва та Н. Васильєва – це розвиток креативної економіки, пріоритет освіти, наукових досліджень та інновацій [3, с. 89]. «Розумне місто» складається з масиву управлінських, організаційно-комунікативних та програмних інструментів у секторах життєдіяльності міста, чому сприяє спільне використання даних на основі загальної структури [16].

Розуміючи проблему ключового значення міст у національному, регіональному і глобальному розвитку, до них необхідно висувати особливі енергоефективні вимоги: наявність доступної міської інфраструктури, економія ресурсів і коштів на їх використання, висока мобільність, безпека територій, екологічність і розвинене самоврядування [17, с. 213–214].

Загальну тенденцію смарт-розвитку міст України можна описати таким чином: міста впроваджують найбільш популярні та доступні смарт-інструменти на основі цифрових технологій та систем управління великими даними, спираючись на досвід розвинених країн світу та намагаючись поглиблювати процеси смартизації шляхом реалізації унікальних для кожного міста проєктів.

Поряд із позитивними досягненнями українських міст виокремимо такі аспекти, які гальмують темпи впровадження концепції Smart City:

- відсутність єдиної загальнодержавної концепції смартизації публічного управління, яка б задавала загальнодержавний тренд для всіх територій, не обмежуючись обласними центрами;

- відсутність місцевих стратегій смарт-розвитку, адже лише м. Київ офіційно ухвалило стратегію розумного міста, м. Дніпро лише заявляв про наміри ухвалення відповідної стратегії, яка досі залишається у статусі проєкта. Концепція Kyiv Smart City 2020 визначає основні шляхи для подальшого інфраструктурного, технологічного та соціального розвитку міста й визначає новий вектор трансформації міського простору [18];

- недостатність фінансування, що в умовах воєнного стану суттєво скорочується у зв'язку із логічним збільшенням витрат на безпеку та оборону країни, а органи місцевого самоврядування обмежуються у можливостях щодо витрачання коштів місцевих бюджетів на проєкти розвитку не пов'язані із оборонним сектором;

- недостатній рівень застосування альтернативних механізмів фінансування проєктів розвитку територій, адже маючи можливість

використовувати механізми державно-приватного партнерства, кошти секторальної бюджетної підтримки ЄС та державного фонду регіонального розвитку лише 30 % всіх поданих для отримання державного фінансування проєктів становлять проєкти міських рад [19; 20];

- брак висококваліфікованих фахівців, здатних реалізовувати інноваційні проєкти розвитку територій, а відтік інтелектуального капіталу з України за кордон під час війни з РФ посилюється в рази;

- зниження інвестиційної привабливості територій України у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ та, відповідно, економічною кризою та невизначеністю на довгострокову перспективу;

- відсутність серед партнерів українських «розумних» міст компаній, які є головними учасниками процесів розробки та впровадження смарт-технологій (General Electric, Intel, Microsoft, Amazon, IBM, Google, Cisco, Huawei, Qualcomm, AT&T, Verizon, Schneider Electric, Siemens, Toshiba);

- відсутність цілісного підходу до формування ІКТ – архітектури, систем безпеки, ідентифікації та відповідності міжнародним стандартам;

- створення автономних ІКТ – архітектур (власні дата-центри, системи ідентифікації, збору та обміну даних, підходи до кібербезпеки);

- нерівний доступ громадян до цифрових технологій та нових можливостей (цифрові розриви);

- виклики, пов'язані із введенням воєнного стану, та необхідність переформатування окремих смарт-проєктів на вектор протидії загрозам життю мешканців місті через терористичні дії РФ;

- слабкий рівень кібербезпеки на державному та місцевому рівнях, що актуалізує розвиток політики кібербезпеки як невід'ємного складника смартизації управління міським розвитком.

Спираючись сучасні теорії та концепції місцевого розвитку визначимо три, на нашу думку, ключові цілі смарт-розвитку міст: покращення якості життя мешканців і гостей міст; посилення їх економічної конкурентоспроможності шляхом створення «точок» зростання на основі моделі креативної економіки та економіки знань; екологічно свідомо увага до сталого розвитку міста на основі концепції інноваційних екосистем.

Міста – це складні економічні та культурні екосистеми. Для органів місцевого самоврядування та стейкхолдерів місцевого розвитку подальше впровадження технологій на основі концепції Smart City матиме позитивний вплив насамперед

на шість таких сфер: публічні послуги, економіка, мобільність, безпека (у тому числі фінансова), освіта, екологія.

Органи місцевого самоврядування, які прагнуть розвивати, а для України за наслідками повномасштабної війни з РФ – відновлення економіки міст не повинні стандартно підходити до формування політики «розумної» економіки, яка прискорює розвиток інтелектуального потенціалу, економічне зростання та продуктивну зайнятість.

Серед основних тенденцій, які формують розумну економіку в системі смарт-розвитку міст, виділяємо такі: відкрита економіка інтелектуального капіталу, оскільки можливості віддаленої роботи та незалежні підрядники створюють перехід до робочого місця «без кордонів»; навчання відповідно до необхідних навичок, призводить до скорочення періодів навчання, зменшення розриву в навичках і швидшого створення робочих місць; збільшення кількості інноваційних лабораторій, які розробляють продукти та рішення суспільних проблем, водночас забезпечуючи «безпечний» простір для інновацій та співробітництва; бізнес-екосистеми, що розвиваються навколо ключових життєзабезпечуючих сфер, таких як охорона здоров'я, соціальний захист, транспортна інфраструктура, освіта, формування динамічних мереж для вирішення проблем місцевого значення.

Мобільність у рамках інфраструктури міста як послуга населенню та нерезидентам – не єдина тенденція, яка створює передумови міського смарт-розвитку. Інші тенденції, які впливають на адаптацію міст до мобільності, включають: динамічне ціноутворення, яке дозволяє цінам коливатися залежно від часу дня, заторів на дорогах, швидкості, зайнятості та навіть економії палива і викидів вуглецю; «розумне» паркування, яке надає водіям інформацію в реальному часі щодо найближчих безкоштовних і платних місць паркування; автономні транспортні засоби, які безпечно підтримують стабільний трафік на автошляхах; збільшення пропускної здатності доріг.

Як і всі сфери життєдіяльності міста безпечний сектор також повинен використовувати високотехнологічні інструменти, адаптуючись до викликів сучасності, як-от дрони, портативні комп'ютери, розпізнавання облич і прогнозне відео для боротьби зі злочинністю. Дані відіграють дедалі важливішу роль у запобіганні злочинам. Аналіз потоків даних дозволяє виявити точки злочинності та ефективніше розміщувати підрозділи поліції.

Для України в умовах війни з РФ все більшої актуальності також набувають питання створення надійної системи кібербезпеки. Захищені платформи даних, чітке управління та протоколи доступу можуть допомогти захистити дані від несанкціонованого доступу.

Основні тенденції, що впливають на смартизацію управління сферою безпеки міста, зокрема у воюючій країні, якою на тепер є Україна, включають: краудсорсинг даних у режимі реального часу і створення великих баз даних, які можна використовувати для визначення районів, які потребують впровадження механізмів; технології безпілотних літальних апаратів; технології доповненої реальності у вузлах інфраструктури, які можуть зменшити людські помилки за допомогою автоматичного розпізнавання обличчя та поведінки.

Основні тенденції смартизації сфери охорони здоров'я та загалом якості життя в містах передбачають: «розумні» будинки, підключені до електронних пристроїв, які дозволяють в реальному часі здійснювати моніторинг енергоспоживання та безпеки будинку; прогностична аналітика, яка повідомляє суб'єктам надання комунальних послуг щодо рівня ефективності впроваджених технологій в комунальній інфраструктурі; персональні пристрої, які відстежують особисті дані про здоров'я, що розвиває превентивну медицину.

У міру дефіциту природних ресурсів, особливо в густонаселеному міському середовищі, зменшення споживання ресурсів, безумовно, сприяє збільшенню доходів місцевих бюджетів, які можна використати для фінансування проєктів розвитку території за рахунок ресурсної економії. Концепція Smart City у цьому контексті передбачає, у тому числі використання сенсорних технологій, поведінкову економіку, гейміфікацію тощо. У місті Копенгаген, наприклад, встановлено мережу інтелектуальних вуличних ліхтарів і датчиків у рамках прагнення стати першою у світі столицею з нейтральним викидом вуглецю до 2025 року. Вбудовані датчики можуть виконувати завдання від безперервного моніторингу рівня забруднення до просторового планування.

До інших тенденцій, які можуть стимулювати сталість і розумне використання енергії в містах, відносимо: лічильники, які допомагають комунальним підприємствам збалансувати споживання енергії та запровадити динамічне ціноутворення; розподілені джерела енергії, що дозволяє будинкам і офісам як споживати, так і виробляти електроенергію; вбудовані датчики для моніторингу даних.

Смарт-розвиток сфери освіти вимагає від органів місцевого самоврядування України кардинальних трансформацій в умовах воєнного стану та неможливості повноцінного навчання в офлайн форматі та викликів, пов'язаних з дистанційним форматом навчання. Роздільна, персоналізована та змішана освіта стає все більш поширеною. Керуючись великими даними й аналітикою, вчителі можуть адаптувати свої методи, щоб досягти максимальної успішності учнів. Очікується, що технологічний фокус зміщується з цифрового контенту в класі або віртуальній аудиторії на навчання поза аудиторією із вчителем (наставником), який є експертом у сфері інтересів студентів або спеціалізується на відповідній навчальній дисципліні в школі.

Серед інших основних тенденцій смарт-розвитку міст у сфері у освіти виділяємо: моделі змішаного навчання, які поєднують елементи аудиторного навчання з самостійним онлайн-навчанням; співпраця між закладами освіти та стейкхолдерами з метою формування та розвитку фахових навичок; адаптивне консультування, яке використовує комп'ютери для аналізу даних для розуміння потреб і сильних сторін здобувачів освіти.

Висновки. Підсумовуючи, якісна стратегія смарт-розвитку міста, на нашу думку, повинна враховувати такі ключові фактори:

1. Стратегічне бачення. Перш ніж розпочати будь-яку ініціативу щодо смартизації міста необхідно визначити, які сфери є пріоритетними для впровадження таких проєктів та рівень ресурсного забезпечення.

2. Екосистема. Управлінські взаємовідносини між органами місцевого самоврядування та стейкхолдерами відіграють вирішальну роль у впровадженні проєктів смартизації міст, виходячи за межі традиційної державно-управлінської діяльності. Для цього необхідно сформувати екосистему стейкхолдерів, включаючи органи влади, підприємств, громадських організацій, академічної спільноти, міжнародних партнерів.

3. Механізм управління. Різноманітність екосистеми зацікавлених сторін вимагає від органів місцевого самоврядування актуальних механізмів управління. Важливо надати стейкхолдерам можливість сформулювати свої обов'язки, забезпечити надходження відповідної інформації до відповідних центрів прийняття рішень та забезпечення мотивації у реалізації проєктів.

4. Технологічні основи. Технологія, необхідна для смарт-розвитку кожного міста, відрізняється залежно від їх унікальних потреб, інтегруючи технологічну основу, включаючи системну архітектуру, управління даними, взаємодію та кібербезпеку.

5. Фінансування. Традиційні джерела фінансування, такі як податкові надходження та місцеві запозичення, можуть бути доповнені державним і приватним фінансуванням із таких джерел, як проєкти державно-приватного партнерства, краудфандинг, грантинг тощо.

Список літератури:

1. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю.П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.
2. Sustainable development of territories: challenges and opportunities: monograph / Bobrovska O.Yu., Krushelnynska T.A, Prokopenko L.L. [etc.]; ed. by O.Yu. Bobrovska. Published by International Center for Research, Education and Training. MTÜ. Tallinn, Estonia, 2021. С. 97–106.
3. Latynin M., Pastukh K., Tarasenko D., Shevchenko S., Munko A. Public administration in the economic sphere of Ukraine: strategic approach. Studies of applied economics. 2021. Vol. 39, No 5. URL: <http://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/article/view/4967>
4. Маматова Т., Андрієнко А. Концепція «розумної територіальної громади» в контексті забезпечення інтелектуалізованого місцевого розвитку. *Децентралізація влади в Україні: оцінювання результатів формування та розвитку самодостатніх громад*. Київ : Грані, 2019. С. 73–84.
5. Трещов М. М. Концептуальні засади стратегічного управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів : монографія / М.М. Трещов Дніпро, ДРІДУ НАДУ : Моноліт, 2018. 308 с.
6. Чикаренко І.А., Чикаренко О.О. Досвід стратегічного управління розвитком об'єднаних територіальних громад. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6. № 10. С. 54–61.
7. Шаров Ю.П., Чикаренко І.А., Маматова Т.В. Проектний менеджмент в публічному управлінні : підручник. Київ: НАДУ, 2017. 344 с.
8. Mamatova T., Udod Y. Process modeling of the local development projects' regional support system. Publishing House «Baltija Publishing», 2021. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-121-3-22>
9. Крушельницька Т., Гуржій О. Розвиток цифрових технологій на прикладі державних закупівель, як інструмент моніторингу ефективності урядування. *Аспекти публічного управління*. 2020. № 8 (1 SI). С. 80–83.
10. Matveieva O., Navumau V., Gustafsson M. Adoption of Public e-services versus Civic Tech Services: On the Issue of Trust and Citizen Participation in Ukraine and Belarus. *EGOV 2022: Electronic Government*. 2022. P. 15–3. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-15086-9_2.
11. Шевченко С., Сидоренко Н. Електронне урядування та ІКТ як інструменти протидії корупції у контексті світового тренду прозорості публічної служби. *Аспекти публічного управління*. 2020. № 8(5). С. 72–81.
12. Маматова Т., Чикаренко О., Чикаренко І. Цифровізація публічних послуг: досвід Дніпропетровщини. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8. Спецвип. № 1. С. 98–102.
13. Чукут С.А., Дмитренко В.І. Смарт-сіті чи електронне місто: сучасні підходи до розуміння впровадження е-урядування на місцевому рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 13. С. 89–93.
14. Бобровський О.І. Запровадження управлінських смарт-технологій як шлях підвищення ефективності публічного управління. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Vol. 7. Iss. 2. С. 226–233.
15. «Розумні міста», або Smart Cities = Happy Citizens. SEA. URL : <https://www.sea.com.ua/smart-city/news/rozumni-mista-abo-smart-cities-happy-citizens>.
16. Draft 182:2014. Smart city concept model – Guide to establishing a model for data interoperability. *The British Standards Institution*. 2014. 57 p.
17. Козак К., Тарасенко М., Кудряшова А. Енергоефективність концепції «розумне» місто. Теоретичні та прикладні аспекти радіотехніки і приладобудування: матер. Всеукр. наук.-тех. конф., 8–9 черв. 2017 р. Тернопіль: ТНТУ. 2017. С. 213 – 214.
18. Концепція Київ Смарт Сіті 2020. URL : http://forum2015.kyivsmartcity.com/Smart_City_UKR_Print_final.pdf
19. Трещов М. М. Фонди регіонального розвитку: європейський досвід та необхідність його впровадження в Україні. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 420–426.
20. Мунько А.Ю. Регіональні фонди розвитку як складова системи управління місцевими фінансами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1 (28). С. 150–156.

Munko A.Yu. PROGRESS OF UKRAINIAN CITIES IN IMPLEMENTATION OF THE SMART-CITY CONCEPT IN ADMINISTRATIVE PROCESSES

The article is devoted to the definition of achievements and problems related to the implementation of the elements of the Smart City concept in the cities of Ukraine and the justification of ways to solve them. Summarizing the trend of smart development of Ukrainian cities, it was found that cities implement the most popular and affordable smart tools based on digital technologies and big data management systems, relying on the experience of developed countries of the world and trying to deepen smartization processes by implementing unique projects for each city. Along with the positive achievements of Ukrainian cities, aspects that slow down the pace of implementation of the Smart City concept are highlighted. Based on modern theories and concepts of local development, the actual goals of the smart development of Ukrainian cities at the current stage are determined. For local self-government bodies and stakeholders of local development, the further implementation of technologies based on the Smart City concept will have a positive impact primarily on six such areas: public services, economy, mobility, security (including financial), education, ecology. Within each of the identified areas of public administration, key trends have been formulated that will have a positive impact on the effectiveness of the implementation of elements of the Smart City concept. The factors on which a quality strategy of smart development should be based are substantiated: strategic vision; the ecosystem of management relationships between local self-government bodies and stakeholders; a management mechanism, where stakeholders will have the opportunity to formulate their responsibilities, ensure that relevant information is received by the relevant decision-making centers and ensure motivation in the implementation of projects; technology for the smart development of every city, integrating the technological foundation, data management, interaction and cyber security; alternative financing.

Key words: public administration, local self-government, local development, development projects, Smart City, digitalization.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/26>

Єманов В.В.

Національна академія Національної гвардії України

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ПРИ РЕАГУВАННІ НА КРИЗОВІ СИТУАЦІЇ

У статті розглянуті система національної безпеки, державна безпека, суб'єкти забезпечення національної безпеки. Проведений аналіз загроз національної безпеки, визначено поняття кризова ситуація, визначена взаємозалежність суб'єктів в системі національної безпеки країни. Проведений аналіз та визначена роль та місце сил безпеки України сектору безпеки і оборони України при реагуванні на кризові ситуації.

Основними силами, які залучаються до дій у період більшості кризових ситуацій мирного часу, що загрожують державній безпеці, є Служба безпеки України та сили безпеки на чолі із Міністерством внутрішніх справ України (Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Державна прикордонна служба України).

Одними із ключових ознак кризових ситуацій мирного часу є те, що вони можуть виникнути у будь-який час у будь-якій сфері діяльності та у будь-якому регіоні, що, безперечно, приводить до заподіяння шкоди життєво важливим інтересам громадян та їх об'єднанням, об'єктам соціальної інфраструктури, підприємствам, органам державної влади тощо; потребують залучення в обмежені строки додаткових сил та засобів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також сил безпеки різних відомств; як правило, не потребують введення надзвичайних адміністративно-правових режимів. Виходячи з перелічених загроз та основних напрямів державної політики з питань національної безпеки у сфері державної безпеки головними суб'єктами забезпечення державної безпеки є органи державної влади і сили безпеки держави, а об'єктом – людина (її життя, гідність і права), суспільство (демократія, добробут та умови сталого розвитку) і держава (конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність).

Не менш важливою є діяльність органів державної влади та громадськості, які беруть участь у захисті національних інтересів. Зазначені суб'єкти системи забезпечення державної безпеки знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним та здійснюють реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці України.

Ключові слова: сили безпеки України, кризові ситуації, забезпечення національної безпеки.

Постановка проблеми. До загроз невоєнного характеру згідно [1], у контексті забезпечення національної безпеки, віднесено:

– неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України (несформованість сектору безпеки і оборони України як цілісного функціонального об'єднання, керованого з єдиного центру; інституційна слабкість, непрофесійність, структурна незбалансованість органів сектору безпеки і оборони; недостатність ресурсного забезпечення та неефективне використання ресурсів у секторі безпеки і оборони; відсутність ефективних зовнішніх гарантій безпеки України; діяльність незаконних збройних формувань, зрос-

тання злочинності, незаконне використання вогнепальної зброї);

– економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення (монополюльно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель; відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей;

– загрози безпеці критичної інфраструктури (критична зношеність основних фондів об'єктів

інфраструктури України та недостатній рівень їх фізичного захисту; недостатній рівень захищеності критичної інфраструктури від терористичних посягань і диверсій; неефективне управління безпекою критичної інфраструктури і систем життєзабезпечення) [1].

Суб'єктом системи забезпечення національної безпеки і оборони України є сили безпеки та оборони. Протидія визначеним загрозам покладена на сили безпеки та оборони України. Таким чином ефективність реагування на загрози буде залежати від підготовленості до виконання завдань за призначенням силами безпеки та оборони України. Виникаючі кризові ситуації вимагають від сил безпеки та оборони України високого рівня постійної готовності та забезпеченості матеріально-технічними засобами. На законодавчому рівні, завдання сил оборони України на сьогоднішній день визначені достатньо конкретно, а сили безпеки у більшості випадків кризових ситуацій користуються сумісними наказами та законами з силами оборони. Сили безпеки не мають такого потужного забезпечення (матеріально-технічного, ремонтно-відновлювального потенціалу, наукового супроводження), як у сил оборони. Особливості завдань, які виконують сили безпеки потребують визначення та конкретизації під час виникнення кризових ситуацій. Проблемним питанням є визначення ролі та місця сил безпеки України під час виникнення кризових ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегія національної безпеки України [1] серед основних заходів з створення ефективного сектору безпеки і оборони (підпункт 4.2) визначає «... централізоване управління сектором безпеки і оборони у мирний час, у кризових ситуаціях, що загрожують національній безпеці, та в особливий період, міжвідомчу координацію і взаємодію». У [2, с. 117] наведено визначення системи національної безпеки. Одним із головних заходів реалізації реформи системи національної безпеки і оборони визначено оптимізацію системи логістичного забезпечення [3]. У [4] надані дефініції національної безпеки України – державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

У [5] надане власне авторське визначення поняття «кризова ситуація». Кризова ситуація – це обстановка з високим рівнем напруженості, що склалася або може скластися внаслідок дій, здатних призвести до заподіяння шкоди життєво важливим інтересам людини і громадянина, яка характеризується крайнім загостренням протиріч, гострою дестабілізацією становища в будь-якій сфері діяльності, регіоні, країні, реагування на яку потребує залучення в обмежені строки додаткових сил та засобів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, сил безпеки, сил оборони та інших утворених відповідно до Законів України військових, правоохоронних формувань і сил цивільного захисту, громадських організацій і об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій без введення надзвичайних адміністративно-правових режимів.

У своєму дослідженні [6] Бєлай С.В. вивчав поняття «механізм державного управління», де аналізуючи відповідні дефініції авторами, що наведені вище встановив, що у науці державного управління загально визначеними є два основних підходи до визначення поняття механізму державного управління, а саме розуміння поняття у вузькому та широкому сенсі.

Постановка завдання. Проведення аналізу та визначення ролі та місця сил безпеки України сектору безпеки і оборони України при реагуванні на кризові ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання у галузі національної безпеки можна розглядати як вплив органів державної влади за допомогою різноманітних засобів (форм, методів та інструментів) на забезпечення безпечного життя людини і громадянина, сталого розвитку соціальних відносин у суспільстві, захисту конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави, попередження та/або мінімізація наслідків кризових та надзвичайних ситуацій соціально-політичного, соціально-економічного, техногенного та природного характеру; система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою реагування на актуальні внутрішні та зовнішні загрози.

Система національної безпеки – це відкрита, динамічна, соціальна система, метою якої є створення умов для реалізації національних інтересів, забезпечення цілісності суспільного організму та здатності держави відстоювати вказані інтереси [2, с. 117]. Виходячи з такої точки зору, у системі національної безпеки, як і у будь-якій

соціальної системі, державне управління являє собою сукупність організаційних впливів, які забезпечують функціонування об'єктів і суб'єктів даної системи. Тобто, по-перше, державне управління у галузі забезпечення національної безпеки є підсистемою в межах певної соціальної системи, якій притаманні конкретні функції, зумовлені відтворенням системи. По-друге, однією із її основних функцій належить забезпечення функціонування взаємозв'язків між елементами самої системи, її об'єктів та суб'єктів. По-третє, державне управління має передбачати впорядкування елементів самої системи, що зумовлює її активний характер.

Загрозами національній безпеці визначено явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України. Національними інтересами – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [3].

Суб'єктом забезпечення національної безпеки є сектор безпеки і оборони України – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України [4]. Тут же, у статті 1, окремо виділені сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України, які відрізняються від сил оборони (Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено

функції із забезпечення оборони держави) [4]. Тобто, основними з таких суб'єктів є органи державної влади всіх рівнів управління, сили безпеки, сили оборони, а також громадяни України й об'єднання громадян.

Сьогодні у законодавстві відсутнє визначення кризової ситуації, яка б повно та всебічно характеризувало дане поняття. Кодекс цивільного захисту України оперує поняттям «надзвичайна ситуація» та трактує таким чином «надзвичайна ситуація – це обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності». Нажаль, вказане визначення не встановлює зв'язку із категорією «кризова ситуація», хоча останнє поняття дедалі все більше застосовується у нормативно-правових актах, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки України. У праці [9] відокремлені поняття кризові ситуації від надзвичайних адміністративно-правових режимів. Таке визначення коректно для кризової ситуації, що загрожує саме державній безпеці. Також, виходячи з аналізу перелічених нормативно-правових актів, можливо зазначити, що запроваджено градацію на три періоди функціонування сектору безпеки і оборони:

- мирний час або повсякденна діяльність;
- кризові ситуації мирного часу;
- особливий період (воєнний час).

Класифікація кризових ситуацій, що загрожують державній безпеці, за масштабом та характером показана на рисунку 1.

Кризові ситуації воєнно-політичного характеру, на перший погляд, слід віднести, відповідно до положень Закону України Про Національну безпеку України, до кризових ситуацій, що загрожують воєнній безпеці. Адже, вказаний Закон визначає воєнну безпеку як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз [3]. Проте, до введення особливого періоду (воєнного стану), до реагування на

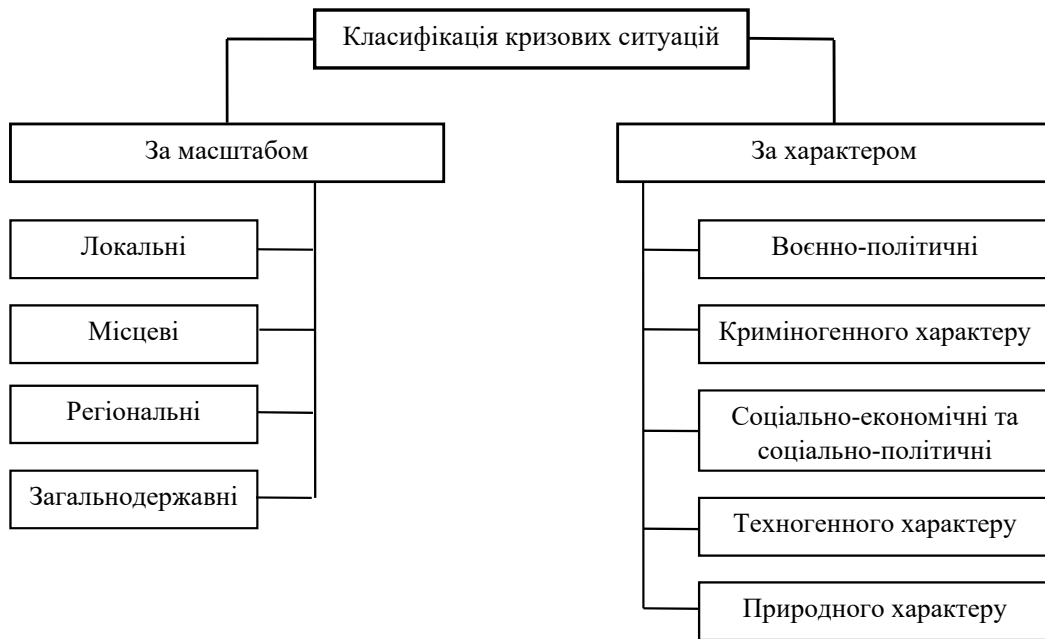

Рис. 1. Класифікація кризових ситуацій, що загрожують державній безпеці [10]

вказані кризові ситуації будуть залучатися сили безпеки, а саме – розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення і військові формування з правоохоронними функціями та інші.

Слід зазначити, що у особливий період (воєнний час) головними суб'єктами реагування на кризові ситуації воєнно-політичного характеру мають бути сили оборони (СО) на чолі із Генеральним штабом Збройних сил України, а саме – Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави [1]. Збройні сили не входять у сили безпеки, на які покладаються основні зусилля при реагуванні на кризові ситуації мирного часу, проте більшість сил безпеки у воєнний час входять до сил оборони. Таким чином, кризові ситуації воєнно-політичного характеру мирного часу відносяться до кризових ситуацій, що загрожують державній безпеці.

Кризові ситуації криміногенного, соціально-політичного та соціально-економічного, техногенного і природного характеру, без сумніву, відносяться до кризових ситуацій, що загрожують державній безпеці. Крім цього вказані ситуації співвідносяться із системою забезпечення внутрішньої безпеки, та її підсистемами забезпечення громадської безпеки і цивільного захисту, про що піде мова нижче. Слід зазначити, що вка-

зані кризові ситуації відповідають всім загрозам національній безпеці України невоєнного характеру, визначеним у Стратегії національної безпеки України.

Наразі актуальним є встановлення ролі та місця державної безпеки в системі забезпечення національної безпеки за цих умов. У діючих нормативно-правових документах відсутнє поняття «система забезпечення національної безпеки». Белай С.В. вважає, що система забезпечення національної безпеки – це організована державою сукупність суб'єктів: органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, окремих громадян та їх об'єднань, які знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, утворюючи визначену цілісність, єдність, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту українських національних інтересів, ефективного функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України та здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України [10, с. 51–52].

Таким чином, з наведеного вище можливо визначити структурну схему системи забезпечення національної безпеки (рисунок 2).

У системі забезпечення національної безпеки головними суб'єктами забезпечення державної безпеки є сили безпеки. Законом України Про національну безпеку України визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та

процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони [1]. Цим же законом надається дефініція сил безпеки «сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України» [1].

Основними силами, які залучаються до дій у період більшості кризових ситуацій мирного часу, що загрожують державній безпеці, є Служба безпеки України та сили безпеки на чолі із Міністерством внутрішніх справ України (Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Державна прикордонна служба України).

Не менш важливою є діяльність органів державної влади та громадськості, які беруть участь у захисті національних інтересів. До органів державної влади відносяться центральні, регіональні та місцеві органи державної влади, що не відносяться до сектору безпеки та оборони, органи місцевого самоврядування. До представників громадськості – громадські організації, окремі громадяни та їх об'єднання.

Зазначені суб'єкти системи забезпечення державної безпеки знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним та здійснюють реагування на кризові ситуації, що загрожують державній безпеці України.

Висновки. Таким чином, питання реагування на кризові ситуації залишаються актуальними і потребують розроблення відповідних механізмів державного управління діями сил безпеки держави. Одними із ключових ознак кризових ситуацій мирного часу є те, що вони можуть виникнути у будь-який час у будь-якій сфері діяльності та у будь-якому регіоні, що, безперечно, приводить до заподіяння шкоди життєво важливим інтересам громадян та їх об'єднанням, об'єктам соціальної інфраструктури, підприємствам, органам державної влади тощо; потребують залучення в обмежені строки додаткових сил та засобів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також сил безпеки різних відомств; як правило, не потребують введення надзвичайних адміністративно-правових режимів.

Основними силами, які залучаються до дій у період більшості кризових ситуацій мирного часу, що загрожують державній безпеці, є Служба безпеки України та сили безпеки на чолі із Міністерством внутрішніх справ України (Національна поліція України, Національна гвардія України, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Державна прикордонна служба України).

Рис. 2. Структурна схема системи забезпечення національної безпеки (розробка автора)

Виходячи з перелічених загроз та основних напрямів державної політики з питань національної безпеки у сфері державної безпеки головними суб'єктами забезпечення державної безпеки є органи державної влади і сили безпеки держави, а об'єктом – людина (її життя, гідність і права), суспільство (демократія, добробут та умови сталого розвитку) і держава (конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність).

Список літератури:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 / Президент України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
2. Ситник Г.П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади): Підручник. К.: НАДУ, 2012. 544 с.
3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 / Президент України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
5. Бабков Ю.П., М.М. Адамчук. Підходи до прийняття рішень при реагуванні на кризові ситуації, що загрожують національній безпеці України. Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: матеріали міжнар. наук.-прак. конф. (м. Київ, 25–26 листопада 2016 р.). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. С. 24–27.
6. Белай С.В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика: монографія. Х. : Національна акад. НГУ, 2015. 349 с.

Yemanov V.V. THE ROLE AND PLACE OF THE SECURITY FORCES OF UKRAINE IN RESPONDING TO CRISIS SITUATIONS

The article examines the system of national security, state security, subjects of national security. An analysis of national security threats was carried out, the concept of a crisis situation was defined, and the interdependence of subjects in the country's national security system was defined. The analysis was carried out and the role and place of the security forces of Ukraine in the security and defense sector of Ukraine in responding to crisis situations was determined.

The main forces involved in actions during most peacetime crisis situations that threaten state security are the Security Service of Ukraine and security forces led by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (National Police of Ukraine, National Guard of Ukraine, State Service for Emergency Situations, State border service of Ukraine).

One of the key features of peacetime crisis situations is that they can arise at any time in any field of activity and in any region, which undoubtedly leads to damage to the vital interests of citizens and their associations, objects of social infrastructure, enterprises, state authorities, etc.; require the involvement of additional forces and means of state authorities, local self-government bodies, as well as security forces of various departments within a limited period of time; as a rule, they do not require the introduction of extraordinary administrative and legal regimes. Based on the listed threats and the main directions of state policy on national security issues in the sphere of state security, the main subjects of state security are state authorities and state security forces, and the object is a person (his life, dignity and rights), society (democracy, well-being and conditions of sustainable development) and the state (constitutional system, sovereignty, territorial integrity and inviolability).

No less important is the activity of state authorities and the public, which participate in the protection of national interests. The specified subjects of the state security system are in relations and connections with each other and respond to crisis situations that threaten the state security of Ukraine.

Key words: security forces of Ukraine, crisis situations, ensuring national security.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 37.036.5:351.863

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/27>**Чуб С.В.**Міжрегіональна Академія управління персоналом,
<https://orcid.org/0009-0001-3703-9414>**Ніколаєв К.Д.**Міжрегіональна Академія управління персоналом,
<https://orcid.org/0000-0003-0404-6113>**ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Наукова стаття присвячена дослідженню актуальної тематики стосовно попередженню дезінформаційних впливів та основні напрями забезпечення інтелектуальної безпеки держави. Метою статті визначено окреслення сучасних методів протидії дезінформації та напрямків забезпечення інтелектуальної безпеки держави. Виділено види дезінформації без злого умислу такі як клікбейт, що відзначається використанням зазвичай перебільшених або сумнівних заголовків, зображень і описів у соціальних мережах або на інтернет-платформах; його метою є привернути увагу інтернет-користувачів і змусити їх клікнути на контент. Та сатира, що використовується для створення фейкових матеріалів з метою розваги та гумору; вона може виглядати як реальна інформація, але має гумористичний або сатиричний підтекст, і її не слід сприймати серйозно. А також відзначено види дезінформації, які ставлять на меті умисний вплив на свідомість населення, зокрема це: пропаганда, фейки, упереджені новини, джінса. Зазначено, що вагомим засобом захисту від руйнівного впливу дезінформації та фейкових новин, які поширюються через цифрові медіа, є медіаосвіта та медіаграмотність. Проаналізовано фактчекінг, оскільки це процес перевірки фактів, даних та інформації, щоб визначити їх достовірність та правдивість. Відзначено, що цей напрям стає дуже важливим в інформаційному суспільстві, де навіть невеликі помилки або спотворення фактів можуть призвести до серйозних наслідків.

Ключові слова: *фейки, дезінформація, клікбейт, пропаганда, фактчекінг, інтелектуальна безпека, публічне управління, національна безпека.*

Постановка проблеми. Фейки та дезінформація стали нормою для сучасного світу. З одного боку, недостовірну інформацію свідомо подають з метою підвищення популярності власного ресурсу, надаючи максимально помітну назву новині. Проте є й інший бік, коли дезінформація використовується ворожою державою, задля впливу на маси та послаблення єдності в державі, яка атакується. Подібне використання дезінформації є проявом гібридних загроз та активно використовується російським агресором у ході розпочатої ним війни проти України, що стало досить дієвим за рахунок вільного доступу до різних масивів інформації через різні медіа канали. Гібридні загрози, що включають в себе дезінформаційні кампанії, стали складовою сучасної геополітичної реаль-

ності. Держави та недержавні актори використовують дезінформацію для досягнення своїх стратегічних цілей, що може викликати суспільний розлад, втручання у внутрішні справи і навіть загрозити національній безпеці. Дезінформаційні кампанії можуть впливати на виборчий процес та політичну стабільність країн, зловживання інформацією може порушити довіру до демократичних інститутів та викликати соціальні конфлікти. За таких умов перед Україною постає проблема попередження та боротьби з дезінформаційними впливами, які полягають у розробці стратегій, які сприятимуть побудові інтелектуальної безпеки держави.

Мета статті – окреслити сучасні методи протидії дезінформації та напрями забезпечення інтелектуальної безпеки держави.

Ступінь дослідження. Подана у статті тематика є не новою для українського наукового дискурсу. Зокрема, у роботах О. Марченко, Г. Лозової, А. Сухорукова [7; 6; 9] досліджувалась інтелектуальна безпека держави, але виключно крізь призму економічного фактору. В контексті дезінформаційних впливів подана тема науковцями не підіймалася.

Власне дезінформація, відповідно до українських тлумачних словників – це введення в оману через поширення неправдивої інформації [5]. Дезінформація може бути як свідомою, коли автор умисно наводить неправдиву інформацію, а може бути несвідомою, коли автор джерела бере за основу чутки або відомості з іншого ресурсу та поширює їх без проведення попередньої верифікації. В питаннях, які відносяться до державного життя, сфери державного управління у будь-якому випадку дезінформація є небезпекою для національної безпеки держави.

Дезінформація може розповсюджуватися зі злим умислом, так і без нього. Зокрема, без злого умислу можемо віднести такі види дезінформації, як клікбейт (відзначається використанням зазвичай перебільшених або сумнівних заголовків, зображень і описів у соціальних мережах або на інтернет-платформах; його метою є привернути увагу інтернет-користувачів і змусити їх клікнути на контент. Це може бути використано для збільшення кількості переглядів або прибутку від реклами) та сатира (використовується для створення фейкових матеріалів з метою розваги та гумору; вона може виглядати як реальна інформація, але має гумористичний або сатиричний підтекст, і її не слід сприймати серйозно) [1, с. 99]. Але навіть у такому вигляді відбувається вплив на маси, можливе її розповсюдження створить неправильну картинку серед громадян. Особливо актуальне це для клікбейтів, адже багат людей, особливо більш літнього віку, читають лише заголовки новин, і вже не їх основі будують власну думку.

Інші види дезінформації вже ставлять на меті умисний вплив на свідомість населення. Розберемо деякі з них:

Пропаганда – включає в себе розповсюдження неправдивої інформації та чуток з політичною метою. Головна мета – впливати на громадську думку або засуджувати окремі особи чи групи людей. Це може призвести до поділу суспільства та погіршення міжнародних відносин.

Фейки – це вигадані історії або імітація новинних статей. Їх створюють для того, щоб обманювати аудиторію та передавати неправдиву інфор-

мацію. Фейки можуть мати серйозні наслідки, особливо коли вони стосуються важливих подій або глобальних проблем.

Упереджені новини – представляють собою контент, який підтверджує або посилює певні думки або переконання читача. Цей тип інформації може бути використаний для підтримки певної агенди або для маніпуляції громадською думкою, надаючи спотворений або вибірковий погляд на події.

Джинса – включає в себе поширення неправдивої інформації урядом з метою маніпуляції громадянами. Цей термін зазвичай застосовується до ситуацій, коли уряд намагається приховати або спотворити інформацію, щоб зберегти свою владу чи вплив.

Останній вид притаманний тоталітарним та авторитарним режимам, до яких можемо віднести російського агресора.

Свідомо дезінформація, яка поширюється зі злим умислом, також може називатися дезінформаційними впливами (або дезінформування), тобто – спосіб психологічного впливу, який полягає в намірі надання об'єктові такої інформації, яка вводить його в оману стосовно справжнього стану справ, та створює викривлену реальність [4].

Говорячи про джерела дезінформації в умовах сучасної війни, то діджиталізація хоча й надала вільний доступ до інформаційного масиву, але не створила системи перевірки інформації та головне – розумного вибору споживачем каналів, з яких вони черпають інформацію. В умовах війни досить поширеними каналами інформації стали так звані «нові медіа», які дозволяють миттєво поширювати новину, досить часто, не здійснюючи її верифікації. Такими медіа виступають телеграм та ютуб канали, інші соціальні мережі. Дезінформації сприяють й невдалі висловлювання політиків у ході їх виступів, які стають мемами.

Відповідно до офіційної позиції НАТО, дезінформацію треба не зупиняти, а уповільнювати, що витікає з того, що повністю в епоху діджиталізації її не спинити [4].

На наш погляд, одним з найбільш вагомих методів попередження дезінформації є створення команд реагування. Сьогоднішні реалії роблять майже неможливим не допустити вкиду фейків та інших видів дезінформаційних впливів у загальний доступ. Тому першочергове завдання держави – це попередження їх масового поширення та розвінчення недостовірної інформації. Тому, наявність відповідних команд, які б займалися пошуком інформації, її блокуванням та розвінченням є вельми необхідна складова сучасної

національної безпеки. Навіть перевірені ресурси можуть бути зламані зловмисниками та розмістити хибну інформацію.

Другий напрям – фактчекінг. Фактчекінг – це процес перевірки фактів, даних та інформації, щоб визначити їх достовірність та правдивість. Цей напрям стає дуже важливим в інформаційному суспільстві, де навіть невеликі помилки або спотворення фактів можуть призвести до серйозних наслідків.

Основні аспекти фактчекінгу включають:

1) Перевірка джерел інформації. Фактчекери аналізують джерела інформації, їх репутацію та об'єктивність. Вони визначають, чи є конфлікти інтересів або політичні спрямування, які можуть впливати на об'єктивність поданої інформації.

2) Перевірка фактів. Фактчекери аналізують конкретні факти, числа, події та статистику, щоб переконатися в їхній точності. Вони шукають підтверджуючі докази та незалежні джерела інформації для підтвердження чи спростування поданих фактів.

3) Перевірка контексту. Фактчекери звертають увагу на контекст інформації. Іноді правдива інформація може бути спотворена через відсутність контексту або виведена з контексту, що може створювати неправдиве враження.

4) Виявлення маніпуляцій. Фактчекери аналізують можливі маніпуляції, такі як обрізання фотографій, монтаж відео чи використання заголовків з перебільшеннями. Вони визначають, чи спрямована інформація на створення обману чи психологічного впливу.

5) Публікація результатів. Фактчекери публікують свої результати та висновки, щоб інформувати громадськість про точність або недостовірність конкретних тверджень чи інформації [2; 3].

Головний критерій – наявність перевіреного фактчекінг-ресурсу, адже для маніпуляції свідомістю можуть бути утворені фейкові ресурси, які підтверджуватимуть хибну інформацію та спростовуватимуть реальну. Наразі в Україні функціонують декілька європейських мереж фактчекінгу. Вважаємо, що фактчекінг має бути нормативно прописаний в українському законодавстві, адже в такому разі буде офіційний канал, який займатиметься боротьбою з дезінформацією.

Вагомим засобом захисту від руйнівного впливу дезінформації та фейкових новин, які поширюються через цифрові медіа, є медіаосвіта та медіаграмотність. На поданому напрямку наголошує власне НАТО. Зокрема, визначаючи наступні цілі:

1. Підвищення знань, обізнаності та розуміння серед громадян способів протидії дезінформації, пропаганді та іншій ворожій інформаційній діяльності;

2. Розроблення інноваційних та нетрадиційних способи підвищення стійкості суспільства у вищезазначених сферах;

3. Створення контенту тривалої цінності, який можна широко поширювати в межах і за межами мереж НАТО та громадянського суспільства [4].

Критичне мислення та освіта відіграють ключову роль у цьому процесі, оскільки саме завдяки цим навичкам стає можливим ефективно використання соціальних мереж. Одним із суттєвих викликів полягає в тому, що пересічний користувач часто не має достатньої медіаграмотності для розрізнення фейкових новин або дезінформації. Тому важливо виховувати громадян в дусі медіаосвіти, демонструючи, хто може здійснювати деструктивний вплив в соціальних мережах і як фейки можуть набрати вигляд звичайних повідомлень, що вступають у взаємодію з нами.

Медіаграмотність глядачів і слухачів є найбільш надійним засобом протистояння тому, щоб громадяни не потрапляли в пастку дезінформації та не ставали жертвами фейкових новин. Добре підготовлені люди здатні розрізнити правдиву інформацію від маніпуляцій, що може запобігти їх дезінформації та налаштування на штучні конфлікти, неправильні атаки і вигадані особистості. Все це може відволікти громадян від реальних проблем і занурити їх в соціальну апатію і безпорадність [1, с. 189–193].

Окремо варто згадати і щодо захисту об'єктів інтелектуальної власності. В умовах воєнного стану – це в першу чергу різноманітні військові розробки, які мають сприяти деокупації територій. Так, захист подібних розробок, їх наявності, можливих способів використання є важливим завданням для держави, адже в перспективі сприяє не тільки успіхам на фронті, але й збереженню життів військових.

Загрози інтелектуальній безпеці України виникають з різних джерел та походжень, мають різні способи виявлення та складаються з різноманітних проявів, утворюючи багаторівневу структуру. Це в першу чергу відсутність законодавчої регламентації галузі. Другу сферу складають загрози інституційного характеру, тобто такі як Відсутність державної інституції або мережі інститутів, які б спеціалізувалися на аналізі та впровадженні Стратегії інтелектуального просування України; обмежений розвиток національної інноваційної

системи через відсутність ефективної взаємодії між секторами освіти, науки та бізнесу; прояви корупції. Вагомою загрозою у сфері прийняття організаційно-управлінських рішень є низький інтелектуальний рівень ухвалення державних рішень; недостатній рівень кваліфікації осіб, які приймають рішення у сфері державних повноважень; високий ступінь впливу лобістських угруповань на прийняття державних рішень [9, с. 165–168].

Варто відмітити ще загрози глобалізаційного характеру, головною сутністю яких є технологічна залежність України від передових країн світу та відтік наукових кадрів закордон. Зокрема, Україна в період незалежності, тривалий період не вела активної підтримки української науки, покладаючись на закордонних партнерів у багатьох питаннях (одним з яких майже два десятиліття був нинішній агресор). Подібна залежність є головною на наш погляд проблемою інтелектуальної безпеки, адже знаходячись у постійній потребі від закордонних партнерів, практично відбувається визнання залежності на державному рівні. Тому, підготовка кадрів, які б працювали на користь держави та державне стимулювання різних галузей (а в реаліях сьогодення це військова та критична інфраструктура) є вагомим показником сформованості інтелектуальної безпеки.

Враховуючи вищезначений матеріал, держава має сприяти забезпеченню інтелектуальної безпеки держави. В першу чергу, варто окреслити саму сутність та державну стратегію через ухвалення нормативно-правових актів, враховуючи як український, так і світовий досвід. Адже, відсутність законодавчого регулювання сфери робить будь-які атаки на об'єкти інтелектуальної безпеки небезпечними в тому плані, що викликатимуть активні дискусії з їх рішення у зв'язку з відсутністю наявності планових стратегій.

Важливим аспектом такого законодавства є впровадження правових механізмів, спрямованих на запобігання порушенням інтелектуальних прав та патентів. Це включає в себе процедури визначення порушень, відшкодування завданих збитків, а також можливість застосування судових заходів для захисту правовласників. Правові механізми повинні бути чіткими і ефективними, щоб стимулювати інновації та захищати інтелектуальні активи як національного, так і міжнародного значення.

Держава має створити активну мережу захисту інформації, найдоцільніше це робити в контексті міжнародних баз (для прикладу, доєднання науко-

вих журналів до міжнародних наукометричних баз), що нівелює питання першості у відкриті. Проте, слід врахувати ймовірність кібератак на бази. Тому виникає потреба створення ефективних систем аутентифікації, шифрування та моніторингу мережевого трафіку для виявлення та реагування на потенційні загрози. Технологічний аспект такого захисту є важливим, оскільки кіберзлочинці постійно вдосконалюють свої методи атак.

Освіта і підвищення обізнаності громадян і підприємств стосовно інтелектуальної безпеки є фундаментальними компонентами захисту інтелектуальних активів та знань. Проведення навчальних заходів і кампаній в цій сфері має на меті надати інформацію та навички, необхідні для ефективного реагування на загрози та збереження конфіденційності.

Однією з основних цілей цих навчальних ініціатив є підвищення інформованості щодо ризиків порушення прав інтелектуальної власності. Вона включає в себе розуміння того, що таке інтелектуальна власність, які види прав захищені законом, і які загрози можуть існувати щодо їх порушення.

Українська науковці також визначають, що інтелектуальна безпека відповідає не лише за підготовку в Україні високоякісних фахівців у будь-якій галузі. В такому разі, підготовка кваліфікованих фахівців у кожній галузі, які б розуміли вагомість своєї праці, в першу чергу для користі держави.

Таким чином, дезінформаційні впливи наразі є головним методом ведення гібридної війни у світі. Не маючи трактування у нормативно-правових актах, як порушення міжнародного права, агресор використовує дезінформацію задля впливу на маси: отримання їх підтримки або засобу залякування (що є притаманним для РФ у їх агресивних діях щодо України). Перед державою стоїть проблема попередження дезінформаційних впливів, які в першу чергу мають базуватися на зменшенні розповсюдження неправдивої інформації та її розвінчання серед мас, адже повноцінне попередження в епоху медіамереж є неможливим з технічної точки зору. Окрім того існує потреба у розвитку медіаграмотності самих громадян та створенні державної мережі фактчекінгу, закріпленої законодавчо. Забезпечення інтелектуальної безпеки держави вимагає спільних зусиль уряду, громадськості та освітніх установ. Тільки таким чином можна забезпечити стійкий захист від дезінформації та зберегти надійність інформаційного середовища.

Список літератури:

1. Bennet L., Livingston S. The disinformation age. Cambridge University Press. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. 324 p.
2. European Democracy Action Plan. European Commission. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2250
3. Halbert, D. Intellectual property theft and national security: Agendas and assumptions. Information Society. 2016. № 32 (4). P. 256–268.
4. Increasing societal resilience: innovative ways to counter disinformation and hostile information activities. NATO public diplomacy programmes. 2022. URL: <https://www.nato.int/structur/pdd/2022/220411-ResilienceContentGuidelines.pdf>
5. Дезінформація. Словник UA. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B4%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
6. Лозова Г. М., Шорубалко Б. В. Інтелектуальна безпека держави в системі конкурентоспроможності національної економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 20 (2). С. 102–106.
7. Марченко О.С. Інтелектуальна безпека у вимірі економіки знань. Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2012. № 1 (8). С. 278–279.
8. Протидія дезінформації в інтернеті : куди рухатися Україні? Аналітичний звіт. Київ : ABA ROLI, 2021. 30 с.
9. Система економічної безпеки держави / заг. ред. А. І. Сухорукова ; Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К. : ВД «Стилос», 2009. – 685 с.
10. Що таке дезінформація і як вона впливає на людину. URL: <https://inshe.tv/suspilstvo/2023-08-08/785476/>
11. Semenets-Orlova, I., Mykhailych, O., Klochko, A., Nestulya, S., & Omelyanenko, V. (2019). Readiness of the education manager to provide the organizational development of institutions (based on the sociological research). *Problems and Perspectives in Management*, 17(3), 132–142.
12. Семенець-Орлова, І. А. (2015). Державне управління освітніми змінами: наукові категорії, методологія та актуальна проблематика досліджень на основі досвіду України та США. *Університетські наукові записки*, (1), 302–311.
13. Семенець-Орлова, І. А. (2015). Результативне лідерство в процесі управління освітніми змінами. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*, (4), 107–112.
14. Семенець-Орлова, І. А. (2017). Нормативно-правове забезпечення освітніх змін в Україні. *Теорія та практика державного управління*, (3), 91–100.
15. Radchenko, O., Kovach, V., Radchenko, O., Kriukov, O., Sydorhuk, L., Sharov, P., & Semenets-Orlova, I. (2021). Principles of natural capital preservation in the context of strategy of state environmental safety. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 280, p. 09024). EDP Sciences.

Chub S.V., Nikolaiev K.D. PREVENTION OF DISINFORMATION INFLUENCES AND MAIN DIRECTIONS OF ENSURING THE PUBLIC INTELLECTUAL SECURITY

The scientific article is devoted to the study of topical topics related to the prevention of disinformation influences and the main directions of ensuring the intellectual security of the state. The purpose of the article is to outline modern methods of countering disinformation and directions for ensuring the intellectual security of the state. Types of disinformation without malicious intent are highlighted, such as clickbait, which is characterized by the use of usually exaggerated or questionable titles, images and descriptions in social networks or on Internet platforms; its purpose is to attract the attention of Internet users and make them click on the content. That satire used to create fake material for the purpose of entertainment and humor; it may look like factual information but has a humorous or satirical connotation and should not be taken seriously. The types of disinformation aimed at deliberately influencing the public's consciousness were also noted, in particular: propaganda, fakes, biased news, jeans. It is noted that media education and media literacy are a powerful means of protection against the destructive impact of misinformation and fake news that spreads through digital media. Fact-checking is analyzed because it is the process of checking facts, data, and information to determine their reliability and truthfulness. It was noted that this direction is becoming very important in the information society, where even small mistakes or distortions of facts can lead to serious consequences.

Key words: fakes, disinformation, clickbait, propaganda, fact-checking, intellectual security, public management, national security.

Шевчук Р.В.

Міжрегіональна Академія управління персоналом
<https://orcid.org/0000-0002-9716-2561>

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Досліджено що, на сьогоднішній день процес побудови в Україні соціально-захисної та політично-стабільної моделі суспільства займає важливе місце реалізація реформ у галузі охорони здоров'я, яка представляє собою основу для збереження людських ресурсів держави. Зазначено, що наразі, формується тенденція до підвищення вартості надання медичних послуг через підвищення кваліфікаційного рівня лікарів та впровадження у медичну сферу інноваційних технологій, що, відповідно, зумовлює зростання вимог громадян щодо якості таких послуг. З'ясовано, реалізація програми щодо функціонування абсолютно нової системи надання первинної медичної допомоги. Її суть полягає у прямій залежності заробітної плати лікаря загальної практики сімейної медицини, чи педіатра, від кількості його пацієнтів. Визначено, що ситуація в Україні з обмеженістю обсягів бюджетних коштів, що виділяються для фінансування ефективного функціонування системи охорони здоров'я, призводить до неможливості підвищення якості надання медичних послуг громадянам. Спираючись на науковий доробок дослідників стану реалізації механізмів публічного управління системою охорони здоров'я, виокремлено та охарактеризовано основні причини низької якості та ефективності надання медичних послуг громадянам, а саме: недостатня кількість спеціалістів; низький рівень кваліфікації медичного персоналу; недостатня кількість медичного обладнання та його моральна застарілість; низький рівень заробітних плат та відсутність дієвої системи стимулювання та мотивації. Існує, також, проблема невідповідності підготовки персоналу до потреб сучасної системи охорони здоров'я; брак фінансових коштів та неможливість своєчасного надання медичної допомоги громадянам.

Ключові слова: публічне управління та адміністрування, система охорони здоров'я, реформування, медицина, медичні заклади, модель охорони здоров'я.

Постановка проблеми. В Україні проблеми, що виникли, значним чином позначились на діяльності всієї системи охорони здоров'я, регіональних органів управління охороною здоров'я, кожної лікувально-профілактичної установи. Одним із найважливіших пріоритетів публічної політики України є збереження та зміцнення здоров'я населення країни на підставі формування здорового способу життя, забезпечення доступності до медичних послуг та підвищення якості роботи усієї системи охорони здоров'я. Вбачаючи певні недоліки в здійсненні реформування системи охорони здоров'я, деякі вчені детально працюють над дієвою моделлю його розвитку в майбутньому і висовують свої методи подолання недоробків в зазначеній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти реформування системи охорони здоров'я досліджували такі науковці, як: А. Барзилович, А. Котляр, В. Карлаш, О. Гончарова, Ю. Сенюк та З. Надюк.

Мета статті. Метою статті є визначення та узагальнення проблем на шляху реформування системи охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі в Україні у процес побудови соціально-захисної та політично-стабільної моделі суспільства займає важливе місце реалізація реформ у галузі охорони здоров'я, яка представляє собою основу для збереження людських ресурсів держави.

Варто підкреслити, дослідження та виокремлення проблем та перешкод щодо реформування системи охорони здоров'я є пріоритетним, а на результатах таких досліджень має бути побудований дієвий механізм для прийняття ефективних публічно-управлінських рішень та для одночасного використання адміністративних інструментів і технологій, які, в подальшому, сприятимуть поліпшенню роботи усіх елементів такої системи [3].

Необхідно звернути увагу, що з початку повномасштабної війни на всій території України – атак

з боку російських військ зазнало 869 медичних закладів в Україні, 123 об'єкти, на жаль, не підлягають відновленню. Росія не припиняє обстрілювати українські лікарні, амбулаторії та аптеки. З 24 лютого країна-терорист вбила щонайменше 18 медичних працівників, понад 50 – зазнали поранень [6].

Проте, міністр охорони здоров'я В. Ляшко у червні 2022 року під час інтерв'ю для національного телемарафону зазначив, що: “в Україні до повномасштабної війни нараховувалося близько 143 тисячі лікарів та 261 тисяча середнього медичного персоналу. Після 24 лютого 2022 року, за даними реєстрів, виїхали 2273 медпрацівники, серед яких лікарі та медсестри, без урахування санітарок” [2].

Сучасна дослідниця і аналітикиня у галузі охорони здоров'я А. Котляр стверджує, що: “статистика НСЗУ свідчить про те, що установа не володіє інформацією про реальну кількість лікарів в Україні, тому не може правильно сформулювати ефективну Програму медичних гарантій для населення” [6].

Сучасний дослідник, В. Карлаш зазначає, що: “кожного року зростає потреба в одержанні громадянами України якісного медичного обслуговування від держави” [4]. Відповідно, виникає процес збільшення витрат бюджетних коштів та обсягів використаних ресурсів через низку факторів, серед яких: підвищення темпів старіння населення держави, недотримання громадянами здорового способу життя, зміна характеру та прогресивність хвороби тощо.

До того ж, наразі, формується тенденція до підвищення вартості надання медичних послуг через підвищення кваліфікаційного рівня лікарів та впровадження у медичну сферу інноваційних технологій, що, відповідно, зумовлює зростання вимог громадян щодо якості таких послуг.

Варто додати, що з 2018 року було розпочато впровадження медичної реформи в Україні. У першу чергу, була оновлена законодавча база системи охорони здоров'я. Наступним кроком, стала реалізація програми щодо функціонування абсолютно нової системи надання первинної медичної допомоги. Її суть полягає у прямій залежності заробітної плати лікаря загальної практики – сімейної медицини, чи педіатра, від кількості його пацієнтів.

Окремо необхідно відмітити, що суть функціонування такої системи полягає за наступними: пацієнт обирає лікаря загальної практики – сімейної медицини, або педіатра, разом вони здій-

снюють укладання електронної декларації про надання медичного обслуговування. Після цього, з державного бюджету здійснюється фінансування на розрахунковий рахунок відповідної лікарні, в повному розмірі, за надання медичних послуг та певного комплексу аналізів. Здійснення медичного обслуговування може проходити у вигляді надання двох пакетів послуг [1]:

– «червоний» пакет – комплекс медичних послуг, оплату за використання яких здійснює, безпосередньо, сам пацієнт (стоматологічне обслуговування, окрім екстрених випадків, естетична хірургія та прийом до вузьких спеціалістів без направлення лікаря загальної практики – сімейної медицини тощо);

– «зелений пакет» – комплекс медичних послуг, оплату за який здійснює, у повному обсязі, держава з бюджету (надання первинної, невідкладної та паліативної допомоги).

Відмінності нової реформованої системи охорони здоров'я від старої системи полягає у тому, що держава, замість утримання за рахунок бюджетних коштів закладів медичного обслуговування, які надають безоплатні послуги, переходить до бюджетних закупівель відповідних послуг у таких закладах. Отже, тепер з державного бюджету не виділяються кошти для утримання закладів з надання медичного обслуговування для населення, згідно із затвердженим кошторисом, а використовується абсолютно новий принцип фінансування.

Необхідно зазначити, що на думку таких дослідників як Ю. Сенюк та З. Надюк: “проведення реформування у сфері охорони здоров'я направлене на модернізацію процесів публічного адміністрування нею та вдосконалення правового забезпечення її державно-управлінських відносин” [8]. Так, існує ряд негативних факторів, які можуть вплинути на результати впровадження такої реформи, знизити ефективність заходів та викликати незадоволення серед медичних працівників та громадян.

Очевидно, що, теоретично комплексні зміни моделі, які пов'язані зі споживчим вибором громадян, повинні позитивно впливати на тенденцію підвищення якості надання медичних послуг. Але в ситуації обмеженості бюджетних коштів на розвиток галузі охорони здоров'я, є характерна специфіка переходу до вищезазначеної моделі: необхідна реалізація заходів для раціоналізації попиту на послуги медичного обслуговування, що зумовлює подовження терміну очікування на деякі їх види. Обмеження доступу до деяких видів

послуг може викликати підвищення рівня незадоволеності населення і прискорити темпи розвитку альтернативних моделей фінансування з надмірним «розмахом».

Також, на думку О. Гончарова в ситуації затягування процесів реформування системи охорони здоров'я, існує можливість виникнення необ'єктивного розподілу фінансових ресурсів на оплату послуг, що може бути спричинене впливом відповідних споживчих рішень пацієнтів [3].

Отже, доцільно констатувати, що ситуація сьогодення в Україні з обмеженістю обсягів бюджетних коштів, що виділяються для фінансування ефективного функціонування системи охорони здоров'я, призводить до неможливості підвищення якості надання медичних послуг громадянам. Необхідно визначити головні, причини низького рівня результативності функціонування системи охорони здоров'я, систематизовані у табл. 1.

На думку А. Барзилович який вважає, що основна проблема недостатньої кількості фахівців медичних спеціальностей в усіх лікувальних закладах України, в основному, у невеликих містах та селах. Також, національну систему охорони здоров'я, довгий час, супроводжує брак бюджетних коштів, що, в свою чергу, спричиняє високий рівень завантаженості лікарів, відсутність спеці-

ального обладнання, або наявність застарілого. Така ситуація зумовлює створення та розвиток закладів охорони здоров'я приватного сектору, які надають послуги з медичного обслуговування населення вищого рівня, аніж державні. Характерною відмінністю клінік приватної форми власності є наявність сучасного медичного обладнання для лікування та діагностики хвороб у пацієнтів, що збільшує високий рівень ефективності та оперативності процесу лікування [1].

Отже, Положеннями статті 49 Конституції України [5] визначені: обов'язок створення державою відповідних умов для надання доступного та ефективного медичного обслуговування для всіх, без винятку, громадян; гарантована безоплатність надання медичної допомоги у державних і комунальних медичних установах, мережа яких не має бути скорочена. При цьому, держава має сприяти розвитку закладів охорони здоров'я усіх форм власності. Насправді ж, державні органи влади конституційних норм не дотримуються: іде процес закриття наявної мережі медичних установ, скорочення їх відділень, звільнення медичних працівників у містах та регіонах, здійснення переміщення кваліфікованих кадрів за кордон, впровадження у державних та комунальних медичних установах платних послуг за лікування, порушення санітарно-гігієнічних норм тощо. Публічне

Таблиця 1

Причини низького рівня результативності функціонування системи охорони здоров'я

Причина низької ефективності функціонування системи охорони здоров'я	Характеристика
Недостатня кількість спеціалістів	Знижується якість наданих послуг через високий рівень завантаженості медичного персоналу
Низький рівень кваліфікації медичного персоналу	Різні лікарі можуть на однакові симптоми та скарги пацієнта поставити різні діагнози і призначити різне лікування, що може спричинити лікування без очікуваного ефекту
Недостатня кількість медичного обладнання та його застарілість	На сьогодні, більшість діагностичних та лікувальних процесів здійснюють на обладнанні з радянських часів, яке є менш точним та малофункціональним, аніж сучасне, а обстеження на інноваційному обладнанні – коштує у рази більше
Низький рівень заробітних плат та відсутність дієвої системи стимулювання та мотивації	Через низький рівень заробітних плат, відсутність дієвої системи стимулювання та мотивації, недостатню соціальну захищеність, кваліфікований медичний персонал виїжджає за кордон. Існує, також, проблема невідповідності підготовки персоналу до потреб сучасної системи охорони здоров'я
Недостатність фінансової підтримки з боку держави	Відсутність фінансів спричиняє брак медичного персоналу, що у свою чергу впливає на завантаженість фахівців, їх недоукомплектуваність необхідним обладнанням тощо
Неможливість своєчасного надання медичної допомоги громадянам	Є наслідком недостатньої кількості фахівців, сучасного обладнання, а, також, збільшенням цін на лікарські засоби та на оплату за медичні послуги

Таблицю складено автором на основі аналізу джерела [6].

адміністрування сферою охорони здоров'я здійснюють представники державної влади, які не мають досвіду роботи та необхідного рівня знань у даній галузі. Рівень освіти медиків знижується.

Основні перешкоди вдосконалення сфери охорони здоров'я наведено на рис. 1.

Так, можна констатувати, що на даний момент, продовжується процес реформування медичної галузі, але вже зараз дана концепція має певні перешкоди, які в результаті спричиняють прогалини та суперечності в роботі медичної галузі.

Далі, необхідно більш детально узагальнити та обґрунтувати основні проблеми у діючій на сьогодні системі охорони здоров'я України в контексті медичного обслуговування населення країни (табл. 2).

Важливо наголосити, що позитивним є те, що в умовах бойових дій та військового стану на території усієї країни, відчувається покращення ставлення населення до лікарів та інших медичних працівників, своєрідна переоцінка їх ролі в житті кожного громадянина. Проте, за весь період незалежності України, чітко простежується пряма залежність виникнення негативних наслідків для життя та здоров'я населення від дефіциту виділених коштів з Державного бюджету України у сферу охорони здоров'я та від неналежного виконання органами державної влади своїх функціональних обов'язків у питаннях забезпечення потреб даної галузі.

Дослідниця О. Гончарова наголошує що: “на жаль, за програмою медичних гарантій, більшість установ охорони здоров'я отримали набагато менший обсяг бюджетних коштів у порівнянні з обсягами медичної субвенції, які надавались закладам до впровадження медичної реформи. Гостріше став відчуватися дефіцит бюджетних коштів у спеціалізованих медичних закладах (онкологічних, психіатричних, паліативних, фтизіатричних тощо). Так, замість планованого підвищення заробітної плати медичному персоналу та покращення умов його роботи для якісного надання медичної допомоги пацієнтам, в тому числі, гарантування її безоплатності та доступності для кожного без винятку громадянина України, з'явилась загроза закриття багатьох лікувальних закладів, значного скорочення їх штату та, відповідно, хвилі масових звільнень персоналу. Також, з'явилась проблема різкого підвищення цін на медикаменти (у середньому у 2,3 рази в усіх аптечних мережах країни). Тому, розв'язання такого питання можна вважати у посиленні заходів державного регулювання цін на лікарські та медичні засоби” [3].

Відповідно до вищевказаних фактів та існуючих проблем, можна зробити висновки, що реалізація процесу реформування наявної системи охорони здоров'я України має проходити й у практичному, і в теоретичному напрямках, координація між якими має чітко регламентуватись. Це, в свою чергу, стає

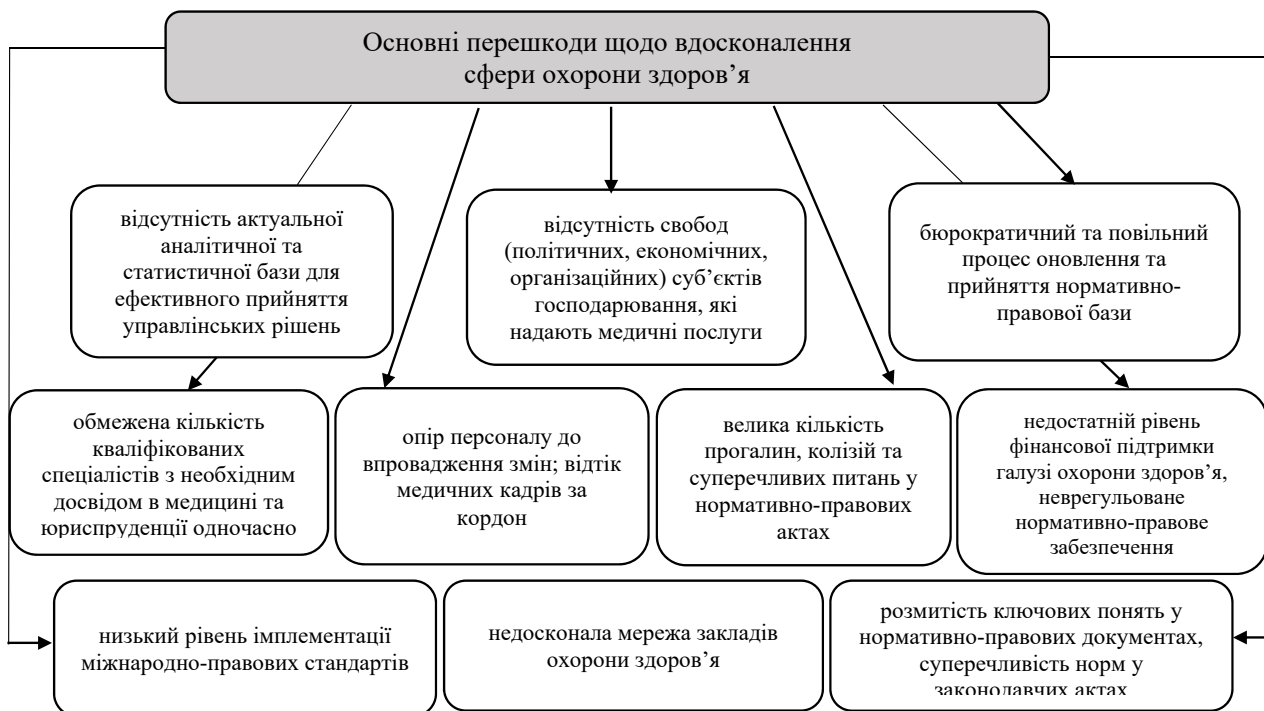

Рис. 1. Визначення основних перешкод щодо вдосконалення сфери охорони здоров'я [5; 7; 8]

Основні проблеми медичного обслуговування для пацієнтів у системі охорони здоров'я України

Існуюча проблема	Характеристика
Вірогідність довгого очікування прийому до сімейного лікаря в електронній черзі	Значні витрати часу пацієнта на очікування можуть спровокувати розвиток серйозних ускладнень деяких хвороб, які потребують оперативного втручання
Обов'язковість відвідування сімейного лікаря для отримання направлення до фахівців	Втрата часу пацієнта через необхідність отримання направлення у сімейного лікаря до спеціалізованого фахівця, адже раніше можливо було прийти на прийом будь-якого вузького спеціаліста без направлення
Кваліфікація сімейного лікаря не дозволяє лікувати спеціалізовані хвороби	Через досить загальне представлення про деякі хвороби можливе проведення лікування наосліп, що може призвести до тяжких наслідків, або до переходу захворювання у хронічну форму.
Неможливість оперативного надання безпосередньої медичної допомоги	Завантаженість лікарів роботою, відсутність технічно справних автомобілів для доставки лікарів на місце тощо призводять до можливості надавати консультацію тільки у телефонному режимі
Залежність надання медичної допомоги від якості роботи комп'ютерної техніки, її відсутності у частини пацієнтів та стабільності інтернет з'єднання	Недостатній рівень інноваційності комп'ютерного обладнання у медичних закладах для обробки великих масивів інформації сприяє нестабільній роботі інтернетпровайдерів, які надають можливість входу до електронної системи медичному персоналу
Не здійснюється загальнонаціональне проведення моніторингу світових сучасних методів лікування поширених хвороб	У процесі лікування серцево-судинних захворювань, туберкульозу, раку тощо не здійснюється використання прогресивних підходів міжнародного рівня, не систематично популяризується ведення здорового способу життя
Обмеженість в отриманні медичних препаратів пільговим категоріям населення в аптечних мережах	Пільгові ліки, для деяких категорій громадян, відпускаються у обмеженій кількості аптек; перелік препаратів, що отримуються безкоштовно, або зі знижкою, на основі державної програми досить обмежений
Низький рівень профілактичних заходів для зменшення захворюваності населення	Відсутність стимулу у медичного персоналу до мотивації пацієнтів здійснювати профілактику захворювань та направляти на санітарно-курортне лікування пільгові категорії населення, що зумовлює швидкий розвиток важко виліковних та хронічних хвороб у громадян, та, відповідно, збільшення витрат на лікування

Таблицю складено автором на основі аналізу джерела [8].

можливим за ефективного публічного управління у галузі охорони здоров'я. На жаль, нинішня ситуація у цій сфері показує, що напрями впровадження інноваційних підходів до галузі охорони здоров'я не відповідають дійсності та вимогам сучасного світу.

Отже, на останок слід додати, для поліпшення ситуації в Україні слід вважати введення чіткого конкурсного відбору на керівні посади Міністерства охорони здоров'я України, структурних територіальних органів управління, адже нагальною необхідністю є залучення працівників з вищою медичною освітою, високим кваліфікаційним рівнем та достатнім досвідом роботи у вітчизняних лікувальних закладах держави. Тоді з'явиться можливість здійснення результативного та дієвого реформування системи охорони здоров'я України для її ефективного функціонування.

Висновок. Таким чином, проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що стан реалізації механізмів публічного управління системою охорони здоров'я, виокремлено та охарактеризовано основні причини низької якості та ефективності надання медичних послуг громадянам, а саме: недостатня кількість спеціалістів; низький рівень кваліфікації медичного персоналу; недостатня кількість медичного обладнання та його моральна застарілість; низький рівень заробітних плат та відсутність дієвої системи стимулювання та мотивації. Отже, проблема невідповідності підготовки персоналу до потреб сучасної системи охорони здоров'я та брак фінансових коштів спричиняє неможливість своєчасного надання медичної допомоги громадянам.

Література

1. Барзилович А.Д. Реформування системи охорони здоров'я в Україні: стратегічні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. № 2/2020. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7011&i=20>

2. Віктор Ляшко: як працює медицина у воєнний час. <https://www.youtube.com/watch?v=EjGgYEiLtB4>
3. Гончарова О. Реформа медичної галузі – панацея чи остаточне знищення? *Права Людини в Україні*. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khp.org/index.php?id=1484060362>
4. Карлаш В. В. Державне регулювання сучасним станом охорони здоров'я України. *Інвестиції: практика та досвід* № 1/2020, с. 161. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2020/28.pdf
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Котляр А. «Війна та схеми в медицині». <https://zn.ua/SOCIUM/vojna-i-skhemy-v-meditsine.html>
7. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 року. URL :<https://uoz.cn.ua/strategiya.pdf>
8. Сенюк Ю.І., Надюк З.О. Сучасна державна політика у сфері охорони здоров'я: аналіз реформування системи. *Право та державне управління*. 2020 р., № 2. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/34.pdf
9. Semenets-Orlova, I., Teslenko, V., Dakal, A., Zadorozhnyi, V., Marusina, O., & Klochko, A. (2021). Distance Learning Technologies and Innovations in Education for Sustainable Development. *Studies of Applied Economics*, 39(5).
10. Semenets-Orlova, I. (2015). Strategichne upravlinnja jak systemnyj zasib upravlinnja osvithimyj zminy [Strategic management as a systemic tool for managing educational change]. *Theory and practice of public administration*, 3, 52–60.

Shevchuk R.V. ANALYSIS OF REFORM PROBLEMS HEALTH CARE SYSTEMS IN UKRAINE

It has been studied that, to date, the process of building a socially protected and politically stable model of society in Ukraine is occupied by the implementation of reforms in the field of health care, which is the basis for preserving the state's human resources. It is noted that currently, a trend is forming to increase the cost of providing medical services due to the improvement of the qualification level of doctors and the introduction of innovative technologies into the medical field, which, accordingly, leads to an increase in the demands of citizens regarding the quality of such services. The implementation of the program regarding the operation of a completely new system of providing primary medical care has been clarified. Its essence lies in the direct dependence of the salary of a general practitioner of family medicine or a pediatrician on the number of his patients. It was determined that the situation in Ukraine with the limited amount of budget funds allocated to finance the effective functioning of the health care system leads to the impossibility of improving the quality of providing medical services to citizens. Based on the scientific output of researchers of the state of implementation of mechanisms of public management of the health care system, the main reasons for the low quality and efficiency of providing medical services to citizens were identified and characterized, namely: insufficient number of specialists; low level of qualification of medical personnel; insufficient amount of medical equipment and its moral obsolescence; low level of wages and lack of an effective incentive and motivation system. There is also a problem of inadequacy of personnel training to the needs of the modern health care system; lack of financial resources and the impossibility of timely provision of medical assistance to citizens.

Key words: public management and administration, health care system, reform, medicine, medical institutions, health care model.

Харченко Ю.П.

Національний університет «Чернігівська політехніка»

ОСВІТНІЙ МЕХАНІЗМ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті розглянуто питання розвитку територіально-економічних систем та чинники, які впливають на їх цифрову трансформацію.

Визначено, що цифровізація здійснюється відповідно до визначених завдань та стратегічних цілей територіально-економічних систем та з метою сталого розвитку, успішного та результативного функціонування сфер та секторів регіональної економіки, залучення інвестицій, створення можливостей для отримання населенням доступних, якісних послуг.

З'ясовано, що сучасний рівень взаємовідносин у суспільстві залежить від цифрового розвитку. Цифровізація розглядається як насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними. В свою чергу це уможливує інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір.

Встановлено, що цифровий розвиток впливає практично на всі сфери життя і щоб забезпечити якісний процес цифровізації до нього мають бути залучені всі органи влади та населення. Окрім цього, на даний процес мають вплив багато різних чинників та поєднання багатьох умов задля забезпечення його безперешкодного розвитку. Одним із найперспективніших напрямів удосконалення цифрового розвитку як країни, так і територіально-економічних систем, є освіта. Рівень освітніх компетенцій та формування цифрових можливостей суспільства сприятимуть розвитку людського капіталу, цифрової економіки, територіально-економічних систем та держави в цілому.

Запропоновано розробити освітній механізм цифрової трансформації територіально-економічних систем, який би за прикладом порталу Дія, де є освітні курси з підвищення цифрової грамотності громадян та державних службовців, включав платформу з програми підготовки та перепідготовки кадрів для забезпечення сталості цифрової трансформації. Потрібно створити загальнонаціональну освітню платформу зі спеціалізованими програми, розгорнутими навчальними ресурсами, цифровими інструментами для розвитку та можливостями підтвердження засвоєння професійних навичок та цифрових знань сертифікатами.

Ключові слова: територіально-економічні системи, територіальні громади, державні механізми, освітній механізм, цифрова трансформація, цифровий розвиток, цифрова грамотність, цифрові компетенції.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Забезпечення належного рівня управління територіально-економічними системами неможливе без використання цифрових технологій та інструментів. Однак цифровізація послуг не матиме ефекту без вміння застосовувати цифрові технології. Через необхідність адаптації та використання цифрових середовищ навчання, яка стала особливо актуальною після пандемії, постало питання розробки освітнього механізму цифрового розвитку територіально-економічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичні аспекти розвитку територіально-економічних систем досліджували І. Бистряков,

В. Пилипів Л. Тичковська О. Сенкевич. Вплив цифрових технологій на розвиток різних сфер у своїх працях досліджували О. Амосов, Н. Грицяк, А. Семенченко, А. Серенок. Концепція цифрової трансформації в освіті розроблена кількома авторами з різних позицій. Тому термін «цифровізація» було створено стосовно зміцнення інформаційно-комунікаційних технологій. Деякі вчені: Б. Демида, С. Сагайдак, І. Копил, А. Іващенко, В. Биков розглядають цю концепцію, як цифрову трансформацію інформації та водночас інфраструктурну, управлінську, поведінкову та культурну складові змісту освіти.

Мета статті – обґрунтування необхідності впровадження освітнього механізму для цифрового розвитку територіально-економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Рівень взаємовідносин у суспільстві залежить в тому числі і від цифрового розвитку економічних систем. Використання цифровізації для підвищення ефективності розвитку економіки вивчають у широкому контексті соціально-економічних, освітніх, культурних, та історичних відносин, що перебувають у процесі еволюційних змін з урахуванням стійких інституційних механізмів, які забезпечують її функціонування. Процес цифровізації територіально-економічних систем формується на засадах Інтернет-економіки та «цифрової економіки». У той час стимулювання державою прискорення даних процесів має позитивний вплив на економічний розвиток території. Однак для даних процесів важливі не лише законодавчі ініціативи, а й наукове обґрунтування [1, с. 159].

Цифровізація здійснюється відповідно до визначених завдань та стратегічних цілей територіально-економічних систем із забезпеченням сталого розвитку, успішного та результативного функціонування сфер та секторів регіональної економіки, залучення інвестицій, створення можливостей для отримання населенням доступних, якісних послуг. Цифровізація економічних систем формує розвиток територіально-економічних систем у довгостроковій перспективі, базуючись на всебічному аналізі процесів цифрової трансформації, що у свою чергу здійснюється на підґрунті цифрових платформ, інтегруючих господарських, соціальних та технологічних процесах, що формують цифрові сервісні екосистеми [2, с. 277].

Інтегральний рівень цифрового потенціалу територіально-економічних систем оцінюють у три етапи:

1) формування системи статистичних показників, які характеризують рівень цифрової трансформації економічних систем;

2) визначення значимості сформованих показників цифрового потенціалу територіально-економічних систем залежно від ступеня їх впливу на інноваційно-інвестиційну активність з використанням методу кореляційного аналізу;

3) стандартизується значення приватних чинників цифрового потенціалу територіально-економічних систем, для чого в оцінку включаються територіально-економічні системи інших регіонів і розраховується середнє арифметичне значення по кожному окремому фактору цифрового потенціалу [3, с. 372].

Варто звернути увагу, що на рівні цифрових перетворень позначилася пандемія COVID-19, під час якої цифрові технології використовувалися

у безпрецедентному масштабі у всіх сферах та галузях, в освіті та навчанні у тому числі. Пандемія стала потужним поштовхом розвитку цифрових навичок як українців, так і громадян Європейської спільноти. Усвідомлення важливості цифрових навичок та обізнаності громадян для можливості використовувати цифрові технології та мати доступ до сервісів та послуг спонукало державні інституції до розробки та ухвалення рішень направлених на цифрову освіту.

Європейський Союз ухвалив План дій цифрової освіти (2021–2027), який окреслює бачення Європейської Комісії щодо якісної, інклюзивної та доступної цифрової освіти в Європі. Це своєрідний заклик до посилення співпраці на європейському рівні з метою зробити висновки з кризи COVID-19, а також зробити системи освіти та навчання придатними для цифрової ери [5].

Доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу є однією із основних цілей цифрового розвитку в Україні. Ця теза сформульована у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації [6]. У цьому документі визначена суть поняття процесу цифровізації як насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможлиблює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір. Зазначено, що цифровий розвиток передбачає:

1) усунення законодавчих, інституційних, фінансових та інших перешкод, які заважають розвитку цифрової економіки;

2) впровадження стимулів та мотивацій для заохочення бізнесу та індустрій економіки в цілому до цифровізації;

3) створення попиту та формування потреб серед громадян до цифровізації, насамперед через впровадження державою масштабних проектів цифрових трансформацій, зокрема на базі сучасних моделей державно-приватного партнерства;

4) створення та розвиток цифрових інфраструктур, як основи використання переваг цифрового світу у повсякденному житті та платформи для досягнення ефективності економіки взагалі;

5) розвиток цифрового підприємництва, створення відповідних (у тому числі аналогових) інфраструктур для підтримки та розвитку інноваційної діяльності, впровадження механізмів фінансування, стимулювання та підтримки.

б) розвиток та поглиблення цифрових компетенцій громадян для забезпечення їх готовності до використання цифрових можливостей, а також подолання супутніх ризиків.

Отже, виходячи з вищенаведеного одним із найперспективніших напрямів цифрового розвитку країни є освіта, формування цифрових компетенцій задля можливості використовувати цифрові технології.

Водночас, дослідження цифрових навичок українців, яке вперше було проведено в 2019 році, засвідчило, що лише 53% українців володіють цифровими навичками нижче базового рівня, а 47% громадян зацікавлені в навчанні цифрових навичок [5].

Таким чином, завданням освітньої трансформації є створення системи, яка здатна формувати та підвищувати компетенції як посадових осіб органів публічного управління, представників бізнесових кіл та підприємств, здатних реалізуватися в сучасній інноваційно-технологічній економіці, так і інших суб'єктів територіально-економічних систем. Саме знання та вміння застосовувати цифрові навички має формувати стійкість цифрової трансформації та забезпечувати економічну трансформацію територіальних громад.

Вважається, що цифрові можливості поділяються на шість категорій: Інформаційна та медіаграмотність, уміння працювати з даними; створення цифрового контенту; спілкування та взаємодія в цифровому суспільстві; безпека цифрового середовища; вирішення технічних проблем і навчання впродовж життя в цифровому суспільстві.

Введення інструментів розвитку цифрової інфраструктури, набуття у соціумі нових компетенцій, визначення нагальних проблем сфер та проектів цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, застосування й використання цифрових технологій відбувається завдяки концепції «Індустрія 4.0», на засадах якої створюються глобальні тренди світової економіки [1, с. 160].

В Україні на порталі Дія діють онлайн-курси з підвищення цифрової грамотності громадян і чиновників.

Разом з тим, погоджуючись із думкою О. Сенкевича, що задля забезпечення якісного рівня управління територіальними громадами варто використовувати цифровізацію послуг (адміністративних, охорони здоров'я, судово-виконавчої влади), ведення бізнесу, освітніх послуг, громад-

ського транспорту тощо. Важливі зміни у законодавчій базі, нормативно регламентувати захист інформації, оновити та розширити технічні можливості, забезпечити ширококутний доступ до інтернету [2, с. 107].

Вважаємо за необхідне розробити освітній механізм цифрового розвитку територіально-економічних систем, на основі ресурсу як освітня платформа Дії, яка стала у нагоді для підвищення цифрової грамотності й навичок українців, спроможності органів влади всіх рівнів, підготовки та перепідготовки працівників для цифрової трансформації. Де всі охочі незалежно від віку та рівня знань мали б можливість безкоштовно опанувати нову професію та інтегруватися в світ цифрових технологій.

Для цього необхідно створити загальнонаціональну освітню платформу зі спеціалізованими програмами, розгорнутими навчальними ресурсами цифровими інструментами для розвитку та можливість підтвердження засвоєних професійних навичок та цифрових знань сертифікатами.

Висновки із цього дослідження і подальші **перспективи у цьому напрямку**. Отже, цифровий розвиток впливає практично на всі сфери життя і щоб забезпечити якісний процес цифровізації до нього мають бути залучені всі органи влади та населення. Окрім цього, на даний процес мають вплив багато різних чинників та поєднання багатьох умов задля забезпечення його безперешкодного розвитку.

Одним із найперспективніших напрямів удосконалення цифрового розвитку як країни, так і територіально-економічних систем, є освіта. Рівень освітніх компетенцій та формування цифрових можливостей суспільства сприятимуть розвитку людського капіталу, цифрової економіки, територіально-економічних систем та держави в цілому.

Запропоновано розробити освітній механізм цифрової трансформації територіально-економічних систем, який би використовуючи приклад порталу Дія, де є освітні курси з підвищення цифрової грамотності громадян та державних службовців, включав платформу з програми підготовки та перепідготовки кадрів для забезпечення сталості цифрової трансформації. Потрібно створити загальнонаціональну освітню платформу зі спеціалізованими програмами, розгорнутими навчальними ресурсами, цифровими інструментами для розвитку та можливість підтвердження засвоєних професійних навичок та цифрових знань.

Список літератури:

1. Трусова Н.В. Цифровізація територіально-економічних систем. Digital Business transformation: challenges and opportunities for partnership: Materials of International scientific-practical conference (Melitopol, September 9–10, 2021) / editorial board D.Legeza, Y. Sokil [et al.] / TSATU. Melitopol : LLC COLOR PRINT, 2021. С. 159–162. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/17231>
2. Сєнкевич, О.Ф. Трансформаційні процеси територіально-економічних систем в умовах цифровізації суспільства. Управління соціально-економічними трансформаціями господарських : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Мукачєво, 6-7 квітня 2020 р. Мукачєво, 2020. С. 106–107. URL: [Збірник-ТЕЗ_МНПК_6-7_квітня_2020_м.Мукачєво.pdf \(msu.edu.ua\)](http://msu.edu.ua/MHPK_6-7_kvitnya_2020_m.Mukachevo.pdf)
3. Крук О.М. Оцінка цифрового потенціалу територіально-економічних систем. *Європейський вектор модернізації інженерної та економіко-управлінської освіти в умовах сталого розвитку промислового регіону* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 27–28 травня 2021 р. Запоріжжя, 2021. С. 370–372. URL: [zb_rnik_traven_2021_sajt_znu_1_.pdf](http://zbruk.nik.traven_2021_sajt_znu_1_.pdf)
4. Коритько, Т.Ю. Вплив цифровізації на розвиток територіально-економічних систем. *Європейський вектор модернізації інженерної та економіко-управлінської освіти в умовах сталого розвитку промислового регіону* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 27-28 травня 2021 р. Запоріжжя, 2021. С. 275–277. URL: [ЗБІРНИК_ТРАВЕНЬ_2021_САЙТ_ЗНУ.pdf \(wunu.edu.ua\)](http://wunu.edu.ua/ZBIRNIK_TRAVEN_2021_SAJT_ZNU.pdf)
5. Дія. Цифрова Освіта: Національна онлайн-платформа для розвитку цифрової грамотності. URL: <https://osvita.diiia.gov.ua>
6. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80/ed20180117#n20>

Kharchenko Yu.P. Educational mechanism of digital development of territorial and economic systems

The article examines the development of territorial economic systems and the factors affecting digital transformation.

It was determined that digitization is carried out in accordance with the defined tasks and strategic goals of territorial economic systems and for the purpose of sustainable development, successful and effective functioning of spheres and sectors of the regional economy, attracting investments, creating opportunities for the population to receive affordable, high-quality services.

It was found that the current level of relations in society depends on digital development. Digitization is considered as saturation of the physical world with electronic and digital devices, means, systems and establishment of electronic communication exchange between them. In turn, this enables the integral interaction of the virtual and the physical, that is, it creates a cyber-physical space.

It has been established that digital development affects almost all spheres of life, and in order to ensure a high-quality digitalization process, all authorities and the population must be involved in it. In addition, this process is influenced by many different factors and a combination of many conditions to ensure its smooth development.

One of the most promising directions for improving the digital development of both the country and territorial economic systems is education. The level of educational competencies and the formation of digital capabilities of society will contribute to the development of human capital, the digital economy, territorial economic systems and the state as a whole.

It is proposed to develop an educational mechanism for the digital transformation of territorial and economic systems, which, following the example of the Diya portal, where there are educational courses on improving the digital literacy of citizens and civil servants, would include a platform for the training and retraining of personnel to ensure the sustainability of digital transformation. It is necessary to create a nationwide educational platform with specialized programs, deployed educational resources, digital tools for development, and opportunities to confirm the acquisition of professional skills and digital knowledge with certificates.

Key words: territorial economic systems, territorial communities state mechanisms, educational mechanism, digital transformation, digital development, digital literacy, digital competencies.

Відомості про авторів

Васиньова Н.С. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Вилгін Є.А. – доктор наук з державного управління, доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління Поліського національного університету

Габінет М.В. – аспірант кафедри державного управління Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гаращук С.М. – аспірант кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Горник В.Г. – доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та природокористування Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Гоцул І.Є. – аспірант кафедри публічної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Грень Т.Я. – аспірант Інституту державного управління Національного університету «Львівська політехніка»

Дзвінчук Д.І. – доктор філософських наук, професор, директор Інституту гуманітарної підготовки і публічного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Долганова М.В. – ад'юнкт штатний науково-організаційного відділу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Дуброва О.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом

Євмешкіна О.Л. – доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Єманов В.В. – кандидат військових наук, старший науковий співробітник, перший заступник начальника Національної академії Національної гвардії України

Єфіменко Л.М. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

Клименко О.В. – доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Ковтун Т.Ю. – аспірантка за освітньо-науковою програмою «Публічне управління та адміністрування» Національного університету біоресурсів і природокористування України

Колодка А.В. – аспірант Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Костецька Л.М. – кандидат наук державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Лещенко А.В. – аспірант 1 курсу Фізико-математичного факультету Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Маркіна Д.А. – аспірант 2-курсу групи пу-11ф кафедри теорії та практики управління факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Матвєєва О.Ю. – кандидат наук державного управління, доцент, доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»; дослідник Центру міжнародних гендерних студій Марії Ягоди Рурського Університету Бохуму (Німеччина)

Мережко В.М. – кандидат економічних наук, заслужений економіст України, доцент кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

Мирославський С.В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та методики викладання правознавства Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Михайленко М.М. – аспірант кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика

Муцько А.Ю. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри управління та адміністрування Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Найда І.В. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Николаєв К.Д. – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, здобувач кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом

Ніколіна І.І. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

Павлів О.В. – аспірант Інституту державного управління Національного університету «Львівська політехніка»

Петренко В.П. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Пронь Л.М. – аспірантка кафедри управління та бізнес-адміністрування Інституту післядипломної освіти та довузівської підготовки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Рибкіна С.О. – доктор філософії, доцент кафедри публічного управління та права КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Серьогіна Н.О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри управління охороною здоров'я та публічного управління Національного університету охорони здоров'я України імені П.Л.Шупика

Сиченко В.В. – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри освітнього менеджменту, державної політики та економіки КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Хамчук Г.П. – здобувач наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» кафедри публічного управління і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Харченко Ю.П. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри менеджменту та державної служби Національного університету «Чернігівська політехніка»

Цигилик Н.В. – кандидат технічних наук, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту Національного університету «Львівська політехніка»

Цимбал Є.П. – аспірант Міжрегіональної Академії управління персоналом

Чуб С.В. – здобувач кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом

Шевченко О.О. – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського

Шевчук Р.В. – кандидат медичних наук, докторант кафедри публічного адміністрування

Шкурат І.В. – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри теорії та практики управління факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Публічне управління та адміністрування

Том 33 (72) № 6 2022

Коректура • *Н. Славогородська*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@pubadm.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 24,62. Ум.-друк. арк. 20,23. Зам. № 0323/137

Підписано до друку 20.12.2022. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.